

การศึกษาแนวทางความร่วมมือพหุภาคีต่อการจัดการมูลฝอยของชุมชนท้องถิ่น

กรณีศึกษา : ชุมชนสาคลี อำเภอสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

อภินันทนาการ

ห้องสมุดคณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหิดล

คุณสุสัน สุภวัตรวรคุณ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาเทคโนโลยีการบริหารสิ่งแวดล้อม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล

พ.ศ. 2540

ISBN 974-589-076-6

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหิดล

กพ

ค133ก

2540

ณ.3

Copyright by Mahidol University

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

การศึกษาแนวทางความร่วมมือพหุภาคีต่อการจัดการมูลฝอยของชุมชนท้องถิ่น
กรณีศึกษา ชุมชนสาคลี อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ณพื้นที่.....

ณพื้นที่.....

ผู้วิจัย

.....

สิทธิพงษ์ คิลกวณิช Ph.D.

ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

.....

อุษณีย์ อุยะเสถียร วศ.ม.

กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

.....

อนุชาติ พวงสำลี Ph.D.

กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

.....

กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

.....

อดุลย์ วิริยเวชกุล ราชบัณฑิต,

พ.บ., น.บ., F.R.C.P.

คณบดี

บัณฑิตวิทยาลัย

.....

วิชา ศรัณโนภาส D.Sc.

ประธานคณะกรรมการประจำหลักสูตร

วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต

สาขาวิชาเทคโนโลยีการบริหารสิ่งแวดล้อม

คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

การศึกษาแนวทางความร่วมมือพหุภาคีต่อการจัดการมูลฝอยของชุมชนท้องถิ่น

กรณีศึกษา ชุมชนสาคลี อำเภอดงหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ได้รับการพิจารณาให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเทคโนโลยีการบริหารสิ่งแวดล้อม

วันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2540

.....
คณิสัน สุภวัตรวรคุณ

ผู้วิจัย

.....

.....
สิทธิพงษ์ ดิลกวนิช Ph.D.

ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....

.....
อุษณีย์ อุยะเสถียร วศ.ม.

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....
อนุชาติ พวงลำถี Ph.D.

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....

.....
รุ่งจรัส หุดะเจริญ วท.ม.

คณบดี

.....

คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหิดล

.....
อรัญญ์ อารักษ์ M.S.

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....
อดุลย์ วิริยเวชกุล ราชบัณฑิต, พ.บ.,

น.บ., F.R.C.P.

คณบดี

.....

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาครั้งนี้สำเร็จได้ด้วยดี จากการหนุนเสริมช่วยเหลืออย่างต่อเนื่องของ ครูทุกท่าน อาจารย์สิทธิพงษ์ ดิลกวนิช ผู้จุดประกายทางความคิด กระตุ้น และผลักดันอย่างต่อเนื่อง นับเป็นการ เคี้ยว ที่เปี่ยมพระคุณอย่างยิ่ง อาจารย์อรรถ อางอ่า ผู้ปูพื้นฐานสำหรับการศึกษาวิจัยในชุมชนแห่งนี้ และทำให้ผมมีความเข้าใจต่อกระบวนการศึกษาที่มุ่งเน้นให้ชุมชนได้รับประโยชน์ด้วยอาจารย์อนุชาติ พวงสำลี ผู้กระตุ้นให้เกิดความตื่นตัวทางความคิดอยู่เสมอ ช่วยชี้แนะประเด็นอันเลียบคมและสูงค่ายิ่งตลอดมา อาจารย์อุษณีย์ อุยะเสถียร ผู้ชี้แนะประเด็นที่มีคุณค่าอันช่วยให้การศึกษาในครั้งนี้เกิดความสำเร็จขึ้นมาได้ จึงขอขอบคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ขอขอบคุณชาวชุมชนสากลด้วยความซาบซึ้งในน้ำใจไมตรีและความเมตตาตลอดเวลาที่อยู่ในชุมชน โดยเฉพาะลุงรินทร์ ผู้หนุนสร้างพลังฟื้นฟูชุมชนกลับเข้มแข็งขึ้นมาอีกครั้ง รวมทั้ง ป้าลำไย ป้าเรณู น้ำหลวย ป้าชด พี่ต๋ม อาจารย์วิเชียร อาจารย์ดำรงค์ พี่โชน พี่สาธิต พี่สุชาติ พี่ชอบ ลุงชั้น ลุงม้วน ป้าแจ้ว และท่านอื่น ๆ อีกมากมาย จนไม่อาจกล่าวถึงได้หมดเพียงกระดาษหน้าเดียว

ขอขอบคุณ สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา ที่ได้สนับสนุนทุนการศึกษาครั้งนี้ และขอขอบคุณพี่ทรงพล เจตนาวณิชย์ พี่เอนก นาคะบุตร พี่เบญจมาศ ศิริภัทร พี่พิทยา ว่องกุล กฤษฎา บุญชัย และวีรบูรณ์ วิจารณ์สกุล ที่มอบโอกาส คำชี้แนะ และประสบการณ์ อย่างมากมายตลอดระยะเวลาในการศึกษาในครั้งนี้

เหนือสิ่งอื่นใด ขอกราบเท้า ปาและอี พ่อแม่ ผู้มอบทุกสิ่งทุกอย่างให้แก่ชีวิต และให้การสนับสนุนตลอดมา ขอบใจ หมวย นา และอ้วน ที่ให้ความช่วยเหลือด้วยความอดทน

และขอขอบคุณ เกษ ที่เป็นกำลังใจและให้ความปรารถนาดี อันสร้างความชุ่มชื้นให้กับหัวใจแม้ยามหลับไหล

ความผิดพลาดใดใด ในการศึกษาครั้งนี้ ผมยินดียอมรับ และแก้ไขในโอกาสต่อไปโดยไม่ย่อท้อ

3536197 ENTM/M : MAJOR : เทคโนโลยีการบริหารสิ่งแวดล้อม ; วท.ม. (เทคโนโลยีการบริหารสิ่งแวดล้อม)

KEY WORD : ขยะ / ชุมชน / ความร่วมมือ

คุณสตัน สุภวัตรวรคุณ : การศึกษาแนวทางความร่วมมือพหุภาคีต่อการจัดการมูลฝอยของชุมชนท้องถิ่น กรณีศึกษา : ชุมชนสาคลี อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (MULTILATERAL CO-OPERATIVE APPROACH TO THE LOCAL COMMUNITY SOLID WASTE MANAGEMENT : A CASE STUDY OF SAKLEE COMMUNITY, SENA DISTRICT, AYUTTHAYA PROVINCE). คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ : สิริพงษ์ ดิลกวนิช, Ph.D., อุษณีย์ อุยะเสถียร, วศ.ม., อนุชาติ พวงสำลี, Ph.D., อรทัย อาจอ่ำ, M.S. 204 หน้า. ISBN 974-589-076-6

การศึกษานี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการของกระบวนการความร่วมมือในเชิงพหุภาคีในการจัดการมูลฝอยในระดับชุมชน เพื่อให้เกิดความเข้าใจและสามารถอธิบายถึงพัฒนาการภายในชุมชนที่สัมพันธ์กับกระบวนการในการสร้างความร่วมมือในเชิงพหุภาคีขึ้นในชุมชน โดยทำการศึกษาจากชุมชนสาคลี อ.เสนา จ.พระนครศรีอยุธยา ซึ่งพื้นที่ที่มีประสิทธิภาพของการทำงานในเชิงของความร่วมมือข้ามภาคี กลุ่มเป้าหมาย คือ ผู้มีบทบาทหลัก (key actors) ใน 5 ภาคที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์ต่อการจัดการกับปัญหามูลฝอยในชุมชน ได้แก่ ผู้นำชุมชนรวมถึงชาวบ้าน นักธุรกิจ นักวิชาการ ข้าราชการ และองค์กรพัฒนาเอกชน ใช้เวลาเก็บรวบรวมข้อมูล 6 เดือน ตั้งแต่เดือนกรกฎาคม 2539 ถึงเดือนธันวาคม 2539 โดยวิธีการศึกษาจากรายงานเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์ระดับลึก การสังเกต และการมีส่วนร่วมในชุมชน

ผลการศึกษาพบว่า ความร่วมมือในเชิงพหุภาคีในการจัดการมูลฝอยของชุมชน จำเป็นต้องอาศัยกระบวนการของความร่วมมือภายในชุมชนกันเองให้มีความเข้มแข็งในระดับหนึ่งก่อน โดยมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง องค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง และกลุ่มครูในชุมชน ที่มีสำนึกร่วมกัน ประกอบกับการมีโครงสร้างความสัมพันธ์ในสังคมในแนวราบ ที่เอื้อให้ผู้คนมีสำนึกความเป็นพลเมือง อันเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ผลักดันให้ภาคีอื่น ๆ เข้ามาให้ความร่วมมือในเชิงพหุภาคี ในการจัดการมูลฝอยชุมชน และการสร้างสรรค์ชุมชนในด้านอื่น ให้มีความน่าอยู่มากขึ้นต่อไป

3536197 ENTM//M : MAJOR : TECHNOLOGY OF ENVIRONMENT
MANAGEMENT ; M.Sc. (TECHNOLOGY OF
ENVIRONMENT MANAGEMENT)

KEY WORD : SOLID WASTE / COMMUNITY / CO-OPERATIVE

KANUSSAN SUPAWATVORAKHUN : MULTILATERAL CO-
OPERATIVE APPROACH TO THE LOCAL COMMUNITY SOLID WASTE
MANAGEMENT : A CASE STUDY OF SAKLEE COMMUNITY, SENA DISTRICT,
AYUTTHAYA PROVINCE. THESIS ADVISOR : SITTIPONG DILOKWANICH,
Ph.D., USANEE UYASATIAN, M.Eng., ANUCHAT POUNGSOMLEE, Ph.D.,
ORATHAI ARD-AM, M.S. 204 p. ISBN 974-589-076-6

The objective of this study is to understand the development process of multilateral cooperation in community waste management. Saklee Community, Sena District, Ayutthaya Province was selected as a case study in order to present the community's experience in inter-partner cooperation. Key informants were selected from 5 partners related to the community waste management (community leaders, villagers, teachers, non government organization officials, government officials, and businessmen). The fieldwork duration was 6 months (from July, 1996 to December, 1996) employing research techniques of reviewing relevant government documents and research reports, and conducting indepth interview with direct and participant observation.

The study found that the cooperation in community waste management is based on the strengthening of partners in the community (leaders, community organization, and teachers) and of community consciousness. The social structure in horizontal relationship which stimulates citizenship induces other partners to cooperate in community waste management and other well-beings.

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ค
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ณ
สารบัญแผนภูมิ	ญ
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ความสำคัญของปัญหาและภูมิหลังของการศึกษา	1
1.2 กรอบแนวคิดในการศึกษา	4
1.3 คำถามในการศึกษา	7
1.4 วัตถุประสงค์ของการศึกษา	8
1.5 สมมติฐานในการศึกษา	9
1.6 ขอบเขตของการศึกษา	9
1.7 คำจำกัดความที่เกี่ยวข้อง	10
1.8 ผลที่คาดว่าจะได้รับ	12
บทที่ 2 การทบทวนวรรณกรรมและแนวคิดที่เกี่ยวข้อง	
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องความเป็นชุมชนและองค์กรชุมชน	14
2.2 แนวคิดเรื่องความร่วมมือ "พหุภาคี" "ประชาคม" และ "ประชาสังคม"	29
2.3 แนวคิดและเทคนิควิธีการในการบริหารจัดการมูลฝอยโดยองค์กรในท้องถิ่น	34
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย	
3.1 วิธีการศึกษา	50
3.2 กลุ่มเป้าหมายในการศึกษา	50
3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล	51
3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล	54

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 สภาพทั่วไปของชุมชน	
4.1 การตั้งถิ่นฐานและโครงสร้างของชุมชนในปัจจุบัน	57
4.2 พัฒนาการเศรษฐกิจและผลกระทบ	62
4.3 พัฒนาการทางสังคม	81
4.4 พัฒนาการทางการเมือง	87
4.5 งานบุญประเพณีและพิธีกรรม	89
4.6 สรุปพัฒนาการของชุมชนสากล	96
บทที่ 5 กระบวนการความร่วมมือเชิงพหุภาคีเพื่อการจัดการมูลฝอย	
5.1 การเริ่มต้นของความร่วมมือข้ามภาคี	98
5.2 พหุภาคีกับการขยายตัวของความร่วมมือ	102
5.3 พหุภาคี : แนวคิดหลักของกระบวนการความร่วมมือเพื่อจัดการมูลฝอยชุมชน	143
บทที่ 6 เจาะลึกเกี่ยวกับการร่วมมือกันของพหุภาคีเพื่อการจัดการมูลฝอย	
6.1 ความร่วมมือเชิงพหุภาคีในการจัดการมูลฝอย	148
6.2 เจาะลึกที่หนุนเสริมและบันทึก กระบวนการความร่วมมือในเชิงพหุภาคี	155
6.3 แรงผลักดันขององค์กรชุมชนต่อกิจกรรมที่ทำให้เกิดการเคลื่อน ในระดับชุมชนโดยรวม	171
6.4 ข้อเสนอแนะสำหรับการจัดการมูลฝอย	172
บทที่ 7 สรุปและข้อเสนอแนะ	
7.1 พัฒนาการของการก่อเกิดปัญหามูลฝอยในชุมชน	176
7.2 บทบาทของภาคีต่าง ๆ ต่อกระบวนการก่อเกิดและพัฒนาการ ของความร่วมมือเชิงพหุภาคีในการจัดการมูลฝอยในชุมชน	178
7.3 บทสังเคราะห์จากพื้นที่ศึกษา	181
7.4 ข้อเสนอแนะ	183

สารบัญ (ต่อ)

บรรณานุกรม
ประวัติผู้วิจัย

หน้า

185

193

หน้า

แผนภูมิที่ 1.1 แสดงกระบวนการความร่วมมือในการจัดการมูลฝอยในระดับชุมชน	6
แผนภูมิที่ 2.1 แสดงโครงสร้างองค์การบริหารส่วนตำบล	21
แผนภูมิที่ 2.2 แสดงขั้นตอนของการจัดการมูลฝอย	41
แผนภูมิที่ 3.1 แสดงกระบวนการศึกษา	49
แผนภูมิที่ 4.1 แสดงจุดต่าง ๆ ในชุมชนสากลที่มีกองมูลฝอย	77
แผนภูมิที่ 5.1 แสดงบทบาทของกลุ่มออมทรัพย์	107
แผนภูมิที่ 5.2 แสดงโครงสร้างขององค์กรชุมชนสากล	115
แผนภูมิที่ 6.1 แสดงลักษณะการบริหารเงินทุนที่ได้รับการสนับสนุน จากกองทุนพัฒนาชนบท	165
แผนภูมิที่ 6.2 แสดงกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้าน	169

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญของปัญหาและภูมิหลังของการศึกษา

เดิมในชุมชนชนบท วิถีชีวิตของทุกคนมีบ้านเป็นศูนย์กลาง ทุกคนเกิดที่บ้านและตายที่บ้าน ฝึกออาชีพ ทอผ้า ผลิตหัตถกรรม ตีเหล็ก รักษาพยาบาลที่บ้าน แม้แต่บ้านก็ปลูกสร้างเอง (พระไพศาล วิสาโล และสมควร ใฝ่งามดี, 2533) ทำให้สมาชิกทุกคนในบ้านมีความผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้น เมื่อมีปัญหาใด ๆ เกิดขึ้นก็สามารถแก้ปัญหาให้จบสิ้นลงได้เพียงประตูบ้าน ส่งผลต่อเนื่องสู่ความเป็นชุมชนที่มีความสัมพันธ์อย่างถ้อยทีถ้อยอาศัย ทั้งในเนวราบและเนวคัง โดยปัญหาใด ๆ ที่เกิดขึ้นก็สามารถแก้ได้อย่างเบ็ดเสร็จในอาณาเขตของชุมชนนั่นเอง แม้แต่มูลฝอยที่เกิดขึ้นจากการดำรงชีพตามวิถีชีวิตดั้งเดิมของคนภายในชุมชน ก็ไม่ได้ถูกหยิบยกขึ้นมาขบคิดในลักษณะที่เป็นปัญหาอันต้องแก้ไข ไม่ว่าจะเป็นในระดับครัวเรือนหรือชุมชน เนื่องจากชุมชนอาศัย “ปัจจัยสี่” ในการดำรงชีวิตอย่างแท้จริง สิ่งของเหลือใช้ที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมการดำรงชีวิตนั้นก็ล้วนสามารถย่อยสลายได้ด้วยกระบวนการย่อยสลายทางชีวภาพตามธรรมชาติแวดล้อมของชุมชน เพราะล้วนแล้วแต่เป็นวัสดุที่นำออกมาจากระบบนิเวศของชุมชนทั้งสิ้น ประกอบกับความหนาแน่นของประชากรที่มีอยู่ต่ำมากเมื่อเทียบกับปัจจุบัน ความสามารถของระบบนิเวศชุมชน จึงมีพอที่จะรองรับมูลฝอยจากกิจกรรมของชุมชนได้

เมื่อวัฒนธรรมอุตสาหกรรมแพร่มาถึง บ้านมิได้เป็นศูนย์กลางของวิถีชีวิตอีกต่อไป การดำเนินชีวิตของคนก็แยกออกเป็นส่วน ๆ และต้องทำงานนอกบ้านมากขึ้น เช่น ในโรงงานหรือสำนักงาน สิ่งของต่าง ๆ ก็ผลิตที่โรงงาน ผู้คนต้องหาซื้อสินค้าจากตลาดหรือร้านค้ารูปแบบต่าง ๆ เพื่อมาใช้ในการบ้านหรือที่พักอาศัยของตน ความหนาแน่นของประชากรในชุมชนมีมากขึ้น คือ มีการปรับเปลี่ยนจากสภาพชุมชนชนบทไปเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท จนถึงชุมชนเมือง ในวิธีการดำเนินชีวิตแบบนี้ วิธีการที่คนในชุมชนจะได้มาซึ่งปัจจัยการดำรงชีวิตประจำวันนั้น ก็คือการซื้อแทบทั้งสิ้น ซึ่งสิ่งที่เป็นผลพลอยได้อันไม่พึงปรารถนาคือ มูลฝอยจากทั้งส่วนเกินที่เหลือจากการ

อุปโภคบริโภค และบรรจุภัณฑ์ซึ่งมีแนวโน้มที่เปลี่ยนแปลงไปใช้วัสดุที่ย่อยสลายได้ยากมากขึ้น ทั้งพลาสติก โฟม แก้ว โลหะ ฯลฯ ในขณะเดียวกัน จำนวนประชากรในชุมชนต่าง ๆ ที่เพิ่มมากขึ้น อย่างผิดปรกติจากผลของการมีโรงงานอุตสาหกรรมเข้ามาตั้ง ก็ได้ส่งผลให้มีปริมาณของเศษสิ่งเหลือใช้เหล่านี้มากขึ้นเป็นเงาตามตัว การปล่อยทิ้งให้ย่อยสลายไปตามธรรมชาติจึงเป็นไปได้ยาก และก่อให้เกิดปัญหาตามมามากมาย ทั้งเป็นทัศนอุจาด ก่อเหตุรำคาญ ซึ่งส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศ ตลอดจนสุขภาพอนามัยของคนรอบข้าง ดังเช่นที่เกิดขึ้นในชุมชนสาคลี อำเภอสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งจากผลการวิจัยของอรทัย อาจอ่ำ (2538) พบว่าปัญหามูลฝอยของชุมชนสาคลี หรือปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม เป็นปัญหาที่สำคัญมากเป็นอันดับสองรองจากปัญหาทางสังคมอันได้แก่ ยาเสพติด การพนัน การข่มขืน และอุบัติเหตุ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นปรากฏการณ์ใหม่ที่เกิดขึ้นในชุมชน และทำให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป

วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปดังกล่าวข้างต้น ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนสาคลีอย่างรุนแรง หากคนในชุมชนขาดสำนึกของความเป็นชุมชน คือ อยู่แบบตัวใครตัวมัน ไม่มีความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวม ทุกคนนึกถึงแต่ประโยชน์ส่วนตัว ชุมชนตกอยู่ในสภาพที่คลายตัว คือ สภาพความเป็นชุมชนค่อย ๆ ลดลงไป โดยคนส่วนใหญ่ไม่คิดที่จะทำกิจกรรมร่วมกับเพื่อนบ้าน ในอันที่จะทำให้เกิดการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ร่วมกัน แต่จะพยายามผลักภาระไปให้กับรัฐ กรณีของการจัดการมูลฝอยและการรักษาความสะอาดเป็นตัวอย่างที่ชัดเจน ซึ่งในชุมชนเมืองขนาดใหญ่ เช่น กรุงเทพมหานคร แทบทุกครอบครัวสูญเสียความสามารถในการจัดการต่อของเสียที่เกิดขึ้น เพราะมีรัฐบาลท้องถิ่นเข้ามาบริการตรงนี้แทน โดยมองการจัดการมูลฝอยและการรักษาความสะอาดในเชิงรูปธรรม คือ มองแต่มิติของสถานที่และวัตถุสิ่งของเท่านั้น โดยไม่ได้มีการมองถึงมิติของการจัดการเชิงนามธรรมอันจับต้องไม่ได้ คือ ความเป็นชุมชนและความสำนึกในชุมชนของคนในท้องถิ่น (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2532) รัฐบาลท้องถิ่นจึงต้องวิ่งไล่ตามเพื่อแก้ปัญหาอยู่ตลอดเวลา แต่ก็ไม่สามารถแก้ปัญหาได้หมดสิ้น เพราะถึงแม้จะมีงบประมาณเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ แต่ปัญหาที่จะแก้ก็จะมีขนาดและผลกระทบที่รุนแรงเกินกว่างบประมาณที่ได้รับอยู่เสมอ ดังนั้นจึงพิจารณาเห็นว่า การศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการ โดยผู้ศึกษามีบทบาทเป็นผู้กระตุ้นให้สมาชิกในชุมชนสาคลีรวมทั้งองค์กรท้องถิ่นที่มีอยู่ในชุมชนและภาคีต่าง ๆ ได้หันมาร่วมกันก่อให้เกิดการสร้างสรรคให้คนในชุมชนเกิดความสำนึกในชุมชน ซึ่งหมายถึง การที่ผู้คนในชุมชนนั้นหันหน้าเข้ามาหากัน สรรสร้างกัน ช่วยเหลือกัน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน การมองเห็นความสำคัญของท้องถิ่นร่วมกัน น่าจะเป็นคำตอบของการแก้ปัญหาได้อย่างแท้จริง เพราะเมื่อคนในชุมชนส่วนใหญ่มองความสำนึกในชุมชน และมีสำนึกว่ามีคนอื่นอยู่รอบข้าง อันเป็นคนที่ไม่ไตร่ตรองและมีความอาทร เกิดเป็นความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อน

บ้าน โดยผ่านกิจกรรมหรือพิธีกรรมร่วมกัน (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2532) ซึ่งทำให้มีจิตใจในอันที่จะทำงานเพื่อให้ชุมชนเกิดความสงบสุข เกิดความต้องการที่จะร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหาของชุมชน อันอาจก่อให้เกิดการรวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือองค์กรของชุมชน ทำให้เกิดพลังในการสร้างสรรค์ และแก้ปัญหาร่วมกันของชุมชนได้อย่างมีความเหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน และมีประสิทธิภาพในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ขององค์กรชุมชนที่มีอยู่เดิมทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ดังนั้นการกระตุ้นให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว โดยอาศัยองค์กรในชุมชนจะเป็นผู้ที่มีความเข้าใจชุมชนมากที่สุด และองค์กรชุมชนที่เกิดขึ้นจากความต้องการอย่างแท้จริงของชุมชน จะสามารถตอบสนองความต้องการของชุมชนได้เต็มที่ ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรชุมชนกับชุมชนจะเป็นไปด้วยดี แต่การดำเนินการโดยชุมชนแต่เพียงลำพัง ก็ยังอาจไม่มีพลังพอที่จะต้านทานกระแสใหญ่ของสังคมในด้านการลงทุนและการส่งเสริมการบริโภคได้ ในบริบทของสังคมหรือท้องถิ่นยังมีองค์กรประกอบหรือภาคีอีกหลายภาคีที่ขับเคลื่อนกระบวนการของสังคมอยู่ แต่ละภาคีมีคุณลักษณะที่แตกต่างกันไป หากได้มีการประสานเชื่อมโยงภาคีเหล่านี้เข้าด้วยกัน ให้สามารถสร้างสรรค์ท้องถิ่นร่วมกันได้ จะมีพลังมหาศาลในการแก้ไขปัญหา

ดังนั้น การแก้ปัญหามูลฝอยของชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบทดังกล่าว จึงควรเกิดจากความร่วมมือกันของสมาชิกในชุมชน ผู้นำชุมชน องค์กรชุมชน นักวิชาการ และรัฐ ทั้งยังอาจมีภาคธุรกิจเข้าร่วมด้วย เนื่องจากสมาชิกของชุมชนจะเป็นผู้ที่มีความเข้าใจสภาพความเป็นไปและความต้องการของชุมชนมากที่สุด แต่ในขณะเดียวกัน ระบบการบริหารจัดการมูลฝอย ก็อาจมีรายละเอียดทางเทคนิค วิชาการบางประการที่ซับซ้อนนอกเหนือความสนใจตามปกติของชุมชน หรือการดำเนินกิจกรรมใด ๆ ที่ส่งผลกระทบในวงกว้างต่อชุมชน ก็ควรจะได้รับ การเห็นความสำคัญและร่วมมือจากองค์กรทางด้านการเมืองการปกครองที่เกี่ยวข้องในพื้นที่นั้น การร่วมมือกันจากหลาย ๆ ฝ่ายในการแก้ปัญหาจึงเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อให้เกิดความครอบคลุมในปัจจัยทุกด้านที่ชุมชนจะต้องเกี่ยวข้อง หลังจากการดำเนินการแก้ปัญหามูลฝอย ไม่ว่าจะเป็นด้านกายภาพ สังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมชุมชนก็ตาม

การริเริ่มเพื่อให้สมาชิกส่วนใหญ่ในชุมชนกับภาคีอื่นที่เกี่ยวข้อง จากทั้งภายในท้องถิ่นเองและภายนอก อันได้แก่ ผู้นำชุมชน นักวิชาการ นักธุรกิจ รัฐ/ข้าราชการ นักพัฒนา ได้มีเวทีร่วมกันในการพบปะและทำความเข้าใจกับสภาพปัญหาร่วมกัน คิดค้นหาวิธีการในการแก้ไขปัญหาขยะมูลฝอยของชุมชน และสร้างสรรค์ข้อตกลงหรือรูปแบบในการบริหารจัดการร่วมกัน บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน และให้เกียรติซึ่งกันและกันนี้ การริเริ่มดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิด

เรื่องความร่วมมือพหุภาคีของ ศ.นพ.ประเวศ วะสี ที่ใช้ภาคีต่าง ๆ เป็นหลักในสังคม ได้แก่ รัฐ ธุรกิจ องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ และผู้นำชุมชน ให้เข้ามาประสานร่วมมือกันในการสร้างสรรค์ความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นแก่ชุมชน โดยอยู่บนพื้นฐานแห่งความเท่าเทียมกัน และทุกภาคีจะได้รับประโยชน์ร่วมกัน แต่แนวคิดนี้จะสามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อแก้ไขมูลฝอยได้อย่างเป็นจริงหรือไม่เป็นเรื่องที่จะต้องได้รับการพิสูจน์กันต่อไปในระยะยาว เพราะเป็นเรื่องที่นับว่าใหม่มากในสังคมไทย

1.2 กรอบแนวคิดในการศึกษา

แท้จริงปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชุมชนต่าง ๆ นั้น มิได้เกิดขึ้นจากคนในชุมชนเพียงฝ่ายเดียว หากแต่เป็นผลทั้งทางตรงและทางอ้อม ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการของทุกฝ่ายในสังคม จึงเป็นความรับผิดชอบร่วมกันของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับชุมชนนั้น ๆ อันได้แก่ รัฐ นักธุรกิจ นักวิชาการ ชาวบ้าน นักพัฒนา เพราะฝ่ายต่าง ๆ เหล่านี้ในสังคม ต่างก็เป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องมากบ้าง น้อยบ้างแตกต่างกันไปตามสภาพการณ์ของแต่ละท้องถิ่น การหันกลับมาให้ความสำคัญและพิจารณาต่อปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนต่าง ๆ อย่างเชื่อมโยงหรือเป็นองค์รวมจึงเป็นสิ่งจำเป็น และแนวทางในอันที่จะร่วมมือกันเพื่ออาศัยจุดแข็งของกันและกันมาเสริมกัน ให้เกิดพลังในการสร้างสรรค์หรือแก้ปัญหาของท้องถิ่น ที่เรียกกันว่า “พหุภาคี” ก็น่าจะเป็นทางออกหรือคำตอบสำหรับปัญหาเหล่านั้นได้

แนวทางความร่วมมือ “เบญจภาคี” หรือ “พหุภาคี” มีองค์ประกอบ อันได้แก่ ข้าราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน ชาวบ้าน นักธุรกิจ นักวิชาการ ภาคีเหล่านี้ ถือเป็นปัจจัยในอันที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของกระบวนการบริหารจัดการขยะมูลฝอยในชุมชน โดยทุกฝ่ายจำเป็นต้องได้รับ ข้อมูลและทำความเข้าใจต่อสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างเต็มที่ พอใจ แล้วจึงมาประชุมร่วมกันเพื่อระดมความคิดหาแนวทางปฏิบัติร่วมกันในอันที่จะบริหารจัดการต่อปัญหามูลฝอยของชุมชนสากลต่อไป ซึ่งสามารถแสดงความสัมพันธ์ของฝ่ายต่าง ๆ ได้ดังแผนภูมิที่ 1.1

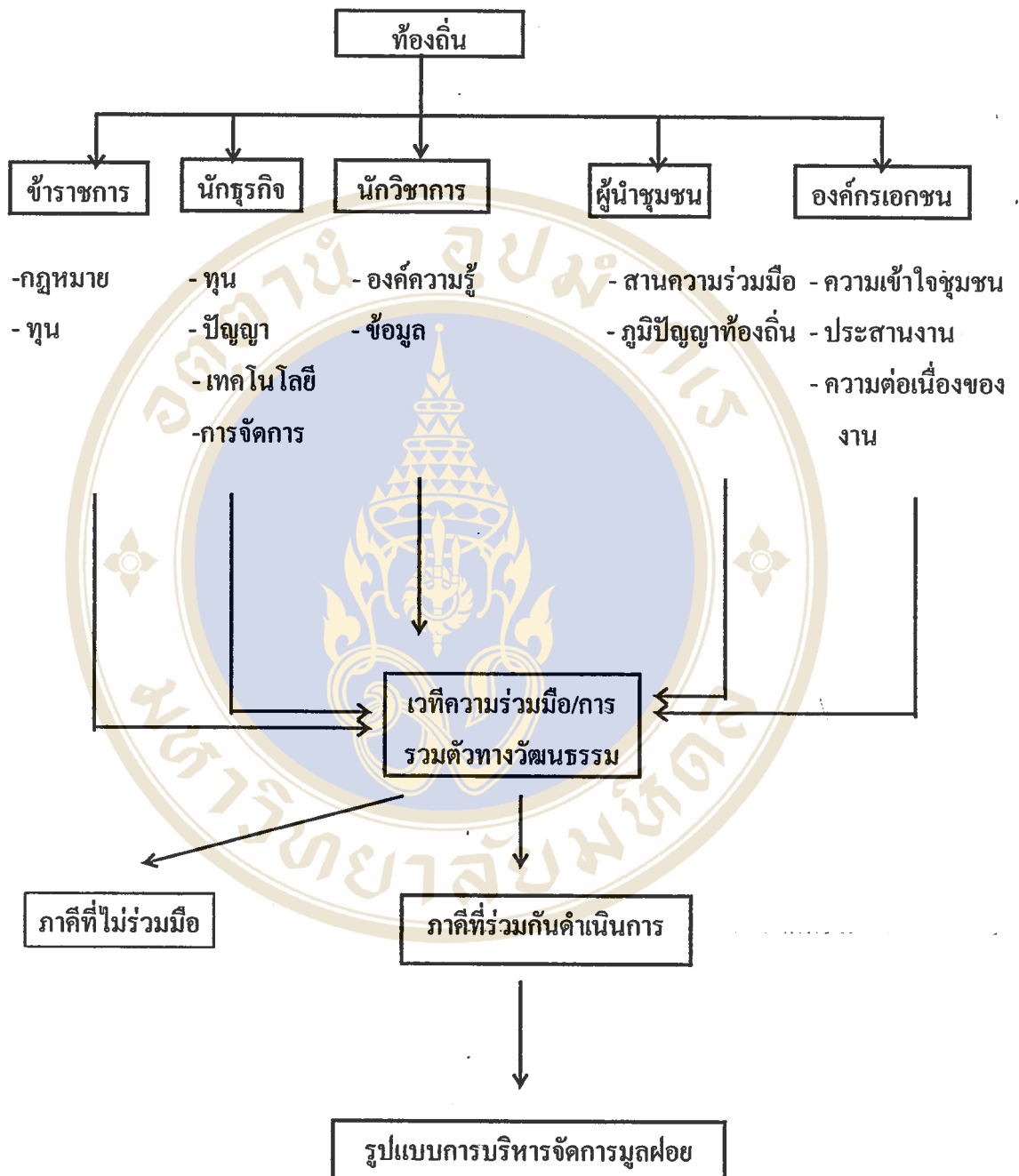
เวทีแห่งความร่วมมือของพหุภาคีที่เกิดขึ้นนี้ จะทำให้เกิดรูปแบบและวิธีการในการบริหารจัดการมูลฝอยของชุมชนสากล และเกิดการยอมรับนวัตกรรมหรือเทคโนโลยีการบริหารสิ่งแวดล้อมที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน อันเป็นแผนการดำเนินงานที่เกิดขึ้นจากความร่วมมือของทุกภาคีที่เข้าร่วม เปรียบเสมือนตัวแบบในการปฏิบัติการบริหารจัดการมูลฝอยในระดับ

ชุมชนท้องถิ่น ซึ่งก็ต้องติดตามดูว่าเมื่อดำเนินงานแล้วจะสามารถส่งผลให้เกิดการแก้ปัญหาอย่างเป็นรูปธรรมได้หรือไม่ และเกิดอุปสรรคอย่างไร มีการร่วมมือเพื่อแก้ไขอุปสรรคเหล่านั้นอย่างไร สามารถแก้ได้หรือไม่ เพราะเหตุใด

ในขณะเดียวกัน การที่นักวิจัยได้มีโอกาสสัมผัสและเรียนรู้ ถึงพัฒนาการของทั้งชุมชนเองและบริบทของชุมชน ในแง่ของวิถีการบริโภค การให้คุณค่ากับวัตถุดิบของตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งจะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจต่อกระบวนการในการก่อกำเนิดของมูลฝอยในชุมชน สาคลี ลักษณะการเกิด สถานการณ์ปัญหา รวมถึงแนวทางในการที่จะสอดแทรกเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการแก้ไขปัญหาได้อย่างเหมาะสมกับชุมชนท้องถิ่นนี้มากขึ้น

แผนภูมิที่ 1.1 แสดงกระบวนการความร่วมมือในการจัดการมูลฝอยในระดับชุมชน

1.3 คำถามในการศึกษา

ชุมชนสากล อ.เสนา จ.พระนครศรีอยุธยา เป็นชุมชนที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากการขยายตัวของอุตสาหกรรมและกระบวนการของการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ซึ่งได้ก่อให้เกิดปรากฏการณ์ของมูลฝอยที่คนในชุมชนเห็นว่าเป็นปัญหาสำคัญที่ควรจะต้องได้รับการแก้ไข แต่การที่จะดำเนินการแก้ไขให้ได้อย่างเหมาะสมนั้น ควรที่จะได้มีการทำความเข้าใจต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอันเกิดจากการกระทำของการพัฒนาอุตสาหกรรม ว่ามีความสัมพันธ์อย่างไรกับวิถีการบริโภคของชุมชน และผลของการเปลี่ยนแปลงวิถีการบริโภคนี้สามารถอธิบายและทำความเข้าใจต่อปรากฏการณ์มูลฝอยที่เกิดขึ้นได้อย่างไร ความรู้ตรงนี้จะทำให้เกิดความเข้าใจในวิถีชีวิตของชุมชนแจ่มชัดมากขึ้น และสามารถกำหนดรูปแบบหรือวิธีการจัดการมูลฝอยที่น่าจะเหมาะสมกับชุมชนได้ต่อไป

ในขณะเดียวกันการมีองค์กรชุมชนอยู่อย่างหลากหลายภายในชุมชน ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยในเบื้องต้นนั้นผู้วิจัยเห็นว่า องค์กรชุมชนที่ไม่เป็นทางการหลัก ๆ ที่น่าจะมีส่วนสำคัญในการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการแก้ไขปัญหา ได้แก่ กลุ่มครูในโรงเรียนสาธิตวิทยา กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน ส่วนองค์กรชุมชนที่เป็นทางการ คือ องค์กรบริหารส่วนตำบล แต่ก็น่าที่จะศึกษาให้ละเอียดยิ่งขึ้นว่า องค์กรเหล่านี้ประกอบด้วยสมาชิกที่เป็นใครบ้าง สมาชิกเหล่านั้นนอกจากเป็นสมาชิกขององค์กรหนึ่ง ๆ แล้วยังเป็นหรือสามารถเป็นสมาชิกขององค์กรอื่น ๆ อีกหรือไม่ เพราะเหตุใด ส่งผลกระทบบ่อพบปะในการทำงานในอีกองค์กรหนึ่งหรือไม่ สมาชิกเหล่านี้มีบทบาทอย่างไรต่อชุมชน มองเห็นความสำคัญของปัญหามูลฝอยที่เกิดขึ้นในชุมชนอย่างไร คิดเห็นอย่างไรต่อความร่วมมือในการที่จะจัดการต่อปัญหานี้ ขณะเดียวกัน ยังมีองค์กรประกอบอื่น ๆ ที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการเปลี่ยนแปลงของชุมชนอีก เช่น หน่วยงานของรัฐ ธุรกิจเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการจากทั้งในท้องถิ่นเองและจากส่วนกลาง ฯลฯ ซึ่งเป็นที่คาดว่าหน่วยงานต่าง ๆ ในสังคมเหล่านี้ ต่างคงมีความปรารถนาที่ดีต่อชุมชนท้องถิ่น แต่ก็จำเป็นที่จะต้องมีการตรวจสอบให้แน่ใจ ในความรู้ ความเข้าใจ ศักยภาพ บทบาท ความคาดหวัง การให้คุณค่า ฯลฯ ของหน่วยเหล่านี้ เพื่อสามารถวิเคราะห์ สังเคราะห์ และทำความเข้าใจว่า แต่ละฝ่าย/องค์กรจะสามารถเข้ามามีส่วนร่วมอย่างไร ในกระบวนการบริหารจัดการต่อมูลฝอยของชุมชนสากล อันจะเป็นแนวทางในการนำไปสู่การประสานเชื่อมโยงให้ฝ่ายต่าง ๆ ได้มีโอกาสได้เข้ามาพบปะเพื่อรับรู้ข้อมูลของแต่ละฝ่าย และได้ทำความเข้าใจซึ่งกันและกันอย่างใกล้ชิด บนพื้นฐานแห่งความเท่าเทียมกันและสร้างสรรค์ โดยอาศัยเวทีของกระบวนการนำเสนอข้อมูลพื้นฐานที่ได้

จากการที่ผู้วิจัยศึกษาในเบื้องต้นก่อนหน้านี้ เป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงฝ่ายต่าง ๆ ให้เข้ามาพบกัน

แต่กระบวนการที่จะเกิดขึ้นนี้ยังเป็นปรากฏการณ์ที่ใหม่มากในสังคมไทย จึงไม่อาจคาดเดาได้ว่าจะเป็นไปในทิศทางใด การได้มีโอกาสเข้าร่วมในกระบวนการและทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้งและรอบด้าน จึงเป็นสิ่งสำคัญมากต่อการพัฒนาแนวทางการร่วมมือ “พหุภาคี” เพื่อแก้ไขปัญหาขยะมูลฝอยของชุมชนอันเป็นเป้าหมายในเบื้องต้น และอาจขยายไปสู่การแก้ปัญหาอื่น ๆ เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนได้ต่อไปในอนาคต โดยการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยจะต้องแสวงหา แยกแยะ สมาชิกทั้งหมดที่อยู่ในท้องถิ่นทั้งในรูปแบบที่เป็นองค์กรและไม่เป็นองค์กร ว่าน่าจะดำรงสถานะในภาคีใด และอย่างไร การรวมตัวของแต่ละภาคีมีลักษณะอย่างไร ชุมชนให้การยอมรับภาคีอื่น ๆ หรือไม่ อย่างไร มีภาคีใดบ้างที่จะสามารถร่วมกันดำเนินกิจกรรมร่วมกันได้อย่างราบรื่น หรือภาคีที่เป็นตัวหลัก (Key partner) คือใคร และถึงที่สุดแล้ว พหุภาคีจะเป็นทางออกหรือคำตอบจริงหรือไม่ มีอุปสรรคอย่างไรบ้าง และการบริหารจัดการต่อปัญหาขยะมูลฝอยในชุมชนนี้จะสำเร็จได้ด้วยความร่วมมือพหุภาคีหรือไม่ อย่างไร หากมีบางภาคีหยุดความร่วมมือจะส่งผลกระทบหรือไม่ อย่างไร

1.4 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 1) ศึกษาบทบาทขององค์กรต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับชุมชนชนชาติ ต่อกระบวนการของการเกิดความร่วมมือเชิงพหุภาคี ในการจัดการต่อปัญหามูลฝอยและปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมของชุมชนชาติ
- 2) ศึกษาความสัมพันธ์ของกระบวนการพัฒนากับการเปลี่ยนแปลงด้านวิถีการบริโภค การสะสม และการจัดการกับวัตถุ อันจะนำไปสู่ความเข้าใจพัฒนาการทางความคิดเกี่ยวกับการให้คุณค่ากับวัตถุ และความเป็นมูลฝอย รวมถึงลักษณะและสถานการณ์ปัญหาของมูลฝอยในชุมชนชาติ
- 3) เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจในกระบวนการบริหารจัดการมูลฝอยของชุมชนทั้งเมืองถึงชนบท ที่อาศัยความร่วมมือในเชิงสร้างสรรค์ขององค์กรต่าง ๆ ที่มีอยู่อย่างหลากหลายในท้องถิ่นทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยมีบทบาทหน้าที่ที่แตกต่างกันไป

- 4) เพื่อศึกษาและพัฒนารูปแบบความร่วมมือแบบพหุภาคี ในการจัดการมูลฝอยของชุมชนแบบกิ่งเมืองกิ่งชนบท
- 5) เพื่อเสนอแนะแนวทางในการปรับปรุงบทบาทขององค์กรชุมชน ในการจัดการมูลฝอยในชุมชน

1.5 สมมติฐานในการศึกษา

- 1) สมาชิกในชุมชนสากลและผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายในพื้นที่น่าจะมีความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของในพื้นที่ และจะพยายามแสวงหาทางออกหรือรูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการกับปัญหามูลฝอยที่เกิดขึ้น
- 2) ความร่วมมือกันระหว่างองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน ย่อมสามารถจัดการปัญหามูลฝอยได้ดีกว่าการมอบหน้าที่การจัดการนี้ให้แก่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

1.6 ขอบเขตของการศึกษา

ขอบเขตของการศึกษา แบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ

1) ขอบเขตของพื้นที่ศึกษา

ชุมชนสากล หมายถึง จำนวนครอบครัวและอาณาบริเวณ 7 หมู่บ้าน ใน 3 ตำบลของอำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้แก่ หมู่ 9, หมู่ 10 ตำบลบางนมโค หมู่ 1, หมู่ 2 ตำบลสามดุ่ม หมู่ 3, หมู่ 4, หมู่ 5 ตำบลบ้านหลวง โดยมีประชากรรวม 1,821 คน 355 ครัวเรือน (อรัญญา อออำ, 2538) ซึ่งเหตุผลที่เลือกศึกษาชุมชนนี้ เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีการก่อตั้งขึ้นมาเป็นเวลานาน และกำลังเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างขนานใหญ่จากกระแสของการพัฒนาอุตสาหกรรม ทำให้สามารถศึกษาลงไปได้จนถึงกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชนในแต่ละยุคสมัยตั้งแต่ในยุคที่เป็นชุมชนชนบทจนถึงปัจจุบันที่มีการพัฒนาไปสู่ความเป็นชุมชนเมืองมากขึ้น สามารถมองเห็นกระบวนการปรับตัวของคนในชุมชน ซึ่งก็ไมอาจคาดเดาได้ว่าเป็นไปในทิศทางใด และในขณะเดียวกันก็มีองค์กรชุมชน ผู้นำชุมชน และฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องและหวังดีกับชุมชนอยู่อย่างหลากหลาย

2) องค์ประกอบของกลุ่มสังคมที่ศึกษา

ภาคี หรือหุ้นส่วน หรือองค์ประกอบของกลุ่มทางสังคม ที่คาดว่าจะมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในกระบวนการ ในอันที่จะแก้ปัญหามหาชนชาติ อันได้แก่ ข้าราชการ (ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล เจ้าหน้าที่สถานีอนามัย) นักธุรกิจ (ผู้บริหารโรงงานอุตสาหกรรมที่เข้ามาตั้งบริเวณชุมชนและใกล้เคียง เจ้าของร้านค้า) นักวิชาการ (ที่เข้ามาวิจัยในพื้นที่ เช่น จากมหาวิทยาลัยมหิดล สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย หรือนักวิชาการในท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโรงเรียนสาธิตวิทยา) ผู้นำชุมชนหรือองค์กรชุมชน (ผู้นำและแกนนำขององค์กรชุมชนที่ไม่เป็นทางการ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล ฯลฯ) องค์กรพัฒนาเอกชน (สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา หรือองค์กรเอกชนอื่น ๆ ทั้งในท้องถิ่นและนอกท้องถิ่นแต่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับชุมชน)

3) คุณสมบัติของมูลฝอย

ในแง่ปริมาณ ความหนาแน่น องค์ประกอบ และรูปแบบของการจัดการที่เป็นอยู่ในชุมชนชาติ

1.7 คำจำกัดความที่เกี่ยวข้อง

บทบาท หมายถึง การกระทำหรือการแสดงออกของบุคคลหรือกลุ่มคนที่ประกอบกันขึ้นเป็นองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน ที่ได้สร้างจิตสำนึก ความรู้ ความเข้าใจ และเป็นแบบอย่างในการจัดการมูลฝอยให้เกิดขึ้นแก่ชุมชน และการเป็นส่วนหนึ่งของระบบการจัดการมูลฝอยในชุมชน

ผู้นำ หมายถึง กลุ่มบุคคลที่มีบทบาทหลักในการกระทำการเร่งเร้า หรือผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตของคนในชุมชน จากสภาพที่เป็นอยู่ให้ไปสู่สภาพที่มีจิตสำนึก และมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการมูลฝอยให้เหมาะสมกับชุมชน

องค์กรในท้องถิ่น หมายถึง องค์กรต่าง ๆ ทั้งที่มีที่ตั้งอยู่ในชุมชน และภายนอกชุมชน แต่มีกิจกรรมซึ่งเกี่ยวข้องกับชุมชนอยู่เสมอ ได้แก่

- องค์กรชุมชน หมายถึง กลุ่ม/องค์กรที่ก่อตั้งโดยคนท้องถิ่นหรือรัฐเป็นผู้สนับสนุน ซึ่งประกอบด้วย 2 ส่วน ดังต่อไปนี้ :-

- องค์การบริหารส่วนตำบลบางนมโค

- กลุ่มที่เป็นผลที่เกิดจากการที่ผู้นำครูได้เข้าไปมีบทบาทสนับสนุนให้มีการจัดตั้งขึ้นมาเพื่อหนุนช่วยการพึ่งพาตนเองของชุมชน มีกิจกรรมที่จัดขึ้นภายในชุมชนเป็นหลัก โดยมีสมาชิกขององค์กรเป็นบุคคลภายในชุมชน ศาคลี เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเยาวชน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มศิลปวัฒนธรรม ฯลฯ

- หน่วยงานของรัฐ หมายถึง องค์กรที่จัดตั้งโดยหน่วยงานราชการส่วนกลาง เพื่อดูแลช่วยเหลือ และชี้นำในด้านต่าง ๆ แก่คนท้องถิ่น เช่น ฝ่ายปกครอง พัฒนาการ ฯลฯ
- หน่วยธุรกิจ หมายถึง องค์กรที่เกิดขึ้นเพื่อการ เช่น ผู้บริหารโรงงาน ร้านค้า หอพัก
- องค์กรพัฒนาเอกชน หมายถึง องค์กรที่ก่อตั้งขึ้นภายนอกสังกัดของรัฐ เพื่อดำเนินกิจกรรมการทำงานด้านการพัฒนา เช่น สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา มูลนิธิโกมลคีมทอง กลุ่มศึกษาปัญหาและทิศทางการศึกษาไทย ฯลฯ
- องค์กรทางวิชาการ หมายถึง ผู้ที่มีบทบาทหน้าที่หลักในการให้ความรู้และการศึกษาวิจัย ได้แก่ นักวิชาการมหาวิทยาลัย นักวิจัย และกลุ่มครูในโรงเรียนสาธิตวิทยา ที่เกิดจากการรวมตัวกันของครูที่มีจิตสำนึกที่จะร่วมกันแก้ไขปัญหาของชุมชน และฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมของชุมชน

การพึ่งตนเอง หมายถึง ภาวะที่บุคคลในชุมชนสามารถใช้ศักยภาพหรือความสามารถของบุคคลในชุมชนนั่นเองเป็นหลักในการเปลี่ยนแปลงแก้ไขปัญหาของตนเอง เพื่อประโยชน์สุขร่วมกันของบุคคลในชุมชน โดยได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของสังคมภายนอกน้อยที่สุด (โอวาท สุทธานรักษ์, 2531) ทั้งนี้โดยอาศัยกิจกรรมการจัดการขยะมูลฝอยในชุมชน

มูลฝอย (Solid Wastes) หมายถึง เศษกระดาษ เศษผ้า เศษอาหาร เศษสินค้า ขยะพลาสติก ภาชนะที่ใส่อาหาร ถัง มูลสัตว์ หรือซากสัตว์ รวมตลอดถึงสิ่งที่เก็บกวาดจากถนน ตลาด ที่เลี้ยงสัตว์ หรือที่อื่น ๆ (กระทรวงสาธารณสุข, 2535 : 2)

การจัดการมูลฝอย หมายถึง การดำเนินการเพื่อลดปริมาณของมูลฝอยที่จะเป็นปัญหาแก่ชุมชนให้น้อยที่สุด ตั้งแต่ขั้นของการผลิต การทิ้งไปจนถึงการกำจัด โดยทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องต่างมีส่วนเข้าร่วมดำเนินการทั้งสิ้นตามบทบาทของตนที่แตกต่างกันไป

รัฐบาลท้องถิ่น หมายถึง องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น อันได้แก่ กรุงเทพมหานคร เมืองพัทยา เทศบาล องค์การบริหารส่วนจังหวัด สุขาภิบาล สภาตำบล และองค์การบริหารส่วนตำบล

พหุภาคี (partnership) หมายถึง ภาคีต่าง ๆ ที่เป็นหลักในสังคม ได้แก่ รัฐ ธุรกิจ องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ และผู้นำชุมชน ซึ่งจะเข้ามาประสานร่วมมือกันในการสร้างสรรค์ความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นแก่ชุมชน โดยอยู่บนพื้นฐานแห่งความเท่าเทียมกัน และทุกภาคีจะได้รับประโยชน์ร่วมกัน

ประชาคม (Greater Community) หมายถึง กลุ่มประชาชนอันหลากหลายที่เกี่ยวข้องพัน กับพื้นที่หรืออาณาเขตหนึ่ง ๆ เช่น จังหวัด อำเภอ กลุ่มน้ำ กลุ่มจังหวัด และมีความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของในพื้นที่หรืออาณาเขตนั้น ๆ (ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม อ้างใน อนุชาติ พวงดำลี, 2539)

ประชาสังคม (Civil Society) หมายถึง การที่ประชาชนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีอุดมคติร่วมกัน หรือความเชื่อร่วมกันในบางเรื่อง มีการติดต่อสื่อสารกัน หรือมีการรวมกลุ่มกัน จะอยู่ห่างกันก็ได้ มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีเรื่องจิตใจเข้ามาด้วย มีความรัก มีมิตรภาพ มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ ในการปฏิบัติบางสิ่งบางอย่าง ในเรื่องใด ๆ และมีการจัดการ (ประเวศ วะสี ในชูชัย สุกวงศ์ และชวดี คาคการณ์ไกล, 2539)

1.8 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

ผลการศึกษาที่ได้จะเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์อันจะเป็นประโยชน์ในเชิงนโยบาย ในแง่ของการกระจายอำนาจในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมสู่ชุมชนท้องถิ่นทั่วประเทศไทย ส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนเชิงโครงสร้างของระบบการปกครองส่วนท้องถิ่นและการบริหารราชการแผ่นดิน ดังปรากฏ ชัดในร่างแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (2540-2544) ที่เน้นคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา (people-centered development) โดยขอมที่จะเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน ให้มีศักยภาพที่จะตัดสินใจในการบริหารจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

และในขณะเดียวกันก็สนับสนุนให้มีการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นมากขึ้น และผลกระทบที่ตามมาภายหลังการปรับเปลี่ยนระบบวิธีคิดและวิธีการปฏิบัติดังกล่าวแล้วก็คือ

1) ความสามารถในการพึ่งตนเองได้ของชุมชน ทั้งในเชิงเศรษฐกิจ วิธีคิด แบบแผนการดำรงชีวิต ฯลฯ จากการลดบทบาทของภาครัฐในการเข้าไปบริหารจัดการทรัพยากรในชุมชน มาพึ่งบทบาท หน้าที่ สักยภาพ และความสามารถของคนภายในชุมชนเอง

2) ต่อระบบนิเวศ การที่คนในชุมชนร่วมแรงร่วมใจกันแก้ไขปัญหาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนของตน จะเป็นการลดผลกระทบสิ่งแวดล้อมอันเกิดจากวิถีการดำเนินชีวิตแห่งชุมชนชนบทที่กำลังปรับเปลี่ยนไปเป็นเมืองมากขึ้น ต่อทั้งนิเวศวิทยาของดิน น้ำ และอากาศ อีกทั้งในแง่ของสุขภาพของสมาชิกในชุมชนและส่วนรวม ก็ จะปลอดภัยจากมลพิษต่าง ๆ ในขณะเดียวกัน ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมชุมชนที่ลดน้อยลงไป ก็จะมีผลในทางอ้อมที่ก่อให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพเพิ่มมากขึ้นในระบบนิเวศของชุมชนนั่นเอง

3) ต่อสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน กระบวนการบริหารจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในองค์กรของชุมชน จะก่อให้เกิดการพึ่งพาอาศัยกัน และช่วยเหลือกันภายในชุมชนมากขึ้น อีกทั้งยังก่อให้เกิดการสืบทอดในเชิงของวัฒนธรรมชุมชนที่สัมพันธ์กับกระบวนการกลุ่มของชุมชน สิ่งเหล่านี้จะส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง และมีพลังในการต่อรองกับสังคมภายนอกได้ ในอีกนัยหนึ่งยังเป็นการสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญของการพัฒนาสังคมและกระบวนการจัดการต่อระบบการเมืองการปกครองในส่วนท้องถิ่น

บทที่ 2

การทบทวนวรรณกรรมและแนวคิดที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเรื่องแนวทางความร่วมมือพหุภาคีต่อการจัดการมูลฝอยของชุมชนท้องถิ่น ภายใต้บริบททางสังคม และวัฒนธรรมของชุมชน ในชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบทของภาคกลาง โดยมุ่งประเด็นการศึกษาไปที่กระบวนการจัดการต่อปัญหามูลฝอยในชุมชน ในการศึกษาครั้งนี้ได้แบ่งเนื้อหาขององค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องเป็น 3 ประเด็น คือ

1. แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องของความเป็นชุมชน และองค์กรชุมชน
2. แนวคิดเรื่องความร่วมมือ “พหุภาคี” “ประชาคม” และ “ประชาสังคม”
3. แนวคิดและเทคนิควิธีการในการบริหารจัดการมูลฝอยโดยองค์กรในท้องถิ่น

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องความเป็นชุมชนและองค์กรชุมชน

2.1.1 ชุมชนและองค์กรชุมชนที่ไม่เป็นทางการ

ชุมชนเป็นสถาบันหรือองค์กรทางสังคมที่อยู่คู่กับชาวบ้านมาแต่โบราณกาล การที่ชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้ตลอดนั้นเพราะมีชุมชนมีหมู่บ้านอยู่ หากเขาอยู่คนเดียวหรือครอบครัวเดียว เขาก็จะพึ่งตนเองมาได้ไม่มากเท่านี้ เพราะชุมชนหมู่บ้านเป็นฐานการผลิต รวมเกษตรกรรม และหัตถกรรมไว้ด้วยกัน ทั้งยังรวมกิจกรรมของสังคมและเป็นระบบความมั่นคง (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2536) โดยอาจจำแนกรายละเอียดได้ว่า ในแง่การผลิต มีการผลิตร่วมกัน เกี่ยวข้าว ดำนา ยกนา ถั่วตัด วนไปค้าขาย ฯลฯ มีงานทางสังคม และมีวัฒนธรรมที่ร่วมกัน มีการเคารพบรรพบุรุษ ศิของหมู่บ้าน ศิปู่ตา ศิตาชาย ร่วมกัน ชุมชนมีการป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ ที่จะเข้ามาในหมู่บ้าน ชุมชนจึงเป็นสถาบันที่เกิดขึ้นและอยู่ควบคู่มาับครอบครัว เป็นสถาบันชีวิตของชาวบ้าน ถ้าหากชาวบ้านไม่มีชุมชนก็ไม่มีที่ทำกิน เขาจะเข้าไปทำมาหากินที่ใดก็ต้องเข้าไปเป็นสมาชิกของชุมชนนั้น เพราะชุมชนเป็นผู้จัดของที่ดินนั้น ไม่มีที่ดิน ไม่มีบ้าน ไม่มีชุมชนก็ไม่มีญาติ งานก็ไม่ทำ วัฒนธรรมหรือกิจกรรมทางสังคมก็ไม่มี ถ้าไม่มีชุมชนก็เหมือนประหนึ่งว่าชีวิตสลายไป

ชาวบ้านจะมีความไว้วางใจและลำบากใจมาก การพัฒนาประเทศโดยรักษาสถาบันชุมชนไว้ด้วย จะทำให้ชาวบ้านมีความสุข มีที่ยืนอยู่ในสังคมต่อไป หากชุมชนแตกแยก ชาวบ้านจะไร้ที่ดินทำกิน สูญเสียโอกาสต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2529)

แต่ในอีกด้านหนึ่ง Kemp (1986 : 6-19) กลับเห็นว่า มโนทัศน์เรื่อง “ชุมชน” (Community) เป็นการสร้างขึ้นโดยนักวิชาการตะวันตกในศตวรรษที่ 19 นี้เอง ในฐานะของเจ้าอาณานิคม และได้ถ่ายทอดสู่และรับช่วงต่อ โดยชนชั้นปกครองทั้งในอดีตและปัจจุบัน กับบรรดานักสังคมศาสตร์ทั้งหลายผ่านงานเขียน/ตำราในสาขาวิชาการต่าง ๆ การยืนยันว่า ชุมชนหมู่บ้านในเมืองไทยนั้นมีมาตั้งแต่ในอดีตจึงไม่อาจเชื่อถือได้มากนัก หากแต่ความเป็นชุมชนหมู่บ้านนั้นน่าจะเกิดขึ้นอย่างเป็นจริงเป็นจังจากการริเริ่มของรัชกาลที่ 5 ที่ได้เริ่มนำการปกครองแบบหมู่บ้าน-ตำบลมาใช้ (Hirsch, 1993) มากกว่าความเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและเป็นวิถีชีวิตของคนไทยมาตั้งแต่ในอดีต

นักวิชาการฝ่ายนี้ เช่น ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2538 : 76-119) จึงเห็นว่า ความคิดเรื่อง ชุมชน และ วัฒนธรรมชุมชน อันเป็นสิ่งเชื่อมโยงให้เกิดความเป็นชุมชน เป็นความคิดแบบเชิดชูอดีตในเชิงเพื่อฝัน (romanticism) มองวิพากษ์ที่ให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาว่า เป็นการกลับไปหารากเหง้า ต้นตอ หรือจุดกำเนิดของสรรพสิ่ง เป็นความพยายามที่ไม่สมจริงอย่างยิ่ง และเห็นว่า นักวิชาการหรือปัญญาชนผู้ซึ่งกำลังทำหน้าที่เป็น “ตัวแทน” หรือ “ปากเสียง” ของประชาชนในระดับรากหญ้า โดยชูประเด็นเรื่องของความเป็นชุมชนและวัฒนธรรมชุมชนนั้น มีจุดยืนที่ลำเอียงเข้าข้างความเชื่อของตนเอง ขาดความเป็นกลางทางวิชาการ อันเป็นคุณสมบัติที่นักวิชาการหรือปัญญาชนพึงมีอยู่ประจำกาย เนื่องจากเห็นคนในชุมชนเป็นผู้ด้อยโอกาส เป็นผู้เสียเปรียบ หรือเป็นผู้ที่อยู่ริมขอบ/ชายขอบของสังคม (the subjugated on the subaltern) จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องให้ความช่วยเหลือด้วยการเป็นตัวแทนหรือเป็นปากเสียงให้ ซึ่งในฐานะที่เป็นนักวิชาการแล้ว ถือเป็น “ความมืดบอด” (blindness) (de Man, 1986) คือ ทำให้นักวิชาการนั้นมองข้ามหรือมองไม่เห็นข้อบกพร่องของชาวบ้านที่ตนกำลังศึกษาไป เพียงเพราะเห็นว่าเป็นผู้ด้อยโอกาสหรือผู้เสียเปรียบเท่านั้น ทำให้ภาพหรือความรู้ที่ได้เกี่ยวกับบุคคลเหล่านั้นมีลักษณะเป็นด้านเดียวและค่อนข้างเพื่อฝัน ขาดลักษณะวิพากษ์วิจารณ์ คือ มองเห็นและสื่อออกมาว่า “ดีงามหมด”

ซึ่งในประเด็นตรงนี้ นักวิชาการฝ่ายวัฒนธรรมชุมชน อันเป็นฝ่ายที่ถูกวิจารณ์กลับมองเห็นว่า ในการดำเนินงานนั้น ได้มีการคำนึงถึงอยู่เสมอว่า ในการทำงานที่เกี่ยวข้องและเข้าถึงหรือมีส่วนร่วมกับชุมชนทั้งในแง่ของการทำงานพัฒนาและงานศึกษาวิจัยนั้น อาจเกิดความเคลือบแคลงหรือ

หลงใหลได้ปลื้มมากไปกับวัฒนธรรมชาวบ้านจนลืมไปว่าในชุมชนนั้นยังมีความขัดแย้งเกิดขึ้นอยู่ได้เสมอ แต่ในการสื่อสารเพื่อเผยแพร่ส่วนดีงามของวัฒนธรรมชุมชนนั้น ผู้พูดมักจะพูดถึงลักษณะที่เป็นส่วนใหญ่ (เช่น ชุมชนมีความดีงามเมื่อเทียบกับเมือง) แต่มักไม่พูดถึงลักษณะส่วนน้อยที่ตรงกันข้าม ซึ่งมีได้หมายความว่า ในการวิเคราะห์นั้น จะได้คำนึงถึงสภาพความเป็นจริงอันเป็นด้านลบ เช่น ความขัดแย้งที่มีอยู่ในชุมชนนั้น (กาญจนา แก้วเทพ, 2538) ส่วนคุณสมบัติของนักวิชาการหรือปัญญาชน ที่ควรมีความเป็นกลางทางวิชาการนั้น ไม่แน่ใจว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่จริงหรือไม่ ในบริบทของสังคมไทยที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

เมื่อก้าวถึงชุมชนแล้ว สิ่งที่จะต้องกล่าวถึงควบคู่กันไปก็คือ องค์กรชุมชน เพราะในอดีตทุกท้องถิ่น เมื่อมีชุมชนเกิดขึ้นก็จะมีองค์กรชุมชนเกิดขึ้นเพื่อทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนให้เกิดความเป็นปึกแผ่น เกิดความสงบสุขขึ้นในชุมชน เพราะเมื่อชุมชนเกิดขึ้นก็จะเกิดการจัดการ มีการแบ่งหน้าที่ มีการตั้งกฎระเบียบขึ้น โดยความยอมรับของทุกคนในชุมชน แต่เมื่อสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไปองค์กรชุมชนก็ค่อย ๆ หมดความสำคัญลงไปหรือหายไปพร้อมกับการสูญเสียของความเป็นชุมชน จะเห็นได้ว่า องค์กรชุมชนจึงมีอยู่คู่กับความเป็นชุมชนอยู่เสมอ ดังนั้น การจะฟื้นฟูสร้างสรรค์ให้เกิดความเป็นชุมชนขึ้นในท้องถิ่นต่าง ๆ ก็จะต้องคำนึงถึงองค์กรชุมชนด้วย

องค์กรชุมชน หรือ องค์กรชาวบ้าน คือ องค์กรเพื่อดำเนินกิจการของชาวบ้าน เกิดจากการรวมตัวของชาวบ้าน ในการกระทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งหรือเอนกประสงค์ มีขนาดต่าง ๆ อาจมีขนาดระดับหมู่บ้าน หรือเล็กกว่าหมู่บ้านก็ได้ สุดแต่ความสามารถในการจัดการขององค์กร มีคุณสมบัติที่สำคัญ คือ มีการรวมตัวกัน มีสติปัญญา มีระบบคุณค่า มีการบริหารจัดการ ได้รับศรัทธา หรือการยอมรับของสังคม ก่อให้เกิดพลังในการดำเนินการ การแก้ไขปัญหาและการสร้างสรรค์ องค์กรชุมชน หรือ องค์กรชาวบ้าน จึงเป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นเกษตรกรหรือคนจนในสลัม (ประเวศ วะสี, 2536)

เนื่องจากการพัฒนาที่มีความเหมาะสมกับชุมชนท้องถิ่นนั้นจะต้องเป็นแบบกลุ่ม โดยดูจากในอดีตกาลที่ชาวบ้านต้องอยู่รวมกันเป็นชุมชน และมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยมีสมาชิกเข้าร่วมในกิจกรรมที่จะทำมากพอ จึงจะทำให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้อย่างมีความสุข (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2529) องค์กรชุมชนจึงควรมีบทบาทนำในการพัฒนา เพราะองค์กรชุมชน เป็นองค์กรโดยธรรมชาติดั้งเดิม และเป็นของประชาชนแท้ ที่ยังสามารถคงความเข้มแข็งหลงเหลือสืบทอดมา

ถึงปัจจุบันได้ เป็นองค์กรขนาดเล็กที่สมาชิกช่วยเหลือซึ่งกันและกันโดยสมัครใจ องค์กรมีลักษณะประชาธิปไตย โดยเพื่อให้ทันกับยุคสมัย องค์กรชุมชนอาจเปลี่ยนรูปเป็นสหกรณ์ ซึ่งเป็นองค์กรทางเศรษฐกิจโดยตรง แต่ต้องยังคงมีกิจกรรมด้านการจัดการทางด้านการปกครองและสังคมท้องถิ่นเอาไว้ด้วย (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2536)

ตำรวจ เติงขุนทด (2531) พบว่า องค์กรชุมชนที่เกิดขึ้นโดยมีพื้นฐานมาจากกลุ่มแบบธรรมชาติในระบบเครือญาติ (ชาติพันธุ์) ในหมู่บ้าน สมาชิกจะมีการรวมตัวกันอย่างแน่นหนา มีการรวมพลังความคิดและพลังใจเพื่อสร้างสรรค์กิจกรรมได้มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมที่จะสามารถมีส่วนในการกู้ฐานะทางเศรษฐกิจในครอบครัวของสมาชิกได้ ส่งผลเป็นการชักจูงให้ชาวบ้านอื่น ๆ ทั้งในและนอกชุมชนให้การยอมรับ เข้าร่วมหรือสนับสนุนกิจกรรมของกลุ่มมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับข้อสรุปของ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2536) ที่ว่า องค์กรชุมชนที่จะเป็นแกนของระบบสังคม และระบบการผลิตได้นั้น จะต้องเป็นองค์กรชุมชนที่มีรากฐานจากระบบสหกรณ์และมีเครือข่ายที่โยงกันด้วยเครือญาติและปัญาชน โดยมีรากฐานอยู่ที่ระบบกรรมสิทธิ์เอกชน ส่วนองค์กรที่เกิดขึ้นจากการจัดตั้งหรือแต่งตั้งโดยทางราชการหรือสถาบันภายนอกอื่นใด มักจะทำงานไม่ได้ผล ดังนั้นบทบาทของทางราชการ องค์กรภายนอก หรือบุคคลภายนอกต่อองค์กรชุมชนก็ควรเป็นผู้ส่งเสริมและสนับสนุน (ประเวศ วะสี, 2536) กิจกรรมขององค์กรชุมชน

องค์กรชุมชนนั้น มีองค์ประกอบที่สำคัญ คือผู้นำ โดยผู้นำที่จะทำให้้องค์กรชุมชนมีการเรียนรู้และพัฒนาอยู่ตลอดเวลา นั้น จะต้องมีความรู้ในระดับหนึ่ง ซึ่งสามารถที่จะนำพาให้สมาชิกขององค์กรชุมชนสามารถดำเนินกิจกรรมให้ก้าวหน้าไปได้ ในขณะเดียวกัน ผู้นำที่ดีมีความสามารถ จะสามารถชักจูงให้ชาวบ้านในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ขององค์กรชุมชนได้มากขึ้น และองค์กรชุมชนที่สามารถชักจูงและกระตุ้นให้ชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาได้มาก จะเป็นกลุ่มผู้สูงอายุและกลุ่มสตรีแม่บ้าน แต่กิจกรรมการพัฒนาเหล่านั้นจะต้องมีความสอดคล้องกับความต้องการและการประกอบอาชีพของชาวบ้านด้วย (มยุรี ทิพา, 2529) การได้มาซึ่งผู้นำนี้ ไม่ได้มาจากการประชุมที่เกิดขึ้นเพียงครั้งเดียวแล้วแต่งตั้งหรือเลือกตั้ง แต่จะต้องใช้การประชุมปรึกษาหารือกันบ่อย ๆ มีการทำงานร่วมกัน ซึ่งในที่สุดจะปรากฏ ผู้นำตามธรรมชาติขึ้นมาเอง ผู้นำตามธรรมชาตินี้คือ คนฉลาด จิตใจดี เป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน (ประเวศ วะสี, 2536) สมพันธ์ เตชะอธิก และคนอื่น ๆ (2537) เสนอว่า ผู้นำชุมชนที่ดี ควรมีลักษณะ ดังต่อไปนี้

- มีความสามารถในการประสานทรัพยากร ทั้งจากภายนอกชุมชนและภายในชุมชน

เอง

- มีความสามารถในการสื่อสารอย่างเป็นระบบ คนฟังเข้าใจง่าย สามารถสื่อความคิดของ ตนต่อชาวบ้านได้
- มีความเข้าใจในชุมชน
- สามารถเสนอกิจกรรมการพัฒนาต่อชาวบ้าน ได้อย่างมีความสอดคล้องกับสภาพพื้นที่
- มีความสัมพันธ์กับชุมชน เช่น เป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน เป็นที่เชื่อถือ เคารพศรัทธาจากชาวบ้าน ฯลฯ

ผู้นำชาวบ้านในองค์กร/กลุ่มในชุมชน ควรเป็นที่ยอมรับในแง่ของการคิดดีกับปฏิบัติจริงตามสิ่งที่พูด อันจะก่อให้เกิดความเชื่อถือแก่ชาวบ้าน ทั้งในชุมชนและภายนอกชุมชน อันได้แก่ เจ้าหน้าที่ของรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน หรือสถาบันการศึกษา

ในชุมชนส่วนใหญ่ จะมีโรงเรียนตั้งอยู่ในชุมชนนั้น เพื่อเป็นที่ให้การศึกษาแก่ลูกหลานของคนในชุมชน ครูในโรงเรียนจะเป็นผู้ที่มีความรู้ มีทักษะหลายอย่าง เป็นที่เชื่อถือของชาวบ้าน ถือเป็นนักวิชาการในท้องถิ่น มีหลายท้องที่ที่ครูในโรงเรียนได้ทำหน้าที่นอกจากการสอนนักเรียนตามปกติแล้ว คือ เป็นผู้นำทางความคิด ทางภูมิปัญญาให้แก่คนในชุมชน กระตุ้นและเอื้ออำนวยให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเองและชุมชนของตน นำพาให้คนในชุมชนเกิดความรู้ตระหนักรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคม และทำให้ชุมชนสามารถยืนหยัดอยู่ได้อย่างยั่งยืนยาวนาน เมื่อคาดหวังว่าครู จะเป็นนักวิชาการในท้องถิ่น ครูหรือกลุ่มครูก็ควรจะสามารถดังนี้ (บัณขร อ่อนคำ, 2529 : 43-44)

- เป็นนักวิจัยที่ดีมีความสามารถ
- เป็นผู้ประสานเชื่อมโยงที่ดีมีความสามารถ
- เป็นวิทยากร (บางเรื่อง) ที่ดีมีความสามารถ
- เป็นครูที่ดีมีความสามารถ
- เป็นพี่เลี้ยง (กลุ่ม) ที่ดีมีความสามารถ
- เป็นผู้ติดตามงาน ประเมินผลงานและเขียนรายงานที่ดีมีความสามารถ

ครูที่มีศักยภาพในความเป็นผู้นำสูง ก็อาจชักนำให้ครูคนอื่น ๆ ในโรงเรียนเข้ามาร่วมกระบวนการทำงานพัฒนาในชุมชนได้ โดยในบางท้องที่ กลุ่มครูในโรงเรียนก็ได้มีการรวมตัวกันจัดตั้งเป็นองค์กรหรือกลุ่มครูเพื่อช่วยเหลือกระบวนการดำเนินงานของชาวบ้านในด้านต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง

ด้วยความเป็นชุมชน และความเชื่อมั่นในศักยภาพขององค์กรชุมชนที่สำแดงให้เห็นอยู่ทั่วไปนี้เอง ได้ทำให้นักวิชาการและนักพัฒนาเริ่มมองว่า รัฐควรปรับเปลี่ยนบทบาทจากผู้อุปถัมภ์ มาเป็นผู้กระตุ้นให้ชุมชนแสดงขีดความสามารถของตนเองออกมา สร้างกระบวนการให้ชุมชนร่วมกันแสวงหาเป้าหมายของการพัฒนาชุมชน และร่วมกันวางแผนและมีวิธีการทำงานของชุมชนเอง เพื่อบรรลุเป้าหมายนั้น ให้ชุมชนมีความเข้าใจว่ากำลังทำอะไร ในชุมชนมีทรัพยากรที่จะตอบสนองกิจกรรมนั้นเพียงใด และต้องการการสนับสนุนจากภาครัฐในด้านใดบ้างและเพียงใด รัฐควรทำหน้าที่เป็นเพียงผู้ให้การสนับสนุนทางวิชาการและงบประมาณ หากเกินขีดความสามารถของคนในชุมชน

2.1.2 องค์กรชุมชนที่เป็นทางการ : องค์การบริหารส่วนตำบล

ในปี พ.ศ.2537 รัฐสภาได้ผ่านกฎหมายฉบับสำคัญ คือ พระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พุทธศักราช 2537 และมีผลบังคับใช้มาตั้งแต่วันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2538 เป็นต้นมา ภาครัฐนั้นเห็นว่ากฎหมายฉบับนี้ส่งผลโดยตรงให้เกิดการกระจายอำนาจจากส่วนกลางออกสู่ท้องถิ่นโดยทันที เพราะกฎหมายฉบับนี้มีหลักการพื้นฐานที่จะให้อำนาจแก่คนในท้องถิ่นในการตัดสินใจ ใช้งบประมาณอันเป็นภาษีที่เก็บได้ในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์กับชุมชนได้เต็มที่ โดยอาศัยเครื่องมือสำคัญ คือ สภาตำบล และองค์การบริหารส่วนตำบล ที่เป็นนิติบุคคล และให้รัฐเข้ามาควบคุมดูแลน้อยที่สุด

องค์การบริหารส่วนตำบล มีฐานะเป็นนิติบุคคล ทำให้สามารถดำเนินการ (ทำนิติกรรม) ได้ด้วยตนเอง มีงบประมาณ รายได้ และพัฒนาหมู่บ้านในตำบลของตนได้ตามความต้องการของประชาชน เป็นหน่วยการปกครองท้องถิ่น คือ มีอำนาจในการจัดเก็บภาษีเอง มีอำนาจในการออกข้อบัญญัติตำบล (กฎหมายท้องถิ่น) มาบังคับใช้กับประชาชนในตำบล

องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ได้ถูกตั้งขึ้นตามพ.ร.บ.สภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 โดยมีกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย เป็นผู้ดูแลในการประกาศยกฐานะสภาตำบลให้เป็นองค์การบริหารส่วนตำบล และเมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม พ.ศ. 2538 ก็มีองค์การบริหารส่วนตำบลเกิดขึ้น 628 แห่ง และในวันที่ 28 เมษายน พ.ศ. 2539 ก็ได้ องค์การบริหารส่วนตำบลเกิดขึ้นอีก 2,143 แห่ง การยกฐานะสภาตำบลให้เป็นองค์การบริหารส่วนตำบลมีหลักเกณฑ์ คือ สภาตำบลที่ได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลนั้น ต้อง

มีรายได้โดยไม่รวมเงินอุดหนุนในปีงบประมาณที่ล่วงมาติดต่อกันสามปีเฉลี่ยไม่ต่ำกว่าปีละหนึ่งแสนห้าหมื่นบาท (กรมการปกครอง กองราชการส่วนตำบล, 2538)

ในขณะเดียวกัน กรมการปกครอง ก็ได้จัดตั้ง กองราชการส่วนตำบล ขึ้นเพื่อรองรับการดำเนินงานตามพระราชบัญญัติฉบับนี้เป็นการเฉพาะ เมื่อวันที่ 13 กุมภาพันธ์ 2538 โดยได้มีการแบ่งงานตามลักษณะงานออกเป็น 4 ฝ่าย ได้แก่ ฝ่ายการบริหารงานบุคคล ฝ่ายงบประมาณและการคลัง ฝ่ายตรวจสอบบัญชี และฝ่ายพัฒนาสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล (ชูวงศ์ ฉายะบุตร ในกรมการปกครอง กองราชการส่วนตำบล 2538)

องค์การบริหารส่วนตำบล มีโครงสร้างที่ประกอบด้วยองค์ประกอบหลักสองส่วนคือ สภาองค์การบริหารส่วนตำบล และคณะกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล

- **สภาองค์การบริหารส่วนตำบล มีสมาชิกประกอบด้วย**

- สมาชิกโดยตำแหน่ง ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านทุกหมู่บ้านในตำบล แพทย์ประจำตำบล
- สมาชิกที่ได้รับการเลือกตั้งหมู่บ้านละ 2 คน ซึ่งมีวาระคราวละ 4 ปี

สภาองค์การบริหารส่วนตำบล จะเลือกสมาชิกที่ไม่ใช่กำนันเป็นประธานสภาฯ 1 คน และเป็นรองประธานสภาฯ 1 คน มีวาระ 2 ปี โดยนายอำเภอเป็นผู้ลงนามแต่งตั้ง ที่ประชุมสภาฯจะเลือกสมาชิกสภาฯคนหนึ่งให้ทำหน้าที่เป็นเลขานุการ

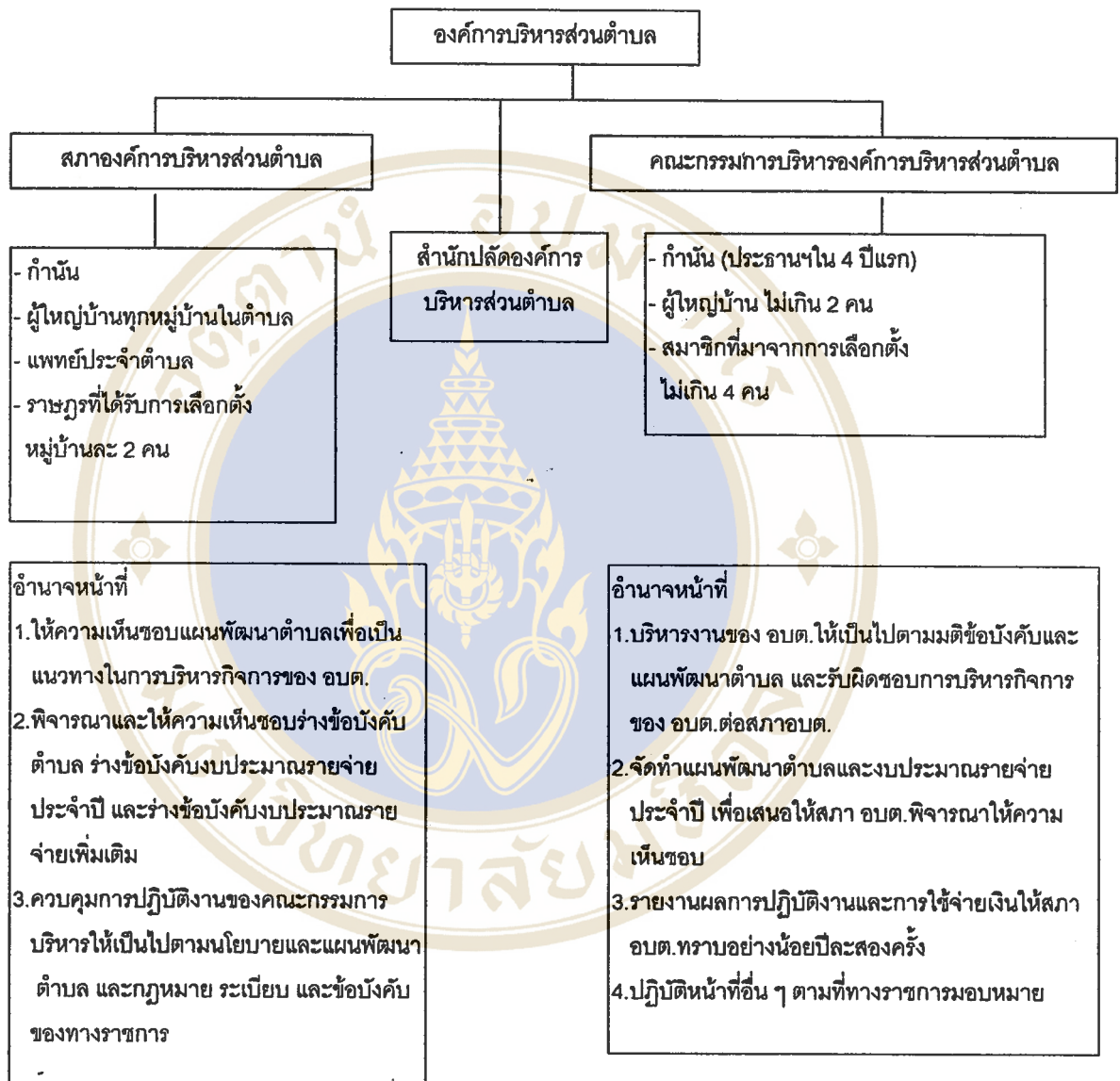
- **คณะกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล (มีวาระคราวละ 4 ปี) ประกอบด้วย**

- กำนัน
- ผู้ใหญ่บ้านไม่เกิน 2 คน
- สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลที่ได้รับการเลือกตั้งไม่เกิน 4 คน

นายอำเภอจะเป็นผู้ลงนามแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารฯ

คณะกรรมการบริหารจะเลือกกรรมการคนหนึ่งให้ทำหน้าที่เป็นเลขานุการ

แผนภูมิที่ 2.1 แสดงโครงสร้างองค์การบริหารส่วนตำบล

ที่มา : อนุสรณ์ ศิริชาติ (2539 : 9)

องค์การบริหารส่วนตำบล มีแหล่งรายได้ ดังนี้ (แสง อาทิตย์, 2538 : 19-20, กรมการปกครอง กองวิชาการและแผนงาน, 2538 และอนุสรณ์ ศิริชาติ, 2539 : 9)

- ภาษีที่ท้องถิ่นเก็บเอง ได้แก่ ภาษีโรงเรือนและที่ดิน ภาษีบำรุงท้องที่ ภาษีป้าย อากรการฆ่าสัตว์และผลประโยชน์ที่เกิดจากการฆ่าสัตว์

- ภาษีที่มอบให้ส่วนราชการอื่นจัดเก็บแทน ได้แก่ ภาษีมูลค่าเพิ่ม ภาษีธุรกิจเฉพาะภาษีสุรา และสรรพสามิต

- ภาษีและค่าธรรมเนียมที่ส่วนราชการอื่นจัดเก็บแล้วมอบให้ ได้แก่ ภาษีและค่าธรรมเนียมรถยนต์และล้อเลื่อน

- รายได้ที่เกิดขึ้นจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในเขตพื้นที่ตำบลนั้น ๆ เช่น การประมง ป่าไม้ แร่ น้ำมัน รังนกนางแอ่น

- รายได้ที่มาจากการอุดหนุนของรัฐบาลหรือหน่วยงานรัฐ

- อื่น ๆ

องค์การบริหารส่วนตำบลมีอำนาจหน้าที่ในการพัฒนาสภาพตำบลที่ครอบคลุมทั้งทางด้าน เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยแบ่งเป็นสองประเภท คือ กิจการที่ต้องทำ คือ บำรุงรักษาทางบกและทางน้ำ การป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย การคุ้มครอง ดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และกิจการที่อาจกระทำได้ตามกำลังขององค์การบริหารส่วนตำบล เช่น การจัดให้มีน้ำเพื่ออุปโภคบริโภคและการเกษตร การจัดให้มีและบำรุงการไฟฟ้า การจัดหาผลประโยชน์ในทรัพย์สินและการจัดการพาณิชย์ ฯลฯ โดยจะต้องได้รับการอนุมัติจากสภาองค์การบริหารส่วนตำบลก่อน (อนุสรณ์ ศิริชาติ, 2539 : 9)

จะเห็นได้ว่าองค์การบริหารส่วนตำบล มีอำนาจหน้าที่อย่างกว้างขวางมาก จึงเป็นความหวังของทุก ๆ ฝ่ายว่าจะเป็นทางออกสำหรับการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่หมักหมมอยู่ในแต่ละท้องถิ่น ให้เบาบางลงไปได้ เพราะตามค่านิยมของการกระจายอำนาจที่บอกว่า การกระจายอำนาจ (Decentralization) หมายถึง สภาวะที่หน่วยงานหรือชุมชนระดับล่างมีอำนาจการตัดสินใจเกี่ยวกับแนวทางและวิธีการดำเนินกิจกรรมของตนเองได้อย่างกว้างขวาง (Nadler and Tusman, 1988) ในการกระจายอำนาจทางการเมืองการปกครองของประเทศหรือสังคมหนึ่ง ๆ ก็หมายถึง การให้องค์กรของรัฐในระดับต่าง (ระดับภูมิภาคและท้องถิ่น) มีอำนาจการตัดสินใจทางการเมือง กำหนดนโยบายสาธารณะและการจัดการในการดำเนินกิจกรรมของตนเองได้อย่างกว้างขวาง เป็นการให้หรือยอมรับสิทธิในการปกครองตนเองของชุมชนและภูมิภาคต่างๆ ภายใต้อธิปไตยของชาติหนึ่งๆ

ร่วมกัน (จรัส สุวรรณมาลา, 2538) นั้น จะเห็นได้ว่า องค์การบริหารส่วนตำบล มีคุณสมบัติที่แสดงถึงการกระจายอำนาจได้อย่างพอสมควร คือ

- 1) องค์การบริหารส่วนตำบลมีสิทธิในการตัดสินใจ ใช้งบประมาณในการพัฒนาสิ่งสาธารณประโยชน์ในชุมชนได้เต็มที่
- 2) องค์ประกอบขององค์การบริหารส่วนตำบลล้วนเป็นคนในตำบลนั้น ๆ แทบทั้งสิ้น ยกเว้นเจ้าหน้าที่รัฐบาลบางส่วนที่เข้ามาช่วยเสริมกิจกรรม
- 3) คนในชุมชนมีโอกาสในการเข้าร่วมตัดสินใจ ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดทิศทางการพัฒนาและนโยบายสาธารณะของชุมชนได้อย่างกว้างขวาง
- 4) คนในชุมชนสามารถเข้าถึงบริการสาธารณะขั้นพื้นฐานได้อย่างทั่วถึงและเท่าเทียมกัน

แต่ปัญหาก็ยังคงมีอยู่อีกมาก เพราะในช่วง 40 ปีที่ผ่านมา วิธีคิดที่รัฐมีต่อกระบวนการพัฒนาประเทศก็คือ รัฐส่วนกลางควรเป็นผู้ทำหน้าที่คิดและตัดสินใจในเรื่องของการพัฒนา จึงจะทำให้การพัฒนาบ้านเมืองเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพดีเต็มที่ เพราะรัฐส่วนกลางเป็นแหล่งรวมของนักปราชญ์ ผู้รอบรู้ในสาขาต่าง ๆ ที่สามารถวางเป้าหมายและกำหนดแผนในการดำเนินงานได้อย่างถูกต้องมีประสิทธิภาพ วางแผนเพียงครั้งเดียวสามารถใช้ได้ทั่วประเทศ และมีสำนึกว่าจะต้องเป็นผู้ “บำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ราษฎร” โดยมีความรู้สึกที่ถูกต้องเหี้ยมคร้ามว่า ราษฎร เป็นผู้รู้น้อย ฉลาดน้อย มานะน้อย ระเบียบน้อย ฯลฯ เกินกว่าจะปกครองตนเองได้ หากปล่อยให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาถึงขั้นวางเป้าหมายและแนวทางการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง ก็จะไม่คงกัน หรือถูกเขาหลอก หรือแย่งชิงผลประโยชน์กันเอง จนกระทั่งการพัฒนาล้มเหลว (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2532) ประชาชนทั่วไปจึงเป็นเพียงผู้ถูกกระทำจากข้าราชการซึ่งเป็นเครื่องมือในการพัฒนาของรัฐ ไม่เคยได้รับโอกาสให้เข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมายและแนวทางการพัฒนาที่ตนเองต้องการ เจ้าหน้าที่ของรัฐก็ยังคงมองว่า การบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบล ยังไม่มีความพร้อมที่จะขึ้นหัดในการบริหารงานด้วยตนเอง เพราะสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลยังไม่รู้ต่อการบริหารงาน ยังขาดประสบการณ์ จึงจะต้องเรียนรู้ในทุก ๆ ด้านเพิ่มเติมให้มากขึ้น โดยอาศัยนายอำเภอและข้าราชการทุกส่วนในพื้นที่เป็นพี่เลี้ยงที่จะสร้างความรู้ ความเข้าใจ ตลอดจนความสามารถให้องค์การบริหารส่วนตำบลสามารถ คิดเป็น คือ การทำให้องค์การบริหารส่วนตำบล มีความคิดที่ดี ถูกต้อง ทันสมัย ขาวโกล เพื่อนำความเจริญมาสู่ท้องถิ่น (วัชรินทร์ โรจนพานิช, 2539 : 15) ซึ่งจะเห็นได้ว่า เจ้าหน้าที่ของรัฐยังคงไม่ไว้วางใจหรือเชื่อมั่นในศักยภาพที่มีอยู่ของสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล เห็นว่า องค์การบริหารส่วนตำบลยังต้องอาศัยการชี้แนะจากเจ้าหน้าที่ของรัฐอยู่อีกมาก ไม่ได้มองเห็นว่า

ชาวบ้านนั้นมีภูมิปัญญา มีความสามารถในการบริหารจัดการชุมชนอยู่แล้ว และมีความเข้าใจความต้องการของคนในชุมชนเองอยู่แล้ว วิธีคิดและวิธีปฏิบัติของเจ้าหน้าที่รัฐบาลนี้เป็นสิ่งที่กดทับหรือปิดกั้นมิให้ชาวบ้านแสดงศักยภาพของตนออกมาได้ ทำให้องค์การบริหารส่วนตำบลไม่เติบโตและจะค่อย ๆ ตายไปในที่สุด ซึ่งจะเป็นช่องทางที่ทำให้รัฐบาลเลิกองค์การบริหารส่วนตำบลไปอีกครั้งหนึ่งได้ เหมือนกับที่เคยทำมาแล้วเมื่อ ธันวาคม พ.ศ. 2515 โดยประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 13

ในเรื่องอำนาจหน้าที่ของ อบต. นั้น แม้กฎหมายจะได้เขียนให้ อบต. มีหน้าที่มากมายก็ตาม แต่อำนาจที่แท้จริงยังคงอยู่ที่นายอำเภอและผู้ว่าราชการจังหวัด เนื่องจากกรมและกระทรวงต่าง ๆ ได้ออกระเบียบ และกฎต่าง ๆ มากมายเพื่อควบคุมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน โดยให้อำเภอนายอำเภอและผู้ว่าราชการจังหวัดในการดำเนินงานอย่างกว้างขวาง เช่น ในมาตรา 90, 91 และ 92 นั้นได้กำหนดให้ผู้มีอำนาจในการที่จะสั่งปลดสมาชิกสภาหรือยุบสภาองค์การบริหารส่วนตำบลและคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบลเมื่อไรก็ได้ คือ นายอำเภอ และผู้ว่าราชการจังหวัด โดยเปิดช่องให้นายอำเภอและผู้ว่าราชการจังหวัดมีอำนาจในการสั่งให้สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลพ้นจากตำแหน่ง ขยับขึ้นการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบล หรือยุบองค์การบริหารส่วนตำบล ถือเป็นอำนาจที่ล้นฟ้า และครอบคลุม สามารถสยบให้องค์การบริหารส่วนตำบลตกอยู่ภายใต้คำสั่งของข้าราชการได้ องค์การบริหารส่วนตำบลจึงยังคงเป็นองค์กรการปกครองส่วนท้องถิ่นที่ขาดความเป็นอิสระในการดำเนินงาน และยังคงดำรงบทบาทฐานะที่เป็นตัวแทนของระบบราชการที่ต้องปกครองราษฎรต่อไป ทั้ง ๆ ที่โดยแท้จริงแล้วนายอำเภอและผู้ว่าราชการจังหวัด ไม่ควรจะมีอำนาจในการสั่งปลดหรือยุบสภาองค์การบริหารส่วนตำบลที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชน เพราะมีฐานะเป็นเพียง “ข้าราชการ” ผู้รับการแต่งตั้งมาจากรัฐบาลกลางเท่านั้น ไม่เคยขออนุญาตหรือได้รับการอนุญาตใด ๆ จากประชาชนในพื้นที่ที่ตนจะเข้าไปดำเนินงานแต่อย่างใด ข้าราชการที่ได้รับการแต่งตั้งมาจากส่วนกลางเหล่านี้ จึงควรมีฐานะเป็นผู้ประสานงานส่งเสริม และสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมขององค์การบริหารส่วนตำบลมากกว่า ส่วนการยุบสภาองค์การบริหารส่วนตำบล ควรจะกระทำโดยมติมหาชน (ของคนในชุมชน) และการได้สวนสาธารณะ (Public hearing) แล้วเสนอให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยตัดสินใจหรือพิจารณา (ธงชัย สมัชชา, 2538 : 51) เพราะคนในชุมชนเป็นผู้ที่ใกล้ชิดกับองค์การบริหารส่วนตำบลซึ่งดูแลตนเองอยู่มากที่สุด เป็นเจ้าของตัวจริงขององค์การบริหารส่วนตำบลแห่งนั้น ๆ จึงควรมีสติธิอำนาจ และบทบาทมากที่สุดในการตัดสินใจว่า องค์การที่ตนเองดูแลอยู่นั้น ควรมีทิศทางในการปฏิบัติงานเป็นอย่างไร ซึ่งจะส่งผลให้องค์การบริหารส่วนตำบลเปลี่ยนบทบาทมาเป็นตัวแทนของประชาชนในตำบลและหมู่บ้าน ทำหน้าที่เป็นปากเสียง เรียกร้องต่อรัฐบาลและราชการเพื่อให้เกิด

ประโยชน์ต่อประชาชนมากที่สุด เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบลอย่างแท้จริง

ในกฎหมายฉบับต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบล นั้น มิได้มีการระบุข้อความใด ๆ ที่เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนหรือชุมชนได้มีส่วนร่วมในการเสนอแนะ ตรวจสอบ ควบคุมการปฏิบัติงานขององค์การบริหารส่วนตำบลได้ แม้แต่โอกาสของการที่จะได้รับรู้ว่า ในปีงบประมาณนั้นองค์การบริหารส่วนตำบลของตน ได้รับงบประมาณในการดำเนินกิจกรรมเป็นจำนวนเท่าใด หรือได้ใช้งบประมาณไปในการดำเนินการใดบ้างเป็นจำนวนเงินเท่าใด เพราะองค์การบริหารส่วนตำบลไม่ได้มีหน้าที่ที่จะต้องรายงานให้คนในชุมชนทราบ แต่กลับมีหน้าที่ที่จะต้องจัดเตรียมบัญชีการใช้จ่ายงบประมาณให้เรียบร้อย เพื่อรอรับการตรวจสอบจากกระทรวงมหาดไทยตามที่ระบุไว้ในมาตรา 37 และ 89 (ตามพ.ร.บ.สภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537) การดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบล จึงมิได้ให้ที่ว่างหรือพื้นที่ให้กับประชาชนธรรมดาในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทางการเมืองอย่างมีนัยสำคัญ (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2538 : 76-119) สมดังความต้องการของรัฐที่ได้กำหนดให้องค์การบริหารส่วนตำบล เป็นองค์กรหลักหรือหน่วยงานหลักในการพัฒนาของตำบล ประชาชนจึงควรเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการมีส่วนร่วมในการเข้ามามีบทบาท และรับผิดชอบการบริหาร การพัฒนา รวมทั้งการจัดสรรทรัพยากรเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนในตำบล หมู่บ้าน แต่ในสภาพความเป็นจริงปัจจุบัน การกำหนดบทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบลที่เป็นรูปธรรมยังคงคลุมเครืออยู่มาก หากจะลงไปถึงว่า องค์การบริหารส่วนตำบล ต้องเป็นนักการเมืองตัวแทนของประชาชน ก็ควรให้มีการเลือกตั้งและกำหนดระยะเวลาในการดำรงตำแหน่งไว้แน่นอน โดยมหาดไทยไม่มีอำนาจมาปลดสมาชิกขององค์การบริหารส่วนตำบลออกได้ จนกว่าเขาจะลาออกเองหรือครบวาระไป หรือในทางตรงกันข้าม หากต้องการให้องค์การบริหารส่วนตำบล เป็นเครื่องมือของรัฐในการพัฒนา คณะกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลก็เป็นข้าราชการ ซึ่งแน่นอนว่าต้องอยู่ในความควบคุมของส่วนกลาง เพื่อใช้เป็นเครื่องมือตอบสนองต่อนโยบายพัฒนาชนบทได้ และด้วยเหตุดังนี้จึงไม่จำเป็นต้องกำหนดวาระการดำรงตำแหน่ง ซึ่งก็คือการที่ยังต้องอยู่ในความควบคุมของราชการส่วนกลางอย่างใกล้ชิดต่อไป

การที่กฎหมายยังคงให้กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และแพทย์ประจำตำบลเป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลและคณะกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลโดยตำแหน่ง ทำให้แทบไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงใดใดในทิศทางที่จะส่งผลให้คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตดีขึ้น เพราะ

บุคคลกลุ่มนี้ยังคงเป็นผู้ที่มีอำนาจรอบำการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาต่าง ๆ ภายในชุมชน บุคคลกลุ่มนี้ในหลายพื้นที่มีลักษณะที่ไม่เป็นคุณประโยชน์ต่อคนในชุมชน เช่นที่อุทัย ศรีทาบุตร (2529) ศึกษาพบว่า บทบาทของผู้ใหญ่บ้านส่วนใหญ่เน้น สวนทางกับความต้องการและความรู้สึกของชาวบ้าน เช่น มีการครอบงำงาน โกงกิน มีหนี้สิน คุมบ่อนการพนัน ค้าไม้เถื่อน สร้างอิทธิพลตลอดจนชอบทำตัวเป็นผู้รู้กับลูกเมียชาวบ้านอย่างเปิดเผย ส่งผลให้เกิดความแตกแยกขึ้นภายในชุมชนอย่างรุนแรง การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับการพัฒนาชนบทหยุดชะงักไปโดยสิ้นเชิง เพราะขาดความร่วมมือจากชาวบ้าน ส่วนกรรมการที่รับการเลือกตั้งมานั้น ส่วนใหญ่จะพบว่าไม่กล้าที่จะออกความเห็นหรือมีปากเสียงใด ๆ ในที่ประชุมขององค์การบริหารส่วนตำบลได้ เนื่องจากเกรงกลัวต่ออันตรายที่อาจจะเกิดขึ้นได้หากไปขวางทางต่อผลประโยชน์ของกลุ่มผู้มีอำนาจสูงสุด คือ กำนันและผู้ใหญ่บ้าน ในขณะที่เดียวกันองค์การบริหารส่วนตำบลส่วนใหญ่ จะมีสมาชิกที่เป็นกลุ่มก้อนโดยได้รับการจัดตั้งจากกำนันและผู้ใหญ่บ้าน การออกเสียงใดใดที่ขัดแย้งกับผู้ที่มีอำนาจจึงไม่เกิดประโยชน์แต่ยังอาจก่อให้เกิดผลเสียด้วย

การที่นายอำเภอมีอำนาจวินิจฉัยว่าองค์การบริหารส่วนตำบลนั้น ๆ กระทำการเหมาะสมหรือไม่ และสมควรที่จะให้ อบต.แห่งนั้นอยู่ต่อไปหรือไม่ เป็นผู้มีอำนาจให้คุณให้โทษโดยตรงต่อ อบต.นั้น ๆ ทำให้ อบต.อาจตกเป็นเครื่องมือของนายอำเภอไม่โดยทางตรงก็โดยทางอ้อม ในขณะเดียวกัน อบต.นั้น ๆ ก็จะมีได้ตอบสนองความต้องการของชุมชน แต่จะตอบสนองต่อนายอำเภอ หาก อบต.ใดมิชอบปฏิบัติตามความต้องการของนายอำเภอ ก็จะถูกนายอำเภอกลั่นแกล้งและหาทางที่จะวินิจฉัยว่า อบต.แห่งนั้นกระทำการฝ่าฝืนต่อความสงบเรียบร้อยหรือสวัสดิการของประชาชน หรือละเลยไม่ปฏิบัติตามหรือปฏิบัติการณ์ไม่ชอบด้วยอำนาจหน้าที่ตามมาตรา 90 91 และ 92 ทั้ง ๆ ที่อบต.แห่งนั้นอาจตอบสนองความต้องการของชุมชนได้มากที่สุด เช่น กรณีที่จะมีการสร้างเขื่อนในพื้นที่นั้น หากประชาชนและอบต.เจ้าของพื้นที่ไม่เห็นด้วย อบต.แห่งนั้นอาจถูกยุบสภาฯ เพราะไม่ตอบสนองนโยบายแห่งรัฐตามความเห็นของนายอำเภอเหมือนอย่าง ที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2532) เคยกล่าวไว้ว่า เมื่อบ้านเมืองพัฒนาทางวัตถุตามวิธีทางทุนนิยมมากขึ้น ประชาชนธรรมดาไม่ได้ถูกระทบจากการกระทำของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านเท่านั้น แต่พนักงานปกครองจากมหาดไทยก็เข้าไปมีส่วนกระทบชีวิตของเขามากขึ้น ๆ ตามลำดับ

มาตรา 72 ได้กำหนดให้มีสำนักงานปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล แต่ไม่ได้ระบุอำนาจหน้าที่ ที่มา วาระการดำรงตำแหน่งของปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลและพนักงานส่วนต่าง ๆ แต่จะอาศัยการตราพระราชกฤษฎีกาขึ้นมากำหนด ซึ่งถือเป็นการหมกเม็ดของกฎหมายฉบับ

นี้ เพราะเป็นอำนาจของรัฐที่จะตราพระราชกฤษฎีกาขึ้นมาได้โดยมิต้องผ่านความเห็นชอบหรือตรวจสอบของรัฐสภา แต่จนถึงปัจจุบัน ตำแหน่งปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลนี้ ได้ไปปรากฏอยู่ในกฎระเบียบหลายฉบับของกระทรวงมหาดไทย เช่น ระเบียบกระทรวงมหาดไทย ว่าด้วยการวางแผนพัฒนาหน่วยการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2533 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2538 ที่กำหนดให้มีคณะกรรมการพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลขึ้นมาคณะหนึ่ง โดยมีปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นกรรมการและเลขานุการ หรือพระราชกฤษฎีการะเบียบพนักงานส่วนตำบล พ.ศ. 2538 ที่กำหนดให้มีคณะอนุกรรมการพนักงานส่วนตำบลประจำองค์การบริหารส่วนตำบล (อ.ก.บ.องค์การบริหารส่วนตำบล) ขึ้นเพื่อบริหารงานบุคคลขององค์การบริหารส่วนตำบล โดยมีปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นอนุกรรมการและเลขานุการอีกเช่นกัน

ในหลายพื้นที่ ชาวบ้านไม่มีโอกาสที่จะรู้เลยว่า มีพ.ร.บ.ฉบับนี้ออกมา หรือสภาตำบลของตนได้ยกฐานะเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลแล้ว ซึ่งทำให้ในหมู่บ้านมีเพียงผู้ใหญ่บ้านและผู้ใกล้ชิดเพียงไม่กี่คนเท่านั้น ที่รับรู้ว่ามีกำนันหรือผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นผู้กุมอำนาจเดิมในพื้นที่นั้น ๆ จึงอาจให้ผู้ใกล้ชิด 2 คน สมัครเป็นสมาชิกเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาอบต. และด้วยเหตุที่ว่า หากมีผู้สมัครเพียง 2 คนแล้ว ก็ให้ถือว่าทั้ง 2 คนนั้นได้เป็นสมาชิกสภาอบต. ไปโดยปริยาย อำเภอก็ไม่ต้องจัดให้มีการเลือกตั้งหรือลงประชามติใด ๆ หมู่บ้านนั้นจึงอาจมีสมาชิกสภาอบต. โดยที่แทบไม่มีคนในหมู่บ้านรู้เรื่องเลย ในขณะที่หากหมู่บ้านใดมีผู้สมัครนอกเหนือจากผู้ใกล้ชิด 2 คนดังกล่าว อำเภอก็อาจไม่รับสมัครได้ โดยให้เหตุผลว่าเป็นผู้มีความประพฤติไม่เหมาะสม หรือมีคุณสมบัติไม่ครบถ้วน

ระบบการเมืองการปกครองของประเทศไทย มักจะตามหลังหรือล้าหลังต่อสังคมโลก อยู่เสมอ การกระจายอำนาจโดยใช้รูปแบบขององค์การบริหารส่วนตำบลก็เช่นกัน ในขณะที่นักการเมืองปึกหนึ่งซึ่งถือว่าก้าวหน้ามาก เสนอให้มีการเลือกตั้งในองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นทุกระดับ แต่ก็ได้รับการต่อต้านจากข้าราชการและนักการเมืองอีกปึกหนึ่ง การปกครองส่วนท้องถิ่นที่คาดหวังว่าเมื่อประชาชนได้เลือกตัวแทนเข้าไปทำหน้าที่ตัดสินใจและบริหารงานในกิจการเพื่อคนในท้องถิ่นแล้ว จะทำให้เกิดประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน คือ สามารถดำเนินการต่าง ๆ ได้ตรงตามความต้องการของคนในท้องถิ่นจึงเป็นไปอย่างกระหน่ำกระแทก ครึ่ง ๆ กลาง ๆ คือ มีทั้งตัวแทนที่มาจากการเลือกตั้งและแต่งตั้ง เราจึงไม่อาจจะรู้ได้ว่า รูปแบบการปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบใดที่มีความเหมาะสมสามารถแก้ไขปัญหให้กับชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ประชาชนส่วนใหญ่ก็เริ่มเชื่อว่า การปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีตัวแทนที่ได้รับการเลือกตั้งจากคนใน

ชุมชนเข้าไปบริหารงานของชุมชน จะสามารถดำเนินกิจกรรมให้แก่ชุมชนได้อย่างเหมาะสมที่สุด และเริ่มผลักดันให้รัฐดำเนินการให้มีการเลือกตั้งในทุกระดับ ซึ่งเราพบว่าอาจจะเข้าไปเสียแล้ว เนื่องจากนักวิชาการและคนชั้นกลางบางส่วน เริ่มมองเห็นว่า การเลือกตั้ง ไม่ใช่ทางออกสำหรับการแก้ปัญหาในสังคมไทยเสียแล้ว องค์การบริหารส่วนตำบล ที่สมาชิกส่วนหนึ่งมาจากการเลือกตั้งนี้ ก็ยังคงอยู่ในวังวนของระบบ “ตัวแทน” ซึ่งประชาชนเป็นเพียงหุ่นเชิดทางการเมืองที่คอยไปลงคะแนนเสียงทุก 4 ปี ส่วนตัวแทนของประชาชนเมื่อได้รับเลือกตั้งไปแล้ว ก็แยกตัวออกไปสู่ความเป็นอำนาจรัฐอีกรูปแบบหนึ่ง แต่การร่วมมือกันของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในการ “คิดและทำ” ด้วยความเท่าเทียมกันต่างหาก ที่น่าจะเป็นแนวทางออกแนวทางใหม่ที่จะสามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด ก่อให้เกิดประโยชน์อันเป็นที่พอใจแก่ทุกฝ่ายในสังคมได้

ในส่วนของความเคลื่อนไหวขององค์การบริหารส่วนตำบลต่าง ๆ ที่ได้ดำเนินการไปในช่วงระยะเวลา 1 ปีที่ผ่านมา พบว่าองค์การบริหารส่วนตำบลหลายแห่งมีการเคลื่อนไหวไปในทิศทางที่จะพยายามรักษาผลประโยชน์ของท้องถิ่นมากขึ้น เช่น ที่จังหวัดภูเก็ต ประธานคณะกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลทุกแห่ง ได้จัดประชุมร่วมกันเพื่อสรุปปัญหาของการดำเนินงานองค์การบริหารส่วนตำบลในช่วงระยะเวลาเริ่มต้นหนึ่งปีแรก ทำให้พบว่ามีประเด็นปัญหาที่สำคัญ ๆ และต้องการการแก้ไข 6 ข้อ ดังนี้ (นฤต อนุโต และคนอื่น ๆ, 2539 : 43-44)

1) ข้าราชการประจำที่เข้ามาช่วยงานขององค์การบริหารส่วนตำบล ได้แก่ ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล เจ้าหน้าที่การคลัง ช่างโยธา ต่างไม่ได้ปฏิบัติงานอย่างเต็มที่ ไม่สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ให้แก่องค์การบริหารส่วนตำบลได้

2) ข้าราชการเหล่านั้นไม่มีความรู้ความเข้าใจในกฎระเบียบข้อบังคับขององค์การบริหารส่วนตำบลอย่างแท้จริง ทำให้เกิดการติดขัดในการดำเนินงาน

3) การขอบุคคลากรจากหน่วยงานอื่น ๆ นอกสังกัดกรมการปกครองให้เข้ามาช่วยในการปฏิบัติงานขององค์การบริหารส่วนตำบลมักไม่ได้รับความเห็นชอบและขาดการสนับสนุนจากจังหวัด

4) ข้าราชการที่เข้ามาช่วยปฏิบัติงานให้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลบางคน หาประโยชน์จากการจัดซื้อจัดจ้างที่ใช้งบประมาณขององค์การบริหารส่วนตำบล

5) ตามมาตรา 41 ของพ.ร.บ.สภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล 2537 ที่ระบุว่าให้องค์การบริหารส่วนจังหวัด โอนทรัพย์สินในส่วน of สภาตำบลที่ดูแลรับผิดชอบอยู่ให้แก่สภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบลซึ่งมีฐานะเป็นนิติบุคคลแล้ว แต่เมื่อผ่านไปแล้วหนึ่งปี องค์การ

บริหารส่วนจังหวัดก็ยังมีได้โอนทรัพย์สินดังกล่าวให้แก่องค์การบริหารส่วนตำบลและสภาตำบล แต่อย่างไร

6) พ.ร.บ.ควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 ซึ่งให้อำนาจแก่ประธานคณะกรรมการบริหาร องค์การบริหารส่วนตำบล ในการควบคุมการก่อสร้างอาคารในพื้นที่ ยังไม่สามารถบังคับใช้หรือ ดำเนินการได้ตามกฎหมายดังกล่าว

จากจุดเด่นและข้อบกพร่องขององค์การบริหารส่วนตำบลดังกล่าวข้างต้น จะทำให้เห็นว่า การที่จะสร้างโอกาส หรือเปิดโอกาสให้ประชาชนจะได้เข้าไปมีส่วนร่วมและตรวจสอบต่อ กระบวนการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบล เป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง เพราะจะทำให้ องค์การบริหารส่วนตำบลทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในขณะที่เดียวกันก็สามารถตอบสนอง ความต้องการของประชาชนในพื้นที่ได้เต็มที่ ประชาชนจึงไม่อาจที่จะถูกกันให้แยกจากกระบวนการ ทั้งหมดได้ ซึ่งก็จะต้องมีวิธีการที่จะทำให้ประชาชนสามารถก้าวเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างเป็น รูปธรรมและเป็นจริงขึ้นมาได้ แต่การที่จะทำให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมได้อย่างเป็นจริงนั้น คง จะต้องอาศัยแรงผลักดันจากภายนอกหลาย ๆ ส่วนเข้าไปเสริมด้วย มากบ้างน้อยบ้างแล้วแต่ สถานการณ์ของท้องถิ่นนั้น ๆ เพื่อให้ประชาชนในพื้นที่สามารถดำเนินกิจกรรมได้อย่างสะดวก รวดเร็วมากขึ้น

2.2 แนวคิดเรื่องความร่วมมือ “พหุภาคี” “ประชาคม” และ “ประชาสังคม”

แนวคิดความร่วมมือ “พหุภาคี” ได้รับการนำเสนอเป็นครั้งแรก ในปี 2535 โดย ศาตรา จารักษ์นายแพทย์ประเวศ วะสี (2535) โดยใช้คำว่า “ความร่วมมือเบญจภาคี” เป็นแนวความคิดที่ กล่าวถึงว่า ในการทำงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมนั้น จะต้องมีการระดมความร่วมมือของ ประชาชนในทุก ๆ ส่วน เพื่อเข้ามามีส่วนร่วมกันวางแผน ตรวจสอบ และแก้ปัญหาร่วมกัน อันจะเป็น เครื่องโน้มนำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน (interactive learning through action) อย่างมีพลัง มี ความหมาย มีเป้าหมายและวิสัยทัศน์ต่อสังคมและอนาคตที่ร่วมกัน (อนุชาติ พวงสำลี, 2539) ประชาชนในทุก ๆ ส่วนนั้น ได้แก่

- ชุมชน
- องค์กรเอกชน
- ธุรกิจ
- ราชการ

- นักวิชาการ

ความร่วมมือ “เบญจภาคี” จะประสานภาคีต่าง ๆ ให้เข้ามาทำงานร่วมกัน เรียนรู้ร่วมกัน เพื่อเป้าหมายสูงสุด คือ การเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่ความมีคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชนอย่างถ้วนทั่ว โดยอาศัยจุดแข็งของแต่ละภาคีมีอยู่อย่างหลากหลายแตกต่างกันไป มาเสริมจุดอ่อนของภาคีอื่นในกระบวนการทำงาน เช่น :-

- องค์กรเอกชน ซึ่งได้แก่ องค์กรพัฒนาเอกชน นักพัฒนา มูลนิธิ สมาคม องค์กรสาธารณประโยชน์ ฯลฯ จะมีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งละเอียดอ่อนกับวัฒนธรรมและการทำงานร่วมกับชาวบ้าน

- นักวิชาการ ซึ่งได้แก่สถาบันการศึกษา ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญ ฯลฯ จะมีปัญญารู้ความสามารถในการวิเคราะห์วิจัย

- ภาคธุรกิจ ซึ่งได้แก่ นักธุรกิจ บริษัท ห้างร้าน ฯลฯ จะมีพลังของการจัดการและมีทรัพยากร (อนุชาติ พวงสำลี, 2539)

ความร่วมมือ “เบญจภาคี” นี้ ในสภาพของความเป็นจริงบางสถานการณ์ของการทำงาน อาจมีจำนวนของภาคีมากกว่านี้หรือน้อยกว่านี้ คงมีอาชวโกเศศเห็นว่าในการทำงานร่วมกันทุกกรณีจะต้องมีภาคีครบทั้งห้าภาคี คุณไพฑูริย์ วัฒนศิริธรรม ประธานสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา จึงเสนอว่าน่าจะเรียกว่าเป็นความร่วมมือแบบ “พหุภาคี”

การปฏิบัติหรือดำเนินการตามแนวความคิดของความร่วมมือ “เบญจภาคี” คงไม่สามารถเกิดขึ้นได้เองโดยง่ายโดยนัก เพราะธรรมชาติของมนุษย์ที่ต่างก็มี “ตัวตน” สูง การที่ความร่วมมือ “เบญจภาคี” จะเกิดขึ้นได้อย่างเป็นจริงน่าที่จะต้องมีการริเริ่มหรือประสานอย่างจริงจังโดยผู้ที่มี “บารมี” (อนุชาติ พวงสำลี, 2539) สูง มีอิทธิพลต่อทุกภาคีที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อให้แต่ละภาคีเกิดความศรัทธาเชื่อมั่น และวางใจในแนวทางที่จะดำเนินต่อไปข้างหน้า

แนวคิดเรื่องความร่วมมือเบญจภาคี/พหุภาคี มักจะได้รับการนำเสนอออกมาพร้อม ๆ กับกันแนวคิดเรื่อง ประชาสังคม (Civil society) ซึ่ง ศ.นพ.ประเวศ วะสีเห็นว่าเป็นเรื่องเดียวกันหรือเหมือน ๆ กัน คือ คำว่า Civic tradition, Community, Civility, Civil Society แปลออกมาได้ว่า ความเป็นชุมชน ประชาคม คำพวกนี้มีความหมายไปในแนวทางเดียวกัน (ประเวศ วะสี ในชัชชัย สุขวงศ์ และชวดี คาคการณ์ไกล (บก.), 2539) เพราะความร่วมมือเบญจภาคี นั้นเป็นความร่วมมือของ

คนทั้งสังคมเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้เกิดแก่ชุมชน คนหลาย ๆ ฝ่ายที่เข้ามามีส่วนร่วมกันนั้นก็เกิดเป็นชุมชนด้วย ตามคำนิยามที่ว่า ชุมชนหมายถึง คนจำนวนหนึ่งซึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความเชื่อในระบบคุณค่าบางอย่าง มีการติดต่อสื่อสารกัน มีการเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้ร่วมกัน และมีการจัดการ ในขณะที่ประชาสังคม ก็มีแนวคิดไปในทำนองเดียวกัน มีนักวิชาการหลายท่าน ได้เสนอแนวความคิดเรื่องประชาสังคม ไว้มากมาย ๑ กัน เช่น ประเวศ วะสี (ในชูชัย สุภวงส์ และชวติ คาคการณ์ไกล (บก.), 2539 : 3-4) ที่ให้ความหมายของประชาสังคม (Civil Society) ว่า หมายถึงการที่ประชาชนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีอุดมคติร่วมกัน หรือความเชื่อร่วมกันในบางเรื่อง มีการติดต่อสื่อสารกัน หรือมีการรวมกลุ่มกัน จะอยู่ห่างกันก็ได้ มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีเรื่องจิตใจเข้ามาด้วย มีความรัก มีมิตรภาพ มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ ในการปฏิบัติบางสิ่งบางอย่างในเรื่องใด ๆ และมีการจัดการ ส่วนชยอนันต์ สมุทวณิช (ในชูชัย สุภวงส์ และชวติ คาคการณ์ไกล (บก.), 2539 : 25-34) ก็ให้ความหมายของ ประชาสังคม ว่าหมายถึง ทุก ๆ ส่วนของสังคมโดยรวม ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน ที่เข้ามาเป็น partnership กัน คือ การร่วมกันทำงาน ไม่แบ่งแยกว่าเรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นเรื่องของฝ่ายรัฐหรือฝ่ายสังคม ไม่จำกัดว่าใครเป็นส่วนนำหรือส่วนตาม เป็นเรื่องทุก ๆ ส่วนในสังคมต้องมารวมกันเพื่อแก้ปัญหา โดยเอาประเด็นปัญหาหรือกิจกรรมเป็นศูนย์กลาง โดยไม่จำกัดว่าเป็นเรื่องของใคร ใครเป็นส่วนนำ ใครเป็นฝ่ายตาม สามารถเกิดขึ้นได้ทุกวัน เกิดขึ้นได้ทุกระดับตั้งแต่ในระดับท้องถิ่น ระดับชนบท ไปจนถึงระดับชาติ โดยชยอนันต์ สมุทวณิช (2539 : 9) ก็ได้เสนอความคิดเรื่อง “ประชารัฐ” ด้วยว่าเป็นเรื่องของความสัมพันธ์และจิตใจของประชาชนกับรัฐที่ต้องผนึกกำลังร่วมกันลดและแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม ซึ่งเป็นการย้ำว่า ในความร่วมมือของประชาสังคมนั้น อาจมีภาคีเข้ามามีส่วนเพียงบางภาคีก็ได้ ซึ่งก็น่าจะหมายถึง ความร่วมมือพหุภาคี นั่นเอง

เสรี พงศ์พิส (2538 : 32) เห็นว่า ประชาสังคม หรือสังคมประชาธรรม เป็นอำนาจที่สาม นอกจากอำนาจรัฐและอำนาจทุน มีฐานะเป็นองค์กรเอกชนเพื่อสาธารณะ (private for public) ควรทำหน้าที่ผลักดันให้รัฐหองถ่ายอำนาจของตนให้สังคม โดยนักวิชาการและสื่อมวลชน ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่เข้มแข็งของประชาสังคม ไม่ควรทำหน้าที่เป็นผู้นำของกระบวนการในประชาสังคม เพราะไม่สามารถที่จะรู้เรื่องต่าง ๆ ทั้งหมดและตัดสินใจแทนองค์ประกอบอื่น ๆ ของประชาสังคมได้ จึงควรที่จะเปิดโอกาสให้ทุกกลุ่มในสังคมโดยเฉพาะคนยากจน ได้มีส่วนร่วม และได้รับการสนับสนุน เพื่อให้เกิดความสมดุลในประชาสังคมเอง อันจะเป็นรากฐานในการนำไปสู่การสร้าง ความสมดุลและการควบคุมอำนาจรัฐและอำนาจทุน

เกษียร เตชะพีระ (2539 : 8) มีความเห็นเพิ่มเติมไปจากคนอื่น ๆ ว่า “ประชาสังคม” หรือ “สังคมอารยะ” (Civil society) มีลักษณะเป็นสถาบันอิสระนอกกรอบการปกครอง เศรษฐกิจที่เป็นของเอกชนและมหาชน ซึ่งหากมองในแง่ดี ก็จะเป็นขบวนการจัดตั้ง มีอุดมการณ์ที่ นำ และก่อการเคลื่อนไหวโฆษณาปลุกระดม ชุมนุมประท้วง เดินขบวน บอยคอต นัดหยุดค้า หยุดงานด้วยรูปการต่าง ๆ อาทิ หน่วยพรรค กลุ่มศึกษา โรงเรียนจีน สมาคมวิชาชีพธุรกิจ สหภาพแรงงาน สมาคมแข่งรถรถ/สำเนียงภาษา หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ องค์กรพัฒนาเอกชนนั่นเอง แต่หากมองในแง่ร้ายหรือแง่แย่ที่สุด ก็จะเป็นกลุ่มอั้งยี่ การใช้ความรุนแรงเล่นงานลอบสังหารปรักภัยทางการเมือง ซึ่งจุดนี้จะขัดแย้งกับ ความเห็นของท่านอื่น ๆ ที่มองประชาสังคมแต่ในด้านดีด้านบวก ซึ่ง หากลองมองข้ามประชาสังคมในด้านร้ายออกไป เก็บภาพด้านบวกมาใช้ ทฤษฎีของ Civil Society ก็เชื่อว่า ถ้าสังคมเข้มแข็งก็อาจจะช่วยให้การเมืองมีเสถียรภาพและพัฒนาความเป็นประชาธิปไตยได้ดีกว่ามากยิ่งขึ้น สังคมที่เข้มแข็งนี้จะเน้นให้มีลักษณะที่กระจัดกระจาย (Diffuse) พลังของสังคมมีมาจากทุก ๆ ส่วน ทุกวิชาชีพ ทุกระดับรายได้ ทุกภูมิภาคของประเทศ (ธีรยุทธ บุญมี, 2536) ประชาสังคม จึงมีลักษณะสำคัญ คือ (ชูชัย สุกวงศ์ ในชูชัย สุกวงศ์ และชวดี คาคการณ์ไกล (บก.), 2539 : 35-50)

- 1.เป็นการทำงานเชิงอาสาสมัคร (Voluntary)
- 2.เป็นกลุ่มอิสระ (Independent)
- 3.มีกระบวนการที่เป็นประชาธิปไตย (Democratic Movement)
- 4.ต้องเป็นเอกชนที่ทำเพื่อสาธารณะ (Private for Public)

Civil Society มีกระบวนการในการก่อตัวโดยแบ่งออกเป็นขั้นตอนได้ 4 ขั้นตอน ดังนี้ (ธีรยุทธ บุญมี, 2536)

1) การเกิดจิตสำนึกสังคม คือ การที่คนในสังคมต่างตระหนักร่วมกันว่า มีปัญหาบางอย่างเกิดขึ้นในสังคมนั้น รู้สึกว่าตัวเองเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของสังคม และรู้สึกว่าทุกคนต้องมีความรับผิดชอบร่วมกันที่จะแก้ไขปัญหา และทุกคนมีสิทธิเรียกร้องเพื่อให้สังคมส่วนรวมดีขึ้น

2) การเกิดองค์กรสังคม คือ กลุ่มหรือองค์กรทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมต่าง ๆ ที่มีจิตสำนึกในการดูแลประโยชน์ซึ่งกันและกัน มีหลายลักษณะ เช่น กลุ่มทางด้านสังคมสงเคราะห์ กลุ่มของวิชาชีพสาขาต่าง ๆ กลุ่มของภาคธุรกิจเอกชน กลุ่มนักธุรกิจ กลุ่มสื่อ องค์กรชุมชน ฯลฯ

3) การเกิดอุดมการณ์ร่วมของสังคม เมื่อจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมสูงขึ้น พร้อม ๆ กับที่มีกลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ เกิดขึ้นเป็นจำนวนมากและมีอุดมการณ์ที่ชัดเจนผูกพันกับสังคมให้

เป็นสังคมที่เข้มแข็งและมีคุณธรรม (Ideology Civil Society) ขึ้น เป็นอุดมการณ์ร่วมของทุก ๆ ส่วนในสังคม

4) การตกผลึกเป็นสถาบันของอุดมการณ์สังคมและกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นแรงขับเคลื่อนให้สังคมก้าวไปข้างหน้า พร้อม ๆ กับการที่กลุ่มองค์กรสังคมต่าง ๆ มีวิวัฒนาการ เป็นที่ยอมรับของสังคม เป็นความเข้มแข็งของสังคม และมีหน้าที่ที่มีคุณค่าแก่สังคม คือ การสร้างความสมดุลเข้มแข็งให้เกิดขึ้นในสังคม

อุปสรรคของการเกิดประชาสังคมในประเทศไทย คือ ลึก ๆ แล้วคนไทยส่วนใหญ่ยังรู้สึกว่าตัวเองเป็นไพร่ (Client) จึงพยายามหามูลนายที่ดี โหยหาคนดี โหยหาเผด็จการ ความรู้สึกที่ตัวเองเป็นไพร่จะทำให้มองไม่เห็นปัญหาเชิงโครงสร้าง แต่จะมองที่ความเป็นอยู่ของตนว่ายังไม่ดีพอ อันเป็นผลมาจากความไม่ดีของมูลนาย มูลนายไม่ปกป้อง ไม่ช่วยเหลือ (เอนก เหล่าธรรมทัศน์ ในชูชัย ศุภวงศ์ และชวดี คาคการณ์ไกล (บก.), 2539 : 35-50) มูลนายในที่นี้หมายถึง รัฐ ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ การที่ประชาชนมักจะบ่นและด่าหรือเรียกร้องให้รัฐเข้ามาแก้ไขปัญหาก็กำลังประสบอยู่จึงเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของความคิดที่ฝังอยู่ในหัวคนไทยว่า ยังมีความเป็นไพร่อยู่มากน้อยเพียงใด หรืออย่างไร ส่วนการที่จะเป็นประชาสังคมได้นั้น เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (ในชูชัย ศุภวงศ์ และชวดี คาคการณ์ไกล (บก.), 2539 : 35-50) เห็นว่าผู้คนในสังคมต้องรู้สึกว่าการที่จะเข้าไปทำหน้าที่แทนรัฐ ไม่ใช่รู้สึกแต่จะอาศัยพึ่งพิงรัฐ คนในสังคมมีความสัมพันธ์ระหว่างกันแบบที่เรียกว่า relatively equal คือ เท่ากันโดยพื้นฐาน ไม่รู้สึกว่ารัฐหรือนักการเมืองสูงส่งกว่าตนหรือจะต้องคอยอุปถัมภ์ประชาชน

จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า แนวความคิดและแนวทางในการปฏิบัติ เรื่องความร่วมมือเบญจภาคี/พหุภาคี และประชาสังคมเป็นสิ่งที่แปลกใหม่ในสังคมไทยยุคปัจจุบัน การจะเกิดสิ่งเหล่านี้ขึ้นได้คงต้องมีกระบวนการผลักดันที่หลากหลายและซับซ้อนพอสมควร เพราะฝ่ายหรือภาคีต่าง ๆ ที่เห็นเป็นรูปธรรมในปัจจุบัน ยังคงความเป็นศักดินาไว้อย่างเด่นชัด และไม่อยากเปลี่ยนแปลงฐานะของตนเองด้วย การผลักดันหรือเชื่อมประสานให้เกิดความร่วมมือเบญจภาคีหรือประชาสังคมจึงเป็นสิ่งที่ท้าทาย และต้องแสวงหาองค์ความรู้ในการดำเนินการที่เหมาะสม หากเกิดความร่วมมือนี้ขึ้นได้จริงก็จะเป็นประโยชน์อย่างมากต่อทุกชีวิต ดังที่หลาย ๆ ท่านได้กล่าวไว้ข้างต้น

เมื่อหันกลับมามองในชุมชนสากล จะพบว่าเริ่มมีองค์กรในชุมชนเกิดขึ้นอย่างช้า ๆ และมีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้มีโอกาสรับรู้ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ได้

เข้าร่วมกิจกรรมที่ก่อให้เกิดผลในทางที่จะทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น การรวมกลุ่ม และกิจกรรมของกลุ่มต่าง ๆ ทำให้คนในชุมชนมีศักดิ์ศรีและอำนาจการต่อรองมากขึ้น มีความมั่นใจในความเป็นคนที่มีศักดิ์ศรีกับผู้อื่น ในขณะเดียวกันปรากฏการณ์ของความเข้มแข็งของชุมชนได้ชักจูงให้ภาคีหรือฝ่ายต่าง ๆ จากทั้งที่อยู่ภายในและภายนอกชุมชนเข้ามาเรียนรู้และมีส่วนในการเสริมในกระบวนการพัฒนาของชุมชนอย่างเหมาะสมมากขึ้น พร้อมกันนี้ ภาครัฐก็ได้กระจายอำนาจลงมาสู่ชุมชนท้องถิ่นมากขึ้น ในรูปขององค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งเป็นช่องทางหรือโอกาสให้ชุมชนสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของตนได้อย่างชอบธรรมมากขึ้น โดยใช้องค์การบริหารส่วนตำบลเป็นเครื่องมือในการดำเนินงานพัฒนาต่าง ๆ ให้แก่ชุมชนตามที่ชุมชนต้องการ แต่การที่ประชาชนจะเข้าไปร่วมในกระบวนการขององค์การบริหารส่วนตำบลได้เต็มทีนั้น คงจะต้องอาศัยความเข้มแข็งของชุมชนเอง และการผลักดันจากภาคีภายนอกควบคู่กันไปอย่างต่อเนื่อง

2.3 แนวคิดและเทคนิควิธีการในการบริหารจัดการมูลฝอยโดยองค์กรในท้องถิ่น

2.3.1 เทคนิควิธีการบริหารจัดการมูลฝอย

โดยทั่วไปมูลฝอยจากชุมชนต่าง ๆ แบ่งได้เป็นสองประเภท คือ มูลฝอยทั่วไป และมูลฝอยอันตราย

มูลฝอยทั่วไป ยังอาจแบ่งได้เป็นมูลฝอยแห้ง กับมูลฝอยเปียก (สมชาย สหนิบุตร, 2537)

- มูลฝอยแห้ง ที่พบส่วนใหญ่จะได้แก่ กระดาษ พลาสติก แก้ว ผ้า โลหะ หนังสือพิมพ์ ขยะอิฐ ฯลฯ

- มูลฝอยเปียก ที่พบส่วนใหญ่จะได้แก่ เศษพืช เศษอาหาร ผัก ผลไม้ ขากสัตว์ ฯลฯ

นอกจากนี้ยังมีมูลฝอยอันตราย (Hazardous waste) อันได้แก่ ถ่านไฟฉาย/แบตเตอรี่ หลอดฟลูออเรสเซนต์ สี/กระป๋องสี สารเคมีที่เหลือใช้ ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของถ่านไฟฉายซึ่งเป็นสิ่งที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในทุกชุมชนนั้น มีสารพิษหลายชนิดที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพอย่างรุนแรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งโลหะหนัก เช่น แคดเมียมปรอท ถ่านไฟฉายที่ทิ้งร่วมกับมูลฝอยทั่วไป จะทำให้โลหะหนักเหล่านี้ซึมลงสู่แหล่งน้ำใต้ดิน โดยที่ถ่านไฟฉายใช้แล้วนั้น สามารถนำไปเข้ากระบวนการแยกส่วนประกอบเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ต่อไปได้ จึงควรมีมาตรการที่จะทำให้มีการเก็บรวบรวมถ่านไฟฉายใช้แล้วเหล่านี้คืนสู่กระบวนการผลิตอีกครั้ง

เทคนิควิธีการในการบริหารจัดการมูลฝอย มีขั้นตอนต่าง ๆ ที่สำคัญ คือ การเก็บกักรวบรวม (Storage) การเก็บขน (Collection) การกำจัด (Disposal) โดยมีรายละเอียดดังนี้

การเก็บกักรวบรวม (Storage)

ในขั้นตอนนี้ มีองค์ประกอบทางกายภาพที่สำคัญ คือ ถังรองรับมูลฝอย ซึ่งโดยทั่วไปมี 3 ประเภท คือ (วิชาญ วงศ์วิวัฒน์, 2535)

ถังรองรับมูลฝอยของแต่ละบ้านเรือน จะมีขนาดเล็ก

ถังรองรับมูลฝอยสาธารณะที่ตั้งตามท้องถนน มีขนาดใหญ่ ความจุตั้งแต่ 50-200 ลิตร สามารถรองรับมูลฝอยได้มากพอสมควร

ถังรองรับมูลฝอยขนาดใหญ่ ที่ต้องใช้รถยก มักตั้งตามตลาด หน่วยราชการ หรือชุมชนใหญ่ ๆ เมื่อมูลฝอยเต็มถึง เจ้าหน้าที่ก็จะนำถังรองรับมูลฝอยใบใหม่มาเปลี่ยนให้และยกถังรองรับมูลฝอยที่เต็มแล้วไปเททิ้ง

ถังรองรับมูลฝอยเหล่านี้จะทำหน้าที่เป็นภาชนะรองรับมูลฝอยหรือเศษสิ่งเหลือใช้จากกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อรอการเก็บขนต่อไป เป็นส่วนของโครงสร้างในระบบการบริหารจัดการมูลฝอยที่ใกล้ชิดกับชุมชนมากที่สุด จึงน่าที่จะให้ความสำคัญพอสมควร โดยถังรองรับมูลฝอยที่ดี ควรมีลักษณะ ดังนี้ (ปรีดา เข้มเจริญวงศ์, 2531)

- แข็งแรง ทนทาน ไม่เป็นสนิม
- สามารถป้องกันแมลง หนู แมว สุนัข และสัตว์อื่น ๆ มิให้สัมผัสหรือคุ้ยเขี่ยมูลฝอยได้
- ทำความสะอาดง่าย
- มีขนาดที่พอเหมาะ ง่ายแก่การถ่ายเทเพื่อนำไปกำจัด

ในขั้นตอนของการเก็บรวบรวมนี้ หากมีการแยกเอาสิ่งที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์อย่างอื่นได้ออกมาเสียก่อน จะทำให้สามารถลดปริมาณของมูลฝอยที่จะผ่านไปสู่ขั้นตอนอื่น ๆ ได้มาก

การเก็บขน (Collection)

การเก็บขน เป็นขั้นตอนในการรวบรวมมูลฝอยจากถังรองรับมูลฝอยต่าง ๆ มาไว้ในพาหนะเพื่อนำไปสู่ขั้นตอนของการกำจัดต่อไป โดยทั่วไปจะใช้รถยนต์เป็นพาหนะในการขน ซึ่ง

ในชุมชนสาธิตีเองนั้น พบว่ามีเส้นทางคมนาคมเป็นถนนที่มีความสะดวกพอสมควร รถบรรทุกขนาดใหญ่สามารถแล่นผ่านได้อย่างทั่วถึง และไม่มีปัญหาเรื่องการจราจรติดขัด การใช้รถยนต์เก็บขนมูลฝอยประเภทธรรมดาเปิดข้าง (Non-compaction Side Loading Truck) ซึ่งมีขนาดความจุ 7.5-12 ลูกบาศก์เมตร ใช้เจ้าหน้าที่ประจำรถ 3-6 คน (สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ, 2531) จึงมีความเหมาะสมกับชุมชนสาธิตี เพราะไม่จำเป็นต้องอาศัยการบำรุงรักษาเป็นพิเศษเหมือนรถประเภทอื่น ประกอบกับปัจจุบันองค์การบริหารส่วนตำบลได้จัดซื้อรถชนิดนี้มาแล้ว 1 คัน

การกำจัด (Disposal)

ในปัจจุบันวิธีการที่นิยมใช้ในการกำจัดมูลฝอยในประเทศมีอยู่ 4 วิธี คือ

- การกองทิ้งไว้ (Dumping on Land) เป็นวิธีการที่เทศบาลและสุขาภิบาลส่วนใหญ่ใช้อยู่ (สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ, 2527) วิธีการนี้เสียค่าใช้จ่ายในการดำเนินการต่ำ โดยการลงทุนครั้งแรกเพียงการจัดหาที่ดินว่างเปล่าและห่างไกลชุมชน เพื่อใช้เป็นสถานที่กองมูลฝอย โดยให้รถเก็บขนมูลฝอยนำมูลฝอยที่เก็บได้มาเทกองทิ้งไว้ให้เกิดกระบวนการย่อยสลายตามธรรมชาติ และอาจมีการเผาทิ้งบ้างบางครั้ง แต่ส่วนใหญ่ไม่มีการดำเนินการอื่น ๆ

วิธีการนี้แม้จะเป็นวิธีการที่ประหยัดค่าใช้จ่ายในการดำเนินการ แต่ไม่ถูกสุขลักษณะในระยะยาวจะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพอนามัยของประชาชนได้เป็นอย่างมาก ได้แก่ การเป็นแหล่งที่เพาะขยายพันธุ์และแพร่กระจายเชื้อโรครวมถึงพาหะได้เป็นอย่างดี สร้างทัศนอุจาด ส่งกลิ่นอันไม่พึงปรารถนาสู่ชุมชนข้างเคียง การควบคุมที่ไม่ดีพออาจจะทำให้ลมพัดพามูลฝอยให้กระจัดกระจายออกไปนอกบริเวณนั้นได้ และที่สำคัญเมื่อฝนตกน้ำจะพัดพาเอาสารพิษต่าง ๆ ที่มีอยู่ในมูลฝอยเหล่านั้นให้แพร่กระจายไปในสิ่งแวดล้อมเข้าทำลายระบบนิเวศโดยรวมอย่างช้า ๆ อีกทั้งวิธีการนี้จำเป็นต้องใช้พื้นที่เป็นบริเวณกว้าง แต่พบว่าในเทศบาลและสุขาภิบาลที่ใช้วิธีการนี้ ไม่มีการวางแผนในการใช้พื้นที่ในการกำจัดมูลฝอยที่เหมาะสมในระยะยาว (สมชาย สหนิมิต, 2537) ซึ่งจะทำให้มูลฝอยเต็มพื้นที่ในไม่ช้า

ในสภาวะปัจจุบันซึ่งที่ดินมีราคาสูงขึ้นมากและมีแนวโน้มที่จะสูงขึ้นเรื่อย ๆ การนำที่ดินไปลงทุนเพื่อการอื่นอาจสร้างรายได้ได้มากกว่าที่จะนำไปใช้เป็นงบประมาณในการดำเนินการ

กำจัดมูลฝอยด้วยวิธีอื่น ๆ ที่มีประสิทธิภาพดีกว่าได้ในระยะยาว ประกอบกับรัฐโดยสำนักงานกองทุนสิ่งแวดล้อม ยังมีนโยบายในการให้การสนับสนุนงบประมาณในรูปแบบเงินยืมหรือเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำแก่เทศบาลและสุขาภิบาลต่าง ๆ ในการก่อสร้างระบบกำจัดมูลฝอยที่มีประสิทธิภาพสูง จึงทำให้วิธีการนี้ลดลงไปเรื่อย ๆ

- การฝังกลบ (Landfill) การกำจัดมูลฝอยด้วยการฝังกลบนี้ จะต้องเป็นการฝังกลบที่ถูกต้องตามหลักสุขาภิบาล (Sanitary Landfill) เพื่อมิให้สารพิษที่มีอยู่ในมูลฝอยแพร่กระจายไปทำลายระบบนิเวศได้

ในกระบวนการฝังกลบนี้ จะมีขั้นตอนดังนี้

ปัจจุบันกรมควบคุมมลพิษ ก็ได้เริ่มวางแผนในการการกำจัดมูลฝอยโดยจะใช้วิธีการฝังกลบเป็นหลัก โดยกำหนดให้แต่ละจังหวัดจัดหาพื้นที่ฝังกลบมูลฝอยในจังหวัด หรือตั้งเป็นศูนย์จัดการร่วมของหลาย ๆ จังหวัด ดังนั้นมูลฝอยที่เทศบาล สุขาภิบาล หรือองค์การบริหารส่วนตำบลเก็บได้ จึงอาจนำมาทิ้งในพื้นที่ฝังกลบมูลฝอยของจังหวัดดังกล่าวได้ โดยอาจมีข้อตกลงร่วมกันบางอย่าง ซึ่งจะทำให้ในเบื้องต้นนี้จะทำให้องค์การบริหารส่วนตำบลที่เริ่มมีความคิดหรือเริ่มดำเนินการจัดการมูลฝอยในพื้นที่ สามารถลดขั้นตอนของการจัดการลงไปได้มาก แต่เนื่องจากหลุมฝังกลบมูลฝอยมีอายุการใช้งาน เพียง 15-20 ปีเท่านั้น จึงจำเป็นต้องมีพื้นที่สำรองไว้ แต่หากไม่มีพื้นที่สำรอง เตาเผามูลฝอยอาจเป็นทางเลือกในระยะยาว (พระไพศาล วิสาโล (บก.), 2538 ข : 8) ในขณะเดียวกัน วิธีการกำจัดมูลฝอยด้วยการฝังกลบนี้ ก็เริ่มทำได้ยากมากขึ้น เพราะประชาชนเริ่มมองเห็นถึงผลกระทบที่จะได้รับจากมูลฝอยมากขึ้น ซึ่งส่งผลให้เกิดปฏิกิริยาต่าง ๆ ตามมาเมื่อชุมชนได้ทราบว่าจะจะมีการนำมูลฝอยมากอง หรือฝังกลบในพื้นที่ของชุมชนหรือใกล้เคียงชุมชน คนในชุมชนก็เริ่มที่จะรวมตัวกันและแสดงปฏิกิริยาต่อต้านออกมาอย่างชัดเจนได้ เช่น การที่กรุงเทพมหานครนำมูลฝอยไปทิ้งในจังหวัดนครปฐม ก็ได้รับการต่อต้านจากชาวนครปฐมเป็นอย่างมาก ชาวชุมชนศาลีเองก็เคยร้องเรียนต่อผู้ที่เกี่ยวข้องถึงเหตุเคื้อรื้อนราคาญาติที่ได้รับจากบ่อมูลฝอยในบริเวณใกล้เคียงชุมชน หรือที่เทศบาลเมืองสงขลาประสบอยู่ก็คือ เมื่อเทศบาลนำมูลฝอยไปกำจัดในสถานที่กำจัด ก็ได้รับการต่อต้านจากประชาชนในพื้นที่นั้น ๆ เป็นอย่างมาก

- การเผา (Incineration) หมายความว่า การเผาด้วยเตาเผามูลฝอยที่สามารถเผาได้ด้วยอุณหภูมิสูง จนไม่ปล่อยควันและก๊าซที่เป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อมออกมา เตาเผาจึงต้องก่อสร้างด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ มีราคาแพง ในท้องถิ่นที่มีรายได้น้อยก็จะไม่สามารถใช้วิธีการนี้ในการ

กำจัดมูลฝอยได้ ส่วนการเผาในสภาวะปกติ เช่น การเผากลางแจ้งนั้น จะก่อให้เกิดควันและก๊าซที่เป็นอันตรายต่อสภาวะแวดล้อม

- การหมักทำปุ๋ย (Composting) การหมักทำปุ๋ย เป็นการนำมูลฝอยในส่วนที่ย่อยสลายได้มาทำการเข้ากระบวนการหมัก ในโรงงานหมัก เพื่อให้เปลี่ยนสภาพไปเป็นปุ๋ยอินทรีย์และนำไปขายแก่เกษตรกรหรือใช้ประโยชน์อย่างอื่นต่อไป ในเมืองไทย มีเพียงกรุงเทพมหานครและเทศบาลขนาดใหญ่เพียงไม่กี่แห่งเท่านั้น ที่ใช้วิธีการนี้ในการกำจัดมูลฝอย เนื่องจากต้องลงทุนสูงในการก่อสร้างโรงงานหมัก และมีความยุ่งยากในการดำเนินการ เพราะต้องมีกระบวนการในการคัดแยกมูลฝอยในส่วนที่ไม่สามารถย่อยสลายได้ออกเสียก่อน แม้แต่ที่กรุงเทพมหานครได้ดำเนินการอยู่ก็ไม่ประสบความสำเร็จนัก เพราะปุ๋ยที่ได้จะมีส่วนประกอบของพลาสติกและวัสดุที่ไม่ย่อยสลายอื่น ๆ ปะปนอยู่มากปุ๋ยที่ได้จึงไม่เป็นที่นิยมของเกษตรกร ประกอบกับโรงงานหมักหลายโรงที่มีอยู่ชำรุดและไม่ได้ได้รับการบำรุงรักษาใดใด จึงทำให้มีมูลฝอยที่รอการหมักเหลือกองอยู่เป็นจำนวนมาก วิธีการนี้จึงยังไม่สามารถกำจัดมูลฝอยได้เต็มที่นัก อีกทั้งในบริเวณของโรงงานหมัก ซึ่งมีการกองมูลฝอยไว้เป็นจำนวนมากนั้น ยังไม่มีการควบคุมผลที่จะกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและชุมชนรอบข้าง ทำให้ชุมชนรอบข้างได้รับความรำคาญต่าง ๆ เช่น กลิ่น แผลงวัน น้ำเสียจากกองมูลฝอย ฯลฯ

การคัดแยกประเภทของมูลฝอย

ในการกำจัดมูลฝอยนั้น โดยทั่วไปมักกองทิ้งไว้ หรือฝังกลบ ซึ่งยังมีค่าใช้จ่ายของการแก้ปัญหาที่แท้จริง เพราะมีวัสดุที่เป็นองค์ประกอบของมูลฝอยหลายชนิด เช่น พลาสติก โลหะ ขวดแก้ว จะไม่ได้รับการย่อยสลาย จึงตกค้างและก่อปัญหาแก่ผืนดินบริเวณนั้นต่อไป หรือหากใช้วิธีการกำจัดโดยการเผา นอกจากจะก่อให้เกิดปัญหาต่อสิ่งแวดล้อมแล้ว ยังก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพของคนที่อยู่ในบริเวณนั้นได้ด้วย เพราะการเผาพลาสติกโดยไม่มีการควบคุมอุณหภูมิให้เหมาะสม จะทำให้ได้ก๊าซที่เป็นพิษออกมา เช่น ไฮโดรคลอไรด์ ไฮโดรเจนฟลูออไรด์ คลอรีน ฟลูออรีน ฟอสจีน คาร์บอนมอนอกไซด์ ฯลฯ หากไม่ต้องการให้เกิดสิ่งเหล่านี้ จะต้องเผาพลาสติกในเตาเผามูลฝอยที่ได้รับการออกแบบอย่างถูกต้อง (Refuse incinerator) ที่สามารถควบคุมอุณหภูมิในการเผาให้สูงกว่า 800 องศาเซลเซียสได้ (รังสรรค์ ปิ่นทอง และสาวิตรี นิษานนท์, 2536 : 10-14) ซึ่งจะต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงมากทั้งการก่อสร้างเตาและการดำเนินการ (operation)

ปัจจุบัน แนวคิดเรื่องการแยกมูลฝอยเป็นแนวคิดที่เป็นที่ยอมรับกันว่า จะช่วยให้ปริมาณมูลฝอยที่จะต้องกำจัดลดลงไปได้มาก และหากมีการคัดแยกและมีกระบวนการที่จะนำสิ่งที่แยกได้ไปใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่แล้ว แทนจะทำให้ไม่มีมูลฝอยที่จะต้องกำจัดเลย เพราะส่วนประกอบของมูลฝอยเท่าที่พบในปัจจุบันสามารถนำไปใช้ประโยชน์ต่ออีกได้ทั้งสิ้น ตามแต่ชนิดของส่วนประกอบนั้น ดังนั้นการคัดแยกมูลฝอยจึงก่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด และยังทำให้ไม่เกิดปัญหาในการจัดการมูลฝอยด้วย การแยกมูลฝอยทำได้โดยคัดแยกวัสดุที่สามารถนำกลับไปใช้ประโยชน์ใหม่ได้เหล่านั้นออกมาจากมูลฝอย แล้วอาจนำไปขายแก่พ่อค้ารับซื้อของเก่า ซึ่งจะขายให้แก่โรงงานผู้ผลิตวัตถุดิบต่อไป ในขณะเดียวกัน การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการบริโภคก็เป็นสิ่งจำเป็น โดยจะต้องลดการบริโภครู้จักเลือกในการใช้สินค้าต่าง ๆ มากขึ้น

ในมูลฝอยทั่วไป จะมีองค์ประกอบที่สามารถนำกลับไปใช้ใหม่ได้ดังนี้ คือ กระดาษ แก้ว พลาสติก โลหะ วัสดุเหล่านี้หากมีสภาพสมบูรณ์ก็สามารถนำไปใช้ประโยชน์อย่างอื่นได้ (Reuse) หรืออาจนำไปเข้ากระบวนการย่อยสลายเพื่อเป็นวัตถุดิบในการผลิตใหม่ได้ (Recycle) เช่น กระดาษก็อาจนำไปย่อยให้เป็นเยื่อกระดาษ หรือโลหะก็อาจนำไปหลอมละลายเพื่อผลิตสินค้าตัวอื่นขึ้นมาได้ ส่วนอินทรีย์วัตถุซึ่งมีปะปนอยู่เป็นปริมาณเกือบครึ่งหนึ่งของมูลฝอยที่เก็บได้ หากเป็นเศษอาหารจะสามารถนำไปเลี้ยงสัตว์ได้ หรือหากเป็นซากพืชซากสัตว์ก็สามารถนำไปหมักให้ย่อยสลายเป็นปุ๋ยคุณภาพสูงได้

แต่เนื่องจากระบบการคัดแยกมูลฝอยในประเทศไทยยังเป็นสิ่งที่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากฝ่ายต่าง ๆ มากนักหรือไม่ค่อยจะมีมาตรฐานนัก ในประเทศไทยวัสดุหลายชนิดไม่สามารถนำไปเข้ากระบวนการใหม่ได้ต้องนำไปยังต่างประเทศ ซึ่งเสียค่าใช้จ่ายสูงอาจไม่คุ้มกับการดำเนินการ โดยทั่วไป อาจแบ่งขั้นตอนที่เกิดขึ้นในการคัดแยกมูลฝอยได้ดังนี้ :-

การแยกมูลฝอยตามบ้านเรือน ส่วนใหญ่จะเป็นการเลือกเฉพาะวัสดุที่ขายได้และไม่ยุ่งยากในการเก็บรักษา เช่น กระดาษหนังสือพิมพ์ ขวดแก้ว ขวดพลาสติก กระป๋องเครื่องดื่ม ขางรถยนต์ ภาชนะพลาสติกที่ชำรุด เศษโลหะต่าง ๆ วัสดุเหล่านี้จะถูกขายต่อให้กับชาเล้งซึ่งตระเวนไปตามชุมชนต่าง ๆ แต่ก็ยังมีบ้านเรือนอีกมากที่ไม่สนใจจะคัดเลือกวัสดุที่มีประโยชน์เหล่านั้นออกมาขาย อีกทั้งวัสดุที่แยกออกมาก็ยังมีสัดส่วนที่ต่ำเมื่อเทียบกับปริมาณมูลฝอยทั้งหมด

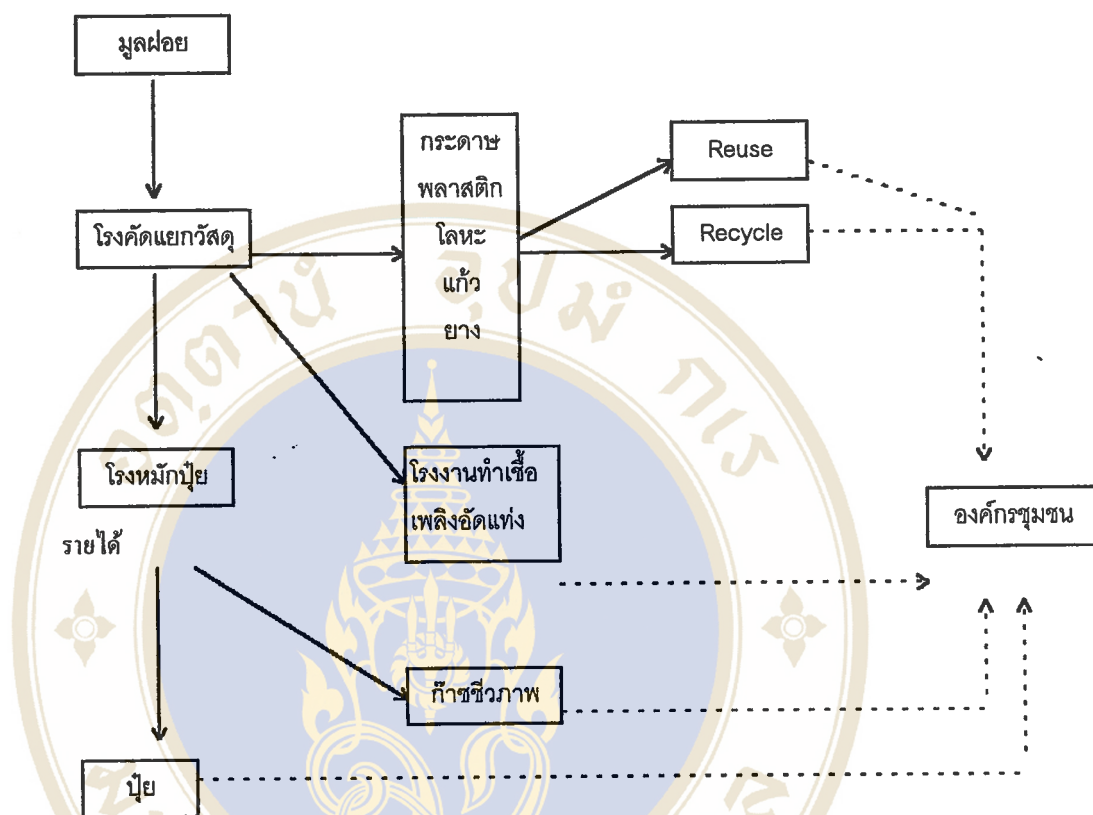
การแยกมูลฝอยตามร้านอาหารและโรงแรมต่าง ๆ จะแยกเศษอาหารและเครื่องดื่ม ไว้ขายแก่ผู้เลี้ยงสัตว์หรือโรงงานผลิตอาหารสัตว์ ส่วนภาชนะใส่อาหารโดยเฉพาะอย่างยิ่งขวดเครื่องดื่มก็จะถูกขายให้กับร้านรับซื้อของเก่าต่อไป

การแยกมูลฝอยโดยเจ้าหน้าที่เก็บขนมูลฝอย จะคัดเลือกว่าวัสดุที่สามารถขายได้ เช่น ขวดแก้ว โลหะ กระดาษ พลาสติก ในระหว่างที่ทำการเก็บขนมูลฝอย เพื่อนำไปขายแก่ร้านรับซื้อของเก่า การคัดเลือกของเจ้าหน้าที่เหล่านี้แม้จะเป็นการช่วยนำวัสดุที่มีประโยชน์กลับออกมาใช้ใหม่อีกทางหนึ่ง แต่ก็ทำให้เสียเวลาในการปฏิบัติงาน และยังแสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมของประชาชนที่ยังไม่นิยมแยกมูลฝอยมากนัก ทำให้มีวัสดุหลงเหลืออยู่อีกมาก

การแยกมูลฝอยโดยผู้คุ้ยมูลฝอย (Scavenger) จะตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณกองมูลฝอย และคุ้ยเขี่ยมูลฝอยจากกองมูลฝอยขนาดใหญ่ที่เทศบาลหรือสุขาภิบาลนำไปกองทิ้งไว้ แล้วนำไปขายให้แก่ร้านรับซื้อของเก่า ซึ่งจะเห็นได้ว่าวัสดุที่แยกออกมาจากมูลฝอยเหล่านี้ ยังไม่สามารถแยกออกมาได้มากนัก เพราะยังคงมีวัสดุที่สามารถแยกและนำไปใช้ประโยชน์ต่ออีกได้หลงเหลืออยู่อีกมาก ทำให้ยังคงมีปริมาณมูลฝอยที่ต้องกำจัดอยู่อีกเป็นจำนวนมาก

ในส่วนขององค์กรชุมชน หรือหน่วยงานการปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งได้แก่ เทศบาล สุขาภิบาล หรือองค์การบริหารส่วนตำบลที่ทำหน้าที่ดูแลในการบริหารจัดการมูลฝอยในชุมชนหากใช้วิธีการแยกมูลฝอยเข้ามาเป็นกระบวนการสำคัญของการจัดการมูลฝอย จะช่วยให้สามารถกำจัดมูลฝอยได้อย่างมีประสิทธิภาพและก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศของชุมชนน้อยลงมาก และยังจะก่อให้เกิดรายได้แก่หน่วยงานอันจะทำให้เกิดประสิทธิภาพในการจัดการมากขึ้น อีกทั้งเป็นการสร้างรายได้เสริมให้แก่ทุกคนในชุมชนและชาลั่งรับซื้อของเก่าด้วย ดังแผนภูมิที่ 2.2

แผนภูมิที่ 2.2 แสดงขั้นตอนของการจัดการมูลฝอย

2.3.2 การบริหารจัดการมูลฝอยโดยองค์กรชุมชนหรือองค์กรในท้องถิ่น

ในประเทศไทย องค์กรการปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ กรุงเทพมหานคร เมืองพัทยา เทศบาล และสุขาภิบาล มีหน้าที่โดยตรงที่จะต้องดูแลแก้ไขปัญหามูลฝอยที่เกิดขึ้นในพื้นที่เขตความรับผิดชอบ เมื่อองค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.) ได้ก่อกำเนิดขึ้นมา โดยถึงแม้จะมีได้มีการกำหนดอย่างชัดเจนว่า จะต้องทำหน้าที่ในการจัดระบบหรือโครงสร้างพื้นฐานสำหรับการบริหารจัดการมูลฝอย แต่ปัญหาอันเกิดจากมูลฝอยได้ทวีความรุนแรงมากขึ้น อย่างเห็นได้ชัดเจน ทำให้ อบต.ถูกเรียกร้องให้เข้ามามีส่วนรับผิดชอบต่อปัญหาดังกล่าวด้วยเช่นเดียวกับองค์กรการปกครองส่วนท้องถิ่นในรูปแบบอื่น ๆ

ช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา บทบาทหน้าที่ในการจัดการมูลฝอยได้ถูกจัดเป็นหน้าที่หลักอันดับแรกขององค์กรการปกครองส่วนท้องถิ่นเหล่านี้ เทศบาลและสุขาภิบาลทุกแห่งมีระบบใน

การจัดการมูลฝอยของตนอยู่ แต่ก็พบว่าในแต่ละท้องถิ่นยังไม่สามารถจัดการมูลฝอยให้เป็นที่น่าพอใจของคนในชุมชนได้ โดยมีตัวอย่างอยู่หลายแห่ง เช่น

ในเทศบาลนครเชียงใหม่ ซึ่งเป็นเทศบาลที่ใหญ่ที่สุดของประเทศ ก็ต้องประสบกับวิกฤตการณ์ในการจัดการมูลฝอยอย่างรุนแรง ตั้งแต่ ปี พ.ศ.2537 เพราะชาวบ้านแม่เหิยะซึ่งเป็นชุมชนรอบบริเวณทิ้งมูลฝอยของเทศบาล ไม่ยอมให้เทศบาลนำมูลฝอยไปทิ้งในพื้นที่ชุมชนอีกต่อไป เนื่องจากในช่วงเวลาที่ผ่านมาเทศบาลดำเนินการจัดการมูลฝอยอย่างไม่ถูกสุขลักษณะหรือไม่ดำเนินการตามหลักการฝังกลบที่ถูกต้อง ก่อปัญหาแก่คนในชุมชนมาเป็นระยะเวลานานจนไม่สามารถทนได้อีกต่อไป (กมล สุกสิน และสุกรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2539 : 42-51) ในขณะเดียวกันเมื่อการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค ได้พยายามที่จะเข้ามาช่วยแก้ไขปัญหาดังกล่าวนี้ โดยจะดำเนินการก่อสร้างโรงไฟฟ้าที่ใช้มูลฝอยจากเขตเทศบาลนครเชียงใหม่เป็นเชื้อเพลิงส่วนหนึ่ง เพื่อลดปริมาณมูลฝอยที่เทศบาลจะต้องกำจัด แต่ก็ไม่ได้รับความเห็นชอบจากคนในอำเภอหางดง ซึ่งเป็นพื้นที่ตั้งของโรงไฟฟ้า เนื่องจากชาวหางดงเห็นว่าโรงไฟฟ้างดงจะก่อให้เกิดปัญหามลภาวะอันจะเป็นผลเสียแก่ชุมชนรอบข้างได้ในอนาคต อีกทั้งยังไม่ได้ก่อให้เกิดประโยชน์ใดใดแก่ชุมชนรอบข้างด้วย จนในที่สุดโรงไฟฟ้างดงก็ต้องย้ายไปก่อสร้างในพื้นที่อื่น

ที่นครราชสีมา เทศบาลนครนครราชสีมามีความตื่นตัวอย่างมากในการกำจัดมูลฝอย มีการจัดทำโครงการกำจัดมูลฝอยในหลายลักษณะ ตั้งแต่การศึกษาความเป็นไปได้จนถึงการจัดซื้อที่ดิน อุปกรณ์และเตาเผามูลฝอย แต่ก็ยังพบว่า ยังมีปัญหามูลฝอยและสิ่งปฏิกูลปรากฏอยู่ทั่วไป เป็นปัญหาทั้งในเรื่องของปริมาณมูลฝอยที่มีมาก และวิธีการจัดการที่ยังไม่ถูกต้อง จึงพบเห็นมูลฝอยตกค้างอยู่ทั่วไปในเขตเทศบาล โดยประมาณว่ามีมูลฝอยตกค้างไม่ได้จัดเก็บถึงประมาณวันละ 80 ตัน เทศบาลมีค่าใช้จ่ายในการดำเนินการจัดการมูลฝอยสูงถึงปีละ 7 ล้านบาท แต่สามารถเก็บค่าบริการหรือค่าธรรมเนียมได้เพียงปีละ 1.8 ล้านบาทเท่านั้น (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำนักบริการวิชาการ, 2538)

ที่ขอนแก่น ในเขตเทศบาลเมืองขอนแก่น ก็ยังพบว่าปัญหามูลฝอยที่เพิ่มขึ้นอย่างมากมาข มูลฝอยมีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ยากต่อการจัดการเป็นอย่างมาก ประกอบกับพื้นที่ก็มีมากถึง 46 ตารางกิโลเมตร ทำให้เทศบาลเมืองขอนแก่นสามารถจัดเก็บมูลฝอยได้เพียงร้อยละ 70 ของมูลฝอยทั้งหมดที่เกิดขึ้นในแต่ละวัน ขณะเดียวกัน สถานที่ที่ใช้ในการฝัง

กลบก็ไถลจะหมดอายุการใช้งาน เทศบาลจึงต้องเร่งหาวิธีการและมาตรการทั้งในระยะต้นและระยะยาวในการจัดการต่อปัญหามูลฝอย (มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2537)

กรมควบคุมมลพิษเอง (มปป.) พบว่า ในการจัดเก็บมูลฝอยของกรุงเทพมหานครนั้นยังไม่สามารถทำได้เต็มที่ คือ มีมูลฝอยหลงเหลือตกค้างจากการจัดเก็บถึงวันละประมาณ 500 ตัน ส่วนเทศบาลและสุขาภิบาล ก็จัดเก็บมูลฝอยได้เพียงร้อยละ 83 และ 15 ตามลำดับ ก่อให้เกิดปัญหามูลฝอยตกค้างเนื่องจากการเก็บขนไม่หมด

จากการศึกษาของ บริษัท โมดัส คอนซัลแต้นส์ จำกัด (2538) ซึ่งศึกษาถึงส่วนการกำจัดกากของเสียจากชุมชนเมือง ทั้งระดับเทศบาลและสุขาภิบาลของภาคมหานคร พบว่า ส่วนใหญ่ใช้วิธีกองและเผากลางแจ้ง โดยมีการดำเนินการฝังกลบอย่างถูกสุขลักษณะเพียงร้อยละ 4 เท่านั้น ซึ่งก็เป็นปัญหาที่เกิดจากการที่ขาดการเตรียมการในเรื่องสถานที่ และวิธีการกำจัดที่ถูกต้องเพียงพอ ซึ่งจะส่งผลให้เกิดปัญหาอื่น ๆ ตามมาอีก เช่น ปัญหาน้ำเสีย กลิ่นเหม็น เป็นแหล่งเพาะพันธุ์และแพร่กระจายของโรคติดเชื้อต่าง ๆ จะเห็นได้ว่า แม้แต่ในพื้นที่ที่มีความทันสมัยที่สุด ได้รับการเอาใจใส่มากที่สุดของประเทศ ก็สามารถบริหารจัดการมูลฝอยได้อย่างถูกต้องเพียงเล็กน้อยเท่านั้น คือ ยังไม่สามารถจัดเก็บมูลฝอยได้หมดสิ้น ไม่สามารถจัดเก็บมูลฝอยได้ถูกใจประชาชน การกำจัดมูลฝอยก็ไม่ถูกต้องเท่าใดนัก ข้างข้อก่อให้เกิดปัญหาต่อเนื่องไปสู่ผู้คนในท้องถิ่นอื่น ๆ ที่ได้มีการนำมูลฝอยไปกำจัด ณ ที่นั่นด้วย ในขณะที่เดียวกันก็ยังพบว่า ระบบการบริหารจัดการที่ดำเนินอยู่ในปัจจุบันนั้นล้วนแต่ไม่มีความคุ้มค่าเมื่อคิดเป็นตัวเงิน ซึ่งเป็นปัจจัยที่ทำให้ไม่สามารถเกิดการพึ่งตนเองได้ในทางงบประมาณ เช่น จากการสำรวจสุขาภิบาลหลายแห่งในจังหวัดเชียงใหม่พบว่า ค่าใช้จ่ายในการรักษาความสะอาด (เก็บขนมูลฝอย และกวาดถนน) สูงกว่ารายรับจากการเก็บค่าธรรมเนียมในการจัดเก็บ 4-6 เท่า ในขณะที่เดียวกันอัตราส่วนครัวเรือนที่ชำระค่าธรรมเนียมก็ต่ำมาก คือ ประมาณร้อยละ 10-18 โดยมีรายละเอียด ดังตารางที่ 2.1

ตารางที่ 2.1 แสดงรายรับรายจ่ายในการจัดการมูลฝอยของสุขาภิบาลบางแห่งในจังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ. 2537

สุขาภิบาล	รายจ่ายของงานรักษาความสะอาด (บาท/ปี)	รายรับของงานรักษาความสะอาด (บาท/ปี)
แม่ใจ	417,264	114,860
สันทรายหลวง	1,042,927	207,080
แม่ริม	888,672	244,700
ตันเปา	1,234,118	206,550
ช้างเผือก	1,321,071	129,550

ที่มา : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สถาบันวิจัยสังคม, (2538)

ระบบของการบริหารจัดการมูลฝอยที่เป็นอยู่ในปัจจุบันจึงยังไม่ใช่วิธีการที่ถูกต้องเหมาะสมนัก เป็นเพียงการเคลื่อนย้ายปัญหาจากจุดหนึ่งไปสู่อีกจุดหนึ่ง หรือเคลื่อนย้ายปัญหาที่สะเปะสะปะให้มารวมกันอยู่ในที่แห่งเดียว ยังเป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ มุ่งเน้นที่การกำจัดมูลฝอยเป็นหลัก คือ วนเวียนอยู่กับการหาว่าวิธีการใดจะเหมาะสมกับพื้นที่ ในระหว่างวิธีการฝังกลบอย่างถูกสุขลักษณะกับวิธีการเผา ซึ่งดูเหมือนจะเป็นการปิดกั้นมิให้เกิดระบบการจัดการมูลฝอยที่ดีและมีประสิทธิภาพโดยชุมชนได้

จากผลอันไม่เป็นที่น่าพอใจเท่าที่ควรของการจัดการกับปัญหาดังที่เป็นอยู่เช่นนี้ ในส่วนของความคิดเห็นจากเจ้าหน้าที่ของรัฐนั้น อหุร สุพโปฏก (2535 : 28) ซึ่งเป็นอดีตเลขาธิการสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติเห็นว่า ปัญหาและอุปสรรคข้อหนึ่งของการดำเนินงานเพื่อจัดการกับปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ คือ ความไม่เพียงพอของงบประมาณหรือเงินทุนในการดำเนินงาน แต่ผู้วิจัยเห็นต่างออกไปว่า แม้งบประมาณจะเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นสำหรับการดำเนินงาน แต่พบว่างบประมาณเพื่อการใช้จ่ายในด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมก็เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทุกปี ในขณะที่ปัญหาสิ่งแวดล้อมก็เพิ่มมากขึ้นทุกปีเช่นเดียวกัน การเพิ่มงบประมาณตามปัญหาคงไม่เท่าทันและไม่สามารถแก้ปัญหาได้หากขาดความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของชุมชนเองที่ควรจะได้มีโอกาสในการเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของตนเอง ในฐานะที่เท่าเทียมกันกับหน่วยงานจากภายนอกที่คิดจะเข้ามาแก้ไขปัญหของชุมชนนั้น ๆ โดยที่คนในชุมชนได้ร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหา ก็จะพบว่า สามารถ

แก้ไขให้ถูกลงไปได้ระดับหนึ่ง เป็นที่พอใจของคนในชุมชน ซึ่งหากได้รับแรงสนับสนุนจากองค์กรภายนอกอีกส่วนหนึ่ง กิจกรรมเหล่านั้นก็จะสามารถดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพขึ้น

เมื่อเจาะจงลงไปที่การจัดการมูลฝอยของชุมชนหรือองค์กรชุมชน ซึ่งเป็นการจัดการต่อปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมและทรัพยากรภายในชุมชน อันเกิดจากความเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชน ก็ได้พบว่า ในหลายชุมชนมีองค์กรชุมชนซึ่งสร้างความร่วมแรงร่วมใจกันจัดการต่อปัญหามูลฝอยของชุมชนได้เป็นอย่างดี และเป็นจุดเริ่มต้นไปสู่การดำเนินกิจกรรมด้านอื่น ๆ ที่สามารถก่อให้เกิดความสงบสุขในชุมชนได้มากขึ้น มีกิจกรรมซึ่งสามารถให้คนในชุมชนมาร่วมกันทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อประโยชน์ของชุมชนได้ โดย มีตัวอย่างขององค์กรชุมชนที่ร่วมกันจัดการมูลฝอย เช่น ที่เมืองยาฮูเน เมืองหลวงของประเทศคาเมอรูน ในเช้าวันหนึ่ง เจอโรม คามเดนและครอบครัว ได้เริ่มหยิบไม้กวาดขึ้นมาปิดกวาดมูลฝอยที่เกลื่อนกราดตามท้องถนน ต่อมาจึงมีเพื่อนบ้านและชาวเมืองคนอื่น ๆ เข้ามาร่วมขบวนการปิดกวาดทำความสะอาดตามถนนสายต่าง ๆ ของเมืองเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ และในที่สุดจึงร่วมกันก่อตั้งเป็นชมรมอาสาสมัครมือกวาดอาดา ซึ่งในปี 2538 มีสมาชิกประมาณ 50 คน เพื่อร่วมกันทำความสะอาดปิดกวาดมูลฝอย ซ่อมถนน และจัดการกับของเสียตามท้องถนนภายในเมือง ชาวบ้านได้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี เช่น ร่วมสมทบเงินทุนในการดำเนินงาน อุปกรณ์การปฏิบัติงาน จนเทศบาลซึ่งแต่เดิมไม่ได้ดำเนินกิจกรรมใดที่จะจัดการต่อปัญหามูลฝอยในเมืองนี้อย่างจริงจัง ก็ต้องเข้ามาให้การสนับสนุนต่อชมรมนี้ นอกจากนี้ธนาคารโลกยังเข้ามาสนับสนุนให้ชมรมฯขยายกิจกรรมให้ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดของเมือง และที่สำคัญชมรมฯยังมีการจัดสวัสดิการ เช่น อาหาร เงินเล็ก ๆ น้อย ๆ ให้แก่สมาชิกบางคนที่มีความขัดสนด้วย (พระไพศาล วิสาโล, 2538 ข : 4)

นอกจากนี้ในชุมชนแออัดวัดช่องลม ที่แต่เดิมมีปัญหามูลฝอยที่สะสมหมักหมมอยู่ทั่วไปในชุมชนโดยเฉพาะตามใต้ถุนบ้าน สังกลิ่นเน่าเหม็นคลุ้งไปทั่ว และอุดตันกีดขวางทางระบายน้ำ ต่อมาได้มีโครงการพัฒนาชุมชนที่มีแนวคิดที่จะให้การสนับสนุนด้านความจำเป็นขั้นพื้นฐานอย่างเป็นองค์รวมแก่คนในชุมชนด้วยการสนับสนุนเงินทุนในรูปแบบเงินกู้ โดยมีนักวิจัยที่นอกจากจะทำหน้าที่เก็บข้อมูลแล้วยังจะต้องทำหน้าที่กระตุ้น ให้ชุมชนสามารถแยกแยะปัญหาและเกิดการตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนด้วย ทำให้กลุ่มหรือองค์กรต่าง ๆ ในชุมชนที่มีอยู่บ้างแล้วจากการจัดตั้งของภาครัฐและหน่วยงานจากภายนอก มีความคิดริเริ่มที่จะสร้างสรรค์งานพัฒนาชุมชนขึ้น ในขณะเดียวกันคนในชุมชนก็ได้มีการให้ความร่วมมือในกิจกรรมต่าง ๆ มากขึ้น มีการเข้ามามีส่วนร่วมในการคิดค้นแสวงหาวิธีการดำเนินงานต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับชุมชน ทำให้สามารถ

พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ ที่ชุมชนเห็นว่ามีความจำเป็นต่อชุมชนได้ เช่น ทางเดินเท้า น้ำประปา ทางระบายน้ำ การปรับปรุงสภาพบ้านเรือน ฯลฯ การจัดการต่อปัญหามูลฝอย ก็เป็นเรื่องหนึ่งที่ชุมชนได้ร่วมมือกันเป็นอย่างดี โดยการกู้เงินจากโครงการจำนวน 20,000 บาท และประสานงานกับทางกรุงเทพมหานคร เพื่อจ้างนักโทษให้มาดำเนินการจัดเก็บและบดคัยมูลฝอยที่อัดสะสมกันอยู่ตามที่ต่าง ๆ ในชุมชนจนสะอาดหมดจด หลังจากนั้นคนในชุมชนก็เข้าร่วมประชุมและตกลงกันว่า จะไม่มีการขว้างปาหรือทิ้งมูลฝอยลงไปได้ถนนหรือรอบ ๆ บ้านอีก แต่จะนำไปทิ้งลงในถังรองรับมูลฝอยที่ชุมชนได้จัดตั้งไว้ตามจุดต่าง ๆ โดยให้แต่ละครัวเรือนออกค่าใช้จ่ายเดือนละ 10 บาท เพื่อนำไปใช้ในการจัดจ้างแรงงานหรือสมาชิกในชุมชนให้เก็บมูลฝอยดังกล่าวไปทิ้งยังจุดทิ้งมูลฝอยหน้าชุมชน ทั้งยังได้ประสานงานกับกรุงเทพมหานครให้จัดส่งรถมาเก็บขนมูลฝอยดังกล่าวด้วย ซึ่งปรากฏว่า หลังจากนั้นเป็นต้นมา คนในชุมชนก็ให้ความร่วมมือในการไม่ขว้างปามูลฝอยเรี่ยราดอีกเลย ส่วนระบบการจัดการมูลฝอยอื่น ๆ ก็สามารถดำเนินไปได้เป็นอย่างดี มีประสิทธิภาพ (อรทัย อาจอ่ำ และโรเช่ ชีกาล, 2536)

ในส่วนงานบริการจัดการมูลฝอยที่ดำเนินการโดยองค์การบริหารส่วนตำบลโดยตรงนั้น ยังไม่พบว่ามีการจัดการถึงอย่างเป็นรูปธรรม เพราะเพิ่งมีการก่อตั้ง องค์การบริหารส่วนตำบลเพียงหนึ่งปี แต่ก็พบว่า มีองค์การบริหารส่วนตำบลหลายแห่งที่เริ่มเข้าไปจัดการต่อมูลฝอยที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้างแล้ว

สรุป

การบริหารจัดการมูลฝอยของชุมชนในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาหลายทศวรรษ เป็นหน้าที่หลักขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่นแต่เพียงผู้เดียว ซึ่งก็ได้พบเห็นกันอย่างชัดเจนแล้วว่า องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นเหล่านี้ ไม่สามารถที่จะดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพเป็นที่พอใจของทุก ๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้ แม้ในเขตที่มีระบบการดำเนินงานที่ทันสมัยที่สุด มีงบประมาณมากที่สุดในประเทศก็ตาม แต่ในขณะเดียวกัน หากได้มีคนในชุมชนหรือองค์กรชุมชน ซึ่งเป็นผู้เกี่ยวข้องโดยตรงกับปัญหาดังนี้ ทั้งในฐานะที่เป็นผู้ผลิตมูลฝอยเหล่านั้นขึ้นมา และเป็นผู้ต้องได้รับผลกระทบหรือผลเสียจากมูลฝอยที่เกิดขึ้น (ซึ่งเป็นผลมาจากการดำเนินงานที่ไม่มีประสิทธิภาพ) เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการต่อมูลฝอยที่เกิดขึ้น ก็สามารถที่จะทำให้ปัญหามูลฝอยในท้องถิ่นนั้น ๆ ลดลงไปได้มาก ในขณะเดียวกัน หากได้มีการสนับสนุนหรือความมีส่วนเกี่ยวข้องเป็นหุ้นส่วนในขบวนการจากฝ่ายต่าง ๆ ทั้งภาคธุรกิจ รัฐ นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน หรือสื่อมวลชน กลาย

เป็นชุมชนแห่งความร่วมมือของพหุภาคี คาดว่าจะทำให้การดำเนินงานต่าง ๆ มีประสิทธิผลมากขึ้น สามารถขยายตัวออกไปเป็นกระแสใหญ่แห่งสังคมได้ แต่แนวทางดังกล่าวก็ยังเป็นนวัตกรรมใหม่ หรือเป็นสิ่งที่ใหม่มากในสังคมไทย การจะทำให้เกิดเป็นจริงขึ้นมาได้ ก็คงจะต้องผ่านขั้นตอน แห่งกระบวนการยอมรับนวัตกรรมที่จะต้องเกิดขึ้นในทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง และเริ่มเรียนรู้ไปพร้อม ๆ กัน บนพื้นฐานแห่งความเท่าเทียมกันของฐานะและบทบาทหน้าที่ มีผลประโยชน์ร่วมกัน ใช้ ศักยภาพที่ตนเองมีอยู่เสริมส่วนที่ด้อยของหุ้นส่วนอื่น ๆ

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

จากการอ่านบททวนวรรณกรรม ผู้วิจัยพบว่า ยังไม่มีการศึกษาถึงองค์ประกอบและปริมาณของมูลฝอยในชุมชนสาธิตมาก่อน ส่วนวิธีการในการจัดการต่อมูลฝอยที่เกิดขึ้นก็ยังไม่มีการศึกษาอย่างจริงจังโดยตรง เพื่อให้ทราบถึงข้อมูลเบื้องต้นที่เป็นคุณสมบัติที่สำคัญ ๆ ของมูลฝอย ผู้วิจัยจึงเห็นว่าควรมีการเก็บข้อมูลส่วนนี้ด้วยก่อนที่จะดำเนินการศึกษาในส่วนอื่น ๆ ที่เป็นเป้าหมายหลักของการวิจัยครั้งนี้ต่อไป

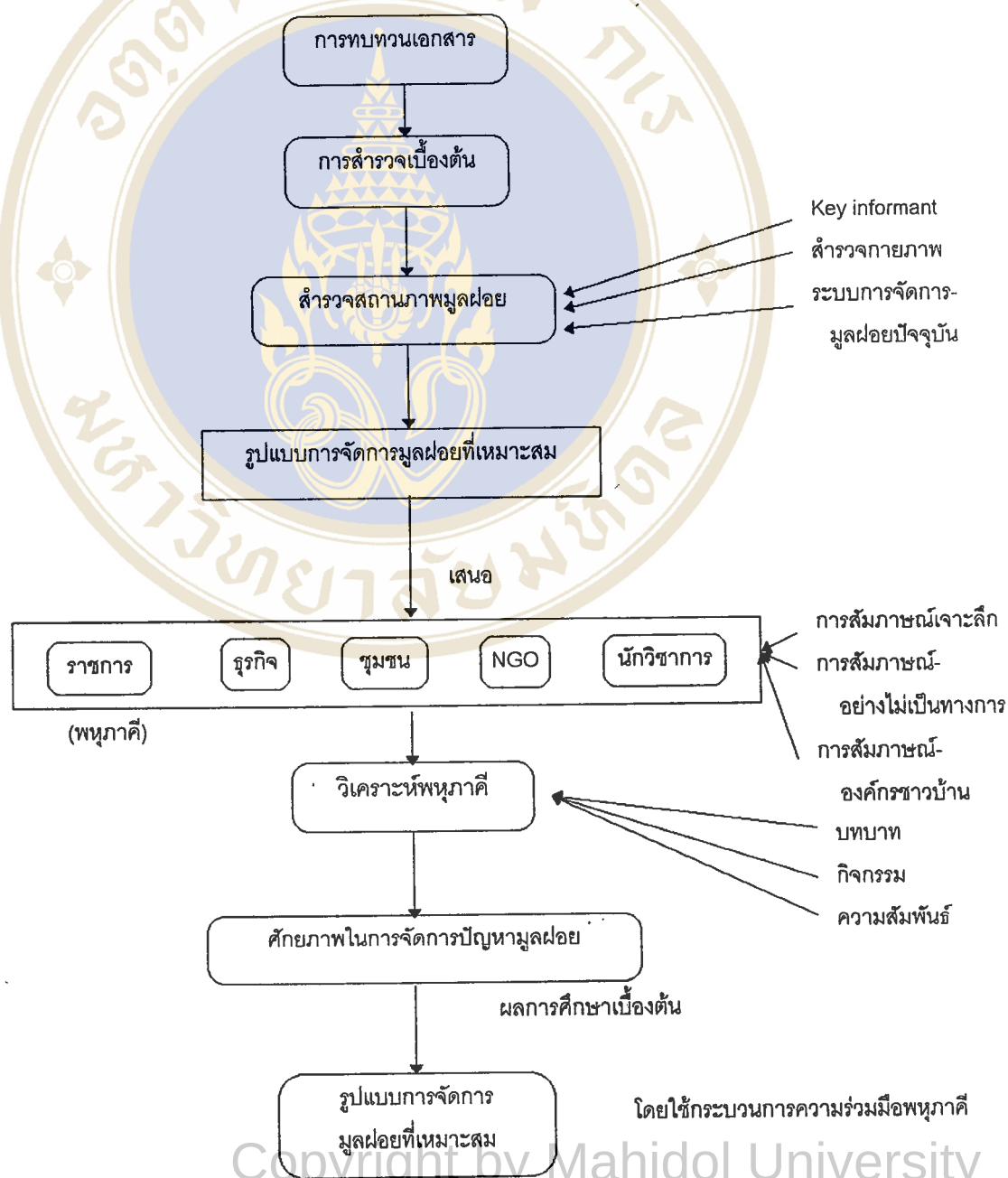
เมื่อได้ทราบถึงคุณสมบัติที่สำคัญ ๆ ของมูลฝอยในชุมชนสาธิตนี้แล้ว ก็จะทำการศึกษาในขั้นตอนต่อไป เนื่องจากยังไม่มีงานที่กล่าวถึงการประสานให้องค์กรหรือฝ่ายต่าง ๆ ได้เข้ามาแสดงบทบาทของตนต่อการแก้ไขปัญหามูลฝอยในระดับชุมชนโดยตรง ในขณะเดียวกันก็พบว่า การบริหารจัดการมูลฝอยที่ดำเนินการโดยหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน่วยขององค์กรการปกครองส่วนท้องถิ่นต่าง ๆ ที่มีหน้าที่จัดการต่อมูลฝอยโดยตรงนั้น ก็ยังไม่สามารถดำเนินการให้เป็นที่ยอมรับของทั้งคนในชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้านสิ่งแวดล้อมได้ การทดลองปรับเปลี่ยนวิธีการดำเนินงานเสียใหม่ ให้องค์กรต่าง ๆ ในชุมชนหรือท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมกันมากขึ้น ด้วยความเท่าเทียมกันจึงเป็นสิ่งจำเป็น

โดยการศึกษาครั้งนี้ จะเก็บข้อมูลจากตัวแทนของหน่วยหรือองค์กร เกี่ยวกับความรู้ความตระหนักต่อปัญหามูลฝอย รวมถึงสิ่งแวดล้อมด้านอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง แนวทางในการแก้ไขแนวทางในการทำงานร่วมกับฝ่ายหรือองค์กรอื่น ๆ ในชุมชน และพยายามวิเคราะห์ให้เห็นถึงเนื้อหาที่แท้จริงของแต่ละฝ่ายออกมา แล้วทำการนำเสนอให้แก่ที่ประชุมอันมีตัวแทนของทุกฝ่ายเข้าร่วม เพื่อคลี่เนื้อหาของแต่ละฝ่ายที่เกี่ยวข้องให้มองเห็นซึ่งกันและกัน ซึ่งในกระบวนการนี้ อาจก่อให้เกิดข้อผูกพันหรือภาระอันเป็นพันธกิจร่วมกัน ในอันที่จะร่วมมือกันแก้ไขปัญหาต่อไปได้ ซึ่งแนวทางอันจะพัฒนาไปสู่แผนการดำเนินการนี้ จะเป็นเสมือนตัวแบบ (model) ของความร่วมมือใน

เชิงพหุภาคี อันจะได้รับการทดสอบว่า สามารถเป็นแนวทางหรือทางออกสำหรับการแก้ปัญหาได้หรือไม่ต่อไป

ในที่สุดแล้ว การศึกษาครั้งนี้ จะสามารถสร้างเป็นขั้นตอนในการศึกษา ซึ่งแสดงถึงกระบวนการต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นจากการดำเนินการศึกษาครั้งนี้ ได้ดังต่อไปนี้ (แผนภูมิที่ 3.1)

แผนภูมิที่ 3.1 แสดงกระบวนการศึกษา

3.1 วิธีการศึกษา

การศึกษารั้งนี้ เป็นการศึกษาถึงกระบวนการของความร่วมมือ “พหุภาคี” ในการจัดการต่อปัญหามูลฝอย โดยใช้การผสมผสานทั้งวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยอาศัยมุมมองทางมานุษยวิทยา (Anthropological Approach) เข้าช่วย เพื่อให้การเก็บข้อมูลมีความครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และสามารถนำมาใช้อธิบายความสัมพันธ์ปรากฏการณ์ของกลุ่มศึกษาที่มีต่อกระบวนการจัดการมูลฝอยของชุมชน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตแห่งชุมชนนี้ และจะต้องรับภาระร่วมกันในการสานต่อต่อไป เพื่อรองรับกิจกรรมในวิถีชีวิตของชุมชน โดยมีเงื่อนไขซึ่งเป็นปัจจัยทั้งทางสังคม วัฒนธรรม สภาพแวดล้อม ตลอดจนการให้คุณค่าของกระบวนการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชนต่อบทบาทด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและอื่น ๆ ซึ่งในขณะเดียวกัน การให้คุณค่าต่อสิ่งเหล่านี้จะเป็นปัจจัยกำหนดกระบวนการจัดการของภาคีต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยเช่นกัน โดยการศึกษาจะแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

- 1) การศึกษาถึงสถานภาพปัญหามูลฝอยในชุมชนสาคลี และศึกษาถึงวิธีการจัดการที่เหมาะสมกับชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบทในภาคกลางอย่างชุมชนสาคลีนี้
- 2) การศึกษาบทบาทของฝ่ายต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการมูลฝอยของชุมชนสาคลี ทั้งทางตรงและทางอ้อม
- 3) การศึกษากระบวนการในการสร้างความร่วมมือ “พหุภาคี” ต่อประเด็นการจัดการมูลฝอยของชุมชนสาคลี

3.2 กลุ่มเป้าหมายในการศึกษา

3.2.1 กลุ่มเป้าหมายในการศึกษาสถานภาพปัญหามูลฝอยในชุมชนสาคลี

เพื่อให้ทราบถึงคุณลักษณะของมูลฝอยของชุมชนอย่างรอบด้านทั้งในเชิงปริมาณและองค์ประกอบ และยังทำให้มองเห็นถึงความแตกต่างของขยะมูลฝอยจากแหล่งการผลิตที่แตกต่างกันไปอีกด้วย โดยกำหนดขนาดของตัวแทนของแต่ละกลุ่มตัวอย่างไว้เท่ากับ 1 ใน 10 ของจำนวนประชากรในแต่ละกลุ่มตัวอย่าง โดยเลือกตัวอย่างตามทำเลที่ตั้งให้มีความครอบคลุมพื้นที่ชุมชนมากที่สุด และโดยที่ในชุมชนแห่งนี้มีโรงเรียนจำนวน 2 โรง จึงได้เลือกเอาโรงเรียนวัดमारวิชัยเป็นตัวอย่างในการศึกษา เพราะตั้งอยู่ในบริเวณชุมชน และมีจำนวนนักเรียนที่มากกว่าโรงเรียนสาคลีวิทยา โดยมีรายละเอียดของจำนวนประชากรตามกลุ่มเป้าหมายในการศึกษา ดังนี้

- บ้านเรือนของชาวชุมชนสากลี 40 หลัง
- ร้านค้า 4 ร้าน
- หอพัก 2 แห่ง
- โรงเรียน 1 แห่ง
- โรงงานอุตสาหกรรม 1 แห่ง

3.2.2 กลุ่มเป้าหมายในการศึกษาบทบาทของฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมูลฝอยของชุมชนสากลี ดังนี้

- เจ้าหน้าที่ของรัฐในพื้นที่ ได้แก่ ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลบางนมโค เจ้าหน้าที่สถานีอนามัยตำบลบางนมโค เจ้าหน้าที่สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และเภสัชกรโรงพยาบาลเสนา
- นักวิชาการที่ได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับพื้นที่ ได้แก่ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล นักวิชาการในท้องถิ่น ฯลฯ
- องค์กรชุมชนที่เป็นทางการ คือ องค์การบริหารส่วนตำบล
- องค์กรชุมชนที่ไม่เป็นทางการ เช่น กลุ่มครู กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน ฯลฯ
- องค์กรพัฒนาเอกชน ที่เข้ามาเกี่ยวข้องและร่วมขบวนการของชุมชน ได้แก่ สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา และองค์กรสาธารณะกุศลอื่น ๆ ในท้องถิ่น
- นักธุรกิจ ได้แก่ เจ้าหน้าที่ระดับผู้บริหารของบริษัท หรือโรงงานอุตสาหกรรมที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ชุมชน และใกล้เคียงชุมชน เจ้าของร้านค้าต่าง ๆ ในชุมชนสากลี

3.2.3 กลุ่มเป้าหมายในข้อ 3.1.3 เป็นกลุ่มเดียวกับกลุ่มตัวอย่างในข้อ 3.2.2

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.3.1 การศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร ซึ่งเป็นการทบทวนเกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎี งานวิจัย และแนวนโยบายรัฐ ในด้านการจัดการมูลฝอยในชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ รวมตลอดถึงด้านเศรษฐกิจและสังคม ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ด้านการกระจายอำนาจแก่องค์กรชุมชน ด้านความร่วมมือพหุภาคีเพื่อให้เกิดประชาสังคม

3.3.2 การเก็บข้อมูลจากภาคสนาม (Field work) ประกอบด้วย

1) การสำรวจปริมาณและวิเคราะห์องค์ประกอบของมูลฝอยในชุมชน โดยทำการแจกถุงใส่มูลฝอยแก่ทุกครัวเรือน ครัวเรือนละ 1 ใบในช่วงเช้าของแต่ละวัน แล้วทำการรวบรวมมูลฝอยที่ได้ในแต่ละครัวเรือนในวันรุ่งขึ้น เป็นเวลา 2 สัปดาห์ คือ ระหว่างวันที่ 7 กรกฎาคม ถึง 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2539 ในส่วนของหอพักนั้นได้แจกถุงให้ผู้ดูแลหอพักช่วยรวบรวมมูลฝอยทั้งหมดของหอพักนั้น ในส่วนของโรงเรียนได้ทำการรวบรวมจากโรงเรียนในช่วงตอนเย็นของแต่ละวัน เป็นเวลา 1 สัปดาห์ ในส่วนของร้านค้าได้ทำการรวบรวมมูลฝอยจากถังรองรับมูลฝอยของร้านค้าในช่วงเย็นของแต่ละวัน เมื่อรวบรวมมูลฝอยจากแหล่งกำเนิดต่าง ๆ ได้แล้ว จึงนำมาชั่งน้ำหนักและแยกองค์ประกอบของมูลฝอย เพื่อหาค่าเฉลี่ยของทั้งชุมชนสากลี ในการสำรวจครั้งนี้มีอุปกรณ์ดังนี้ (สมชาย สหนิบุตร, 2537)

- แบบบันทึกการชั่งน้ำหนักมูลฝอยและองค์ประกอบของมูลฝอย
- ถุงพลาสติกสีดำสำหรับใส่มูลฝอย
- ผ้าพลาสติก หรือผ้าใบ เพื่อใช้ในการแยกประเภทมูลฝอย
- เครื่องชั่งน้ำหนัก
- ถาดอลูมิเนียม
- ปากคืบ
- หน้ากากป้องกันฝุ่นและสารเคมี
- ถุงมือยาง

2) การสำรวจการนำมูลฝอยกลับมาใช้ประโยชน์ โดยพิจารณาปริมาณและประเภทของมูลฝอยที่ถูกนำกลับมาใช้ประโยชน์ โดยการสัมภาษณ์บ้านเรือนจำนวน 10 ครัวเรือน หอพัก 1 แห่ง ร้านค้า 4 ร้าน การร้องของโรงเรียนที่เก็บตัวอย่างมูลฝอย การสำรวจในขั้นนี้ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการสำรวจและบันทึกข้อมูล

3) การสำรวจข้อมูลด้านการจัดการมูลฝอยของชุมชน เพื่อกำหนดระบบการบริหารจัดการมูลฝอยที่เหมาะสมกับชุมชน เช่น บุคลากร เครื่องมือ อุปกรณ์ต่าง ๆ ผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อสิ่งแวดล้อม ฯลฯ โดยมีรายละเอียดของข้อมูลที่ทำการศึกษา ดังนี้ (สมชาย สหนิบุตร, 2537)

ก. ข้อมูลทั่วไป

- ข้อมูลสถานประกอบการที่ก่อให้เกิดมูลฝอยขนาดใหญ่
- ข้อมูลจำนวนประชากร

ข. ข้อมูลด้านการเก็บรวบรวมมูลฝอย

- ข้อมูลเกี่ยวกับสิ่งอำนวยความสะดวกในการเก็บขนมูลฝอย
- ข้อมูลเกี่ยวกับเครื่องจักรกลและอุปกรณ์ที่ใช้ในการเก็บรวบรวมมูลฝอย

ค. ข้อมูลด้านการกำจัดมูลฝอย

- ที่ตั้งของสถานที่ที่จะใช้ในการกำจัดมูลฝอย
- สภาพของสถานที่กำจัดมูลฝอย
- ระบบที่จะใช้ในการกำจัดมูลฝอย
- ข้อมูลแผนการจัดหาสถานที่กำจัดมูลฝอย
- อุปกรณ์และเครื่องจักรกลที่จะมีหรือมีใช้ในงานกำจัดมูลฝอย

ข้อมูลจากส่วนนี้ จะทำให้ทราบถึงสถานการณ์ในการจัดการมูลฝอยของชุมชน ที่เกิดขึ้นหรือกำลังจะเกิดขึ้นจากการดำเนินการของรัฐและองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งจะทำให้การวางแผนเพื่อกำหนดรูปแบบหรือกระบวนการในการบริหารจัดการมูลฝอยมีความเหมาะสมกับบริบทเหล่านั้นมากขึ้น

4) การสำรวจพื้นที่เพื่อหากลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant) ในประเด็นของภาคีต่าง ๆ ที่มีอยู่ในพื้นที่ ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลมาใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ของกลุ่มศึกษาและภาพรวมของชุมชนที่มีต่อกระบวนการจัดการมูลฝอยของชุมชน ตลอดจนเงื่อนไขที่เป็นตัวกำหนดปรากฏการณ์

5) การสัมภาษณ์ระดับลึก (In-depth interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยมีแนวคำถาม (Guideline) เพื่อใช้ในการดำเนินการสัมภาษณ์เกี่ยวกับความรู้หรือความตระหนักต่อสภาพปัญหามูลฝอยของชุมชน ความรู้ในการจัดการมูลฝอย ความเห็นต่อแนวทางการจัดการมูลฝอยที่เหมาะสมกับชุมชน บทบาทที่มีหรือคิดว่าจะมีต่อกระบวนการจัดการมูลฝอยของชุมชน แผนงานหรือโครงการของหน่วยงานหรือองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมูลฝอย ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานจัดการมูลฝอยที่เคยประสบและหรือคาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต ความคาดหวังและทัศนคติที่มีต่อบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการมูลฝอย การให้คุณค่าต่อกระบวนการของความร่วมมือระหว่างภาคีต่าง ๆ ในการจัดการมูลฝอยและสิ่งแวดล้อมของชุมชน รวมถึงความคาดหวัง ทัศนคติ ฯลฯ แนวคำถามของทุกกลุ่มจะเป็นไปในลักษณะที่ใกล้เคียงกัน แต่อาจมีความแตกต่างในส่วนของข้อปลีกย่อย เพื่อให้ทราบถึงบทบาทของแต่ละกลุ่มอย่างชัดเจนมากขึ้น (สุภางค์ จันทวานิช, 2535)

6) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) เพื่อทำความเข้าใจในบริบท และเงื่อนไขซึ่งกำหนดในกระบวนการของ “พหุภาคี” การมีส่วนร่วม ปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มศึกษาที่มีต่อบุคคลอื่น ๆ และชุมชน วัฒนธรรม ประเพณี ฯลฯ

เนื่องจากผู้วิจัยจะฝังตัวอยู่ในพื้นที่เป็นระยะเวลานานพอสมควร คือ ตั้งแต่วันที่ 30 มิถุนายน ถึง 18 ธันวาคม พ.ศ. 2539 การสัมภาษณ์และการสังเกตจึงจะกระทำอย่างต่อเนื่องตามแต่โอกาสที่จะพบผู้ให้ข้อมูล และความพอใจของผู้วิจัยต่อข้อมูลที่ได้ รวมถึงบริบทในชุมชน ในขณะที่เดียวกันด้วยความที่ผู้วิจัยมีฐานะเป็นเจ้าของพื้นที่ของสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีเนื้อหาของการทำงานบางส่วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับชุมชนด้วย จึงทำให้มีโอกาสสัมผัสกับชุมชน และรับรู้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับชุมชนมาแล้วส่วนหนึ่งก่อนหน้าที่จะเริ่มทำการศึกษา

นอกจากนี้ยังใช้เครื่องมือที่เป็นอุปกรณ์เสริมอื่น ๆ เช่น เทปบันทึกเสียง สมุดจดบันทึก กล้องถ่ายรูป ฯลฯ

3.3.3 บทบาทของนักวิจัยในแง่ของการเป็นผู้กระตุ้นในทุก ๆ กระบวนการให้สามารถดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง ตามความต้องการ คือ การศึกษาสภาพปัญหาและเสนอแนวทางการแก้ไข เพื่อให้เกิดความรู้ ความตระหนักในการที่จะร่วมแก้ไขปัญหา ความเข้าใจและมองเห็นความสำคัญในบทบาทของตน การจัดเวทีให้เกิดการพบปะปรึกษาหารือกันหรือหาทางออกร่วมกัน การรวบรวมข้อสรุปที่ได้จากเวทีต่าง ๆ เพื่อนำไปสังเคราะห์ให้เกิดความเป็นไปได้ในเชิงรูปธรรม แล้วนำเสนอต่อทุกฝ่ายเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติร่วมกัน

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งออกเป็นสองส่วน คือ

3.4.1 การวิเคราะห์ถึงคุณสมบัติของมูลฝอยในชุมชนสาครี

เนื่องจากการวิเคราะห์มูลฝอยนี้จะทำการวิเคราะห์ในเชิงปริมาณและองค์ประกอบทางกายภาพ จึงจะทำการวิเคราะห์โดยหลังจากที่เก็บรวบรวมมูลฝอยจากแต่ละครัวเรือนมาแล้ว ก็จะนำมาชั่งน้ำหนัก และแยกองค์ประกอบของมูลฝอยนั้นมา มีองค์ประกอบอะไรบ้าง และมีน้ำหนักเท่าใด ดังต่อไปนี้ (สมชาย สหนิมิตร, 2537)

1) ผัก เศษอาหาร

2) กระดาษ

3) พลาสติก

4) ขาง

5) ผ้า

6) ไม้

7) แก้ว

8) โลหะ

9) โฟม

10) ผืนพงและอื่น ๆ

การแยกประเภทองค์ประกอบของมูลฝอยเช่นนี้ จะทำให้ทราบถึงชนิด และปริมาณของ สิ่งที่จะนำกลับไปใช้ประโยชน์ใหม่ได้ รวมถึงลักษณะการใช้ประโยชน์ที่สำคัญ และจะทำให้ สามารถกำหนดรูปแบบและบทบาทหน้าที่ของฝ่ายต่าง ๆ ที่จะมาเข้าร่วมในการจัดการได้อย่าง ชัดเจนมากขึ้น

3.4.2 การวิเคราะห์ถึงข้อมูลที่เกิดขึ้นจากภาคสนาม

ก. ข้อมูลทั่วไป สถานประกอบการขนาดใหญ่ และจำนวนประชากร เป็นสิ่งบ่งชี้สำคัญ ที่จะทำให้ทราบถึงปริมาณมูลฝอยที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน และสามารถคาดการณ์ปริมาณมูลฝอยที่จะ เกิดขึ้นในอนาคต โดยเมื่อทราบจำนวนประชากรในปัจจุบันและอดีตแล้ว ,ก็จะทำการคาดการณ์ จำนวนประชากรที่จะมีในอนาคตเป็นเวลา 15 ปี นับจากปัจจุบัน แล้วจึงมาคำนวณปริมาณมูลฝอยที่ จะเกิดขึ้นโดยใช้ข้อมูลจากข้อ 3.4.1

ข. ข้อมูลด้านการเก็บรวบรวมมูลฝอย ข้อมูลส่วนนี้จะใช้ประกอบกับข้อมูลที่ได้จากข้อ

ก. เพื่อวางแผนในการจัดหาอุปกรณ์และเครื่องจักรกลต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับปริมาณมูลฝอยที่จะ เกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับปริมาณมูลฝอยที่เกิดขึ้น อายุการใช้งาน และการ บำรุงรักษา

ค. ข้อมูลด้านการกำจัดมูลฝอย ข้อมูลส่วนนี้จะใช้ประกอบกับข้อมูลสองส่วนข้างต้น เพื่อกำหนดวิธีการกำจัดที่เหมาะสม โดยคำนึงถึงความเหมาะสมของพื้นที่ ความสามารถของผู้ ดำเนินการ ความปลอดภัยต่อสภาพแวดล้อม สุขภาพ และสังคมของชุมชนรอบข้าง ความสามารถ ในการรองรับในระยะยาว (สมชาย สหนิมิตร, 2537)

3.4.3 การวิเคราะห์เนื้อหาที่เก็บได้จากฝ่ายต่าง ๆ ในชุมชน

เมื่อผู้ศึกษาได้เก็บรวบรวมข้อมูล จัดแยกประเภทปรากฏการณ์ และจัดเก็บข้อมูลให้เป็นหมวดหมู่ เพื่อหาความหมาย แยกแยะองค์ประกอบ รวมทั้งเชื่อมโยง และวิเคราะห์ให้เห็นถึงวิถีคิด คติภาพ สถานภาพ และบทบาทของภาคีต่าง ๆ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการมูลฝอยของชุมชนสากลิ และอาจรวมไปถึงการบริหารจัดการสภาพแวดล้อมโดยรวมของชุมชนด้วย ซึ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวกับการตัดสินใจ ทศนคติ และการมีส่วนร่วมต่อกระบวนการของภาคีเหล่านี้ต่อชุมชนหรือกิจกรรมต่าง ๆ นอกจากนี้จะเป็นการวิเคราะห์ให้เห็นถึงสถานการณ์ของสภาวะแวดล้อมภายในพื้นที่ศึกษา ซึ่งจะทำให้ทราบถึงการมีส่วนร่วมหรือให้ความร่วมมือต่อกระบวนการในการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชน ภายใต้บริบทของพื้นที่ศึกษา ซึ่งถือเป็นเงื่อนไขสำคัญในการกำหนดให้เกิดปรากฏการณ์ดังกล่าว วิธีการวิเคราะห์ใช้การวิเคราะห์จากเนื้อหาที่ได้ (Content Analysis) ผู้วิจัยได้จัดแบ่งหมวดหมู่ของข้อมูลที่ได้ตามปัจจัยเบื้องต้น ที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ว่าน่าจะเป็นเงื่อนไขที่จะสามารถวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ได้ ซึ่งเป็นการกำหนดเพียงคร่าว ๆ เพื่อความสะดวกในการทำงานในช่วงแรก และสามารถทำการปรับเปลี่ยนเพื่อให้มีความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ได้อีก

บทที่ 4

สภาพทั่วไปของชุมชน

ในบทที่ 4 นี้ จะเป็นการนำเสนอถึง บริบทโดยทั่วไปของชุมชนสากล ทั้งในเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม อันมีพัฒนาการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ผ่านยุคสมัยมาเป็นลำดับ โดยแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของโครงสร้างทางเศรษฐกิจ ที่มีต่อโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมชุมชนอย่างชัดเจน โดยมีโครงสร้างทางการเมืองเป็นโครงกรอบอยู่อีกชั้นหนึ่ง ซึ่งมีความสัมพันธ์กับลักษณะการบริโภคของคนในชุมชน และลักษณะปัญหาของมูลฝอยที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไป

4.1 การตั้งถิ่นฐานและโครงสร้างของชุมชนในปัจจุบัน

4.1.1 ประวัติชุมชน

สากล เป็นชื่อของลำคลองสายเล็ก ๆ ในบริเวณพื้นที่ตั้งของชุมชนแห่งนี้ แต่ก่อนนั้นชุมชนแห่งนี้ไม่ได้เรียกว่าชุมชนสากล ชื่อชุมชนสากลเพิ่งจะมาเปลี่ยนเอาตอนหลังเมื่อประมาณช่วงปี พ.ศ. 2495 นี้เอง โดยในอดีตนั้นชาวบ้านเรียกชุมชนแห่งนี้เรียกว่า ท่าเกวียน เพราะเป็นจุดที่พ่อค้าชาวจีนรับซื้อข้าวเปลือกจากชาวบ้านที่บรรทุกใส่เกวียนมาขายให้ แล้วนำลงเรือล่องตามแม่น้ำเจ้าพระยาไปขายยังตลาดที่กรุงเทพฯ ในบริเวณท่าเกวียนนี้ยังมีโรงสีข้าวตั้งอยู่ด้วย ชาวบ้านซึ่งแต่ก่อนนั้นในแต่ละครอบครัวจะใช้ครกตำข้าวเปลือกกินเอง จึงนำข้าวมาสีที่นี่ แล้วขนข้าวสารกลับไปกินที่บ้าน นอกจากนี้บริเวณท่าเกวียนนี้ยังมีชาวบ้านเปิดร้านขายสินค้าานาชนิดจากต่างถิ่นทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็น ข้าว ไข่ น้ำมัน เสื้อผ้า ยารักษาโรค ฯลฯ เมื่อขายข้าวเปลือกได้ชาวบ้านก็จะซื้อของใช้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตที่ไม่สามารถผลิตได้เองกลับไปบ้าน บริเวณนี้จึงเป็นจุดศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนใกล้เคียง คนในชุมชนจะตั้งบ้านเรือนอยู่อย่างหนา

แน่นตลอดสองฝั่งของคลองขนมจีน และลำรางสาขา มีร้านค้าประมาณ 40 กว่าร้าน กระจุกตัวอยู่บริเวณตอนกลางของชุมชนอันเป็นด้านหน้าของโรงเรียนสาธิตวิทยาในปัจจุบัน นอกจากนี้ยังมีโรงฝิ่น บ่อนการพนัน ศาลเจ้า โรงเจ ฯลฯ จัดว่าเป็นตลาดที่ใหญ่มากเมื่อเทียบกับตลาดแห่งอื่น ๆ ในย่านชุมชนใกล้เคียง อีกทั้งยังเป็นศูนย์กลางของการคมนาคมด้วย เพราะมีเรือโดยสารที่จะเดินทางไปกรุงเทพฯ ผ่าน ชาวบ้านจะมารอเรือโดยสารที่นี่เพื่อเดินทางไปยังกรุงเทพฯ หรือเมืองใหญ่ ๆ ในลุ่มน้ำแห่งนี้ ในอดีตชุมชนแห่งนี้จึงเป็นชุมชนขนาดใหญ่แห่งหนึ่งบนเส้นทางคมนาคมทางน้ำ เมื่อครั้งสุนทรภู่เดินทางท่องเที่ยวขึ้นเหนือไปสระบุรี ก็ได้ผ่านที่นี่ด้วย ดังปรากฏในนิราศพระบาท ช่วงที่ผ่านอยุธยา ในส่วนของบริเวณที่อยู่นอกตลาดออกไปจะลักษณะการค้าด้วยการแลกเปลี่ยนผลผลิตของตนกับสินค้าหรือสิ่งของที่ไม้อาจหาได้ในท้องถิ่น โดยอาศัยความพอใจของคู่ค้า ไม่มีมาตรฐานในการแลกเปลี่ยนแต่อย่างใด

บริเวณพื้นที่ซึ่งเป็นที่ตั้งของชุมชนสาธิตปัจจุบันนี้ ชาวบ้านสูงอายุหลายคน ซึ่งบางคนอายุมากกว่า 90 ปี ยืนยันว่าตนเองเกิดที่ชุมชนแห่งนี้โดยพ่อแม่ก็เป็นคนที่นี่ด้วย อันทำให้คาดประมาณได้ว่า ชุมชนสาธิตน่าจะปรากฏขึ้นแล้วในช่วงตอนปลายของกรุงศรีอยุธยา หรือประมาณสองร้อยกว่าปี โดยเริ่มมีชาวบ้านมาหักร้างางพงเพื่อตั้งบ้านเรือนและทำนาในบริเวณริมฝั่งลำคลองขนมจีน แล้วค่อย ๆ กระจายตัวออกไปเรื่อยตามแนวสองฝั่งของลำคลองสายนี้ ทั้งนี้มีวัดเป็นศูนย์กลางของความสัมพันธ์ของคนในชุมชน และขอบเขตของชุมชนถูกกำหนดโดยความสัมพันธ์ในเชิงเครือญาติของคนในชุมชนเป็นสำคัญ คนที่เป็นเครือญาติกันจะตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้เคียงกัน มีการตั้งบ้านเรือนกันอย่างหนาแน่นในบริเวณที่ลำคลองสาธิตมาบรรจบกับลำคลองขนมจีน และค่อย ๆ กระจายตัวออกไปตามแนวลำคลองทั้ง 3 แนว ต่อมาเมื่อกระทรวงมหาดไทยได้เข้ามาจัดแบ่งพื้นที่การปกครอง จึงได้ใช้แนวลำคลองทั้ง 3 แนวดังกล่าว แบ่งแยกชุมชนออกเป็น 7 หมู่บ้านใน 3 ตำบล

เมื่ออาณาบริเวณของชุมชนสาธิตถูกแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ให้ขึ้นต่อ 3 ตำบลที่กระทรวงมหาดไทยตั้งขึ้น จึงมีผู้นำชุมชนที่เป็นทางการถึง 3 คน โดยในปัจจุบันตำบลบางนมโคนั้น นายแอม (นายวิชา กิจคำมี้) เป็นกำนัน และตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 เมื่อกระทรวงมหาดไทยประกาศยกฐานะสภาตำบลบางนมโคให้เป็นองค์การบริหารส่วนตำบลบางนมโค กำนันแอม ก็ได้รับตำแหน่งประธานคณะกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลบางนมโคอีกตำแหน่งหนึ่ง ส่วนตำบลบ้านหลวงนั้น ยังมีฐานะเป็นสภาตำบล โดยมี กำนันสนาม กิจเจตน์ เป็นผู้ดูแล และในตำบลสามตุ่มนั้นก็ยังคงมีฐานะเป็นสภาตำบลเช่นกัน โดยมี กำนันวิเวก จันทระเทโว เป็นผู้ดูแล

ในวิถีการดำเนินชีวิตของชาวชุมชนแห่งนี้ การสัญจรจะใช้เรือพายเป็นหลัก เพราะมีคูคลองที่ขุดเอาไว้มากมายเป็นตาข่ายพาดผ่านครอบคลุมทั่วพื้นที่ ทุกครอบครัวจึงมีเรืออย่างน้อย 1 ลำไว้ใช้ในการสัญจร ในยามหน้าน้ำที่ระดับน้ำขึ้นสูงเอ่อท่วมฝั่งคลองชาวบ้านก็จะสามารถพายเรือมาจอดได้จนถึงหัวบันไดบ้าน เมื่อยามหน้าน้ำของทุ่งสาละวินในอดีตนั้นจะมีน้ำท่วมนาน 4-6 เดือน บ้านเรือนจึงปลูกแบบได้ทุนสูง เพื่อให้พ้นจากระดับน้ำท่วมสูงสุด ถ้าคลองขนมจินนี้ ในสมัยที่ยังไม่มีการสร้างเขื่อนเจ้าพระยาและประตูน้ำตามจุดต่าง ๆ น้ำในคลองจะมีการช่วงของน้ำขึ้นน้ำลง ซึ่งในช่วงน้ำขึ้นนั้น น้ำจะไหลย้อนจากท้ายคลองไปยังต้นคลองโดยได้พัดพาปลาและสัตว์น้ำมาด้วยเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านก็จะลงลอบลงข่ายดักปลากันในช่วงนี้ เมื่อน้ำลงก็จะมีสัตว์เหล่านี้ตกค้างอยู่ในลอบจนแทบเต็มลอบ ให้ชาวบ้านสามารถจับไปเป็นอาหารได้ทุกวัน ชาวบ้านจึงมีอาหารหลักเป็นสัตว์น้ำเหล่านี้ ส่วนเนื้อสัตว์อื่น ๆ นั้น ก็จะมีกินกันเป็นบางช่วง เช่น ช่วงเทศกาลหรืองานสำคัญที่มีการต้มวัวต้มหมูแล้วแบ่งปันกันในชุมชน ส่วนพืชผักนั้นสามารถหาได้จากข้างบ้านและริมคลองหรือในคลองตลอดปี โดยมีผักหลายชนิดตามธรรมชาติหมุนเวียนกันไป บางครั้งหากจับปลาได้มาก ก็จะมีการนำมาขังเอาไว้ในบ่อได้ทุนบ้าน ซึ่งพอจะกินก็จะมาจับจากบ่อนี้ได้ หรือนำไปแกงเนื้อตากแดด เป็นปลาแดดเดียว นอกจากนี้ยังมีผลิตภัณฑ์จากปลาอยู่หลายชนิด เช่น น้ำปลา ปลาแห้ง ปลาร้า ปลาเค็ม ฯลฯ ชุมชนจึงสามารถพึ่งตนเองได้มากจากทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยอาหารที่หาได้ภายในชุมชน ทั้งข้าวและปลา มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย สันโดษ ในยามว่างยังมีการทอดผ้า จักสานภาชนะไว้ใช้ในครัวเรือน และเนื่องจากทำไว้ใช้เองและไม่ต้องการอย่างเร่งรีบทำให้เครื่องจักสานเหล่านี้มีความละเอียดงดงามอย่างยิ่ง

4.1.2 ลักษณะทางกายภาพ

ชุมชนสาละวิน อำเภอสอง จังหวัดแพร่หรือสุรยา มีพื้นที่ครอบคลุมบางส่วนของ 7 หมู่บ้านใน 3 ตำบล ของอำเภอสอง ได้แก่

- ตำบลบางนมโค หมู่ 9, 10
- ตำบลบ้านหลวง หมู่ 3, 4, 5
- ตำบลสามตุ่ม หมู่ 1, 2

อยู่ห่างจากตัวอำเภอสองไปทางตอนใต้ประมาณ 6 กิโลเมตร และห่างจากตัวจังหวัดแพร่หรือสุรยาไปทางทิศตะวันตกประมาณ 20 กิโลเมตร มีถนนสายสำคัญผ่านกลางชุมชนคือ ถนนสายเสนาหลวงประสิทธิ์ โดยมีรถโดยสารสองแถวสายเสนา-หลวงประสิทธิ์ วิ่งจากตลาดในตัวอำเภอสองผ่านชุมชนตั้งแต่เช้าจนเย็น และมีลำคลองสายสำคัญคือ ลำคลองขนมจิน ซึ่งสามารถใช้สัญจรทางน้ำ

เพื่อเดินทางไปสู่ตัวเทศบาลเมืองเสนาได้ ในปี พ.ศ.2537 มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 372 ครัวเรือน มีประชากรจำนวน 2,088 คน อาชีพหลักของคนในชุมชน ได้แก่ การรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม และรับจ้างทั่วไป การค้าขายและรับเหมาก่อสร้าง เกษตรกรรม (ทำนา ทำไร่ ทำสวน) และมีการรับราชการบ้างเล็กน้อย (ตารางที่ 4.1)

ตารางที่ 4.1 แสดงอาชีพหลักของคนในชุมชนสากลี ในปี พ.ศ.2537

อาชีพ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
รับจ้างในโรงงาน	343	18.8
รับจ้างทั่วไป	152	14.8
ค้าขายและธุรกิจต่าง ๆ	180	17.6
เกษตรกร	112	10.9
อาชีพอิสระ	71	6.9
ข้าราชการและพนักงานรัฐวิสาหกิจ	51	5
บ้านเช่าและหอพัก	22	2.1
อื่น ๆ	93	9.1
รวม	1024	100

ที่มา : ורתัย อาจอ้า (2538)

พื้นที่ชุมชนสากลีเป็นส่วนหนึ่งของที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา จึงมีสภาพเป็นที่ราบน้ำท่วมถึง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของแม่น้ำน้อย บ้านเรือนของชาวบ้านที่ถูกสร้างมานานแล้วจะเป็นเรือนใต้ถุนสูง ซึ่งจะพื้นน้ำได้ในยามหน้าน้ำ โดยบ้านเรือนเหล่านี้ส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ริมน้ำ ส่วนบ้านเรือนสมัยใหม่จะก่อสร้างด้วยปูน ซึ่งติดกับพื้นดิน เมื่อถึงยามหน้าน้ำก็จะประสบกับปัญหาน้ำท่วม ซึ่งก่อความเสียหายเป็นอย่างมากแก่บ้านเรือนประเภทนี้ บ้านเรือนประเภทนี้ส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ติดถนน ซึ่งแสดงถึงช่วงเวลาในการก่อสร้างที่สร้างเมื่อได้เกิดถนนขึ้นแล้ว สายน้ำ และวิถีของการสัญจรทางน้ำลดความสำคัญลงไป

4.1.3 สาธารณูปโภค

วัดमारวิชัย เป็นวัดแห่งเดียวในชุมชน มีภิกษุ-สามเณรรวมกันประมาณ 20 รูป ในอดีต หลวงพ่อเจ้าอาวาส เป็นศูนย์รวมจิตวิญญาณของชุมชน เทศน์โปรดสั่งสอนญาติโยมให้เมตตา กรุณา ต่อกัน ลดทอนความโลภ โกรธ หลง ไม่เบียดเบียนกัน ชาวบ้านจึงดำรงชีพอยู่อย่างสันโดศเรียบง่าย นอกจากนี้วัดยังเป็นศูนย์กลางทางสังคม วัฒนธรรม และการเมืองด้วย คือ ในวันพระหลังจากที่ชาวบ้านมาร่วมกันทำบุญตักบาตรและฟังธรรมแล้ว ผู้ใหญ่บ้านและกำนันจะร่วมประชุมกับชาวบ้าน เพื่อแจ้งข่าวคราวของทางราชการและรับฟังเรื่องทุกข์ร้อนและความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ภายในชุมชน ปัจจุบันเจ้าอาวาสเป็นผู้มีชื่อเสียงทางด้านเมตตาตามหานิคม ในแต่ละวันจึงมีผู้คนจากต่างถิ่น มาพบปะเจ้าอาวาสอยู่เสมอ เพื่อขอเช่าวัตถุมงคลต่าง ๆ ซึ่งส่งผลให้วัดได้รับเงินบริจาคเป็นจำนวนมาก สามารถสร้างศาลาการเปรียญขนาดใหญ่และกุฏิได้หลายหลัง อุโบสถมีการตกแต่งอย่างสวยงาม ในแต่ละปีเงินที่ได้จากการทอดกฐินล้วนไม่ต่ำกว่า 1 แสนบาท และมีการทอดผ้าป่าอยู่เสมอ ในปัจจุบันวัดจึงเป็นเพียงสถานที่ทำพิธีกรรมทางศาสนามากกว่าที่จะเป็นศูนย์กลางและศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน

สถานศึกษาในชุมชนมี 2 แห่ง คือ โรงเรียนวัดमारวิชัย อันเป็นโรงเรียนที่สอนในระดับประถมศึกษา สร้างอยู่ติดกับวัด มีนักเรียน ประมาณ 400 คน เป็นสถานศึกษาเก่าแก่ของชุมชน ผู้นำชุมชนคนสำคัญอย่าง อาจารย์สุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์ ป้าเจริญ โพธิสกุลลุงชื่น พรหมราช ลุงซุบ พรหมราช ฯลฯ ล้วนจบการศึกษาจากที่นี่ “ก็เรียนมาด้วยกันแหละ ป.1 ถึง ป.4 ครุรินทร์เขาหัวดี เขาก็ไปเรียนต่อ” (ป้าเจริญ) และโรงเรียนสาธิตวิทยา ซึ่งสอนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนนี้สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2501 ปัจจุบันมีนักเรียน ประมาณ 300 คน ตั้งอยู่ในพื้นที่หมู่ที่ 1 ของ ต.สามตุ่ม ห่างจากสามแยกสาธิตีประมาณ 200 เมตร

ส่วนในเรื่องของสุขภาพอนามัยนั้น ภายในพื้นที่ชุมชนสาธิตีมีสถานีอนามัย 1 แห่ง ซึ่งมีเจ้าหน้าที่สาธารณสุขชุมชน 3 คน และเจ้าหน้าที่ทันตภิบาล 1 คน ตั้งอยู่ติดกับโรงเรียนวัดमारวิชัย ชาวบ้านที่เจ็บป่วยไม่มากนักนิยมมารักษาที่นี่ เพราะเจ้าหน้าที่อนามัยบางส่วนเป็นคนในชุมชน และมีอัตราเสียดี และมีร้านขายยาแผนโบราณ 1 แห่ง ตั้งอยู่ด้านหน้าของโรงเรียนสาธิตีวิทยา ขายทั้งยาแผนโบราณและยาสามัญประจำบ้านแผนปัจจุบัน ซึ่งก็มีชาวบ้านซื้ออยู่เป็นประจำ รวมทั้งยังมีหมอพื้นบ้าน ซึ่งมีความเชี่ยวชาญในด้านการรักษาผู้ถูกงูกัดเป็นพิเศษอีกด้วย

นอกจากนี้ยังมีที่ทำกาไปรษณียออนุญาตเอกชน 1 แห่ง ตั้งอยู่หน้าโรงเรียนสาธิตวิทยา
บริเวณใกล้กับร้านขายยาแผนโบราณ

4.2 พัฒนาการเศรษฐกิจและผลกระทบ

ในการแบ่งแยกยุคสมัย เพื่อให้เห็นถึงพัฒนาการของชุมชนนั้น จะใช้โครงสร้างทาง
เศรษฐกิจเป็นตัวแบ่ง ซึ่งก็จะแบ่งได้เป็น 3 ยุค คือ

- ยุคการเกษตรแบบดั้งเดิม
- ยุคการเกษตรสมัยใหม่
- ยุคอุตสาหกรรม

4.2.1 ยุคการเกษตรแบบดั้งเดิม (ก่อนปี พ.ศ.2510)

ที่ราบลุ่มภาคกลางแถบอยุธยา เป็นแหล่งผลิตข้าวที่สำคัญกว่า 400 ปีแล้ว อาชีพดั้ง
เดิมของชาวบ้านในชุมชนสาธิตจึงเป็นการทำนาด้วย เพื่อปลูกข้าวเก็บไว้กิน และแลกเปลี่ยนสินค้า
ชนิดอื่นที่ไม่สามารถทำได้เอง ข้าวที่ปลูกส่วนใหญ่เป็นข้าวเจ้าเป็นหลักเพื่อเก็บไว้กินและทำขนม
บ้าง ในปีที่ผลผลิตดี มีผลผลิตข้าวเหลือมาก ก็จะนำไปขายให้แก่พ่อค้าข้าวชาวจีน พันธุ์ข้าวที่นิยม
ปลูกเป็นข้าวพันธุ์พื้นเมือง ซึ่งเป็นพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับการทำขนมจีน ชาวบ้านส่วนหนึ่งจึงใช้
เวลาว่างในการทำขนมจีนด้วย จนมีชื่อเสียงเลื่องลือในอดีต โดยใช้น้ำจากลำคลองสายเล็ก ๆ ที่ผ่าน
ชุมชน จึงเรียกลำคลองสายนี้ว่า ลำคลองขนมจีน มาจนปัจจุบัน ในช่วงแรกของการตั้งบ้านเรือนนั้น
พื้นที่ส่วนใหญ่ยังเป็นป่า จึงต้องถากถางบุกเบิกเพื่อใช้เป็นพื้นที่ทำนา พื้นที่ที่ใช้ทำนาจะอยู่รอบ ๆ
หมู่บ้าน และขยายอาณาเขตออกไปจนเป็นทุ่งนาขนาดใหญ่อันเรียกว่า ทุ่งสาธิต ในที่สุด

คนในชุมชนส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรมซึ่งทำนาเป็นหลัก ในการทำนานั้นจะทำกัน
ปีละครั้ง เป็นนาหว่าน ใช้พันธุ์ข้าวพื้นเมือง ไม่ต้องมีการใช้สารเคมีใดใดทั้งสิ้น ผลผลิตที่ได้ส่วน
ใหญ่จะพอเพียง ต่อการบริโภคภายในครัวเรือนตลอดทั้งปี บางส่วนจะเก็บเอาไว้ใช้ทำพันธุ์ในปีต่อ
ไป การเก็บและคัดแยกเมล็ดพันธุ์นี้ถือเป็นเรื่องสำคัญที่ชาวนาในสมัยนั้นให้ความสำคัญมาก โดย
จะคัดเฉพาะต้นที่ให้จำนวนเมล็ดข้าวต่อรวงสูง เมล็ดสมบูรณ์ไม่กลายพันธุ์ ในบ้านที่มีข้าวปลือก
เหลืออยู่บ้าง หากมีปริมาณมากพอก็จะนำไปขายกับโรงสีในชุมชนนั่นเอง และอาจนำไปขายให้
กับพ่อค้าข้าว หรือแลกเปลี่ยนกับสิ่งของเครื่องใช้ในหมู่บ้านอื่น ๆ ตลาดที่สำคัญในบริเวณนั้นนอก

จากท่าเกวียนแล้วก็มีตลาดบ้านแพน หรือตัวอำเภอเสนาในปัจจุบันนั่นเอง ชาวบ้านที่มีฐานะในตลาดจะพายเรือไปตามลำคลองขนมจินที่เชื่อมต่อกับคลองเจ้าเจ็ดที่ไปถึงตลาดได้

ด้วยวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนที่ผูกพันกับธรรมชาติ จึงมีวิธีรักษาทรัพยากรที่มีอยู่ไว้ได้ด้วยความรู้ความเข้าใจที่มีต่อแม่โพสพ แม่ธรณี แม่คงคา ฯลฯ อันเป็นตัวแทนของธรรมชาติที่เกื้อหนุนต่อวิถีการดำรงชีวิตประจำวัน “แม่โพสพ จะเป็นผู้ปกป้องดูแลนาข้าวและข้าวในนาให้รอดพ้นจากแมลงหนู และโรคต่าง ๆ ให้มีผลผลิตงอกงาม มีสิ่งรบกวนน้อยที่สุด ชาวนาจะต้องจัดเตรียมเครื่องบงสรวง เพื่อทำการบงสรวงก่อนที่จะทำการเพาะปลูก...” (ลุงชื่น) แต่ปัจจุบันวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการผลิตข้าว เช่น การบูชาแม่โพสพ แทบจะเลือนหายไปจากชุมชนจนหมดสิ้น มีแต่คนเฒ่าคนแก่เท่านั้นที่ยังจำได้ หรือรู้ว่าจะต้องทำอะไร เพื่อบูชาแม่โพสพ และทำไปเพื่ออะไร แต่ก็ไม่มีโอกาสได้ทำอีก เพราะไม่ได้ทำกันแล้ว

ในปี พ.ศ. 2495 ได้มีการขุดลำคลองสายใหม่ในเขตอำเภอลาดบัวหลวง คือ คลองพระยาบันลือ ลำคลองสายนี้เป็นเส้นทางลัดสำหรับการเดินทางสู่กรุงเทพฯ ในขณะเดียวกันก็ได้มีการก่อตั้งตลาดหลวงประสิทธิ์ขึ้นที่ อ.ลาดบัวหลวง บริเวณริมฝั่งคลองพระยาบรรลือ ทำให้พ่อค้าข้าวต่างหันไปใช้ตลาดแห่งใหม่และเส้นทางสายใหม่นี้แทน ตลาดท่าเกวียนจึงซบเซาลงไปเป็นอย่างมาก ร้านค้าหลายแห่งปิดตัวเองลงไปจนแทบหมดสิ้น โดยเจ้าของร้านต่าง ๆ ก็ได้ย้ายตามไปอยู่กับลูกหลานในกรุงเทพฯ หรือเมืองใหญ่อื่น ๆ ชื่อของตลาดท่าเกวียนจึงได้เลือนหายไปจากความรับรู้ของผู้คนในชุมชนและบริเวณข้างเคียง และกลับมีการใช้ชื่อใหม่คือ ชื่อ ชุมชนสาคลี ซึ่งเป็นการเรียกตามลำรางข้างตลาดสายหนึ่งแทน

ต่อมาในปี พ.ศ. 2509 เมื่อมีการก่อสร้างถนนดินจากชุมชนไปสู่ตัวเมืองเสนา การคมนาคมทางน้ำจึงได้เสื่อมความนิยมลงไปและแทบไม่มีใครใช้ไปในที่สุด จะยังคงเหลือผู้ใช้อยู่บ้างก็เป็นบ้านเรือนที่ตั้งอยู่ห่างจากถนนมาก ทำให้ลำคลองที่เคยได้รับการดูแลให้สะอาดอยู่เสมอไม่ได้รับการเอาใจใส่อีกต่อไป ส่งผลให้มีผักตบชวาสะสมอยู่แน่นจนไม่สามารถใช้เป็นเส้นทางคมนาคมได้ บ้านเรือนที่อยู่ใกล้เคียงก็ระบายน้ำทิ้งและทิ้งมูลฝอยลงสู่ลำคลอง ส่งผลให้น้ำในฤดูแล้งของบางปีที่มีน้ำน้อย มีบางช่วงที่น้ำเกิดความเน่าเหม็นขึ้น

เนื่องจากชีวิตประจำวันของผู้คนในสมัยนี้ มีวิถีการบริโภคที่เกี่ยวข้องกับระบบตลาดน้อยมาก มูลฝอยที่เกิดขึ้นจึงเป็นเพียงเศษพืชผัก และเศษอาหารอื่น ๆ อีกเล็กน้อยเท่านั้น บรรจุ

ภัณฑ์ที่ทำจากวัสดุที่ไม่สามารถย่อยสลายได้ในธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพลาสติก ยังไม่มีปรากฏ โดยบรรพบุรุษและภาชนะที่ต้องซื้อมาจากภายนอกนั้น จะได้รับการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ ไม่มีการทอดทิ้งให้เปล่าประโยชน์แต่อย่างใด เพราะวัสดุเหล่านี้จะมีราคาแพง ต้องเดินทางไปซื้อหาด้วยความยากลำบาก

ในช่วงเวลาดังกล่าว เป็นช่วงที่ชุมชนสาคลีมีวิถีชีวิตแบบเดิมที่พึ่งพาปัจจัยการดำรงชีพซึ่งหาได้จากภายในชุมชนเองนั้น สิ่งที่เหลือทิ้งจากขั้นตอนต่าง ๆ ของการบริโภค ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่ย่อยสลายไปตามธรรมชาติได้อย่างรวดเร็วทั้งสิ้น เช่น เศษผัก เปลือกผลไม้ กระดูกสัตว์ ฯลฯ “พวกเศษผักเศษหญ้านี้ไม่ค่อยมีหรอกเค็ดมาแต่ที่กินได้ บางทีก็กินเหลือก้านนิดหน่อย กินเสร็จแล้วก็โยนไว้ได้ดูบ้านมั่ง ข้างบ้านมั่ง เคี้ยวไม่นานมันก็สลายหายไปเอง... พวกเศษอาหารนี้ไม่ค่อยมีหรอก กินหมด หมาแมวนี้คลุกให้กินต่างหากเลย ให้กินน้ำพวกข้าวมั่ง” (ป้าเรณู) ส่วนสิ่งของที่ไม่สามารถผลิตขึ้นได้เองในชุมชนจำเป็นต้องซื้อหาจากภายนอกชุมชน ก็จะไปซื้อจากร้านค้าในเมือง “...พวกเกลือ กะปิ น้ำปลานี้ก็ต้องพาเรือไปซื้อที่บ้านแพน ซื้อมาที่นึ่งกินไปได้หลายเดือน ก็ไปนาน ๆ ครั้ง ตอนหลังมีเรือเมล์คนละ 5 บาท” (ลุงม้วน) โดยจะต้องเตรียมภาชนะทั้งหมดดิน ไห ฯลฯ ไปใส่มา หรือหากไม่มีอะไรใส่ แม่ค้าก็จะใช้ใบตองห่อของมาให้ “...น้ำตาลนี้ เอาหม้อไปใส่ที่ตลาดเลย มีอยู่คราว สะดุดหม้อหลุดมือเลยแตก แม่ตีแทบแย่...” (ลุงม้วน)

ต่อมาเมื่อชุมชนเมืองเริ่มได้รับอิทธิพลจากตะวันตกมากขึ้น ชุมชนสาคลีก็ได้รับอิทธิพลเหล่านั้นตามไปด้วย โดยเฉพาะในด้านวิถีการบริโภค เริ่มจากมีชาวจีนพาเรือนำสินค้าต่าง ๆ มาขายให้กับชาวบ้านตามริมสองฝั่งคลอง ซึ่งทำให้ชาวบ้านได้รับอิทธิพลของความสมัยใหม่ได้รวดเร็วมากขึ้น “มีไอ้ยะ โอเลี้ยงมาขาย เอากระดิกไปใส่ได้ ถ้าไม่มีแจ็กมันก็ขึงใส่กระป๋องนมให้ยกดูสบายใจไป.. สมัยนั้นมันใช้หลอดกระดาษนะ เคี้ยวนี้ไม่เห็นแล้ว สงสัยแกล้งไม่เคยเห็นมั่ง... บางทีมันก็เอาเนื้อหมูมั่ง เนื้อวัวมั่งมาขาย.. หั่นออกมาเสร็จ ก็ใช้ใบบัวห่อแล้วใช้เชือกกล้วยมัด หิ้วได้” (ป้าเรณู) ภาชนะที่คงทนดังเช่นกระป๋องนมนี้ เป็นสิ่งที่ชาวบ้านให้ความสำคัญ ในการที่จะเก็บเอาไว้ในในกิจกรรมอื่น ๆ ได้ “..กินเสร็จกระป๋องนมก็เอามาล้าง ทำของเล่นได้สารพัดนะ ทำรถไถนะ เคยเล่นใหม่ บางทีพอก็ก็นำไปทำที่เก็บยาเส้น ทำตะเกียงก็ได้ด้วย...” (ลุงดำเนิน) หรือ “...กระป๋องนมนี้ใช้ดวงข้าวสารนะ เวลาจะหุงข้าวก็ใช้กระป๋องนี้ต้ก แล้วก็ใช้ดวงน้ำตามไปด้วย ขวดแก้วนี้ใช้ได้หลายอย่างนะ ทำตะเกียงมั่ง ใส่ของมั่ง ใช้ได้หมดแหละ...” (ป้าเรณู) ส่วนใบบัว ใบตอง หรือเชือกกล้วย ก็จะถูกทิ้งไว้ข้างบ้านให้ย่อยสลายไปตามธรรมชาติ แม้จะได้รับกระทบจากภายนอกที่มาร่วมกับเส้นทางการคมนาคมอยู่บ้าง แต่ก็ยังไม่ค่อยสะดวกเท่าใดนัก ยังมีขอบเขตและข้อจำกัด

อยู่พอสมควร เพราะการเดินทางด้วยเรื่อนั้นต้องใช้เวลาาน การใช้เรือพายไม่สามารถเดินทางไป
ได้ไกลนัก ส่วนเรื่อนั้นหรือเรือกลไฟนั้นเป็นเรือโดยสารสาธารณะ ไม่มีเรื่อนั้นส่วนตัวเหมือนใน
ปัจจุบัน เพราะมีราคาแพงและเกินกว่าความจำเป็น จึงต้องกำหนดเวลาเดินทางให้พอดีกับเวลาเดิน
เรือ และก็ยังใช้เวลาในการเดินทางมากกว่าปัจจุบันมากนัก “...ออกจากท่าเกวียนตอนเย็น ไปถึง
กรุงเทพฯเอาเข้าโน้นนั่นะ...” (ครูรินทร์) เหล่านี้ล้วนเป็นข้อจำกัดที่ทำให้ความทันสมัยจากภายนอก
ไม่เข้ามาในชุมชนเร็วเท่าปัจจุบัน เมื่อความทันสมัยจากภายนอกเข้ามาได้ช้า ก็ส่งผลกระทบต่อ
วัฒนธรรมชุมชนได้ไม่มากนัก ยังคงดำรงวิถีชีวิตโดยใช้ปัจจัยการดำรงชีพเฉพาะที่จำเป็น ไม่มีการ
บริโภคหรือใช้สอยทรัพยากรจนเกินความจำเป็น ในขณะที่เดียวกันก็มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อคนรอบ
ข้างด้วย “ทำแค่พอกิน เหลือกก็เอาไปแจกบ้านข้าง ๆ มั่งบ้านญาติมั่ง” (ป้าเรณู) “อย่างผักลวกจิ้ม
น้ำพริกนี้ จะรอน้ำกะทิเฉพาะตอนที่แม่ยกมาเยี่ยมเยียน หรือมีงานเท่านั้นแหละ ธรรมดาจะไม่รอน
กันหรอก...ขนมที่กินกันก็เป็นขนมพื้นบ้าน อย่างขนมครก ขนมตาล ขนมกล้วย ข้าวต้มมัดนี้ พวก
แปลก ๆ อย่างจำมงกุฏ อะไรนี้ไม่มีหรอก มันของชาววังเขา...กระยาสาตนี้ก็กวักกันเฉพาะช่วงก่อน
เดือนสิบเท่านั้นนะ” หรือ “พวกแพ็บพวกแอ็บที่กินนี้ไม่มีนะ สมัยนั้นจะซักผ้าที่นี้ต้องเอาขี้เถ้ามา
แช่น้ำ แล้วถึงเอาน้ำขี้เถ้าไปซักผ้า...สระผมก็ใช้น้ำมะกรูด ไม่มีหรอกซักซัด คาโอนี่” (ครูรินทร์)

4.2.2 ยุคการเกษตรแผนใหม่ (ช่วงปี พ.ศ.2510 - 2530)

เมื่อมีถนนเข้าถึงชุมชน สิ่งก็ตามเข้ามาอย่างรวดเร็วคือรถไถนา ซึ่งช่วยทุ่นแรงชาวบ้าน
ได้เป็นอย่างมาก ชาวบ้านสามารถไถนาเสร็จสิ้นได้ในเวลาอันสั้น ทำให้การไถนาด้วยแรงงานสัตว์
อันได้แก่ วัวควายลดความนิยมลงไปมาก จนในที่สุดแทบไม่มีควายเหลืออยู่ในชุมชน พร้อมกันนี้
ชาวบ้านก็ได้ปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตโดยจากเดิมที่เคยทำนาปีละครั้งไปเป็นการทำนาปีละสองครั้ง
โดยนาครั้งสองที่เพิ่มเติมเข้ามานี้ เป็นนาข้าวเบา (ข้าวอายุสั้น) ที่ต้องใช้การเพาะกล้าและปักดำ โดย
ในปี พ.ศ. 2512 ทางราชการโดยปลัดอำเภอฝ่ายพัฒนา เจ้าหน้าที่ธนาคารเพื่อการเกษตรและ
สหกรณ์การเกษตร (ธกส.) พร้อมด้วยเจ้าของร้านขายอุปกรณ์การเกษตรในตัวเมือง ได้เริ่มเข้ามาส่งเสริม
ให้ชาวบ้านในชุมชนปรับเปลี่ยนรูปแบบการเพาะปลูกโดยให้มีการทำนาปีละ 2 ครั้ง เพื่อขาย
ให้กับพ่อค้าข้าวที่รับปากว่าจะรับซื้ออย่างเต็มที่ มีการนำพันธุ์ข้าวพันธุ์ดีให้ผลผลิตสูง
เป็นสองเท่าของพันธุ์ข้าวพื้นเมืองมาให้ชาวบ้านทดลองปลูก ในขณะเดียวกันก็นำปุ๋ยเคมี รถไถนา
และเครื่องสูบน้ำมาให้ทดลองใช้ด้วย ซึ่งก็มีผู้สนใจทดลองทำตามที่ส่งเสริมเพียงสามสี่ครอบครัว
แต่เนื่องจากในปีนั้นข้าวในนาของผู้เริ่มทดลอง 3 - 4 รายนี้ ได้ผลผลิตสูงมากดังที่ทางราชการได้เคย
บอกไว้ จึงทำให้ในปีต่อมาชาวบ้านทำตามเป็นจำนวนมาก ซึ่งก็ได้ผลผลิตสูงเช่นกัน แต่ในปีต่อ

มาเริ่มมีศัตรูพืชต่าง ๆ ทั้งหนู หนอน แมลง และโรคข้าวมารบกวนต้นข้าวในนา ทางราชการและร้านขายอุปกรณ์การเกษตรจึงได้นำสารเคมีกำจัดศัตรูพืชมาให้ทดลองใช้ ซึ่งก็ได้ผลดี นาข้าวถูกรบกวนน้อยลงมาก ทำให้สารเคมีเหล่านั้นเป็นที่นิยมใช้กันอย่างแพร่หลายของชาวนาตั้งแต่นั้นมา แต่การใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชเหล่านี้ก็ส่งผลให้เกษตรกรต้องลงทุนในด้านปัจจัยในการผลิตที่ต้องซื้อหามาจากภายนอกชุมชนเป็นจำนวนมาก ซึ่งส่วนใหญ่จำเป็นที่จะต้องไปขอกู้เงินมาจากนายทุนเพื่อซื้อปัจจัยการผลิตเหล่านี้ หรือนำปัจจัยการผลิตเหล่านี้มาใช้ก่อนในช่วงต้นฤดูกาลการผลิต เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตและขายได้เงินมาแล้วจึงค่อยนำเงินไปคืนในภายหลัง หรือต้องขายผลผลิตให้แก่เจ้าของปัจจัยการผลิตที่ได้ยืมมาใช้ ซึ่งมักถูกกดราคาให้ต่ำมากจนไม่พอชำระหนี้สินได้ เหล่านี้ เป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการก่อกวนของชนในชุมชน และหนี้เหล่านี้ก็ขยายตัวเพิ่มขึ้นตลอดเวลา โดยไม่มีทีท่าว่าเกษตรกรเหล่านี้จะสามารถปลดหนี้ให้หมดไปได้เมื่อใด เนื่องจากอัตราดอกเบี้ยที่ตั้งไว้สูงมาก อีกทั้งผลผลิตที่ได้ก็ไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วยเนื่องจากการรบกวนของศัตรูพืชและมีราคาที่ต่ำมากมีความไม่แน่นอนของราคา ในปีพ.ศ. 2524 มีการสำรวจพบว่าทุกครอบครัวที่ทำนาด้วยวิธีการสมัยใหม่นี้ล้วนเป็นหนี้กันถ้วนหน้า ตั้งแต่ครอบครัวละ 40,000 - 200,000 บาท ชาวนาบางรายเริ่มขายหรือจำนองที่ดินเพื่อทำเงินมาปลดหนี้สิน ประกอบกับราคาที่ดินที่เริ่มขยับตัวสูงขึ้น ได้กระตุ้นให้ชาวนาขายที่ดินอย่างรวดเร็ว ชาวบ้านจึงสูญเสียที่ดินให้แก่นายทุนทั้งจากในท้องถิ่นเองและท้องถิ่นอื่น ๆ ไปจนแทบหมดสิ้น คนรุ่นลูกที่เติบโตขึ้นมาจนสามารถทำงานได้แล้ว จึงไม่สามารถประกอบอาชีพในไร่ นา อย่างที่พ่อแม่ของคนเคยทำมาก่อนได้ ต้องออกไปหางานอื่นทำ บ้างก็อพยพครอบครัวไปหางานทำในกรุงเทพฯ “ชาวนาหลายคนบอกว่า สิ่งที่คุณคิดถึงหรือนึกถึงเป็นลำดับแรก คือจะหาเงินที่ไหนมาให้ลูก มาให้พ่อซื้ออาหาร ข้าวที่ปลูกในนาได้เองเหลือไม่เพียงพอสำหรับการบริโภคในครัวเรือน เพราะไม่สามารถเก็บข้าวที่ผลิตได้เอาไว้กินในครัวเรือนได้อีกต่อไป ต้องรีบขาย หรือนำไปให้เจ้าของเงินหรือเจ้าของปัจจัยการผลิตเพื่อเป็นการใช้หนี้โดยเร็ว มิฉะนั้นดอกเบี้ยจะเพิ่มมากขึ้น ชาวนาต้องเปลี่ยนมาซื้อข้าวกิน” (ครูรินทร์)

การใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชเป็นปริมาณมหาศาลของชาวบ้าน ทำให้ในปีต่อมา สารเคมีเหล่านี้ก็กลับเริ่มใช้ไม่ได้ผล แมลงและโรคต่าง ๆ เริ่มดื้อยา การระบาดของโรคต่าง ๆ มีเพิ่มมากขึ้น จนในช่วงปี พ.ศ. 2521-2523 เป็นช่วงที่เกิดการระบาดของโรคข้าวที่เรียกว่า โรคหญ้า อย่างรุนแรง ผสมกับการระบาดของหนูนานา ทำให้ผลผลิตของชาวนาในปีนั้นเสียหายแทบหมดสิ้น และในปีต่อ ๆ มา ก็เกิดเหตุการณ์ดังกล่าวซ้ำอีก ส่งผลให้ชาวนาต้องเป็นหนี้เป็นสินกันแทบทุกครัวเรือน บางบ้านต้องขายที่ดินแล้วออกไปหางานทำในเมือง บางบ้านพ่อแม่ต้องไปทำงานในตะวันออกกลาง

จากการที่ใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชเป็นจำนวนมาก สารเคมีส่วนใหญ่ได้ตกลงไปสร้างความปนเปื้อนต่อน้ำในนาข้าวตัวเอง เมื่อใกล้ถึงฤดูแห่งการเก็บเกี่ยว ชาวนาต้องปล่อยน้ำจากนาข้างนั้นออกจากท้องทุ่งลำน้ำในบริเวณใกล้เคียง ทำให้น้ำในลำน้ำเหล่านั้นปนเปื้อนสารเคมีไปด้วยเช่นกัน ส่งผลให้สิ่งมีชีวิตในน้ำถูกทำลายไปเป็นจำนวนมาก จากการสังเกตของคนในชุมชนส่วนใหญ่ที่ต่างพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า ในช่วงที่มีการเกี่ยวข้าวและปล่อยน้ำออกจากนาต่าง ๆ นั้นจะมีปลาตายลอยเป็นแพทั่วไปในลำน้ำ ที่ไม่ตายก็เป็นโรคเป็นแผลตามตัวเป็นจำนวนมากเช่นกัน อาหารตามธรรมชาติประเภทเนื้อปลาที่หาได้ง่ายตามธรรมชาติเหล่านี้จึงลดปริมาณลงไปมาก ชาวบ้านต้องหันมาซื้อปลากิน เพราะไม่สามารถหาปลาได้เพียงพอต่อการบริโภค ต้องพึ่งพาเนื้อสัตว์อื่นจากตลาดมากขึ้น ทั้ง ไก่ หมู เนื้อ ฯลฯ ส่วนพืชผักตามธรรมชาตินั้นยังคงหาได้ทั่วไป แต่ในท้องตลาดก็มีผักจีนต่าง ๆ ออกขายแล้ว

เนื่องจากสภาวะทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปมาก พื้นที่นาได้ถูกเปลี่ยนมือจากชาวนาในชุมชนไปอยู่ในมือคนต่างถิ่น และผู้ที่มีฐานะดีในชุมชนจนแทบหมดสิ้น คนที่ยังทำนาอยู่จึงเป็นผู้ที่มีผืนนาขนาดเล็ก ซึ่งรวบรวมมาจากเพื่อนบ้านในสมัยก่อน และมีเครื่องจักรช่วยทุ่นแรงในการทำนา และมีศักยภาพในด้านการตลาดในอันที่จะแปรรูปและต่อรองจนทำให้ราคาผลผลิตคู่กับการลงทุน จึงสามารถดำรงกิจกรรมการทำงานอยู่ได้ ส่วนชาวนารายย่อยที่มีที่ดินน้อยและต้องทำนาต่อไป ก็เช่าที่ดินจากเจ้าของนาแปลงข้างเคียงเพิ่มเติมให้ได้ผืนนาขนาดใหญ่ เพื่อให้คุ้มค่าต่อการลงทุนซึ่งต้องอาศัยเครื่องจักรเข้าช่วยอยู่มาก ในช่วงหลังนี้ ไม่พบว่ามีชาวนานิยมใช้ควายไถนาอีกต่อไป ทำให้ช่วงหนึ่งไม่พบว่ามีควายเหลือในชุมชนสักตัวเดียว และต่อมาจึงได้มีการไปไล่ชีวิตควายจากโรงฆ่ามาเลี้ยงไว้ข้างโรงเรียน 1 ตัว

ด้วยวิถีชีวิตของคนในชุมชน ที่มีความสัมพันธ์กับระบบการคมนาคมทางบกและระบบตลาดมากขึ้นอย่างแทบแยกกันไม่ออก โดยพึ่งพาอาหารภายในชุมชนน้อยลงไปมาก อันเนื่องมาจากวิถีการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไป ส่งผลต่อนิเวศวิทยาของพื้นที่การเกษตรในชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป จนทำให้พืชพรรณหลายชนิด ที่มีอยู่ตามธรรมชาติลดน้อยลงไปมาก ทำให้ชาวบ้านต้องหันไปพึ่งพิงอาหารจากตลาดในที่สุด การต้องพึ่งพิงอาหารจากระบบตลาดได้ทำให้มีบรรพบุรุษที่หลงเหลือจากกระบวนการบริโภคเป็นจำนวนมาก เพราะสิ่งของที่ซื้อมาจากตลาดหรือร้านค้าในชุมชนก็ตามล้วนต้องใช้บรรพบุรุษที่ห่อหุ้มแทบทั้งสิ้น บรรพบุรุษเหล่านี้เมื่อมีจำนวนมาก จึงไม่ได้เป็นสิ่งที่ชาวบ้านต้องนำมาใช้ประโยชน์ให้คุ้มค่ามากที่สุดอีกต่อไป “...พวกถุงพลาสติกเนี่ย เยอะแยะไปหมด

ได้มาทุกเกือบวันแหละ เคี้ยวพรงนี้ไปซื้อก็ได้มาอีก นี่ก็เก็บไว้เยอะเลย พวกสกปรกหน้อยก็ทิ้งไป...” (ป้าเรณู) วัสดุเหล่านี้จึงถูกทอดทิ้งจนเริ่มกลายเป็นปัญหามลพิษยิ่งขึ้นมา

เมื่อการคมนาคมสะดวกมากขึ้น เพราะได้มีการก่อสร้างถนนสายเสนา - หลวงประสิทธิ์ ชาวบ้านนิยมเดินทางด้วยรถยนต์ และรถจักรยานยนต์มากขึ้น เพราะสามารถถึงที่หมายได้อย่างรวดเร็วกว่า มีขอบเขตการเดินทางที่กว้างขวางกว่า และสะดวกกว่าเดิมมาก วัฒนธรรมสมัยใหม่ได้ตามถนนเข้ามาสู่ชุมชนอย่างรวดเร็ว วิธีการดำรงชีพเริ่มแปรเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว มีการย้ายบ้านเรือนจากริมคลองมาอยู่ริมสองฝั่งถนน “...เมื่อก่อนบ้านไม่ได้อยู่ตรงนี้หรอก อยู่ริมคลองโน้น ตอนหลังพอทางนี้สร้างก็เลยรื้อมาปลูกตรงนี้ ที่แรกก็มีแต่ชั้นบน ข้างล่างนี่เพิ่งมาต่อทีหลัง...” (ป้าเรณู) “...ถนนนี่เมื่อก่อนเป็นคันนา ให้นินไปบ้านแพนได้ แต่ไม่ค่อยมีใครเดินกัน สมัยที่พ่อของลุงเป็นกำนัน ก็ไปขอกับเจ้าของที่นะว่าจะเอาไปทำถนนเข้ามาที่นี่ มันจะได้เจริญ เขาก็ให้กัน ตอนแรกก็เป็นลูกร้าง มาเมื่อสองปีก่อนนี่ถึงจะมาราคาย...” (ลุงม้วน) สินค้าและสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ที่เกินกว่าความจำเป็นในการดำรงชีวิตถูกส่งเข้ามาในชุมชนเป็นจำนวนมาก “...ป้าก็มาเปิดร้านตรงสามแยกนี้ ตอนแรก ๆ ขายดี ร้านมันยังน้อยอยู่ คนก็ชอบมาซื้อ ก็ไม่ต้องไปซื้อถึงบ้านแพนนี่...” (ป้าแจ้ว) เพื่อตอบสนองวิถีชีวิตแบบบริโภคนิยมที่ได้รับการปลูกฝังด้วยเทคโนโลยีการสื่อสารที่ทันสมัยและทรงพลังทั้งหลาย ซึ่งนำพาทั้งภาพและเสียงของการโฆษณาอันสุดแสนเข้าขวใจมาส่งถึงในบ้านในห้องนอนของชาวชุมชนสาครี ประจวบกับกระแสของทุนนิยมที่ได้ถาโถมเข้ามาก่อนหน้านี้ ก็ได้ผลักดันให้ชาวบ้านปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตที่เคยมีมาแต่โบราณให้เป็นวิถีการผลิตที่มุ่งแต่เงินตราตอบแทนเป็นหลัก อิทธิพลของสื่อสารมวลชนได้ส่งผลให้ค่านิยมของการทำงานได้แปรเปลี่ยนไปด้วย โดยเห็นว่าการทำงานในโรันานั้นเป็นงานที่ต่ำชั้น ส่วนการทำงานในสำนักงานหรือโรงงานอุตสาหกรรมเป็นงานที่มีเกียรติกว่า การมุ่งทำงานเพื่อแสวงหาเงินตราและการมีเงินตราไหลผ่านมือมาเป็นจำนวนมากกว่าในอดีตอย่างมากมานี้ ทำให้ชาวบ้านเริ่มบริโภคและใช้สิ่งของที่เกินกว่าความจำเป็นในการดำรงชีพมากมายนัก กระบวนการบริโภคที่เกินกว่าความจำเป็นเหล่านั้นได้ก่อให้เกิดเศษวัสดุสิ่งของต่าง ๆ หลงเหลืออยู่เป็นจำนวนมากตามไปด้วยเป็นเงาตามตัวในขณะเดียวกัน วัสดุที่ใช้ห่อหุ้มสินค้าที่มาจากในเมืองก็ได้เปลี่ยนสภาพไปเป็นพลาสติก กล่องโฟม และวัสดุสังเคราะห์ต่าง ๆ ที่มีความคงทน สวยงาม และใช้ง่าย มีราคาถูก เป็นที่นิยมของผู้ผลิตสินค้าโดยทั่วไป วัสดุเหล่านี้มีความคงทน สามารถอยู่ในธรรมชาติเป็นเวลานาน รูปแบบของการกำจัดเศษสิ่งของเหลือใช้ในบ้านที่ใช้การโยนทิ้งไว้ข้างบ้านเป็นหลัก ไม่สามารถใช้ได้กับวัสดุเหลือใช้รูปแบบใหม่ที่เข้ามาในชุมชนได้

4.2.3 ยุคอุตสาหกรรมเฟื่องฟู (ปี พ.ศ.2531 - ปัจจุบัน)

ในปี พ.ศ. 2530 เริ่มมีนายทุนเข้ามากว้านซื้อที่ดินในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง โดยเฉพาะในบริเวณที่ติดกับถนนใหญ่จนแทบหมดสิ้น และในปี พ.ศ. 2531 ก็เริ่มก่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่เหล่านี้ โดยโรงงานที่เริ่มก่อสร้างในพื้นที่ชุมชนสากลเป็นโรงงานแรก คือ โรงงานทำรองเท้าของเครือสหพัฒน์พิบูล จำกัด โดยสร้างเป็นสวนอุตสาหกรรมบ้านแพนมีโรงงานย่อยตั้งอยู่ภายใน 9 โรง จากการที่คนในชุมชนได้ขายที่ดินไปเป็นจำนวนมากแล้วนั้น ส่งผลให้คนเหล่านี้ไม่มีที่ดินสำหรับการทำมาหากินอีกต่อไป จึงต้องดิ้นรนเพื่อออกไปหางานนอกชุมชน หรือรับจ้างทำงานในพื้นที่ของเพื่อนบ้านที่ยังทำการเกษตรอยู่ ในขณะที่เดียวกันการเกิดขึ้นโรงงานอุตสาหกรรมของเครือสหพัฒน์ดังกล่าว ก็มีความจำเป็นที่จะต้องอาศัยแรงงานเป็นจำนวนมากในการดำเนินการผลิตของโรงงาน จึงทำให้คนหนุ่มสาวที่เริ่มมองหางานทำนอกพื้นที่ชุมชน ได้เข้าไปทำงานในโรงงานดังกล่าวเป็นจำนวนมาก แต่แม้ว่าจะมีคนหนุ่มสาวส่วนใหญ่ในชุมชนสากลเข้าไปทำงานในโรงงานดังกล่าวเป็นจำนวนมากแล้ว ก็ยังไม่เพียงพอต่อความต้องการแรงงานของโรงงานนั้น ทำให้โรงงานได้รับแรงงานจากพื้นที่อื่น ทั้งจากในบริเวณพื้นที่ใกล้เคียงและแรงงานจากต่างจังหวัดเข้าทำงานอีกเป็นจำนวนมาก จนบางช่วงโรงงานนี้เคยมีแรงงานถึง 20,000 คน แต่ต่อมาในระยะหลังปีพ.ศ. 2536 เป็นต้นมา ความต้องการของตลาดต่อผลิตภัณฑ์มีลดลง ในขณะเดียวกันโรงงานก็ได้กระจายหน่วยการผลิตไปตั้งในพื้นที่ที่มีค่าแรงถูกกว่า นอกจากนี้ยังมีโรงงานเครื่องมือแพทย์ โรงงานผลิตจักรเย็บผ้าซิงเกอร์ โรงงานผลิตกระดาษ ฯลฯ เข้ามาตั้ง คนงานจากโรงงานเดิมจึงย้ายไปทำงานในโรงงานใหม่ ในปีพ.ศ. 2538 จึงพบว่ามีคนงานเหลืออยู่ในสวนอุตสาหกรรมบ้านแพนประมาณ 10,000 คน

พัฒนาการของร้านค้า เดิบโตเพิ่มขึ้นอย่างมากในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา โดยเริ่มจากประมาณปีพ.ศ. 2530 ที่มีร้านค้าในชุมชนเพียง 3 ร้าน เพิ่มขึ้นเป็น 40 ร้านในปัจจุบัน ช่วงปีพ.ศ. 2531 จะเพิ่มอย่างรวดเร็ว เพราะเป็นปีที่โรงงานรองเท้าแพนเข้ามาตั้ง โดยพื้นฐานของครอบครัวที่มาค้าขายนั้น ส่วนใหญ่จะมีฐานะค่อนข้างดี โดยเคยประกอบอาชีพอย่างอื่นแล้วประสบความสำเร็จจึงมีเงินเก็บนำมาลงทุนได้ มีบางครอบครัวที่สามีไปทำงานในตะวันออกกลางแล้วส่งเงินมาให้ภรรยาเปิดร้านค้า ร้านค้าที่เพิ่มมากขึ้นนี้ส่งผลให้สินค้าที่นำมาวางจำหน่ายมีความหลากหลายเพิ่มมากขึ้น ตั้งแต่อาหารประจำวัน เช่น ผักสด เนื้อสด ทั้งเนื้อหมู ปลา เนื้อไก่ เนื้อวัว อาหารทะเล ฯลฯ อาหารสำเร็จรูปทั้งอาหารกระป๋อง บะหมี่ น้ำอัดลม นมกล่อง ขนมขบเคี้ยวต่าง ฯลฯ ของใช้ประจำวัน ทั้งยาสมุนไพร สมุนไพร ยาเส้น ผงซักฟอก ฯลฯ หลากหลายยิ่งหือ บางร้านก็จะทำเป็นร้านขายอาหารซึ่งมีทั้ง

ถ้วยเตี๋ย ข้าวแกง อาหารตามสั่ง ฯลฯ และบางร้านจะขายอาหารในตอนกลางคืนให้แก่คนดึก หรือนักท่องเที่ยว ซึ่งจะมีหญิงบริการด้วย โดยมีสัญลักษณ์ให้เป็นที่รู้กันในระหว่างนักเที่ยว คือ ติดไฟสลัวหลากสีไว้หน้าร้าน นอกจากร้านค้าที่ขายสินค้าแล้ว บางร้านก็มีการให้บริการอื่น ๆ เพิ่มเติมอยู่ในร้านด้วย เช่น การให้บริการโทรศัพท์ทางไกล การตัดผม - ดัดผม การซ่อมรถมอเตอร์ไซด์ ฯลฯ อีกทั้งยังมีการเปิดตลาดนัดในช่วงบ่ายของวันพุธทุกสัปดาห์ด้วย

ในขณะเดียวกันหอพักเริ่มมีขึ้นพร้อม ๆ กับการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรม เพื่อรองรับคนงานในโรงงานที่อพยพมาจากต่างถิ่นเป็นจำนวนมาก ในช่วงแรกคนงานที่มาจากต่างถิ่นจะพักในบริเวณตัวเมืองเสนา ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากโรงงานมากนัก แต่แรงงานก็ได้หลั่งไหลเข้าสู่โรงงานเพิ่มขึ้น ซึ่งคนในชุมชนสากลก็รู้เรื่องนี้ดี จึงได้จัดการสร้างห้องพักขึ้นเป็นจำนวนมากในบริเวณชุมชน เพื่อรองรับแรงงานเหล่านี้ ในรูปแบบของห้องเช่า หรือหอพัก หรือห้องแบ่งให้เช่า เป็นการสร้างงานสร้างรายได้ในอีกรูปแบบหนึ่งแก่คนในชุมชน และสามารถสร้างความร่ำรวยให้แก่เจ้าของกิจการห้องพักเหล่านี้ได้หลายราย หอพักส่วนใหญ่จะกระจุกตัวอยู่บริเวณด้านหลังของโรงงาน ซึ่งตรงกับหน้าวัดมารวิชัยพอดี บริเวณนี้อยู่ในพื้นที่ของหมู่ 9 ตำบลบางนมโค และกระจายไปทางหมู่ 10 ของตำบลบางนมโคอีกส่วนหนึ่ง โดยในช่วงแรกนั้นหอพักในชุมชนเป็นที่ต้องการสูง เพราะอยู่ใกล้โรงงาน ราคาถูก และสามารถซื้อหาสิ่งของได้ง่าย ทำให้มีหอพักเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก ต่อมาทางโรงงานได้ปรับเปลี่ยนระบบการผลิตและลดจำนวนคนงานลงไป ในขณะเดียวกันภายในโรงงานก็ได้มีการก่อสร้างที่พักราคาถูกให้เช่าหรือขายให้แก่คนงาน ทำให้คนงานส่วนใหญ่พากันย้ายเข้าไปอาศัยอยู่ในที่พักเหล่านั้นเป็นจำนวนมาก ปัจจุบัน กิจการพ่อบุญในชุมชนจึงซบเซาลงไปมาก เหลือคนงานพักอาศัยอยู่ในหอพักภายในชุมชนเป็นจำนวนน้อย บางแห่งไม่มีคนพักอยู่เลย

การขายแรงงานเป็นการปรับตัวอย่างขนานใหญ่ของชาวบ้าน ที่จำเป็นต้องทำเพื่อความอยู่รอด ภายหลังจากการไม่ประสบความสำเร็จในการทำกรเกษตรเพื่อขาย ภาระหนี้สินรุมเร้ามากขึ้นตลอดเวลา ทั้งจากค่าปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดศัตรูพืช และสิ่งอำนวยความสะดวกสมัยใหม่ที่เข้ามาพร้อมกับความสะดวกสบายของการคมนาคม โดยจำแนกได้เป็น 3 ประเภท คือ

1) การขายแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม โรงงานอุตสาหกรรมเป็นแหล่งขายแรงงานแหล่งใหญ่และสำคัญที่สุดของชุมชน โดยจะชาวบ้านส่วนใหญ่จะขายแรงงานให้กับโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ จำนวน 11 โรง ที่เข้ามาตั้งประชิดกับชุมชน และมีบางส่วนที่เข้าไปทำงาน

ในโรงงานอื่นที่ทยอยเข้ามาตั้งในท้องถิ่น การมีโรงงานเข้ามาตั้งใกล้ชุมชนทำให้คนหนุ่มสาวในชุมชนไม่ต้องอพยพไปทำงานต่างถิ่น สามารถทำงานแบบไปเช้าเย็นกลับได้ คนหนุ่มสาวส่วนใหญ่ที่ไม่ได้เรียนต่อ จะมุ่งหน้าเข้าทำงานในโรงงานเหล่านี้แทบทั้งสิ้น บางรายก็ทำงานตั้งแต่ยังเรียนไม่จบชั้นมัธยมต้น โดยใช้เวลาในช่วงปิดเทอมหรือวันหยุด

2) การขายแรงงานในภาคเกษตรกรรม มีทั้งการรับจ้างไถนา ถอนกล้า ดำนา เกี่ยวข้าว คายหญ้า ดูแลสวน ซึ่งการขายแรงงานในลักษณะนี้ เป็นการขายแรงงานในพื้นที่ใกล้เคียง เช่น รับจ้างภายในชุมชนและในพื้นที่ชุมชนข้างเคียง หรือรับจ้างในโครงการหมู่บ้านจัดสรรและสนามกอล์ฟที่กำลังเกิดขึ้นเป็นจำนวนมากในบริเวณพื้นที่สองฝั่งถนนใกล้เคียงกับชุมชน เป็นการทำงานในลักษณะไปเช้าเย็นกลับ การขายแรงงานในลักษณะนี้ปัจจุบันมีพบไม่มากนัก เพราะ “มันเหนื่อย...ต้องตากแดดทั้งวัน ค่าจ้างก็ให้น้อย ผู้ทำงานในโรงงานไม่ได้ ไม่ร้อน แต่ต้องขยันนะ...” (พี่สาวราย)

3) การขายแรงงานในเมือง เป็นชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งที่เดินทางเข้าไปทำงานทำในกรุงเทพฯ ตั้งแต่ก่อนที่จะมีโรงงานอุตสาหกรรมเข้ามาตั้ง และยังคงวนเวียนใช้แรงงานอยู่ในกรุงเทพฯ โดยส่งเงินกลับมาให้ญาติที่ยังคงอาศัยอยู่ในชุมชน

ในกลุ่มของผู้ที่ใช้แรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมที่ตั้งอยู่ในชุมชนนั้น โรงงานมักจะเลือกรับเฉพาะแรงงานวัยหนุ่มสาวเข้าทำงานเท่านั้น ชาวบ้านที่มีอายุเกิน 40 ปีขึ้นไปจึงมีจำนวนน้อยที่สามารถใช้แรงงานในโรงงานได้ จึงต้องหาอาชีพอื่น ๆ ทดแทนเพื่อไม่ให้เป็นการระงับลูกหลาน เช่น การใช้ฝีมือทางช่าง การทำขนมขาย หรือใช้แรงงานในภาคการเกษตรที่ยังพอมีแรงงานทำ และแรงงานเพศหญิงจะเป็นที่ต้องการของโรงงานมากกว่าเพศชาย ด้วยเหตุผล คือ “...ผู้หญิงหัวอ่อนปกครองง่าย ผู้ชายนี้คำก็ไม่ได้ เดี่ยวมันชกปากเอา...” (น้ำหลวง) ผู้ชายในหมู่บ้านจึงมีแนวโน้มที่จะออกไปทำงานนอกชุมชนมากกว่าเพศหญิง ในขณะที่เดียวกันก็มีความพยายามที่จะยกระดับตัวเองด้วยการศึกษาต่อให้มากที่สุด เพื่อให้โรงงานยอมรับเข้าทำงานในระดับที่สูงกว่าแรงงานไร้ฝีมือทั่วไป

แรงงานวัยหนุ่มสาว ที่ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมเหล่านี้ จะมีเพศสัมพันธ์ก่อนการแต่งงานในอัตราสูง และจะแต่งงานเมื่ออายุน้อย ซึ่งส่งผลกระทบต่อความรู้สึกรักของพ่อแม่ในชุมชนที่ยอมรับได้มากขึ้นต่อภาวะที่อายุการแต่งงานน้อยลงไปเรื่อย ๆ ดังที่ผู้วิจัยเองก็มักถูกถามเสมอว่า อายุ

เท่าไรแล้ว เมื่อทราบอายุก็ถามต่อว่าแต่งงานหรือยัง ซึ่งเมื่อได้รับคำตอบก็จะพากันแสดงความแปลกใจอยู่เสมอที่พบว่ายังโสด ในขณะที่ในชุมชนนั้นหนุ่มสาวในวัยเดียวกันนี้จะแต่งงานจนมีลูกแล้ว ส่วนหนุ่มสาวที่ช่วยพ่อแม่ทำงานในไร่นาของตน มักจะยังครองตัวอยู่ได้ และแต่งงานเมื่อถึงวัยอันสมควร

การที่คนหนุ่มสาวส่วนใหญ่ในชุมชนสามารถทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมได้ ส่งผลให้รายได้ในรูปเงินตราของแต่ละครัวเรือนเพิ่มสูงขึ้นจากเดิมมาก โดยไม่ต้องกู้เงินจากนายทุนมาลงทุนในไร่นาดังแต่ก่อน ในขณะเดียวกันด้วยความสะดวกสบายของโครงสร้างพื้นฐาน ทั้งถนนและไฟฟ้า ทำให้ชาวบ้านสามารถซื้อหาสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เข้าสู่บ้านเรือนของตนอย่างเต็มที่ ซึ่งหากคิดเป็นรูปตัวเงินแล้ว จะพบว่ารายได้ที่ได้รับนั้นไม่เพียงพอที่จะซื้อหาสิ่งอำนวยความสะดวกได้มากนัก แต่ด้วยระบบเงินผ่อนที่ผู้ขายเสนอให้ ทำให้ชาวบ้านสามารถนำสินค้ามาใช้ได้ก่อน ส่งผลให้แม้รายได้ในรูปตัวเงินเพิ่มมากขึ้น แต่หนี้สินก็กลับพอกพูนขึ้นมากเป็นเงาตามตัว พันธะผูกมัดที่มีต่อสถาบันการเงินทั้งในและนอกระบบก็ยิ่งผูกมัดมากขึ้น จนยากที่จะปลดให้หลุดออกได้ง่าย ๆ บ้านเรือนที่ดูใหญ่โตมีอุปกรณ์อำนวยความสะดวกมากมาย กลับพบว่ามีหนี้สินรุงรัง บ้านหลังใหญ่ต้องนำไปจำนองไว้เพื่อนำเงินมาหมุนเวียนใช้จ่าย

ด้วยสภาวะของการเร่งเร้าทางเศรษฐกิจที่สร้างให้ความต้องการของชาวบ้านมีมากกว่าความสามารถที่จะตอบสนองความต้องการนั้นได้ หว่ยใต้ดิน ได้กลายเป็นทางเลือกหนึ่งของชาวบ้าน ในอันที่จะแสวงหาความหวังในชีวิต ในช่วงเช้าจนถึงบ่ายของวันประกาศผลสลากกินแบ่งรัฐบาลและสลากออมสิน จะมีตัวแทนของเจ้ามือหว่ยใต้ดินจากในเมืองขับรถมาจับแท่งหว่ย ณ ร้านค้าของปีที่ตั้งอยู่กลางชุมชน ชาวบ้านจะเดินทางมาแท่งหว่ยเองบ้าง ผ่าตัวแทนรายย่อยซึ่งเป็นคนในหมู่บ้านมาแท่งบ้าง โดยจะแท่งกันครั้งละตั้งแต่ 5 บาท ไปจนถึงพันบาท สร้างความร่ำรวยให้กับเจ้ามือเป็นอย่างมาก โดยสังเกตจากรถเบนซ์รุ่นล่าสุดที่ขับมารับการแท่งหว่ย ในขณะที่เดียวกันชาวบ้านที่มาแท่งหว่ยก็มักจะพบกับความผิดหวังอยู่เป็นประจำ เท่าที่พูดคุยด้วยก็มีการถูกหว่ยบ้างครั้งสองครั้ง คนที่ถูกหว่ยสูงสุดก็ได้เพียงสองพันกว่าบาท

ในระยะเวลาที่ผ่านมา การปรับเปลี่ยนและการขยายตัวของอาชีพต่าง ๆ ภายในชุมชนมีเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิมมาก โดยในการเปลี่ยนแปลงอาชีพนี้ ครอบครัวส่วนใหญ่ในชุมชนจะเปลี่ยนแปลงไปโดยสิ้นเชิง โดยให้ลูกหลานในวัยหนุ่มสาวรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมที่เข้ามาตั้งในชุมชนเพียงอย่างเดียวเป็นรายได้หลัก ส่วนพ่อแม่ที่สูงอายุก็จะอยู่กับบ้าน หาผักหาปลาเป็นกับ

ข้าวข้างเล็กน้อย แต่มีบางครอบครัวก็รับจ้างเป็นอาชีพเสริมหลังจากทำนา โดยยังไม่กล้าละทิ้งอาชีพการทำนาเสียทั้งหมด และยังมีบางครอบครัวที่เป็นส่วนน้อยยังคงทำนาหรือทำสวนเพียงอย่างเดียว

ในขณะที่มีครอบครัวอีกส่วนหนึ่งที่เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์สากล และมีพื้นฐานความรู้และเทคนิควิธีการต่าง ๆ ในการประกอบอาชีพที่ต่างออกไปจากอาชีพทั่วไปที่เคยมีในชุมชน แล้วยังได้รับการสนับสนุนทุนในรูปของเงินกู้จากกลุ่มออมทรัพย์ด้วย ก็จะมีการประกอบอาชีพที่แตกต่างไปจากครอบครัวส่วนใหญ่ คือ การประกอบธุรกิจขนาดเล็ก เช่น ขายขนม ซ่อมจักรยานยนต์ เป่าแก้ว ตัดกระดาษ ขายกล้วยเขียว ฯลฯ ความแตกต่างในทางเศรษฐกิจและสังคมดังกล่าว มีส่วนในการนำไปสู่การพัฒนาทางการเมืองในระดับชุมชนที่ต่างกันออกไป รวมถึงการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในกิจกรรมหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ในชุมชน โดยชาวบ้านที่ประกอบอาชีพอิสระก็จะเป็นอิสระจากความบีบรัดทางเศรษฐกิจมากกว่าชาวบ้านทั่วไปที่ขายแรงงาน จึงสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนได้มาก

เมื่อพิจารณาชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนสากลในยุคอุตสาหกรรมเฟื่องฟูนี้แล้ว วิถีชีวิตของคนหนุ่มสาวและคนในครอบครัวได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ซึ่งสามารถกินอาหารกันได้อย่างพร้อมหน้าพร้อมตา ก็ต้องรีบกินให้เสร็จเพื่อไปทำงาน ต่อมาจึงเปลี่ยนไปซื้ออาหารสำเร็จรูปมากินแทนการทำอาหารกินเอง เพราะประหยัดเวลามาก “...เคยกินแกงด้วย ก็ไปกินแกงถุง...” (ครุรินทร์) ไม่มีเวลามาทำกิจกรรมร่วมกับครอบครัวดังแต่ก่อน เครื่องนุ่งห่มต้องซื้อจากร้านค้าแทบทั้งสิ้น เย็บใช้เองไม่เป็น การซักผ้าก็ไม่ค่อยต้องซักเอง เพราะหลายบ้านเริ่มซื้อเครื่องซักผ้ามาใช้กัน เพราะการต้องมาซักผ้าด้วยมืออยู่ถือเป็นเรื่องที่เสียเวลา ด้วยวิถีของการบริโภคที่จำเป็นต้องพึ่งพิงตลาดเป็นอย่างมากเช่นนี้ เงินจึงถูกทำให้มีความสำคัญมากขึ้น ส่วนความสามารถของชาวบ้านในด้านต่าง ๆ ก็ลดลงไปเป็นลำดับ “...เมื่อก่อนนี้นะ ตอนเย็น ๆ เราพ่อแม่ลูกก็มาช่วยกันทำขนม กวนกระยาsadบ้าง ห่อข้าวต้มมัดบ้าง...เดี๋ยวนี้ลูก ๆ เขาก็โตกันหมดแล้ว ไม่มีเวลามาช่วยทำ ป้าเขาก็ไม่ค่อยสบาย ถ้าให้ลูก ๆ เขาก็ทำเองก็ทำไม่เป็นกันหรอก...” (ครุรินทร์) เมื่อมีงานทำบุญต่าง ๆ เช่น งานบวสรวงศาลเจ้าทุ่งของชุมชน ก็ได้มีการเรียไรเงินกันมาจัดงานปรากฏว่าได้เงินถึงกว่าหนึ่งหมื่นบาท แต่มีผู้มาร่วมงานไม่มากนัก ช่วงที่มากที่สุดมีประมาณ 50 คน อันแสดงถึงการไม่ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ซึ่งส่งผลต่อความร่วมมือภายในชุมชนอยู่มาก

นอกจากนี้กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นใหม่ในการรองรับแรงงานต่างถิ่นได้ส่งผลให้เกิดสิ่งเหลือใช้เป็นจำนวนมากตามมา ร้านค้าส่วนใหญ่ไม่สามารถนำมูลฝอยของตนไปกำจัดได้อย่างชาวบ้านทั่วไป เพราะโดยเฉลี่ยแล้วในแต่ละร้านนั้นจะมีมูลฝอยเกิดขึ้นจากกิจกรรมการค้า เฉลี่ยวันละ 3.6 กิโลกรัม หรือ 15 ลิตร โดยมีสัดส่วนของเศษอาหารถึงร้อยละ 89.91 ของปริมาณมูลฝอยทั้งหมด ซึ่งเมื่อคำนวณปริมาณมูลฝอยจากร้านค้าทั้งหมดที่มีอยู่ถึง 40 ร้านในชุมชนแล้ว ก็จะพบว่าในแต่ละวันจะมีมูลฝอยเกิดขึ้นจากกิจกรรมของร้านค้าถึง 144 กก.หรือหากยึดตาม Tchobanoglous, Theisen and Eliassan (1977) ว่าค่าความหนาแน่นโดยเฉลี่ยของมูลฝอยเท่ากับ 250 กก./ลิตร แล้ว ก็จะมีมูลฝอยเกิดขึ้น 580 ลิตร (ดังรายละเอียดในตารางที่ 4.2) จึงไม่สามารถฝังให้แห้งได้ทัน เพราะวันรุ่งขึ้นก็จะมีมูลฝอยปริมาณเท่าเดิมเกิดขึ้นอีก ร้านค้าเหล่านี้แทบทุกร้านล้วนต้องนำมูลฝอยไปเทกองเอาไว้ยังพื้นที่ว่างที่อยู่ใกล้เคียงกับร้านค้านั้น และเมื่อมีร้านค้าร้านแรกนำมูลฝอยไปทิ้งยังที่ว่างที่ได้ที่หนึ่ง ก็จะมีร้านอื่น ๆ นำมาทิ้งตามกัน ทำให้กองมูลฝอยเหล่านี้ใหญ่ขึ้นอย่างรวดเร็ว ไม่สามารถเผาไหม้ได้หมด เกิดเป็นปัญหาทัศนียภาพ และส่งกลิ่นเหม็นรบกวนชาวบ้านที่สัญจรผ่านไปมา พื้นที่เหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นที่รกร้างริมถนน เพราะสามารถนำมูลฝอยไปทิ้งได้ง่าย ร้านค้าบางแห่งที่อยู่ติดกับคลองสาคร ก็ได้นำมูลฝอยไปทิ้งที่ริมคลองสาครเป็นพื้นที่ทิ้งมูลฝอยของตน “...เป็นไงละ ทั้งอย่างนี้แล้วมีปัญหาอะไรหรือเปล่า ผิดไหม...” (เจ้าของร้านเชิงสะพานข้ามคลองขมนจีนตำบลเขตสามคุ่ม)

ตารางที่ 4.2 แสดงรายละเอียดขององค์ประกอบมูลฝอยจากร้านค้าในชุมชนสาคร

องค์ประกอบ	น้ำหนัก (กก./ร้าน/วัน)	รวม 40 ร้าน (กก./วัน)	สัดส่วน (ร้อยละ)
เศษอาหาร	3.23	129.20	89.91
พลาสติก	0.30	12.00	8.00
กระดาษ	0.04	1.60	1.20
โลหะ	0.03	1.20	0.89
รวม	3.60	144.00	100.00

ที่มา : การสำรวจในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2539

นอกจากร้านค้าที่ต้องนำมูลฝอยที่เกิดจากกิจกรรมของตนมากองไว้ตามริมถนนดังกล่าวแล้ว ก็ยังมีโรงเรียนและหอพักที่ต้องนำมูลฝอยอันเกิดขึ้นจากกิจกรรมของตนมาทิ้งร่วมกับมูลฝอยของร้านค้าด้วย สำหรับโรงเรียนวัดमारวิชัยมีนักเรียน การโรง และครูรวมกันประมาณ 400

คน มูลฝอยจากโรงเรียนวัดमारวิชัยนั้น จะมีสัดส่วนของพลาสติกและกระดาษที่ค่อนข้างสูง (ดังตารางที่ 4.3) อันเกิดจากภาชนะบรรจุขนมชนิดต่าง ๆ ที่เด็กนักเรียนรับประทานนั่นเอง มูลฝอยเหล่านี้การโรงได้นำไปเทกองไว้ยังกองมูลฝอยที่อยู่ตรงกันข้ามกับสถานีอนามัยและได้จุดไฟเผาอยู่เสมอ แต่มูลฝอยกองนี้มีมูลฝอยจากร้านค้าและหอพักปนอยู่ด้วย จึงทำให้ไม่สามารถถูกไหม้ได้หมดและเกิดการหมักหมมส่งกลิ่นรบกวนเช่นเดียวกับกองอื่น ๆ

ตารางที่ 4.3 แสดงองค์ประกอบและปริมาณมูลฝอยของโรงเรียนวัดमारวิชัยที่เกิดขึ้นในแต่ละวัน

องค์ประกอบ	ปริมาณรวม (กก.)	ปริมาณ (กก./คน/วัน)	สัดส่วน (ร้อยละ)
เศษอาหาร	1.59	0.004	10.08
พลาสติก	11.18	0.028	70.85
กระดาษ	2.95	0.007	18.70
แก้ว	0.06	0.000	0.38
รวม	15.78	0.039	100

ที่มา : การสำรวจในเดือนกรกฎาคม 2539

ด้วยความต้องการแรงงานจำนวนมากของโรงงาน ได้ทำให้มีประชากรอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในอำเภอเสนาและชุมชนสาทิเป็นจำนวนมาก ความหนาแน่นของชุมชนมีเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว เป็นความหนาแน่นของทั้งประชากรและบ้านเรือน อันเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการเสื่อมสลายของทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม มีการสร้างหอพักสำหรับรองรับต่อความต้องการของคนงานเป็นจำนวนมาก ในปี พ.ศ. 2539 พบว่ามีจำนวนห้องพักในชุมชนถึง 598 ห้อง มีคนพักอยู่ประมาณ 1,196 คน “...พวกคนงานตอนแรกก็พักที่บ้านแพนกัน ตอนหลังคนมันมากเข้า คนที่หัวไวเขาก็กันห้องในบ้านเขานั้นแหละ ให้พวกนี้มาเช่า คนอื่นก็เลยเอาอย่าง ไอ้คนที่ขายที่ได้เงินมากหน่อย ก็เอามาทำเป็นหอพักขึ้นมาทีนึ่งยี่สิบสามสิบห้อง...ขนาดบางคนนี้ย้ายไปอยู่กรุงเทพฯแล้วนะ แต่ก็พอมือที่ว่างอยู่มั่งก็มาสร้างหอพักไว้แล้วให้พวกพี่น้องช่วยเก็บค่าเช่าให้...” (พี่ติ่ม) จากการสำรวจมูลฝอยที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมการดำรงชีวิตของคนงานที่เข้าพักตามหอพักเหล่านี้ ก็พบว่าในแต่ละวันจะก่อให้เกิดมูลฝอยถึง 427.57 กิโลกรัม หรือ 1710 ลิตร โดยมีสัดส่วนขององค์ประกอบของมูลฝอยที่เป็นเศษอาหารถึงร้อยละ 88.81 ดังรายละเอียดตามตารางที่ 4.4 มูลฝอยเหล่านี้จะถูกผู้ดูแลหอพักหรือเจ้าของหอพักนำไปเทกองรวมกับมูลฝอยจากร้านค้า โรงเรียน และสถานี

อนามัยยังกองมูลฝอยดังกล่าวข้างต้น และด้วยความที่มีองค์ประกอบประเภทเศษอาหารเป็นสัดส่วนที่สูงมากเช่นนี้ ก็ได้มีส่วนในการเพิ่มความยากลำบากในการเผาไหม้ขึ้นไปอีกมาก

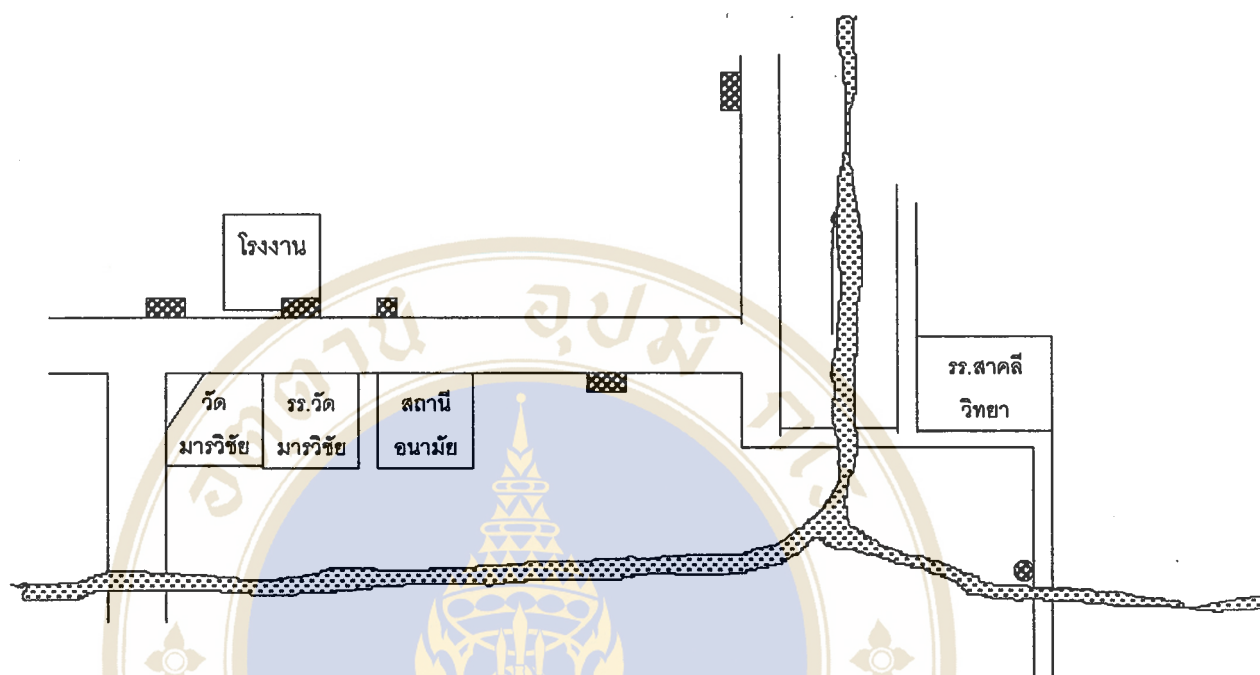
ตารางที่ 4.4 แสดงองค์ประกอบของมูลฝอยที่เกิดขึ้นในแต่ละวันจากหอพักในชุมชนสากลิ

องค์ประกอบ	น้ำหนักรวม (กก./วัน)	น้ำหนักต่อคน (กก./วัน)	สัดส่วน (ร้อยละ)
เศษอาหาร	379.73	0.32	88.81
พลาสติก	17.34	0.01	4.06
กระดาษ	24.52	0.02	5.73
โลหะ	1.79	0.00	0.42
แก้ว	4.19	0.00	0.98
รวม	15.78	0.36	100.00

ที่มา : การสำรวจในเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2539

จากที่กล่าวมาแล้วว่า มูลฝอยจากกิจกรรมของร้านค้า โรงเรียน และหอพักนี้ต้องนำมา กองทิ้งไว้เป็นจุด ๆ ตามที่รกร้างริมถนนในชุมชน จึงได้สำรวจที่ตั้งของกองมูลฝอยเหล่านี้ และพบว่า มีกองมูลฝอยถึง 5 กอง บริเวณสองฝั่งถนนสายเสนา - หลวงประสิทธิ์ ถึง 5 กอง (ดังแผนภูมิที่ 4.1) โดยกองมูลฝอยเหล่านี้ล้วนอยู่ในเขตหมู่ 9 และหมู่ 10 ของตำบลบางนมโค และอยู่ในบริเวณ ใกล้เคียงกับย่านที่มีกลุ่มของหอพัก ร้านค้า และโรงเรียนตั้งอยู่

แผนภูมิที่ 4.1 แสดงจุดต่าง ๆ ในชุมชนสากลที่มีกองมูลฝอย

ที่มา : การสำรวจในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2539

หมายเหตุ : เป็นกองมูลฝอย

 เป็นจุดที่มีร้านค้าทั้งมูลฝอยลงสู่ลำคลองสากลี

โดยจะเห็นได้ชัดเมื่อชาวบ้านกล่าวถึง รูปธรรมของสิ่งที่เรียกว่าปัญหามูลฝอยของชาวบ้านในชุมชนสากลีนั่น ล้วนเป็นการกล่าวถึงกองมูลฝอยที่ถูกกองทิ้งไว้ตามจุดต่าง ๆ อันเป็นที่ว่างริมถนนสายเสนา-หลวงประสิทธิ์ ในบริเวณหมู่ 9 และหมู่ 10 ของตำบลบางนมโคนั่นเอง “...ขณะนั้นะเธอ มีปัญหาซี...ก็ที่บ้านต้นตาล ตรงทางแยกไปบ้านหลวงนั้นกองหนึ่ง อีกกองหนึ่งก็แถวหน้าวัดแล้วก็ตรงหน้าอนามัยก็กองหนึ่ง...” (ครูวิเชียร) หรือ “...ขณะกองเลขบ้านป่าแจ้วมาหน่อยนะ เห็นมียล่ะ เวลาเผาทีละก็เหม็นจนทนไม่ได้เลย ปวดหัวไปหมด...” (พี่ต๋ม) และ “...กองหน้าร้านติดที่ป่นะคราวก่อนเก็บไปทีหนึ่ง ดานี้ไม่รู้เิงเอามาเทกองอีกแล้ว...” (ป้าเรณู) “...ของอนามัยก็เทไว้ข้างหน้านั้นแหละ นาน ๆ ก็เผาทีหนึ่ง ส่วนพวกเข้มนิดชา พวกขยะติดเชื่อนี้เราจะเก็บใส่ถุงแยกไว้ต่างหากไว้เข้าเตาเผา...” (หมอเอียด) “...ของโรงเรียนก็ให้เด็กหิ้วไปเทกองรวมไว้หน้าอนามัย...” (การโรงเรียนวัดมารวิชัย) ส่วนมูลฝอยที่เกิดจากครัวเรือนของชาวบ้านเองนั้น ชาวบ้านไม่รู้สึกรว่าเป็นปัญหาในการจัดการแต่อย่างใด เพราะมูลฝอยจากบ้านเรือนนั้น เกิดขึ้นน้อยมาก คือเพียง 0.13 กก.ต่อคนต่อวัน และพบว่าสัดส่วนขององค์ประกอบที่เป็นเศษอาหารนั้นมีต่ำกว่าที่พบในมูลฝอยจากร้านค้าและหอพัก (ดังรายละเอียดในตารางที่ 4.5) โดยส่วนใหญ่ชาวบ้านจะใช้เศษอาหารใน

การเลี้ยงสัตว์ทั้งสุนัข แมว ไก่ และเป็ด การที่มูลฝอยจากบ้านเรือนมีปริมาณน้อย และมีสัดส่วนของเศษอาหารไม่สูงมากนักเช่นนี้ สอดคล้องกับวิธีการกำจัดมูลฝอยของชาวบ้านที่ได้กองฝังมูลฝอยไว้ให้แห้งแล้วจึงเผาทิ้ง

ตารางที่ 4.5 แสดงสัดส่วนขององค์ประกอบมูลฝอยที่เกิดจากบ้านเรือน

องค์ประกอบ	ปริมาณรวม (กก./วัน)	ปริมาณต่อคน (กก./วัน)	สัดส่วน (ร้อยละ)
เศษอาหาร	213.35	0.10	77.64
พลาสติก	40.20	0.02	14.65
กระดาษ	12.50	0.01	4.53
โลหะ	5.68	0.00	2.05
แก้ว	2.84	0.00	1.05
โฟม	0.28	0.00	0.08
รวม	274.73	0.13	100.00

ที่มา : การสำรวจในเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2539

เมื่อพิจารณาโดยรวมแล้วก็จะพบว่ามีมูลฝอยเกิดขึ้นจากกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนรวมทั้งสิ้นวันละ 877.86 กก. หรือ 3.51 ลบ.ม. (มูลฝอยจากร้านค้า 144 กก. จากโรงเรียนวัดमारวิชัยและโรงเรียนสาธิตวิทยารวมกัน 31.56 กก. หอพักรวม 427.57 กก. บ้านเรือน 274.73 กก.) ซึ่งเมื่อคิดเฉลี่ยจากประชากรทั้งหมดในชุมชนซึ่งมีจำนวน 2,088 คน รวมกับคนงานที่อาศัยอยู่ในหอพักอีก 1,196 คน รวมเป็นประชากรทั้งหมด 3,284 คน ก็จะกล่าวได้ว่าแต่ละคนนั้นจะผลิตมูลฝอยวันละ 0.27 กก. หรือ 1.07 ลิตร ซึ่งยังถือว่าต่ำมากหากเทียบกับปริมาณมูลฝอยที่เกิดขึ้นจากการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนเมือง และเมื่อคำนวณเปรียบเทียบกับระหว่างกลุ่มคนที่อาศัยในหอพักกับชาวบ้านเป็นรายบุคคล ก็จะเห็นได้ชัดว่ากลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในหอพักนั้นผลิตมูลฝอยวันละ 0.36 กก.ต่อคน ในขณะที่ชาวบ้านนั้นจะผลิตมูลฝอยเพียงวันละ 0.13 กก.ต่อคน ซึ่งจะเห็นได้ว่า กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในหอพักนั้นมีอัตราการผลิตมูลฝอยสูงกว่าชาวบ้านเกือบ 3 เท่าตัว อันแสดงให้เห็นถึงพฤติกรรม การบริโภคและการใช้ประโยชน์จากเศษวัสดุที่เหลือใช้ในลักษณะที่ต่างกัน ในระหว่างชาวบ้านทั่วไปในชุมชนกับกลุ่มของคนงานที่พักในหอพัก

นอกจากนี้ วิธีการจัดการมูลฝอยที่แตกต่างกัน คือ ในแต่ละครัวเรือนของชาวบ้านนั้น จะทำการเผามูลฝอยที่เกิดขึ้นในครัวเรือนของตนสองสามวันครั้ง ในขณะที่มูลฝอยส่วนใหญ่จากหอพักนั้น จะถูกรวบรวมจากเจ้าของหรือผู้ดูแลหอพักเหล่านั้น ไปทิ้งรวมกันในกองมูลฝอย 5 กองที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น แล้วแต่ว่าจะอยู่ใกล้กองไหน ซึ่งหากคิดโดยเฉลี่ยก็จะเห็นว่า ในแต่ละวันจะมีมูลฝอยถูกนำไปทิ้งยังกองมูลฝอย 5 กองนั้น กองละ 85.5 กก. หรือ 342 ลิตร

นอกจากปัญหามูลฝอยที่กล่าวไปแล้ว ปัญหาอื่น ๆ อันเป็นผลกระทบที่เกิดจากการเกิดขึ้นของโรงงานอุตสาหกรรม และการย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในชุมชนของคนเหล่านี้แล้ว ก็ได้แก่ปัญหาของการเบียดบังทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ที่ดินและแหล่งน้ำ ทั้งน้ำผิวดินและน้ำใต้ดิน โดยทรัพยากรเหล่านี้ได้เสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็วจนไม่เพียงพอกับความต้องการซึ่งได้สร้างความเดือดร้อนโดยตรงให้แก่คนในชุมชน ซึ่งเป็นผู้ที่เคยครอบครองและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเหล่านี้มาก่อน ในปัจจุบันที่ดินที่อยู่ในกรรมสิทธิ์ของชาวบ้าน “เหลืออยู่”ไม่ถึง 10 % (ครุรินทร์) ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ได้ทำนา เพราะถูกหลานไปทำงานรับจ้างในโรงงานได้รายได้ดีกว่า ส่วนในรายที่ยังทำนาอยู่นั้นก็พบว่าเป็นผู้มีฐานะดี โดยจะทำนาในพื้นที่ผืนใหญ่ มีเครื่องจักรกลช่วยผ่อนแรง โดยจ้างแรงงานเพียงไม่กี่คน โดยคนกลุ่มนี้จะซื้อพื้นที่ของเพื่อนบ้านเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในเรื่องของแหล่งน้ำนั้น ในเขตตำบลบางนมโคมีการสร้างประปาชุมชนขึ้น แต่ก็ไม่เพียงพอกับความต้องการของชาวบ้าน เพราะมีคณงานที่ฟักตามหอพักต่าง ๆ มาร่วมใช้ด้วย ทำให้ชาวบ้านที่อยู่ปลายท่อไม่ได้รับความสะดวกจากประปาที่สร้างขึ้นเท่าใดนัก ส่วนในเขตบ้านหลวงและสามคุ่มนั้น ชาวบ้านยังต้องใช้น้ำจากลำคลองขมนจินและลำคลองสาครลี ในฤดูแล้งก็จะประสบกับปัญหาคุณภาพน้ำ เพราะมีการ “...ระบายน้ำที่เอ่อไปด้วยสารเคมี และมีการทิ้งขยะลงคลอง...” (ครุรินทร์) ทำให้ “น้ำในคลองนี้ถือว่าแต่กินเลย อาบก็ไม่ได้นะ มันคัน...” (ลุงจีน) “...ปลาตายลอยกันเป็นเบือเลย” (ครุรินทร์)

ต่อปัญหามูลฝอยนั้น ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2536 ชุมชนได้จัดให้มีการพูดคุยปรึกษาหารือร่วมกัน โดยแบ่งเป็นการพูดคุยย่อย ๆ ตามหมู่บ้านต่าง ๆ ได้แก่ ชุมบ้านต้นตาล ชุมหน้าวัดमार ชุมเกาะกลาง และชุมบ้านไต้ โดยนอกจากหารือในเรื่องของการจัดการมูลฝอยแล้ว ก็ยังพูดคุยกันถึงในเรื่องความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นภายในชุมชน เช่น การจะก่อสร้างระบบน้ำประปาหมู่บ้าน การติดตั้งไฟทาง ฯลฯ ผลของการพูดคุยนี้ได้ส่งต่อไปยังกำนันผู้ใหญ่บ้านและไปสู่นายอำเภอ จึงได้มีการแต่งตั้งคณะทำงานขึ้นมาชุดหนึ่งประกอบด้วย “...นายอำเภอ ปลัดอำเภอ โรงพยาบาลเสนา โรงงานรองเท้าแพน และพัฒนากรอำเภอเพื่อมาช่วยกันแก้ไขปัญหของชุมชนร่วมกับคนในชุมชน โดย

คณะกรรมการชุดนี้ได้ประชุมปรึกษารื้ออยู่ประมาณ 5 ครั้ง แต่ไม่เกิดผลเท่าที่ควร เพราะเนื่องจากประธานซึ่งเป็นคนในระบบราชการยังมีความคิดติดอยู่กับระบบราชการ จึงทำให้ตัวแทนของชาวบ้านรับไม่ได้ กลุ่มตัวแทนจึงสลายตัวไปเรื่อย ๆ...“ (ครูวิเชียร) ในที่สุดคณะทำงานนี้ก็ได้อั้มเลิกไป ต่อมาในเดือนกันยายน พ.ศ. 2537 นายสมาน ตำราญสุข ลูกเขยลุงชั้น ทองพิมพ์ ได้เริ่มใช้รถมาขนมูลฝอยของหอพักของพ่อตาไปทิ้งยังภายนอกชุมชน ทำให้เพื่อนบ้านซึ่งทำกิจการหอพักและร้านค้าประมาณ 10 ราย ที่รู้เรื่องดังกล่าวสนใจ และขอให้นายสมานขนมูลฝอยของตนไปทิ้งให้ด้วยโดยมีค่าตอบแทนให้ แต่ต่อมาเมื่อเกิดภาวะน้ำท่วมใหญ่ในปีพ.ศ. 2538 กิจกรรมดังกล่าวก็ได้อั้มเลิกไปและไม่มีการเริ่มต้นขึ้นใหม่แต่อย่างใด ในช่วงเวลาดังกล่าวปัญหามูลฝอยในชุมชนลดลงไปมาก “...แต่ก็ยังมีบางรายที่เอาขยะไปทิ้งในที่ของเพื่อนบ้านตอนกลางคืน บางรายก็เผาจนควันรบกวนเพื่อนบ้าน...” (ครูวิเชียร)

คนที่ย้ายถิ่นเข้ามาในชุมชนส่วนใหญ่คือกลุ่มคนงานจากต่างจังหวัด โดยเฉพาะแถบภาคอีสาน เพราะบ้านเดิมแห้งแล้ง ไม่สามารถประกอบอาชีพเลี้ยงตัวเองได้ ส่วนใหญ่จะย้ายตามคนรู้จักหรือญาติที่ไปชักชวนกันมาให้มาทำงานที่นี่ ในช่วงเช้าก่อนเริ่มงานและช่วงเย็นหลังเลิกงาน จะพบเห็นคนงานเดินขวักไขว้ในชุมชน เป็นช่วงที่สามารถมองเห็นถึงความหนาแน่นของคนในชุมชนได้อย่างชัดเจนที่สุด ร้านค้าต่าง ๆ ที่มีประมาณ 40 ร้านในชุมชน ต่างก็มีลูกค้าเข้าไปอุดหนุนอยู่เกือบจะตลอดเวลา ส่วนในช่วงที่คนงานเข้าทำงานแล้ว คือ ในช่วงสายภายในชุมชนจะเงียบเหงา บ้านและหอพักจะปิดเงียบ มีเพียงหอย่อมบ้านที่อยู่ริมคลอง ซึ่งมีผู้สูงอายุอาศัยอยู่ ก็จะมาจับกลุ่มคุยกัน หรือเลี้ยงหลานกันไปเรื่อย ๆ เมื่อได้เวลาที่ถูกจะกลับมาจากการทำงานก็จะแยกย้ายกันไปเตรียมอาหารรอ ส่วนคนหนุ่มสาวที่ทำงานกลับมาบ้าน ต่างก็จะแยกย้ายกันเข้าบ้านของตนไม่ค่อยได้ออกไปสุ่งสังกับเพื่อนบ้านมากนัก ซึ่งแตกต่างกับคนที่ไม่ได้ทำงานในโรงงาน คนเหล่านี้จะมีการจับกลุ่มคนพูดคุยในช่วงเย็น ๆ อยู่เสมอ ในขณะที่เดียวกันก็พบว่า คนงานจากต่างถิ่นที่พักอยู่ตามหอพัก ก็ไม่ได้มีการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมร่วมกันแต่อย่างใด ในช่วงงานเทศกาลงานบุญต่าง ๆ ที่คนส่วนใหญ่ในชุมชนจะไปทำบุญตักบาตรฟังธรรมกันที่วัด คนงานต่างถิ่นก็ไม่ได้มีการมาร่วมกิจกรรมกับคนในชุมชนอย่างชัดเจนมากนัก โดยทางโรงงานก็ไม่ได้หยุดงานให้คนงานเหล่านี้มาร่วมงานบุญด้วย “ออกพรรษานี้โรงงานเขาหยุดหรือเปล่า” (ผู้วิจัย) “ไม่หยุดหรอก ต้องลาเขามา” (ชาวบ้านไม่ทราบชื่อ)

การเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจและการเพิ่มขึ้นของคนจากต่างถิ่นที่ย้ายเข้ามาอาศัยในชุมชนเช่นนี้ ก่อผลให้โครงสร้างความสัมพันธ์ต่าง ๆ ของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปด้วย

“...เศรษฐกิจไม่ใช่เป็นเพียงฐานทางสังคมเท่านั้น หากกลายมาเป็นตัวกำหนดทางโครงสร้าง ซึ่งถือว่าเป็นรากเหง้าของลัทธิศาสนา และวัฒนธรรมเอาเลย” (สุลักษณ์ ศิวรักษ์, 2540) โดยแสดงออกให้เห็นตั้งแต่การเติบโตของระบบเศรษฐกิจทุนนิยม การขยายตัวของตลาด การขยายตัวของแรงงาน จนถึงวิถีการบริโภคที่พึ่งพิงตลาดมากขึ้น เหล่านี้ได้ส่งผลต่อเนื่องไปสู่การเสื่อมสลายของสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ ที่เคยเป็นแหล่งปัจจัยสี่ ระบบการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไป จึงมีส่วนสำคัญในการกำหนดพฤติกรรมและวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน

4.3 พัฒนาการทางสังคม

ในประเด็นของพัฒนาการทางสังคมภายในชุมชนสาละวิน จะเสนอให้ถึงลักษณะความสัมพันธ์ของผู้คนที่อาศัยอยู่ภายในชุมชนเองและบุคคลภายนอกที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับชุมชนในช่องทางใดช่องทางหนึ่ง ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงจากความเรียบง่ายไปสู่ความสลับซับซ้อน อันส่งผลกระทบต่อเนื่องไปสู่การเกิดขึ้นของมูลฝอยและการจัดการ โดยจะแบ่งออกเป็น 2 เรื่องที่สำคัญ คือ

- ลักษณะความสัมพันธ์ภายในชุมชน
- ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและองค์กรภายนอก

4.3.1 ลักษณะความสัมพันธ์ภายในชุมชน

เครือญาติ การแต่งงาน และการวางแผนครอบครัว

ในชุมชนสาละวินมีตระกูลพันธุ์เพ็งเป็นตระกูลใหญ่นอกจากนี้ยังมีตระกูลย่อย ๆ ที่ค่อนข้างใหญ่อีกหลายตระกูลที่ล้วนมีความสัมพันธ์กันทั้งสิ้น เช่น ชาตินันท์ พรหมราช หอมระรื่น ธีรวุฒิ ฯลฯ โดยเกิดจากการแต่งงานกันระหว่างคนในตระกูลเหล่านี้ กลุ่มเครือญาติเหล่านี้ได้ตั้งรกรากอยู่ในชุมชนมาเป็นเวลาช้านานและได้ขยายออกจนกระจายตัวตั้งถิ่นฐานไปทั่วชุมชนตามแนวลำคลองทั้งสองสาย ในช่วงระยะหลังจากที่มีการตั้งโรงงานอุตสาหกรรมขึ้นในชุมชน ก็ได้ทำให้มีการอพยพของผู้คนเข้ามาอาศัยในชุมชนเป็นอันมาก โดยตั้งบ้านเรือนอยู่ริมถนนสายเสนาหลวงประสิทธิ์ แล้วเปิดร้านขายของ ทำกิจการหอพัก หรือธุรกิจต่าง ๆ เป็นส่วนใหญ่ แต่ความผูกพันของคนในชุมชนตามสายสัมพันธ์ของเครือญาติยังมีอยู่มาก แม้ว่าจะมีการแยกเป็นสามตำบลแล้ว ก็ยังคงมีความผูกพันซึ่งกันและกันอยู่ โดยตัวอย่างที่ชัดเจน คือ การไปร่วมงานศพของญาติผู้ใหญ่ในตระกูลธีรวุฒิที่ย้ายไปอยู่ต่างถิ่น โดยได้มีการนัดให้มาขึ้นรถเพื่อเดินทางไปพร้อมกันใน

บริเวณสามแยกสากลี ก็จะมีสมาชิกของกลุ่มเครือข่ายตระกูลธีรภูมิต่างเดินทางมาจากทั้งสามทิศทาง รวมประมาณ 30 คน เพื่อขึ้นรถไปพร้อมกัน โดยมีคนในทุกวัย ตั้งแต่วัยชรา วัยกลางคน วัยรุ่น จนถึงวัยเด็ก

ความสัมพันธ์ระหว่างกันในเชิงของเครือญาติที่ยังคงปรากฏอยู่ในชุมชนสากลีโดยมีการหนุนเสริมช่วยเหลือเอื้ออาทรต่อกันนั้น ทำให้เมื่อมีกิจกรรมใดที่ต้องการความร่วมมือจากคนในชุมชน คนในหมู่เครือญาติเดียวกันก็จะสามารถชักชวนกันให้มาร่วมกิจกรรมได้ง่ายขึ้น จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่เอื้ออำนวยต่อความร่วมมือของคนในชุมชนในการดำเนินกิจกรรมการต่าง ๆ ให้สามารถเกิดขึ้นได้ง่ายขึ้น

การแต่งงานในสมัยก่อนชายและหญิง หากจะได้แต่งงานกันจะต้องผ่านความเห็นชอบจากผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่าย โดยมีขั้นตอนตั้งแต่การสู่ขอ (ผู้ใหญ่ฝ่ายชายไปพูดสู่ขอต่อผู้ใหญ่ฝ่ายหญิง) ที่จะมีการตกลงค่าสินสอด การหมั้น ที่จะมีการจัดขบวนแห่สินสอดไปบ้านเจ้าสาว และการแต่งงาน ปัจจุบัน คนหนุ่มสาวส่วนใหญ่ต่างออกไปทำงานรับจ้างนอกบ้าน ซึ่งทำให้ไกลหูไกลตา ผู้ใหญ่และญาติมิตร ด้วยความเป็นวัยรุ่นและความใกล้ชิดทำให้หนุ่มสาวเหล่านี้ ได้เสียกันก่อนที่จะไปให้พ่อแม่จัดการแต่งงานให้ ซึ่งส่งผลให้มักเกิดปัญหาในการดำเนินชีวิตครอบครัว หลายคู่เลิกร้างกันไปในเวลาอันสั้น หลายคู่ไม่มีเวลาเลี้ยงดูถูกต้องทั้งเอาไว้ให้ปู่ย่าตายายเลี้ยงตามลำพังที่บ้าน ซึ่งเป็นสิ่งที่สร้างความวิตกกังวลแก่เหล่าพ่อแม่และผู้อาวุโสในชุมชนเป็นอย่างมาก

ในเรื่องการวางแผนครอบครัวนั้น พบว่าครอบครัวในสมัยก่อนจะมีลูกมาก เพราะต้องการแรงงานเป็นจำนวนมากเพื่อให้ช่วยทำมาหากินในไร่นา อีกทั้งในอดีตก็มีผู้คนไม่หนาแน่น ทำให้พ่อแม่ที่มีอายุมากมีลูก 5-10 คน แต่ต่อมาหลังจากปีพ.ศ. 2517 ซึ่งรัฐมีนโยบายอย่างชัดเจนในอันที่จะส่งเสริมการวางแผนครอบครัวของประชาชน จำนวนเด็กที่เกิดขึ้นใหม่ในแต่ละครอบครัวจึงมีจำนวนลดลงไปมากด้วย ในขณะที่เดียวกันด้วยสภาพของวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป การมีลูกมากก่อให้เกิดค่าใช้จ่ายเกิดขึ้นมาก อีกทั้งความคาดหวังของพ่อแม่ที่มีต่อลูกก็แตกต่างไปจากเดิม ทำให้พบว่าพ่อแม่ส่วนใหญ่ที่มีอายุต่ำกว่า 40 ปีลงมา จะมีลูกเพียงไม่เกิน 1-3 คน โดยฝ่ายหญิงมักจะทำหมันหลังจากที่มีลูกเพียงพอแล้ว

ค่านิยมพื้นฐานของชาวบ้าน

พื้นที่ชุมชนสาเกตุ ตั้งอยู่ห่างจากศูนย์กลางการปกครองเดิมคือ กรุงเทพมหานครไม่มากนัก จึงได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนาที่แผ่ออกมาพร้อมกับการแผ่พระราชอำนาจจากราชสำนัก ส่งผลให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนเกาะเกี่ยวผูกพันกับพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก พิธีกรรมที่พบจึงเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ ส่วนพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหนือธรรมชาติจะพบได้ไม่มากนัก และมีสัดส่วนของพิธีกรรมทางพุทธศาสนาเข้าไปปะปนอยู่ค่อนข้างมาก พื้นฐานค่านิยมและอุดมการณ์ของชาวบ้านจึงเกิดจากศาสนาพุทธแบบชาวบ้าน พราหมณ์ และผี ผสมผสานกับสภาพเศรษฐกิจและทรัพยากรในท้องถิ่น และแสดงออกมาในรูปของจารีตประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ โดยได้รับการถ่ายทอดผ่านสถาบัน 3 สถาบัน คือ สถาบันผู้สูงอายุ สถาบันวัด และสถาบันครอบครัว แต่งานบุญประเพณีต่าง ๆ ที่ยังคงจัดขึ้นอยู่ในปัจจุบันก็ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก คือ ไม่ค่อยมีลูกหลานหรือคนในวัยหนุ่มสาวเข้าร่วมเหมือนแต่ก่อน หรือหากเข้าร่วมก็ร่วมเพียงช่วงเวลาสั้น ๆ พอเป็นพิธี ไม่ให้ความสนใจต่อเนื่องหาของงานที่จัดขึ้น อีกทั้งยังมีการนำการเล่นสมัยใหม่จากภายนอกเข้ามาปะปนปะกับพิธีกรรมและการละเล่นดั้งเดิมที่เคยมีมาในชุมชน แต่ในขณะเดียวกัน ก็ได้มีความพยายามของชุมชนในการที่จะฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมและการละเล่นพื้นบ้านให้กลับมาอีกครั้ง ซึ่งก็ได้รับความสนใจจากคนรุ่นใหม่พอสมควร ซึ่งรายละเอียดจะนำเสนอในหัวข้อ 4.5 ต่อไป

ความเข้มข้นของการให้คุณค่าต่อพระพุทธศาสนา และประเพณีที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ เป็นส่วนสำคัญที่ช่วยให้คนในชุมชนได้มีกิจกรรมร่วมกัน อันเป็นโอกาสในอันที่จะได้แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและปรึกษาหารือซึ่งกันและกัน แต่ในขณะเดียวกันคนที่มาร่วมกิจกรรมนี้ก็เป็นคนสูงอายุเป็นส่วนใหญ่ โดย การที่คนรุ่นใหม่ไม่ค่อยเข้าร่วมกิจกรรมที่ต้องอาศัยเวลาในการอยู่ร่วมกันค่อนข้างมาก ก็สะท้อนถึงความสัมพันธ์และการให้ความสำคัญกับกิจกรรมภายในชุมชนของคนรุ่นใหม่ในชุมชนที่ลดน้อยลงไป

ความกตัญญู ความเกรงใจ และความเอื้อเฟื้อ และความเคารพเชื่อฟังผู้อาวุโส

คุณค่าเหล่านี้เปลี่ยนแปลงรูปแบบไปจากเดิมตามสภาพเศรษฐกิจและสังคม เช่น ในเรื่องของความกตัญญูนั้น ในอดีตการบวชเรียนเพื่อทดแทนคุณพ่อแม่ เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชายหนุ่มทุกคน แต่ในปัจจุบันชายหนุ่มส่วนใหญ่ไม่ให้ความสำคัญต่อคุณค่าเหล่านี้ หากจะบวชก็บวช

พอเป็นพิธีให้ได้ชื่อว่าบวช คือจะบวชเพียง 1-2 สัปดาห์ ตามแต่ระยะเวลาที่จะปลีกมาจากการประจำได้ หรือในเรื่องการลงแขก ที่ในอดีตแต่ละครัวเรือนต่างผลิตเปลี่ยนหมุนเวียนแรงงานซึ่งกันและกัน แต่ปัจจุบันจะใช้วิธีการจ้างแรงงานเพื่อนบ้านแทน ซึ่งส่งผลต่อเนื่องไปถึงการที่จะยอมเสียสละเวลาที่จะหารายได้มาร่วมกิจกรรมของชุมชน

ในเรื่องของความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่นั้น ในอดีตเมื่อครัวเรือนใดทำกับข้าวหรือขนมเป็นปริมาณมาก ก็จะดักแบ่งให้ลูกหลานนำไปแจกตามบ้านใกล้เคียง ซึ่งเมื่อเพื่อนบ้านเหล่านั้นเอากาชนะที่ใส่อาหารกลับมาคืนเจ้าของก็มักจะมีสิ่งของใส่ในกาชนะเหล่านั้นกลับมาด้วยอยู่เสมอ แต่ปัจจุบันกาเพเหล่านั้นพบได้น้อยในชุมชนแห่งนี้ โดยจะยังทำกันอยู่บ้างในหมู่ญาติสนิท ส่วนเพื่อนบ้านนั้นหากต้องการสิ่งของจากอีกฝ่ายหนึ่งก็ต้องมีการซื้อขายกัน ไม่สามารถขอแบ่งปันได้อย่างเดิม

ร้านค้าต่าง ๆ จะเป็นที่พักของชาวบ้านที่มีรายได้น้อย โดยการให้ซื้อของโดยลงบัญชีไว้ก่อน เมื่อมีเงินแล้วจึงค่อยนำมาจ่าย แต่เจ้าของร้านค้าก็จะพิจารณาดูก่อนด้วยว่าลูกค้านั้นเป็นคนที่อยู่ในชุมชนมานาน สามารถติดตามทวงถามได้ ซึ่งก็เป็นในลักษณะถ้อยทีถ้อยอาศัย ส่วนคนต่างถิ่นซึ่งไม่อาจติดตามได้ ก็จะไม่สามารถซื้อของด้วยวิธีการแบบนี้ได้ การที่ร้านค้าขายของด้วยวิธีการนี้เป็นเพราะ “...สงสารมันคนบ้านเดียวกัน ลูกมันก็ยังไม่โต...วันหลังถ้าเขามีเขาจะได้มาซื้อของเรา...” (ป้าแจ้ว) ในขณะที่เดียวกันก็พบว่าเจ้าของร้านค้าเหล่านี้เป็นผู้ที่เคยอาศัยอยู่ในชุมชนมาแต่เดิมและเพิ่งมาเปิดร้านค้าในภายหลัง โดยบางคนก็เคยมีฐานะยากจนมาก่อน จึงมีความเข้าใจในสถานการณ์ที่เพื่อนบ้านประสบอยู่

ผู้สูงอายุหรือผู้อาวุโสในชุมชน เคยเป็นเสาหลัก เป็นที่เคารพของคนในชุมชน เป็นผู้คอยดูแลเด็กเตือนให้เด็ก ๆ อยู่ในกรอบแห่งความถูกต้องดีงาม แต่ปัจจุบัน ด้วยสภาพความเป็นอยู่ในครอบครัวและชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ได้ลดลงไปมาก ความเคารพเชื่อฟังของเด็กและวัยรุ่นที่มีต่อผู้ใหญ่หรือผู้อาวุโสจึงเจือจางลงไปมากด้วย แม้แต่กับพ่อแม่หรือครูบาอาจารย์เอง “...ไปดีมัน มันกลับหันมาดลึงดลึง...” (ครูรินทร์) ในขณะที่วัยรุ่นฐานะของวัยรุ่นหนุ่มสาวได้เปลี่ยนจากลูก ๆ ที่ต้องช่วยเหลือและพึ่งพาพ่อแม่ในไร่นา ไปเป็นแรงงานในโรงงานซึ่งสร้างรายได้หลักหล่อเลี้ยงครอบครัว ได้ส่งผลให้ค่านิยมที่มีต่อผู้ใหญ่ลดลงไปด้วย อีกทั้งค่านิยมของโรงงาน ซึ่งเป็นวัยรุ่นจากต่างถิ่นก็ได้เข้ามาในชุมชนเป็นจำนวนมากมหาศาล ทำให้เกิดการเกาะกลุ่มมั่วสุมกันของวัยรุ่นเหล่านี้ และเห็นขว้างให้วัยรุ่นในชุมชนที่ไปเข้ากลุ่มด้วย

ไม่นำพาต่อคำตักเตือนห้ามปรามของพ่อแม่ โดยมีผลต่อเนื่องไปถึงความศรัทธาที่จะเข้าร่วมกิจกรรมขององค์กรชุมชน เพราะผู้นำที่มีบทบาทสำคัญหลายคนล้วนเป็นผู้สูงอายุ อย่างไรก็ตามด้วยความหลากหลายของแกนนำ ทำให้มีผู้นำที่เป็นคนหนุ่มสาวอยู่ด้วย โดยผู้นำรุ่นใหม่เหล่านี้ต่างก็มีอิทธิพลทางความคิดต่อคนรุ่นใหม่ในชุมชนพอสมควร

นอกจากนี้ ก็ยังพบว่าในบางส่วนของชุมชนที่มีบ้านเรือนดั้งเดิมเกาะกลุ่มกันหนาแน่น และมีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย โดยมีตั้งแต่ผู้สูงอายุไปจนถึงเด็กแบเบาะอยู่ในบ้าน ความเคารพเชื่อฟังที่เด็กและวัยรุ่นมีต่อผู้สูงอายุยังมีอยู่มาก ผู้ใหญ่สามารถชี้แนะว่ากล่าวตักเตือนได้ ในขณะที่เดียวกัน ผู้สูงอายุในครอบครัวเหล่านี้ยังมีส่วนสำคัญที่จะเก็บรวบรวม ปัดกวาดมูลฝอยในบริเวณบ้านมาเผาไฟเผาทิ้งอยู่เสมอ ซึ่งส่งผลให้บ้านเรือนเหล่านี้มีความสะอาดสะอ้านกว่าบริเวณใกล้เคียงอย่างชัดเจน

ความคิดเรื่องการเรียนต่อของลูก

เมื่อชุมชนเปิดออกติดต่อกับภายนอกมากขึ้น และเริ่มมีโรงงานอุตสาหกรรมเข้ามาตั้งในชุมชน โรงเรียนจึงได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนแปลงสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจของคนในชุมชนอย่างชัดเจน เพราะการมีการศึกษาที่สูงขึ้น ทำให้มีโอกาสนในการทำมาหากินมากขึ้น “คนที่มันจบ ป.6 ก็เป็นคนงานเสือเหลือง ส่วนคนจบ ม.6 ก็เป็นหัวหน้าคนงานเสือเขียว...” (ป้าเจริญ) เด็กหนุ่มสาวที่จบ ป.6 และเข้าไปทำงานในโรงงานจึงใช้เวลาในวันหยุดมาศึกษาเพิ่มเติมมากขึ้น “วันเสาร์-อาทิตย์พวกเด็กในโรงงานก็มาเรียนกัน... ศึกษาผู้ใหญ่ล่ะ... ระดับม.ต้น” (ครูวิเชียร) ส่วนเด็กที่พ่อแม่มีฐานะพอที่จะส่งเสียให้เล่าเรียนได้ พ่อแม่ก็จะพยายามส่งเสียให้เรียนไปจนจบในระดับสูงสุด “...ก็ให้มันเรียนไปแล้วแต่มัน ไอ้คนที่มันจบผู้ช่วยพยาบาล อีคนน้องก็ไม่ว่างจะไปได้ถึงไหน นี่ก็ ม.5 แล้ว...” (ลุงม้วน) โดยคนที่มีความรู้ดีก็จะส่งให้ลูกไปเรียนในโรงเรียนต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ หรือในเมือง ส่วนคนที่มีความรู้ไม่มากนัก หรือเรียนไม่เก่งก็จะให้ลูกเรียนในโรงเรียนสาธิตวิทย์เพราะโรงเรียนให้เด็กที่ยากจนเรียนได้โดยไม่ต้องจ่ายค่าเล่าเรียน “โรงเรียนดีดีเขาคัดแต่หัวกะทิไปหมด ที่เหลืออยู่นี่มันเป็นหางกะทิ” (ครูรินทร์) ระบบการศึกษาดังกล่าว ได้มีส่วนสำคัญในการช่วยดูดซับทรัพยากรบุคคลที่เป็นคนรุ่นใหม่และมีความเฉลียวฉลาดให้ออกสู่ภายนอกชุมชนหรือนอกกระบวนการผลิตพื้นฐานของชุมชนจนแทบหมดสิ้น อันจะส่งผลต่อการสร้างสรรค์กำลังของคนรุ่นใหม่ที่จะมาทำงานชุมชนต่อไป

4.3.2 ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและองค์กรภายนอก

อาจารย์สุรินทร์ กิจนิตต์ชวี และอาจารย์วิเชียร เจริญฤทธิ์ ผู้นำทางปัญญาของชุมชนสากล เป็นผู้ที่มีความสนใจใฝ่รู้ในกิจกรรมด้านงานพัฒนา และงานเวทีวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเป็นทุนเดิม จึงให้ความสนใจติดตามกิจกรรมขององค์กรพัฒนาเอกชนอยู่เสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้มีโอกาสรู้จักพบปะพูดคุยกับ ส.นพ.ประเวศ วะสี และ ศ.เสน่ห์ จามริก แห่งสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนาอยู่หลายครั้ง ทำให้ท่านทั้งสองได้รับทราบถึงกระบวนการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ในช่วงปี พ.ศ. 2536 สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา จึงได้เยี่ยมพื้นที่ชุมชน โดยมีเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานอื่น ๆ ทั้งจากองค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ และหน่วยราชการร่วมเดินทางมาศึกษาดูงานชุมชนในครั้งนี้ด้วย จากการเริ่มต้นดังกล่าวทำให้หน่วยงานจากภายนอกมองเห็นศักยภาพของชุมชน และมีการจัดโครงการต่าง ๆ เข้ามาเสริมกิจกรรมของชุมชนเป็นระยะ ๆ ทั้งจาก สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนาเอง ที่เข้ามาศึกษาและเก็บข้อมูลในพื้นที่ และประสานงานให้ทางโรงงานอุตสาหกรรมได้มีโอกาสพบปะพูดคุยทำความเข้าใจกับชุมชน ทำให้ทั้งชุมชนและโรงงานมีทัศนคติที่ดีต่อกัน จนมีการทำกิจกรรมที่ช่วยเสริมกิจกรรมของชุมชนโดยเฉพาะในด้านการตลาด โดยเปิดให้ชุมชนนำผลผลิตพืชผักปลอดสารพิษและขนมพื้นบ้านรวมถึงผลิตภัณฑ์ที่กลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนผลิตขึ้นเข้าไปขายให้แก่คนงานในโรงงาน นอกจากนี้ สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนายังได้ประสานกับหน่วยราชการอื่นที่เกี่ยวข้องให้เข้ามาดำเนินกิจกรรมร่วมกับชุมชน เช่น นักวิชาการจากสถาบันวิจัยประชากรและสังคม และคณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ที่ได้เข้ามาทำการศึกษาวิจัยและเสนอแนะแนวความคิดต่าง ๆ ต่อชุมชน หรือเจ้าหน้าที่จากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ฯลฯ หน่วยงานเหล่านี้ได้นำชาวบ้านเข้ารับการศึกษาดูงานและบรรยายตามสถานที่ต่าง ๆ ทำให้ชาวบ้านมีความมั่นใจในการดำเนินกิจกรรมของตนมากขึ้น

ด้วยคุณค่าแห่งความดีและความสามารถที่มีอยู่ในตัวของอาจารย์สุรินทร์เอง ก็ได้มีส่วนชักนำให้ผู้คนมาสนใจชุมชนมากขึ้น เช่น ในปี 2536 อาจารย์สุรินทร์ได้รับการประกาศให้เป็นคนดีศรีสังคม ทำให้มีผู้คนที่สนใจในงานพัฒนาได้เข้ามาเยี่ยมพื้นที่เป็นระยะ ๆ และต่อมาในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2539 มูลนิธิโกมลคีมทอง ได้เสนอให้อาจารย์สุรินทร์เป็นองค์ปาฐกของปาฐกถาโกมลคีมทองในหัวข้อ “ครูของแผ่นดิน” ณ หอประชุมเลี่ยมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ส่งผลให้ชื่อเสียงของอาจารย์สุรินทร์และชุมชนสากลโด่งดังมากขึ้น มีผู้คนสนใจเดินทางมาเยี่ยมชมกิจกรรมของชุมชนถี่มากขึ้น จนถึงกับมีการเชิญอาจารย์สุรินทร์ไปออกรายการทีวีถึง 2 ครั้ง นอกจากนี้หน่วย

งานต่าง ๆ ยังได้มีการเชิญอาจารย์และผู้นำชุมชนท่านอื่นไปอภิปรายในที่ประชุมและสัมมนาอยู่เสมอ สร้างความมั่นใจและความภาคภูมิใจแก่สมาชิกเป็นอย่างมาก แต่ในขณะเดียวกันแรงต้านจากผู้ที่ไม่รู้สึกว่า ตนกำลังสูญเสียผลประโยชน์ก็มีอยู่บ้าง แต่ไม่แสดงออกอย่างชัดเจนนัก หากคงแสดงออกในรูปของการเพิกเฉย บางคนก็รู้สึกว่าคุณไม่ได้ประโยชน์อะไรด้วย จึงไม่เข้าร่วมในกิจกรรมของกลุ่มที่จัดขึ้น

4.4 พัฒนาการทางการเมือง

ในระยะเวลาที่ผ่านมา การปรับเปลี่ยนและการขยายตัวของอาชีพต่าง ๆ ภายในชุมชนมีเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม โดยในการเปลี่ยนแปลงอาชีพนี้ ครอบครัวส่วนใหญ่ในชุมชนจะเปลี่ยนแปลงไปโดยสิ้นเชิง โดยให้ลูกหลานในวัยหนุ่มสาวรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมที่เข้ามาตั้งในชุมชนเพียงอย่างเดียวเป็นรายได้หลัก ส่วนพ่อแม่ที่สูงอายุก็จะอยู่กับบ้าน หาผักหาปลาเป็นกับข้าวบ้าง เล็กน้อย บางครอบครัวก็รับจ้างเป็นอาชีพเสริมหลังจากทำนา โดยยังไม่กล้าละทิ้งอาชีพการทำนาเสียทั้งหมด และยังมีบางครอบครัวที่เป็นส่วนน้อยยังคงทำนาหรือทำสวนเพียงอย่างเดียว ในขณะที่มีครอบครัวอีกส่วนหนึ่งที่เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์สากลี จะมีการประกอบอาชีพที่แตกต่างไปจากครอบครัวส่วนใหญ่ คือ การประกอบธุรกิจขนาดเล็ก เช่น ขายขนม ซ่อมจักรยานยนต์ เป่าแก้ว ตัดกระดาษ ขายกล้วยเดี่ยว ฯลฯ ความแตกต่างในทางเศรษฐกิจและสังคมดังกล่าว มีส่วนในการนำไปสู่การพัฒนาทางการเมืองในระดับชุมชนที่ต่างกันออกไป โดยเฉพาะในส่วนของผู้นำท้องถิ่นและการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในกิจกรรมหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ในชุมชน

4.4.1 ลักษณะของการได้เป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และเครือข่ายทางอำนาจในระดับชุมชน

ในอดีตคนที่ได้รับการเลือกตั้งให้เป็นกำนันผู้ใหญ่บ้าน จะมีความอาวุโส และมีความรอบรู้ในเรื่องการทำมาหากิน และการติดต่อประสานงานกับทางราชการ บุคคลในตำแหน่งดังกล่าวมักมีญาติพี่น้องมาก บางคนจบนักธรรม หรือเคยบวชเรียนมาเป็นเวลานาน จึงได้รับความยอมรับนับถือจากคนในชุมชน เพราะมีความรู้ความเข้าใจในสภาพความเป็นอยู่ของคนในชุมชน สามารถให้คำปรึกษาหรือตัดสินใจให้คนในชุมชนได้ ต่อมาเมื่อคนเหล่านี้เกษียณอายุลงไป ผู้นำที่ได้รับการเลือกตั้งเข้ามาใหม่ล้วนเป็นคนหนุ่ม มีเพื่อนมาก ฐานะดี แต่ในขณะเดียวกันก็ไม่ค่อยเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน เพราะได้อ่านาจรวดเร็วเกินไป ถือว่าตนเองเป็นผู้ปกครองคนทั้งชุมชน

ต่อจากทางอำเภอ จึงไม่ให้ความเคารพนบหรือเชื่อฟังผู้อาวุโส ไม่สนใจความเป็นไปในชุมชน หลายคนหมกมุ่นอยู่กับอบายมุขและสนุกสนานกับเพื่อนฝูง

ในอดีตนั้นตำแหน่งเหล่านี้จะติดตัวจนเกษียณ เมื่อได้รับตำแหน่งแล้วจึงไม่จำเป็นต้องทำดีกับชาวบ้านเพื่อหาเสียงไว้สำหรับการเลือกตั้งคราวต่อไป กำนันผู้ใหญ่บ้านที่อยู่ในวัยหนุ่มจึงมีวาระการดำรงตำแหน่งยาวนานมาก และหากคนเหล่านี้มีทัศนคติว่ากำนันผู้ใหญ่บ้านนั้นเป็นคนของรัฐแล้ว ก็จะทำให้ห่างเหินกับคนในชุมชนได้มาก ในขณะที่วัยกันตำแหน่งเหล่านี้ล้วนมีช่องทางหากินอยู่มาก โดยเฉพาะกับงานพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น งานซ่อมสร้างถนน งานสร้างแหล่งน้ำ ฯลฯ เพราะเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการดูแลงบประมาณในการดำเนินงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีการยกฐานะให้สภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นนิติบุคคลแล้ว อำนาจในการอนุมัติจ้างแก่ผู้ใดดำเนินการก็ได้ตามมติของที่ประชุมสภาตำบล หรือองค์การบริหารส่วนตำบล โดยในทางปฏิบัตินั้นกำนันจะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของที่ประชุมมาก

4.4.2 บทบาทหน้าที่ของกำนันผู้ใหญ่บ้าน

บทบาทหน้าที่ของกำนันผู้ใหญ่บ้าน ในการรับรู้ของชาวบ้านในยุคต้น มีอำนาจเบ็ดเสร็จในตัว แต่อำนาจนั้นก็เต็มไปด้วยคุณธรรม ทำหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของชาวบ้าน การทำมาหากิน ระดมกำลังของลูกบ้านเพื่อพัฒนาชุมชน เป็นเสาหลักของชุมชน ชาวบ้านมองผู้นำในฐานะที่เป็นคนในชุมชน หากแต่ในระยะต่อมา อำนาจหน้าที่ของผู้นำมีเพิ่มมากขึ้นในฐานะเป็นตัวแทนของทางราชการ ทำหน้าที่ในบางเรื่อง เช่น การรับแจ้งเกิด แจ้งตาย ทำหน้าที่ประสานงานในโครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่รัฐมีต่อหมู่บ้าน ทั้งในเรื่องของสุขภาพอนามัย การเกษตร การปกครอง งานพัฒนาที่ต้องระดมแรงงานของลูกบ้านเข้ามาช่วย ผู้นำในภาพของความเป็นคนในชุมชน จึงเปลี่ยนไปอยู่ในฐานะตัวแทนของทางราชการ ชนชั้นระหว่างผู้นำกับชาวบ้านจึงปรากฏขึ้น ประกอบกับความเปลี่ยนแปลงของอาชีพการงานในชุมชน ที่ทำให้คนในชุมชนเกิดความเหินห่างกันมากขึ้น ตัวกำนันเองก็สนใจพุดคุยอยู่เฉพาะในหมู่เพื่อนฝูงและการพนัน ไม่สนใจร่วมกิจกรรมกับชาวบ้าน ความเหินห่างกับลูกบ้านจึงมีมากขึ้น จนชาวบ้านเห็นว่ากำนันและกลุ่มของกำนันมีผลประโยชน์เกี่ยวข้องกับทางราชการอยู่มาก เพราะไม่จำเป็นต้องทำงานทำการเป็นหลักแหล่ง ก็สามารถมีรายได้มาใช้สอยอย่างสบาย

4.4.3 ความสัมพันธ์ทางสังคมและการเมืองในชุมชน

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีวิต อันเกิดจากอาชีพที่เปลี่ยนแปลงไป ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตในชุมชนหลายประการ ผู้สูงอายุ เล่าว่า เมื่อก่อน การทำนา สามารถเรียกเพื่อนบ้านเข้ามาช่วยงานในท้องนาได้ทุกขั้นตอน ตั้งแต่การไถ การถอนกล้า การปักดำ การเกี่ยวข้าว การนวดข้าว จนถึงการขนข้าวขึ้นยุ้งฉาง ทุกคนต่างพึ่งพาอาศัยกัน ผลัดกันเอาแรง หรือเรียกว่า “ลงแขก” จึงมีความผูกพันกันสูงมาก ปัจจุบัน ไม่สามารถทำแบบเดิมได้ เพราะแต่ละครัวเรือนต่างมีสมาชิกเพียงไม่กี่คน ถูกหลานในวัยหนุ่มสาวต่างไปทำงานในเมืองหรือในโรงงานเหลือเพียงผู้สูงอายุหรืออยู่ในวัยกลางคนขึ้นไป แต่ผืนนากลับมีขนาดใหญ่ขึ้นเพราะรับซื้อจากเพื่อนบ้านข้างเคียง ในขณะที่เดียวกันก็มีเครื่องจักรกลที่สามารถทำงานได้รวดเร็วกว่าแรงงานคนและแรงงานสัตว์มากนัก ข้าวยังมีราคาถูกกว่าด้วย หากต้องการแรงงานคนเข้ามาช่วยจึงต้องใช้วิธีการจ้าง โดยผู้รับจ้างเหล่านี้ก็มักจะไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเองแล้ว และต้องอาศัยรายได้จากอาชีพการรับจ้างเป็นรายได้หลัก บางครั้งก็ต้องไปจ้างมาจากพื้นที่ใกล้เคียง

กิจวัตรประจำวันในอดีต เมื่อหลังหน้านา คือ การพักผ่อน หลังจากที่ต้องทำงานหนักมา 6-7 เดือน ชาวบ้านจะจับกลุ่มพูดคุยกันทั้งชายหญิง มีการทำเครื่องใช้สอยในครัวเรือน เช่น การจักสาน ถักแห หาลา ฯลฯ ปัจจุบัน เมื่อการทำนาไม่ใช่อาชีพหลักของชุมชน กลุ่มที่จับกลุ่มพูดคุยกันจึงเป็นกลุ่มผู้มีอายุตั้งแต่วัยกลางคนขึ้นไป ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง โดยคุยกันในเรื่องของละครโทรทัศน์ที่ดูกันเมื่อคืน การตีเลขห่วยได้ดินจากการฝัน เรื่องของชีวิตหรือความประพฤติดของลูกหลานที่ไปทำงานในโรงงานหรือต่างถิ่น

ความขัดแย้งในชุมชนมีไม่ชัดเจนมากนัก โดยจะเป็นเรื่องของความไม่พอใจต่อกันในระหว่างกลุ่มของผู้นำที่เป็นทางการ คือ กลุ่มของกำนัน กับผู้นำที่ไม่เป็นทางการ คือ กลุ่มของอาจารย์สุรินทร์ แต่ก็โดยเฉพาะในหมู่ผู้ที่มีความใกล้ชิดมาก ๆ เท่านั้น ส่วนชาวบ้านทั่วไปนั้น แม้จะมีนิทนาถกันบ้างลับหลัง แต่พอเจอกันก็ทักทายกันเป็นอย่างดี

4.5 งานบุญประเพณีและพิธีกรรม

วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน มีเจ้าอาวาสซึ่งเป็นที่เคารพศรัทธาของคนทั่วไป ในช่วงที่ว่างเว้นจากงานในนา ก็จะมีงานเทศกาลเป็นระยะ ๆ หลายงาน ทั้งงานบุญและงานสนุกสนาน

รื่นเริง เช่น เข้าพรรษา ออกพรรษา ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า ถวายกระทง สงกรานต์ งานทำบุญเดือนสิบ ฯลฯ งานเหล่านี้จะจัดกันในบริเวณวัด ซึ่งคนทั้งชุมชนจะมาเข้าร่วม เป็นช่วงเวลาแห่งความสุขสนุกสนาน หนุ่มสาวได้มีโอกาสมาพบปะและทำความคุ้นเคยกัน พ่อค้าชาวจีนที่เดินทางตระเวนสัญจรไปขายสินค้าตามท้องถิ่นต่าง ๆ ก็จะนำสินค้าแปลก ๆ จากท้องถิ่นอื่นมาขายในงานวัดนี้ ทุกงานจะมีการทำบุญตักบาตรเลี้ยงพระเพื่อสร้างสมบุญกุศล ในขณะเดียวกันก็เป็นโอกาสที่พระจะได้เทศนาสั่งสอนธรรมแก่คนในชุมชนด้วย

คนในชุมชนให้ความสำคัญของ “ความดี” มากกว่า “ความมั่งมี” เพราะทุกครัวเรือนสามารถแสวงหาปัจจัยในการดำรงชีวิตได้อย่างพอเพียงจากผืนนาของตน ทำให้ไม่จำเป็นต้องดิ้นรนแสวงหาปัจจัยอื่น ๆ ความจำเป็นในการใช้เงินจึงมีน้อยมาก ซึ่งทำให้เงินไม่มีความสำคัญไปด้วย การมีเงินมากหรือเงินน้อยจึงไม่ใช่สิ่งที่คนในชุมชนให้ความสนใจ ในขณะที่คนดี มีคุณธรรม มีภูมิปัญญาความรู้ จะเป็นคนที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือศรัทธา และกลายเป็นผู้นำไปโดยปริยาย ซึ่งส่งผลให้กลายเป็นผู้ที่สามารถคลี่คลายปัญหาต่าง ๆ ให้กับคนในชุมชนได้ด้วย เช่น ในเรื่องของความขัดแย้งระหว่างคนในชุมชน หากได้ผู้ที่คนส่วนใหญ่ในชุมชนให้ความเคารพนับถือเข้ามาไกล่เกลี่ยก็สามารถคลี่คลายปัญหานั้นไปได้ด้วยดี

งานบุญประเพณี พิธีกรรม เคยเป็นเครื่องร้อยรัดดวงน้ำใจให้ชาวบ้านเกิดความผูกพันกัน และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ปัจจุบันงานบุญประเพณี พิธีกรรม ยังสามารถพบเห็นได้ในชุมชนสากลิ บางบ้านก็ยังปฏิบัติสืบต่อมา บางบ้านก็ไม่ได้ทำหรือไม่ได้เข้าร่วมแล้ว ได้แก่

4.5.1 การบวชเรียน

ในอดีต เด็กหนุ่มต้องผ่านการบวชเรียนทุกคน คนละอย่างน้อย 1 พรรษา แต่ปัจจุบันเมื่อมีการออกไปเรียนหรือทำงานนอกชุมชนกันมากขึ้น หลายคนก็ไม่ยอมบวช หรือหากบวชก็จะบวชประมาณ 1-2 สัปดาห์ พอเป็นพิธี แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ยังคงให้ความสำคัญกับงานบวชอยู่มาก ในการจัดงานบวชนั้น ชาวบ้านส่วนใหญ่จะจัดให้มีขบวนแห่หน้าจากบ้านไปวัด โดยจะมีเพื่อนบ้านเข้าร่วมเป็นจำนวนมาก บ้านที่จัดงานบวชส่วนใหญ่จะจัดให้มีการเลี้ยงพระในตอนกลางวัน โดยมีเพื่อนบ้านไปช่วยกันทำอาหาร มีบางบ้านที่มีฐานะร่ำรวยก็จะจัดให้มีมหรสพ ในคืนก่อนวันที่จะบวชด้วย งานบวชนี้ชาวบ้านส่วนใหญ่ถือว่ามีความสำคัญจำเป็นต้องจัด เพื่อให้ผู้คนใน

ชุมชนรับรู้และมาร่วมงานมาก ๆ จะถือเป็นหน้าเป็นตาของญาติ ๆ โดยเฉพาะพ่อ แม่ พี่และน้องของชายหนุ่มที่บวชพระนั้น

ชายหนุ่มที่บวชจะรู้สึกว่าได้ทดแทนคุณพ่อแม่ ช่วยให้พ่อแม่ได้ขึ้นสวรรค์ และเป็นสิ่งที่ต้องทำให้พ่อแม่ก่อนที่จะแต่งงานมีเหย้ามีเรือนออกไป ส่วนพ่อแม่ก็จะรู้สึกว่า ลูกชายนั้นได้ทดแทนคุณแล้ว และจะรู้สึกซาบซึ้ง บางรายถึงกับน้ำตาไหลเมื่อได้เห็นลูกชายสวมผ้าเหลือง และรู้สึกว่าการบวชนั้น จะทำให้ลูกชายของตนเปลี่ยนแปลงจากเด็ก ๆ เป็นผู้ใหญ่ เป็น “คนสุก” ที่สามารถรับผิดชอบชีวิตของตนเองได้เต็มที่ จึงมักเรียกชายหนุ่มที่ผ่านการบวชเรียนแล้วว่า “ทิด” ชาวบ้านที่ได้ยินจะรู้สึกว่ชายหนุ่มที่มีคำว่าทิดนำหน้านั้น ก็จะให้ความเชื่อถือ ส่วนชายหนุ่มที่รับการเรียกขานก็จะรู้สึกว่า ตัวเองมีความสำคัญ เป็นที่ยอมรับของเพื่อนบ้านและสังคมรอบข้าง สาว ๆ และพ่อแม่ของสาว ๆ ก็จะชอบมากกว่าที่จะให้ลูกสาวของตนแต่งงานกับคนที่ได้บวชเรียนแล้ว ซึ่งความเชื่อที่ชายผู้ผ่านการบวชเรียนได้รับนี้ อาจเกิดสืบเนื่องมาจากความเคารพนบอบที่รับมาเมื่อสมัยยังเป็นพระ

ชาวบ้านซึ่งปรกตินิยมไปทำบุญในวันพระอยู่แล้ว ก็จะเข้าวัดมากขึ้น เนื่องจากมีญาติมิตร หรือคนที่รู้จักบวชอยู่ในวัด จึงมีโอกาสดำรับฟังธรรม หรือได้รู้จักมักคุ้นกับพระภายในวัด ซึ่งส่งผลให้เกิดความศรัทธาและยังคงเข้าวัดต่อเนื่องตลอดไป แม้ว่าญาติมิตรของตนจะลาสิกขาบทไปแล้วก็ตาม

4.5.2 เข้าพรรษา

เป็นประเพณีที่ชาวบ้านยังคงให้ความสำคัญอยู่มาก เมื่อถึงวันเข้าพรรษา ชาวบ้านหลายคนโดยเฉพาะผู้ชายปวราณาตัวว่าจะหยุดการกินเหล้า หรือเลิกอบายมุขต่าง ๆ พ่อแม่ส่วนใหญ่ที่มีลูกชายอายุครบบวช ก็จัดให้ลูกชายบวชในช่วงก่อนเข้าพรรษา เพื่อให้จำพรรษาในช่วงเข้าพรรษานี้ ในอดีต ช่วงวันก่อนเข้าพรรษา ชาวบ้านจะช่วยกันหล่อเทียนพรรษา โดยจะนำเศษเทียนมาจากบ้านของตน และมาร่วมกันหล่อ ณ กลางหมู่บ้าน หลังจากนั้นก็จะร่วมกันแห่ “เทียนพรรษา” นั้นไปถวายวัด ในวันเข้าพรรษา เพื่อใช้จุดให้แสงสว่างในโบสถ์ ตลอดช่วงเข้าพรรษานั้น ปัจจุบันชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงมีประเพณีนำเทียนพรรษาไปถวายวัด แต่จะเตรียมเทียนพรรษาโดยซื้อจากร้านค้าในตลาด ซึ่งทำให้วัดได้รับเทียนเป็นจำนวนมาก แต่แท่งเล็ก “...ไม่โตเหมือนสมัยก่อนหรอก แต่รวม ๆ แล้วมันก็เยอะ พระก็ไม่รู้จะเอาไปทำอะไร ทั้ง ๆ ขว้าง ๆ เสียมาก...” (ป้าเลียบ)

ในวันเข้าพรรษา จะมีการจัดงานทำบุญตักบาตรที่วัด มีชาวบ้านมาร่วมงานกันเป็นจำนวนมาก โดยแต่ละคนจะนำข้าวใส่ขัน และกับข้าวใส่ภาชนะต่าง ๆ มาตักบาตร ตั้งแต่บิณฑบาต หนึ่งมื้อ หนึ่งมื้อ หนึ่งมื้อ จนถึงกล่องพลาสติก แต่หลังจากที่พระสงฆ์ให้ศีลให้พรแล้ว ก็มักจะรีบกลับบ้านกันทันที ไม่มีการอยู่รับประทานอาหารร่วมกันดังแต่ก่อน ทำให้มีอาหารเหลือมากมาย โดยให้เหตุผลว่า “ต้องรีบกลับไปทำงาน...” หรือ “อยู่ไม่ได้เดี๋ยวจะไปเที่ยว...กัน...”

ช่วงระยะเวลาตั้งแต่เข้าพรรษาจนถึงออกพรรษา ในทุกวันพระ ชาวบ้านจะนำอาหารไปใส่บาตรที่วัดเป็นจำนวนมาก แต่ไม่มากเท่าวันเข้าพรรษา ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่เมื่อพระฉันเสร็จ และให้ศีลให้พรเรียบร้อยแล้วก็จะรีบกลับบ้าน สถานการณ์ของความสัมพันธ์เช่นนี้ มีส่วนสำคัญที่ทำให้มีอาหารเหลือทิ้งเป็นจำนวนมาก แม้ว่าจะมีการนำไปเลี้ยงสุนัขภายในวัดบ้าง แต่ก็ยังคงมีอาหารเหลืออยู่อีกมาก และถูกปล่อยทิ้งให้เน่าเสีย ชาวบ้านบางส่วนที่ไม่ต้องการให้อาหารเน่าเสีย หรือต้องการความสะดวกในการจัดเตรียมสิ่งของ ก็จะนำอาหารแห้งมาใส่บาตร ซึ่งภาชนะหรือบรรจุภัณฑ์ที่ห่อหุ้มอาหารแห้งเหล่านี้เป็นแหล่งสำคัญของมูลฝอยที่ย่อยสลายได้ยากด้วยเช่นกัน

4.5.3 ออกพรรษา

ในวันออกพรรษา จะมีการทำบุญตักบาตร ฟังธรรมจากพระที่ทางวัดได้นิมนต์มาเทศน์ให้ฟัง มีชาวบ้านมาร่วมตักบาตรเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านเหล่านี้ส่วนใหญ่มีการพาลูกหลานตัวเล็ก ๆ มาด้วย ส่วนวัยรุ่นนั้นมาร่วมน้อย คนหนุ่มสาวที่มาร่วมส่วนใหญ่มักเป็นครอบครัว/สามีภรรยา

ในวันนี้พบว่าแม้ทางวัดจะประกาศให้คนที่มาร่วมตักบาตรอยู่รับประทานอาหารร่วมกัน แต่ก็ปรากฏว่าเมื่อพระฉันอาหารเสร็จ สวดชะยันต และชาวบ้านกรวดน้ำเสร็จแล้ว ก็ต่างรีบแยกย้ายกันกลับบ้าน เหลือเพียงชาวบ้านไม่กี่คนและผู้ที่เป็นบวชชีพรหมณ์อีกจำนวนหนึ่งอยู่รับประทานอาหารร่วมกัน ทำให้มีอาหารเหลือเป็นจำนวนมาก

ในช่วงก่อนวันออกพรรษา 7 วัน วัดมารวิชัยได้จัดให้มีการบวชชีพรหมณ์ขึ้น โดยชาวบ้านที่มาร่วมบวชชีพรหมณ์ จะต้องสวมเสื้อผ้าสีขาว และพักอยู่ที่วัดตลอดทั้ง 7 วัน มีการถือศีล 8 ศีลขารธรรมะ สวดมนต์ทำวัตร นอกจากนี้ทางวัดก็ได้นิมนต์พระนักเทศน์ที่มีชื่อเสียงจากวัดต่างถิ่นมาบรรยายธรรมให้ฟังด้วย ซึ่งก็มีชาวบ้านที่ไม่ได้บวชชีพรหมณ์ไปร่วมฟังด้วยพอสมควร โดยเมื่อ

กลับมาบ้านแล้วก็มีการนำมาเล่าสู่กันฟังและนำคำบรรยายเหล่านั้นมาอภิปรายถกเถียงแลกเปลี่ยนกันอย่างกว้างขวาง

4.5.4 ตักบาตรเทโว

ในวันรุ่งขึ้นหลังจากวันออกพรรษา 1 วัน จะเป็นวันที่มีพิธีตักบาตรเทโว ชาวบ้านจะนำข้าวสารใส่ขันมาตักบาตรในช่วงเช้า โดยจะขึ้นเข้าแถวขนานกันสองแถวบนบริเวณศาลาการเปรียญ อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย ในข้าวสารนี้มีการใส่เหรียญลงไปด้วย เมื่อได้เวลามัคทายกจะเดินถือพานนำขบวนพระและเณรทุกรูปในวัดซึ่งมีบาตรอยู่ในมือ ผ่านกลางระหว่างแถวทั้งสองแถวของชาวบ้าน ชาวบ้านจะนำดอกไม้ที่นำมาด้วยใส่พานของมรรคทายกนี้ และตักข้าวสารใส่บาตรพระที่เดินตามหลังมาจนสิ้นสุดขบวน ในระหว่างนี้จะมีเด็กวัดคอยนำถังพลาสติกมาถ่ายข้าวสารจากบาตรพระที่เต็มแล้ว ชาวบ้านแต่ละคนจะมีใบหน้าอิ่มเอิบ ยิ้มแย้มแจ่มใส ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน ไม่มีการแย่งที่ขึ้นหรือที่นั่งกัน

นอกจากนี้ชาวบ้านบางส่วนที่ค่อนข้างมีอายุ จะนำชะลอมที่สานจากไม้ไผ่ซึ่งบรรจุผลไม้ชนิดต่าง ๆ มาถวายพระด้วย ชะลอมนี้จะมีการตกแต่งด้วยกระดาษสีต่าง ๆ ที่ทำเป็นดอกไม้ และเป็นธงสามเหลี่ยมขนาดเล็กที่มีก้านเป็นไม้ไผ่เสียบกับชะลอม ส่วนบางคนที่สานชะลอมไม่เป็นก็จะใช้ภาชนะอย่างอื่น เช่น ถังพลาสติก กาละมังขนาดใหญ่ ใส่ผลไม้ชนิดต่าง ๆ มาแทน แต่ก็ยังคงล้วนมีการตกแต่งด้วยธงและดอกไม้ที่ทำจากกระดาษสีทั้งสิ้น

4.5.5 ลอยกระทง

ยังคงเป็นประเพณีที่ชาวบ้านให้ความสำคัญอยู่มาก โดยเฉพาะในช่วงสองปีที่ผ่านมา ีระดับน้ำในชุมชนค่อนข้างสูง คนในชุมชนเริ่มหันกลับมาให้ความสนใจต่อสภาพของชุมชนที่มีความผูกพันใกล้ชิดกับน้ำมากขึ้น มีการนำเรือออกมาในคืนวันเพ็ญเดือน 12 เพื่อลอยกระทงกันเป็นจำนวนมาก โดยผู้คนส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่าเป็นการขอขมาต่อแม่พระคงคา ทางวัดก็มีการจัดงานกันอย่างใหญ่โต มีคนในชุมชนมาเข้าร่วมเป็นจำนวนมาก แม้ว่าการรวมวัดบางคนจะนำการเล่นบางอย่างที่เป็นการละเล่นสมัยใหม่เข้าไปบ้าง เช่น การประกวดสาวประเภทสอง แต่ก็ยังคงมีการละเล่นบางส่วนที่เป็นการละเล่นที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น และมีการละเล่นบางอย่างที่ฟื้นฟูกันขึ้นมาใหม่ เช่น การเล่นเพลงเรือ การแข่งเรือ การเล่นลิเก การสอยดาว ฯลฯ ชาวบ้านหลายคนที่อยู่

ในวัยกลางคนขึ้นไป ยังคงจดจำและเคยเข้าร่วมกิจกรรมการเล่นเหล่านี้มาก่อน เมื่อมีการฟื้นฟูขึ้นมาจึงดีใจ และให้คำแนะนำหรือเข้าร่วมกิจกรรมอย่างสนุกสนานร่วมกับคนในวัยหนุ่มสาว

ในคืนวันลอยกระทงนี้ ทางวัดจะจัดให้มีมหรสพและการเล่นในช่วงกลางคืน ในอดีตชาวบ้านที่จะมาเข้าร่วมต้องพาเรือมา หรือเดินมาตามคันนา โดยเดินกันมาเป็นกลุ่ม ๆ ในกลุ่มที่มีสาว ๆ ก็จะมีหนุ่ม ๆ ในหมู่บ้านเดินคุมมาด้วยเพื่อดูแลไม่ให้หนุ่ม ๆ หมู่บ้านอื่นมาเกาะเกาะ โดย “...จะออกตั้งแต่หัวค่ำอีสาวเดินกลาง มีไอหนุ่มถือไม้ตะพดเดินขนาบสองข้าง...” (น้ำพลอย)

4.5.6 การบวงสรวงบูชาศาลเจ้าทุ่ง

ชุมชนในภาคกลางนิยมตั้งบ้านเรือนตามแนวสองฝั่งของลำน้ำ จึงอาศัยลักษณะการถือครองที่ดินเป็นเครื่องกำหนดความเป็นสมาชิกของชุมชน โดยชาวบ้านที่ทำนาในท้องทุ่งผืนเดียวกัน ก็จะถือว่าเป็นคนในชุมชนเดียวกัน ซึ่งจะเรียกว่าเป็น คนทุ่งเดียวกัน และเรียกตัวเองว่า ชาวทุ่ง เช่น ชาวทุ่งสาครี ชาวทุ่งमारวิชัย ฯลฯ “...ทุ่งจึงเป็นหัวใจของหมู่บ้านภาคกลาง เพราะถือว่าเป็นเขตการผลิตของชุมชนกลุ่มหนึ่งที่ทำนาร่วมทุ่งเดียวกัน...ผีของชาวบ้านจึงเป็นผีของท้องทุ่งหนึ่ง...” (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรทิไล เกศวิธา, 2537) เรียกว่า เจ้าทุ่ง โดยจะตั้งศาลเจ้าทุ่งไว้ตามหัวทุ่งต่าง ๆ

ในบริเวณใกล้ ๆ กับจุดที่ลำคลองสาครี มาบรรจบกับลำคลองขมนจินนั้น มีศาลโบราณตั้งอยู่ 2 หลัง เป็น “ศาลเจ้าทุ่ง เพราะตั้งอยู่นอกบริเวณบ้าน ใกล้กับท้องนา ชาวบ้านบวงสรวงเพื่อขอให้คุ้มครองไร่นาและพืชผล” “...มีเจ้าพ่อแก้ว เจ้าพ่อหลักเมือง เจ้าพ่อเทพา...” (ครุรินทร์) ในสมัยก่อนชาวบ้านจะจัดงานบวงสรวงศาลเจ้าทุ่งเป็นประจำทุกปี โดยมีคนที่เป็นร่างทรงของเจ้าทุ่งเป็นผู้นำ ต่อมาเมื่อประมาณ 20 ปีก่อน คนที่เป็นร่างทรงของเจ้าทุ่งได้เสียชีวิตลง การจัดงานบวงสรวงจึงค่อย ๆ หายไปและเลิกราไปในที่สุด เพราะไม่มีคนจัดการ

ต่อมาในช่วงกลางปี 2539 ครุรินทร์ได้ชักชวนชาวบ้านให้ร่วมกันบูรณะศาลเจ้าทุ่งและฟื้นฟูพิธีกรรมการบวงสรวงเจ้าทุ่ง เพื่อให้เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์อันเป็นที่นับถือและยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนได้ พิธีกรรมการบวงสรวงเจ้าทุ่ง จึงเริ่มต้นขึ้นอีกครั้งในช่วงกลางปี พ.ศ. 2539 นั้นเอง โดยได้มีการช่วยกันถางพืชพรรณที่ขึ้นปกคลุมศาลทั้งสองและบริเวณรอบ ๆ ออกจนเตียนโล่ง และได้นิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์เย็นในวันก่อนงาน และวันต่อมาก็ได้มีการจัดทำบุญเลี้ยงพระใน

ตอนเช้า และในตอนสายก็ได้มีพิธีกรรมบวงสรวงศาลเจ้าทุ่งขึ้นโดยได้มีการเข้าทรงด้วย มีชาวบ้านเข้าร่วมประมาณ 100 คน ในการจัดงานครั้งนี้ได้มีการเรียโรเงินและสิ่งของได้จำนวนหนึ่ง ซึ่งชาวบ้านผู้ประสานงานได้วางแผนที่จะใช้บูรณะศาลทั้งสอง และใช้ในการจัดงานในปีต่อไป

ความเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมชุมชนได้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว เริ่มจากวิถีการผลิตที่แต่เดิมจะมี “การลงแขก” เพื่อระดมแรงงานมาช่วยกันทำนา เกี่ยวข้าว นวดข้าว ฯลฯ ก็ได้เลือนหายไป เพราะมีเครื่องจักรกลที่สามารถทำงานได้อย่างรวดเร็วในปริมาณมากเข้ามาแทน จากเดิมในระบบการผลิตเพื่อยังชีพที่ใช้ปัจจัยการผลิตที่สามารถหาได้ในชุมชน เช่น เกวียน วัว ควาย ฯลฯ เมื่อเข้าสู่ระบบการผลิตเพื่อการพาณิชย์ ก็ต้องใช้ปัจจัยการผลิตที่นำเข้ามาจากภายนอกชุมชน เช่น รถไถ เครื่องสูบน้ำ พันธุ์ข้าว ปุ๋ยเคมี เครื่องนวดข้าว ฯลฯ ประกอบกับมีการก่อสร้างเขื่อนและประตูน้ำเพื่อใช้ในการชลประทาน โดยกักเก็บน้ำและควบคุมระดับน้ำให้คงที่ตลอดเวลา ทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป โดยใช้เวลาส่วนใหญ่ไปกับกิจกรรมในท้องนามากขึ้น การทำนาสองครั้งจะเป็นนาดำ ที่ต้องใช้พันธุ์ข้าวสมัยใหม่จากต่างประเทศ หรือพันธุ์ข้าวที่พัฒนาโดยทางราชการ ซึ่งต้องการการใส่ปุ๋ยเป็นจำนวนมาก จึงจะทำให้ให้ต้นข้าวเจริญงอกงามให้ผลผลิตสูง

จากพัฒนาการที่เกิดขึ้นต้องานบุญประเพณีและพิธีกรรมที่สำคัญในชุมชนแห่งนี้ ดังที่กล่าวมานั้น ทำให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของค่านิยมและระบบคิดของคนในชุมชน ที่ลดความเข้มข้นของการให้ความสำคัญในการดำเนินกิจกรรมร่วมกันอันเป็นความสัมพันธ์ในเชิงสังคมลงไปมาก โดยให้ความสำคัญกับพิธีกรรมทางศาสนาเป็นหลัก ดังนั้นการร่วมแรงร่วมใจกันดำเนินกิจกรรมเพื่อสร้างสรรค์ชุมชนให้น่าอยู่มากขึ้นจึงทำได้ยากขึ้นกว่าสมัยก่อน นอกจากนี้ ด้วยวิถีของพิธีกรรมเช่นนี้ ก็ได้ส่งผลต่อปัจจัยหลักในเชิงรูปธรรมที่เชื่อมโยงชาวบ้านกับวัดหรือพระสงฆ์เอาไว้ ก็คือ อาหาร ที่ชาวบ้านต้องนำมาทำบุญ ซึ่งแต่เดิมชาวบ้านให้คุณค่าว่า เป็นสิ่งที่จะทำนุบำรุงให้พระพุทธศาสนาสามารถสืบต่อออกไปได้อย่างยั่งยืน และเป็นสิ่งเชื่อมโยงคนในชุมชนเข้าด้วยกัน เพราะจะต้องมีการรับประทานอาหารที่เหลือจากการฉันของพระร่วมกัน ทำให้ไม่มีอาหารเหลือทิ้ง ทั้งยังเป็นช่วงเวลาสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนได้พูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันเป็นอย่างมาก ก็กลับกลายเป็นวัตถุสิ่งของประกอบพิธีกรรมที่ทำตาม ๆ กันไปเท่านั้น โดยชาวบ้านจะรอให้ถึงเวลาใส่บาตร เมื่อได้ใส่บาตรแล้วก็ถือว่าเสร็จพิธีกรรมในการทำบุญ และแยกย้ายกันกลับบ้านได้ ทำให้อาหารที่นำมาถวายวัดเหล่านี้ ตกเป็นภาระแก่พระสงฆ์ เด็กวัด และสัตว์เลี้ยง ซึ่งส่วนใหญ่ไม่สามารถบริโภคอาหารให้หมดไปได้ เพราะมีปริมาณมากมาย ทำให้มีอาหารเหลือทิ้งเป็นจำนวน

มาก เกิดเป็นมูลฝอยต่อไป ส่วนอาหารแห่งนั้น ก็มีบรรพจน์ที่จะกลายเป็นมูลฝอยที่ย่อยสลายได้ยากต่อไป

4.6 สรุปพัฒนาการของชุมชนสากล

พัฒนาการของชุมชนสากลในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา มีลักษณะเป็นสังคมเปิดเข้าสู่ความผูกพันกับสังคมใหญ่มากขึ้น ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นเพราะชุมชนสากล เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ใกล้เคียงกับเส้นทางคมนาคมอันเชื่อมเข้าสู่ศูนย์กลางความเจริญของประเทศคือ กรุงเทพมหานคร และกรุงเทพมหานครมาตั้งแต่สมัยที่ยังใช้การคมนาคมทางน้ำเป็นหลัก มาจนถึงสมัยที่ใช้ถนนเป็นเส้นทางหลักของการคมนาคม ทำให้ชุมชนสากลมีโอกาสดีที่จะได้รับอิทธิพลของความเจริญ หรือความสมัยใหม่ต่าง ๆ จากเมืองกรุงได้มาก พัฒนาการของชุมชนจึงมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับการเปลี่ยนของสังคมใหญ่ที่ครอบรอบอยู่ก็ตลอดมา พัฒนาการของระบบเศรษฐกิจก็เช่นเดียวกัน การพัฒนาของระบบการปลูกพืชโดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำนาในชุมชน เริ่มต้นจากการเปิดรับทั้งเทคโนโลยีสมัยใหม่ ทั้งเครื่องจักรกล สารเคมีกำจัดศัตรูพืช ปุ๋ยเคมี และพันธุ์ข้าวสมัยใหม่ ที่ได้รับการส่งเสริมจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ ให้เข้ามาทดแทนปัจจัยการผลิตที่เคยใช้อยู่เดิม จนทำให้สามารถเพิ่มปริมาณของการผลิตให้สูงขึ้นมาอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน โดยสิ่งที่เร่งให้ชาวบ้านเพิ่มปริมาณผลผลิตของตน ก็คือการขยายตัวของระบบตลาด ความสะดวกสบายของการคมนาคม และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสาร ทำให้ชาวบ้านต้องเร่งขวนขวายหาเงินมาซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคที่ตนต้องการ ด้วยการเร่งเพิ่มผลผลิตให้มากขึ้น แต่สิ่งที่ชาวบ้านคาดหวังกลับไม่เกิดขึ้น การยิ่งเร่งเพิ่มผลผลิต เป็นการยิ่งเร่งให้ฐานะย่ำแย่ลงไป จนบางครั้งครอครัวถึงกับต้องขายที่ดินกันไปในพื้นที่สุด อีกทั้งกระบวนการผลิตในระบบการเกษตรแผนใหม่นี้ยังส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมอย่างรุนแรง ตั้งแต่การปลูกพืชชนิดเดียวให้ได้มากที่สุด จึงต้องมีการถางพืชพรรณดั้งเดิมในชุมชนอันเป็นแหล่งอาหารสำคัญไปจนแทบหมดสิ้น หรือการใช้สารเคมีทางการเกษตรทั้งสารเคมีกำจัดศัตรูพืชและปุ๋ยเคมีที่ทำลายระบบนิเวศเป็นอย่างมาก การออกไปรับจ้างในสังคมใหญ่ เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งเสริมให้เกิดการขยายตัวของการบริโภคที่ฟุ้งฟงตลาดมากขึ้นของชาวสากล เพราะความต้องการเงินตราเพื่อซื้อหาสินค้าตนเอง ประจวบกับการเกิดขึ้นของโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ในชุมชน ก็ได้ทำให้วิถีของการรับจ้าง เป็นวิถีหลักของระบบเศรษฐกิจในชุมชนแห่งนี้ไป โครงสร้างความสัมพันธ์ต่าง ๆ ภายในชุมชนสากล จึงมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงและการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจ ระบบเศรษฐกิจจึงเป็นเหมือนฐานของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของชุมชน ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อเนื่องไปสู่ความเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมกรบริโภคของคนในชุมชนอีกทีหนึ่ง

โดยส่วนใหญ่นิยมซื้ออาหารสำเร็จรูปและเครื่องใช้จากร้านค้าและตลาด ซึ่งทำให้มีบรรทัดฐาน โดยเฉพาะถุงพลาสติกเหลือทิ้งมากมาย จนเกิดเป็นปัญหามลพิษแก่ชุมชน ในขณะเดียวกันก็มีการย้ายถิ่นของแรงงานเข้ามาในชุมชน เพื่อตอบสนองต่อการขยายตัวของตลาดแรงงานในชุมชน ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของชุมชนต่าง ๆ ภายในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปด้วยการเจือปนของของเสียต่าง ๆ ระบบเศรษฐกิจจึงเป็นสิ่งที่กำหนดพฤติกรรมและวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนด้วย

ลักษณะของการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ที่ส่งผลกระทบต่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ของวิถีชีวิตชาวบ้านในชุมชนสอดคล้องดังกล่าวนี้นั้น ล้วนแล้วแต่มีความเกี่ยวเนื่องโดยตรงกับการเกิดมลพิษขึ้นในชุมชนด้วย โดยองค์ประกอบ คุณสมบัติ และปริมาณของมลพิษ ได้มีพัฒนาการเกี่ยวเนื่องตามทิศทางการพัฒนาทุกด้านที่เกิดขึ้นในชุมชน กล่าวคือ ในยุคสมัยที่ชุมชนยังมีโครงสร้างไม่สลับซับซ้อนเช่นปัจจุบันนี้ พฤติกรรมและระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชนได้มีส่วนสำคัญในการควบคุมให้มีมลพิษเกิดขึ้นได้น้อยมาก จึงไม่ก่อให้เกิดเป็นปัญหาขึ้น เพราะสามารถกำจัดไปได้ในเวลาอันรวดเร็ว แต่เมื่อโครงสร้างภายในชุมชนมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น จากการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมและผู้คนที่มีความหลากหลายมากขึ้น ก็ได้ส่งผลกระทบต่อเนื่องถึงการเกิดขึ้นของมลพิษ ทั้งในเชิงขององค์ประกอบและปริมาณที่มีมากขึ้น รวมถึงพฤติกรรมต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อกระบวนการในการจัดการมลพิษในชุมชน

การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม รวมถึงวิถีความเป็นอยู่ของคนในชุมชน จากความเรียบง่าย พึ่งพาและเอื้ออาทรต่อกัน โดยมีธรรมชาติอันเป็นระบบนิเวศของชุมชนเป็นฐานของวิถีการดำเนินชีวิต ไปสู่ความเป็นสังคมสมัยใหม่ที่มีความสลับซับซ้อนมากขึ้น ส่งผลให้วิถีการบริโภคของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงจากการพึ่งพาธรรมชาติของชุมชน ไปสู่การพึ่งพิงระบบตลาด ซึ่งเกิดผลพลอยได้ที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ คือ ปัญหามลพิษ ซึ่งผลจากความสลับซับซ้อนของโครงสร้างภายในชุมชนที่เพิ่มมากขึ้นนี้ ทำให้กลไกของความร่วมมือกันเองภายในชุมชนที่เคยสามารถแก้ไขของชุมชนให้ถูกลงไปได้ กลับไม่อาจเป็นผลให้เกิดการแก้ไขปัญหาขึ้นได้ จึงจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการของความร่วมมือในเชิงพหุภาคีเข้ามาหนุนเสริมกระบวนการภายในชุมชนให้กลไกในการแก้ไขปัญหาที่มีอยู่เดิมมีพลังจนสามารถแก้ไขปัญหาไปได้

บทที่ 5

กระบวนการความร่วมมือเชิงพหุภาคีการเพื่อจัดการมูลฝอย

หลังจากที่ได้นำเสนอถึงสภาพทั่วไปของชุมชนสากล ที่มีพัฒนาการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย อันเป็นผลมาจากอิทธิพลของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมใหญ่ ที่เข้ากระทำต่อชุมชนอันเป็นสังคมย่อย และส่งผลที่ต่อเนื่องไปสู่การก่อเกิดปัญหามูลฝอยขึ้นในชุมชนสากล ซึ่งมีทิศทางของพัฒนาการที่เกี่ยวเนื่องกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชนด้วย ในบทนี้จะนำเสนอถึงปฏิกิริยาตอบสนองของชุมชนและภาคีต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับชุมชน โดยมีการเกาะเกี่ยวกันตัวขึ้นซ้ำ ๆ อันเป็นกระบวนการก่อเกิดของความร่วมมือระหว่างภาคีต่าง ๆ ขึ้นในชุมชนสากล

5.1 การเริ่มต้นของความร่วมมือข้ามภาคี

หากความหมายของคำว่า ความร่วมมือ คือ กระบวนการที่มีคนหลายคนมาทำงานร่วมกันไม่ว่าจะเป็นการใช้แรงงานร่วมกันหรือการใช้ความคิดร่วมกันแล้ว ก็อาจกล่าวได้ว่า ความร่วมมือได้เกิดขึ้นมาในชุมชนเป็นระยะเวลาช้านานมาแล้ว โดยเป็นความร่วมมือที่เกิดขึ้นระหว่างชาวบ้านในชุมชน เช่น การลงแขกเกี่ยวข้าว การนวดข้าว การจัดงานบุญ ฯลฯ เป็นความร่วมมือที่เกิดขึ้นในแนวราบ ทุกคนมีความเต็มใจที่จะเข้าร่วม มีจุดมุ่งหมายร่วมกันในอันที่จะทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของทุกคนดีขึ้น ไม่ได้ถูกเกณฑ์หรือถูกบังคับด้วยภาวะทั้งปวง ความร่วมมือนี้ อยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน เพราะเป็นความร่วมมือที่เกิดขึ้นภายในชุมชน ไม่ได้เกี่ยวข้องกับภายนอกชุมชน ผู้ที่เข้าร่วมในกระบวนการของความร่วมมือจึงเป็นคนในชุมชนหรืออยู่ในละแวกเดียวกัน

เมื่อจะพิจารณาถึงความร่วมมือในเชิงพหุภาคี ที่มีภาคีจากภายนอกเข้ามาเป็นองค์ประกอบของกระบวนการความร่วมมือนั้น ๆ ด้วย ก็จะต้องพิจารณาโดยอาศัยชุมชนเป็นฐานอยู่เช่นเดิม เพราะกิจกรรมของความร่วมมือที่จะพิจารณานั้น จะดำเนินไปเพื่อเสริมความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นแก่

ชุมชนเป็นหลัก อันเป็นกลยุทธ์ที่สำคัญในอันที่จะสร้างสรรค์ให้เกิดการยกระดับคุณภาพชีวิตของคนทั้งสังคมโดยรวม กิจกรรมการพัฒนาใด ๆ ที่จะเกิดขึ้นในชุมชน จึงมีความจำเป็นที่จะต้องกระทำให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชนนั้น เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการคนในชุมชนเป็นหลัก โดยในขณะเดียวกันก็สามารถสร้างประโยชน์ตอบแทนแก่ภาคอื่นที่เข้ามาเกี่ยวข้องได้ด้วย ทั้งในทางตรงและทางอ้อม

เมื่อพิจารณาบริบทของชุมชนอย่างละเอียด ก็จะพบว่าความร่วมมือในการจัดการมูลฝอย เป็นเพียงส่วนหนึ่งของกระบวนการความร่วมมือทั้งปวงที่เกิดขึ้นในชุมชน อันเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม และไม่สามารถแยกออกมาพิจารณาโดด ๆ โดยไม่สนใจต่อความร่วมมือในด้านอื่นได้ การพิจารณาถึงความร่วมมือเชิงพหุภาคีในการจัดการมูลฝอยจึงจำเป็นต้องพิจารณาถึงกระบวนการความร่วมมือเชิงพหุภาคีทั้งหมดที่เกิดขึ้นกับชุมชน เพื่อให้สามารถเข้าใจถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในกระบวนการของความร่วมมือเพื่อจัดการมูลฝอยของชุมชน โดยจะได้นำเสนอถึงพัฒนาการของความร่วมมืออันเกิดขึ้นในชุมชนในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาเป็นสำคัญ นับตั้งแต่การเริ่มก่อตัวของความร่วมมือข้ามภาคีที่เกิดขึ้นเมื่อ 40 ปีที่แล้ว และพัฒนาการที่ดำเนินมาตราบจนปัจจุบัน

5.1.1 บ้าน-โรงเรียน เกื้อกูลกัน : จุดประกายความร่วมมือต่างภาคี

ในปีพ.ศ. 2500 กำนันผู้ใหญ่บ้านและกลุ่มผู้นำในชุมชนสาคลี ได้ปรึกษากันหรือร่วมกันกับครูสุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์ (ครูรินทร์) ในการริเริ่มการก่อตั้งโรงเรียนมัธยมขึ้นในชุมชน เพื่อลูกหลานของคนในชุมชนจะได้ไม่ต้องเดินทางไปเรียนหนังสือถึงในเมือง ซึ่งในสมัยนั้นมีระยะทางไกลและลำบากพอสมควร “ต้องพายเรือไปเรียนถึงในบ้านแพน บางคนก็เดินตัดทุ่งไป” (ลุงจีน) โดยในครั้งนั้นคนในชุมชนสาคลีและชุมชนข้างเคียงได้รวบรวมเงินไปสมทบกับงบประมาณของกระทรวงศึกษาธิการ จัดสร้างเป็นอาคารเรียนหลังแรกของโรงเรียน และเริ่มสอนได้ในปี พ.ศ. 2501 ในระยะแรกนั้นให้ชื่อว่า โรงเรียนสาคลีประมวลราษฎร์บำรุง และต่อมาได้เปลี่ยนชื่อไปเป็นโรงเรียนสาคลีวิทยา

หลังจากนั้นชาวบ้าน ได้ให้การสนับสนุนในด้านต่าง ๆ แก่โรงเรียนเรื่อยมา ในช่วงที่โรงเรียนจำเป็นต้องเพิ่มเติมที่ดินขึ้น ตามข้อกำหนดของกระทรวงศึกษาธิการ ชาวบ้านกับคณะครูก็ได้ร่วมกันระดมทุนเพื่อนำมาจัดซื้อที่ดินเพิ่มเติมให้แก่ทางโรงเรียนจนครบตามที่ต้องการในที่สุด

และด้วยความที่ครูใหญ่ของโรงเรียน คือ ครูรินทร์ เป็นคนที่เกิดในชุมชนและอาศัยอยู่ในชุมชนมาตลอด จึงมีความสัมพันธ์แนบแน่นกับคนในชุมชน สามารถแลกเปลี่ยนพูดคุยช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้ตลอดเวลา ในขณะที่เดียวกันชาวบ้านก็รู้สึกว่าคุณเองเป็นผู้ที่มีส่วนสำคัญในการก่อตั้งโรงเรียนขึ้นมา ชาวบ้านจึงสนใจที่จะรับรู้ถึงความเคลื่อนไหวของโรงเรียนได้อยู่เสมอ และสามารถให้การสนับสนุนในด้านต่าง ๆ แก่โรงเรียนได้อย่างเต็มที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในการที่ทางโรงเรียนได้มีการติดต่อให้กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และผู้นำชาวบ้านในชุมชนเข้าร่วมเป็นกรรมการศึกษาประมาณ 30 คน ทำหน้าที่ดูแลในการดำเนินงานของโรงเรียนทั้งหมด กรรมการเหล่านี้มีส่วนอย่างมากในการประสานให้ชุมชนได้เข้ามาหนุนเสริมกิจกรรมของโรงเรียน ในขณะเดียวกันก็เป็นผู้ที่เสนอแนะให้โรงเรียนดำเนินงานอย่างเป็นไปเพื่อตอบสนองต่อชุมชนได้มากที่สุด เพราะกรรมการแต่ละคนต่างก็มีความสัมพันธ์กับคนในชุมชนเป็นจำนวนมาก

ในยามที่ชุมชนมีกิจกรรมต่าง ๆ โรงเรียนก็ได้ให้การสนับสนุนอยู่เสมอเช่นกัน เช่น ร่วมการรณรงค์กำจัดหนูนา การปราบผักตบชวา การซ่อมแซมบำรุงถนนหนทาง หรืองานรณรงค์อื่น ๆ ของชุมชน ที่ต้องการความร่วมมือร่วมใจใช้คนมาก โรงเรียนก็จะหยุดการเรียนการสอนไปร่วมงานกัน คนในชุมชนจึงรู้สึกว่าโรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ในขณะเดียวกัน ในงานบุญงานประเพณีต่าง ๆ โรงเรียนก็จะนำคณะครูและนักเรียนไปร่วมงานด้วยเสมอ เช่น งานตรุษสงกรานต์ งานวันลอยกระทง งานบวชสามเณรภาคฤดูร้อน หรือกิจกรรมทางศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา ฯลฯ (สุรินทร์ กิจนิตย์ชวี และคนอื่น ๆ, 2530)

5.1.2 ไร่นาสวนผสม : จุดเริ่มต้นของความร่วมมือที่ต่อเนื่อง

ในปี พ.ศ. 2524 กลุ่มครูและกรรมการศึกษาของโรงเรียนสาธิตวิทย์ฯ ได้ปรึกษาหารือร่วมกัน และได้ขอรับการสนับสนุนจากมูลนิธิเรย์เดชม ในการจัดทำโครงการบ้านพักเด็กขึ้นในโรงเรียน เพื่อให้เด็กนักเรียนที่บ้านอยู่ห่างไกลจากโรงเรียนและเดินทางมาโรงเรียนด้วยความยากลำบากได้พักอยู่ที่โรงเรียน โดยมีกิจกรรมการทำ “ไร่นาสวนผสม” เป็นกิจกรรมหลักที่เสริมเข้ามาให้นักเรียนเหล่านี้ได้ทำร่วมกัน ในพื้นที่ว่างภายในโรงเรียน มีครูในโรงเรียนที่มีความรู้หลายด้านเป็นผู้ให้ความรู้แก่เด็กเหล่านี้ โดยกลุ่มครูและกรรมการศึกษาที่ได้เคยปรึกษากันมีความมุ่งหมายที่จะให้กิจกรรมดังกล่าว เป็นตัวอย่างของการทำเกษตรแบบผสมผสานในการนำเสนอต่อชุมชนต่อไปด้วย การดำเนินกิจกรรมไร่นาสวนผสมนี้ มีผลผลิตออกมามากมาย เด็กนักเรียนสามารถนำไปขายแก่คนในชุมชน และตลาดภายนอกชุมชน เป็นที่กล่าวขานกันของคนในชุมชน “...สมัยนั้นถ้า

จะซื้อผัก ก็จะบอกกันว่าให้ไปซื้อที่โรงเรียนสาธิตสิ..." (ครูวิเชียร) ในขณะเดียวกันก็ได้มีหน่วยงานจากภายนอกทั้งจากภาครัฐ เช่น เกษตรอำเภอ กรมประมง ศึกษาพิเศษ ฯลฯ และจากองค์กรพัฒนาเอกชน เช่น มูลนิธิแตร้เดชมอ กลุ่มศึกษาปัญหาและทิศทางการศึกษาไทย (กปท.) ฯลฯ ได้เข้ามาเยี่ยมและให้การสนับสนุนในด้านต่าง ๆ เป็นระยะ ๆ

แต่ต่อมา โครงการดังกล่าวเริ่มมีอุปสรรค คือ จำนวนเด็กนักเรียนในโครงการลดน้อยลงไปมาก และมีเด็กรุ่นใหม่มาเข้าร่วมโครงการน้อย มีการลักขโมยขึ้นในหมู่เด็ก ๆ ทางโรงเรียนจึงได้ปรับเปลี่ยนโครงการนี้ใหม่ โดยให้เด็กนักเรียนทั้งโรงเรียนเข้าร่วมกิจกรรมนี้ ทำให้กิจกรรมการทำไร่สวนผสมขยายตัวใช้พื้นที่ว่างของโรงเรียนทั้งหมด จนเป็นที่ยอมรับของหน่วยงานต่าง ๆ จากภายนอก โดยในปีพ.ศ. 2526 ได้รับรางวัลโรงเรียนดีเด่นในสาขาพัฒนาชุมชน และส่งผลให้มีหน่วยงานและองค์กรจากภายนอกเข้ามาศึกษาดูงานกิจกรรมด้านนี้เป็นจำนวนมาก อีกทั้งทำให้ในส่วนของคนในชุมชนเองก็เริ่มให้ความเชื่อถือต่อโครงการนี้ว่าจะสามารถนำไปปฏิบัติได้จริงในไร่นาของตน โดยมีการเข้าไปดูงานของโรงเรียนและขอให้กลุ่มครูออกไปให้ความรู้เพิ่มเติมแก่ชุมชน กิจกรรมไร่สวนผสมนี้จึงขยายตัวออกไปสู่ชุมชนอย่างรวดเร็ว ครูที่ออกไปพูดคุยให้ความรู้กับชาวบ้าน ก็มีโอกาสทำความเข้าใจชุมชนได้อย่างลึกซึ้งมากขึ้น มีการรวมกลุ่มกันระหว่างครูกับชาวบ้านเพื่อพูดคุยกันในตอนกลางคืนบ่อยครั้ง เริ่มมีการพูดคุยกันถึงประเด็นของความร่วมมือกันในเชิงวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา ค่านิยมต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กับการทำไร่สวนผสม นอกจากนี้ก็ยังมีกิจกรรมร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชาวบ้าน เช่น "...การให้ชาวบ้านยืมแม่หมูไปเลี้ยง พอออกลูกแล้วค่อยเอาแม่มันมาคืน ให้คนอื่นยืมต่อไป..." (ครูวิเชียร) ในขณะเดียวกันก็มีองค์กรพัฒนาเอกชน เช่น มูลนิธิโกมลคีมทอง กลุ่มศึกษาปัญหาและทิศทางการศึกษาไทย โครงการพัฒนาการศึกษาเพื่อชุมชน ฯลฯ เข้ามาร่วมพูดคุยและให้การสนับสนุนในเชิงความคิด และการพาไปศึกษาดูงานเรื่องเกษตรผสมผสานตามสถานที่ต่าง ๆ

กิจกรรมการทำไร่สวนผสมนี้ ได้ขยายตัวอย่างรวดเร็วจนในปีพ.ศ. 2530 มีผู้ทำไร่สวนผสมถึง 98 ครอบครัว เป็นพื้นที่รวมทั้งสิ้น 966 ไร่ (โอวาท สุพรรณารักษ์, 2531) ชาวบ้านเหล่านี้ได้มีการรวมกลุ่มกันอย่างหลวม ๆ เพื่อพูดคุยหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจร่วมกัน ซึ่งต่อมาก็ได้มีส่วนหนึ่งร่วมกันจัดตั้ง "กลุ่มปุ๋ย ; กลุ่มสงเคราะห์เกษตรกรสาธิต" ขึ้น ดำเนินการจัดหาปุ๋ยราคาถูกมาจำหน่ายให้แก่สมาชิก นอกจากนั้นยังมีการพากันไปเข้าร่วมสัมมนาหรือศึกษาดูงานตามสถานที่ต่าง ๆ และมีการรวมกลุ่มกันขายข้าวเปลือก และขายข้าวสารสูงแก่สมาชิกอีกด้วย ซึ่งกลุ่มปุ๋ยนี้มีการประชุมสมาชิกเดือนละครั้ง

แต่หลังจากนั้น กิจกรรมเหล่านี้ก็ได้ซบเซาลงไปเรื่อย ๆ เนื่องจากในปีพ.ศ. 2529 ครู รินทร์ถูกย้ายให้ไปทำงานยังโรงเรียนอุทัย ซึ่งอยู่ห่างจากสาละวินพอสมควร ไม่สะดวกที่จะเดินทางไป กลับระหว่างบ้านกับโรงเรียน จึงต้องอยู่ที่โรงเรียน จะกลับมาบ้านก็เฉพาะในช่วงวันหยุดเสาร์- อาทิตย์เท่านั้น ทำให้ในชุมชนไม่มีผู้นำที่จะดึงให้ชาวบ้านมาทำกิจกรรมร่วมกันได้ “...พออาจารย์ สุรินทร์ไม่อยู่ เขาก็เซ็งกันไปหมดแหละ ทั้งชาวบ้านทั้งครู ไม่อยากทำอะไร...” (ครูวิเชียร) ในขณะที่ ครูใหญ่คนใหม่ของโรงเรียนก็ไม่ใช่ที่ยอมรับของชุมชน ไม่สามารถสานต่อกิจกรรมต่าง ๆ ที่ โรงเรียนเคยทำร่วมกับชุมชนได้ กิจกรรมบางอย่างได้ถูกเปลี่ยนรูปแบบไป บางอย่างก็ยุติไป เพราะ ชาวบ้านไม่สนใจที่จะเข้าร่วมอีกต่อไป “...คนใหม่มานี้ เปลี่ยนไปหมดเลย...ก็มันเล่นดูถูกกันนี่ หา ว่าชาวบ้านเขาจะโกงโน่นโกงนี่...” (ครูวิเชียร) ทำให้หลายคนที่เคยเริ่มทำกิจกรรมเกษตรผสม ผสานในไร่นาของตนต้องล้มเลิกกิจกรรมของตนไป ยังคงเหลือทำต่อไปเพียงไม่กี่ครอบครัว โดย คนส่วนนี้เป็นคนที่มีความเข้าใจในแนวคิดของการทำเกษตรผสมผสานว่า ทำเพื่อให้สามารถพึ่งตน เองได้เสียก่อน เหลือจึงค่อยนำไปขาย ซึ่งต้องอาศัยเวลาพอสมควร ทำให้คนส่วนใหญ่ที่สนใจเพียง รูปแบบโดยคาดหวังว่าจะสร้างรายได้ให้เป็นกอบเป็นกำอย่างรวดเร็วล้มเลิกกิจกรรมไป “...แนวคิด เนี่ยเป็นเรื่องสำคัญนะ เพราะว่าถ้าทำโดยความคิดไม่ไปเนี่ยต้องหันกลับอีกนะ...บางคนความคิดไม่ ไป เราไปแนะนำ เขาไม่เห็น แต่เขาก็เชื่อว่า เออ เป็นครู จะเชื่อ ก็ทำ ที่นี้พอทำไปแล้วความคิมันไม่ ไป มันก็เหมือนเดิม เช่น บอกว่า ของที่เขาไม่ได้กินต้องรวบรวมเพื่อขายนะ เขาบอกว่า เอ้อครูนิค ๆ หน่อย ๆ ไม่ก็สตาค์ ก็อยากได้เป็นกอบเป็นกำ...” (ครูรินทร์)

ในปีพ.ศ. 2532 ครูรินทร์ได้ทำเรื่องขอย้ายกลับมาประจำยังโรงเรียนสาละวินวิทยาอีกครั้ง ในฐานะครูธรรมดา ไม่มีตำแหน่งบริหาร และเริ่มต้นพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน ขึ้นมาใหม่อีกครั้ง จากการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เล็ก ๆ แล้วค่อยขยายสมาชิกมากขึ้น พร้อมกับการ ขยายกลุ่มหรือเครือข่ายอื่น ๆ ออกไปอีก

5.2 พหุภาคีกับการขยายตัวของความร่วมมือ

จากการนำเสนอโดยย่อ ถึงพัฒนาการของความร่วมมือเชิงพหุภาคีในชุมชนข้างต้นนั้น ได้ทำให้เห็นการคลี่คลาย และขยายตัวของความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นใน ชุมชน ซึ่งเริ่มก่อตัวอย่างชัดเจนมาตั้งแต่ประมาณปีพ.ศ. 2500 ในช่วงต่อไปจะนำเสนอถึง ความ เคลื่อนไหวของตัวองค์กร กิจกรรม และการทำงานของภาคีต่าง ๆ ในฐานะเป็นกลไกของการทำให้ เกิดการขยายตัวของความร่วมมือเชิงพหุภาคีในด้านอื่นของชุมชนมากขึ้น

5.2.1 องค์การชุมชน

องค์การชุมชนในที่นี้เป็น กลุ่ม ที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของคนในชุมชน เพื่อให้กิจกรรมต่าง ๆ ที่จะทำร่วมกันมีพลังมากขึ้น ซึ่งมีทั้งกลุ่มที่มีการขยายตัวเติบโตจนเป็นที่ยอมรับของสาธารณะ และกลุ่มเล็ก ๆ ที่แม้สมาชิกไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมบ่อยครั้งนัก แต่ก็ยังต้องการให้มีอยู่ต่อไป

กลุ่มออมทรัพย์สาทิ : กลไกแรกของการขยายตัวของความร่วมมือชุมชน

“กลุ่มออมทรัพย์สาทิ” เป็นชื่อของกลุ่มชาวบ้านในชุมชนสาทิ 7 หมู่บ้าน อันประกอบด้วย หมู่ 9 หมู่ 10 ตำบลบางนมโค หมู่ 3 หมู่ 4 หมู่ 5 ตำบลบ้านหลวง หมู่ 1 หมู่ 2 และหมู่ตำบลสามตุ่ม ซึ่งรวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาปากท้อง โดยมีการสะสมทุนร่วมกันที่เรียกว่า “กลุ่มออมทรัพย์” เป็นแกนหลักในการดำเนินกิจกรรมทั้งปวง

กลุ่มออมทรัพย์สาทิ มีพัฒนาการมาจากการจับกลุ่มของผู้เ้าในชุมชนสาทิ ที่มีความรู้จักคุ้นเคยกันดีกับครุรินทร์ บางคนเป็นญาติ บางคนเคยเรียนด้วยกันมาตั้งแต่สมัยประถม บางคนก็เคยบวชเรียนมาด้วยกัน ทั้งนี้เพื่อพูดคุยปรึกษา แลกเปลี่ยนประสบการณ์ในเรื่องของการทำมาหากิน โดยเน้นไปในเรื่องของการทำการเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำนา ที่แต่ละคนต่างก็ประสบกับปัญหาในการผลิต ปัญหาราคาข้าวตกต่ำ เนื่องจากการจับกลุ่มแลกเปลี่ยนประสบการณ์นั้น มีครูในโรงเรียนสาทิมาร่วมพูดคุยด้วย ซึ่งครูบางคนเคยมีประสบการณ์ในการเข้าร่วมกระบวนการทำงานพัฒนากับองค์กรพัฒนาเอกชนและนักพัฒนาต่าง ๆ อันเป็นโอกาสให้ได้ได้รับแนวคิดของการทำเกษตรกรรมธรรมชาติ และยังได้พบปะกับบุคคลที่ทดลองทำเกษตรกรรมธรรมชาติและประสบความสำเร็จแล้ว ทำให้สามารถพูดคุยถ่ายทอดประสบการณ์เหล่านั้นให้แก่ชาวบ้านได้ และเกิดความสนใจจึงพากันไปดูงานของเกษตรกรรมธรรมชาติตามที่ตั้งต่าง ๆ เช่น บ้านของพ่อมหาอยู่ ศูนย์ชัยบ้านของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม ฯลฯ และนำประสบการณ์ที่ได้รับกลับมาทดลองปฏิบัติ ซึ่งก็ได้ผลกันพอสมควร แตกต่างกันไป

จุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้เกิดกลุ่มออมทรัพย์ขึ้น คือ จากการที่ในช่วงที่ระบบการเกษตรแผนใหม่ได้ทำให้คนในชุมชนประสบกับภาวะหนี้สินท่วมท้นอย่างหนัก จนหมดหวังกับอาชีพนี้ อีกต่อไป หลายบ้านเริ่มถูกนายทุนที่เป็นเจ้าหนี้ยึดที่ดินเอาไป จนต้องอพยพออกไปรับจ้างในเมือง

ใหญ่ ก็เป็นเวลาเดียวกับที่เครือสหพัฒน์พิบูลย์ ได้เข้ามากว้านซื้อที่ดินเพื่อสร้างสวนอุตสาหกรรม บ้านแพน โดยได้รับการส่งเสริมจากรัฐตามแนวนโยบายการกระจายความเจริญสู่ภูมิภาค ประกอบกับราคาที่ดินขยับตัวสูงขึ้นหลายเท่าตัว ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ต่างขายที่ดินเพื่อนำเงินไปปลดปล่อยหนี้สินที่เคยมีกับนายทุนและธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) ปัจจุบันจึงเหลือที่ดินที่เป็นของคนในชุมชนไม่ถึงร้อยละ 10 เมื่อโรงงานเกิดขึ้นในชุมชน จึงกลายเป็นความหวังของคนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนหนุ่มสาวที่จะได้ก้าวออกจากไร่นาที่นับวันจะไร้อนาคต ไปสู่การเป็นลูกจ้างในโรงงาน ซึ่งสร้างรายได้ในรูปแบบเงินที่มีจำนวนมากกว่าที่เคยได้จากการทำไร่นาหลายเท่าตัว ในขณะเดียวกัน ชาวบ้านบางรายที่มีเงินเหลือจากการใช้หนี้ก็นำเงินส่วนนี้ไปลงทุนในธุรกิจ โดยเฉพาะการเปิดร้านขายสินค้าเบ็ดเตล็ด การให้บริการต่าง ๆ เช่น เสริมสวย ตัดเย็บเสื้อผ้า ซ่อมรถมอเตอร์ไซด์ การสร้างหอพักให้เช่า ฯลฯ เหล่านี้เป็นการเปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจของชุมชนอย่างก้าวกระโดด จากที่รายได้หลักของชุมชนเคยมาจากอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งต้องรอฤดูกาลหรือรอบการผลิต (crop cycle) เป็นสำคัญ ไปเป็นการมีรายได้หลักจากค่าจ้างแรงงานและการประกอบธุรกิจ ซึ่งเกิดเงินตราหมุนเวียนอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ความเคลื่อนไหวด้านอื่น ๆ เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วตามไปด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การใช้จ่ายเพื่อการบริโภคและสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ชาวบ้านบางส่วนที่ได้สูญเสียที่ดินไปจนหมดสิ้นแล้ว แต่ไม่สามารถก้าวเข้าไปร่วมวิถีของการหารายได้เช่นนี้ได้ ก็ตกอยู่ภายใต้วิถีของการบริโภคและใช้จ่ายเช่นนี้ด้วย ทำให้การดำรงชีวิตเป็นไปอย่างยากลำบากมากขึ้น

ในขณะเดียวกัน ช่วงต้นปีพ.ศ. 2532 ครูรินทร์ซึ่งได้ย้ายกลับมาทำงานในชุมชนอีกครั้ง ได้รับรู้และเข้าใจถึงสภาพการเปลี่ยนแปลงและปัญหาที่เกิดขึ้นเหล่านี้อย่างชัดเจนมากขึ้น จึงได้พยายามพูดคุยกับกลุ่มครูและคนในชุมชนที่เคยทำงานด้วยกันมาก่อน ประเด็นการพูดคุยส่วนใหญ่เป็นเรื่องของการทำมหากิน และการทบทวนประสบการณ์ของงานพัฒนาที่ชุมชนร่วมกันทำมา รวมถึงสถานการณ์ของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนทั้งในเชิงสังคม และสิ่งแวดล้อม และทางออกที่ครูรินทร์นำเสนอในการพูดคุย คือ การระดมทุนเพื่อหาทุนทรัพย์มาทำกิจกรรมเชิงธุรกิจที่สามารถขายได้ในชุมชน

ภายหลังการพูดคุยกันหลายครั้ง ในช่วงต้นปีพ.ศ. 2532 ชาวบ้านประมาณ 35 ครอบครัวก็เริ่มนำเงินมาออมร่วมกันเป็นครั้งแรก โดยในเวลานั้นสามารถรวบรวมเงินได้ 4,000 บาท จึงได้ประชุมร่วมกันและแบ่งเงินเป็นสองส่วน ส่วนละ 2,000 บาท ให้กับสมาชิกที่ยากจนที่สุดสองรายกู้เงินไปลงทุนค้าขายในชุมชน “...ก่อนที่จะให้เงินไปก็ต้องคุยกันก่อนว่าจะเอาไปทำอะไร เอาไป

แทงหวหรือเปล่า ให้ลูกไปซื้อยาม้าหรือเปล่า...” (ครุรินทร์) หลังจากนั้นในเดือนต่อมา เงินทุนก่อนนี้ก็ขยายตัวเพิ่มขึ้นจนสามารถให้สมาชิกกู้ยืมได้อย่างเต็มที่ อันเป็นแรงดึงดูดให้คนอื่นที่ยังไม่ได้เป็นสมาชิกเข้ามาเป็นสมาชิกเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

สมาชิกของกลุ่มออมทรัพย์สากลี ต้องนำเงินมาออมทุกวันที่ 5 ของเดือน ณ ศูนย์รวมคือ บ้านของครุรินทร์ อันเป็นการสร้างความมีวินัยในการเก็บสะสมเงินไปในตัว และยังเป็นการทำให้คนในชุมชนได้มีโอกาสพบปะสังสรรค์พูดคุยกันมากขึ้นกว่าเวลาปรกติที่มักจะต่างคนต่างทำงานจนมีค่า ไม่ค่อยมีโอกาสได้พูดคุยกัน ซึ่งก็เป็นโอกาสที่แกนนำของกลุ่มจะได้นำเสนอหรือเชิญชวนให้เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งเป็นการดึงความร่วมมือได้ระดับหนึ่ง ในการเข้าร่วมกลุ่มออมทรัพย์นั้น ผู้สมัครต้องเสียเงินแรกเข้ายี่สิบบาท เพื่อใช้เป็นเงินทุนในการดำเนินงานของกลุ่ม ผู้ออมจะได้รับดอกเบี้ยร้อยละ 1.25 บาทต่อเดือน โดยจะได้รับในตอนปลายปี ในวันที่ 5 ของเดือนนี้จะเป็นวันที่ผู้กู้เงินต้องนำดอกเบี้ยมาส่งด้วย ส่วนผู้กู้รายใหม่ก็จะรู้ในวันนี้ว่า คณะกรรมการอนุมัติให้กู้เป็นจำนวนเงินเท่าใด และรับเงินที่กู้ได้ในวันนี้ ในการกู้เงินจะต้องเสียดอกเบี้ยร้อยละ 1.50 บาทต่อเดือน อันเป็นเงินที่ต้องนำมาส่งในวันที่ 5 ดังที่กล่าวมาแล้ว ในตอนปลายปีจะมีการประชุมใหญ่ของสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ทั้งหมด (อาจเป็นต้นปีถัดมา) เพื่อสรุปการดำเนินงานทั้งหมด เลือกตั้งคณะกรรมการดำเนินงานใหม่ และปรับปรุงกฎระเบียบต่าง ๆ ของกลุ่มให้ทันต่อสถานการณ์มากขึ้น

การที่สมาชิกของกลุ่มออมทรัพย์ โดยเฉพาะแกนนำของกลุ่มได้มีโอกาสพบปะพูดคุยกันอยู่เสมอ ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน และมีความพยายามในการปรับปรุงบทบาทหน้าที่ของกลุ่มให้เอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกได้มากที่สุด (ดังแผนภูมิที่ 5.1) ในระยะแรกของการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นนั้น ผลกำไรของการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์สากลีนั้น ช่วงเวลาที่ผ่านมานับตั้งแต่ก่อตั้งกลุ่ม จะใช้ไปในการจัดเลี้ยงอาหารในวันขึ้นปีใหม่ให้แก่คนในชุมชน การจัดทำโลโก้เพื่อมอบให้แก่ผู้ที่สมควรเป็นตัวอย่างของชุมชนในแง่ของการทำประโยชน์ให้แก่ชุมชนโดยไม่หวังผลตอบแทน ปีละ 1 คน บางส่วนได้มอบให้กับคนชราในชุมชนที่ไม่มีลูกหลานดูแล ปีละ 2-3 คน จัดสวัสดิการแก่ผู้ที่ประสบอุบัติเหตุ หรือเจ็บป่วยกระทันหัน และนำคนในชุมชนไปทัศนศึกษา ปีละ 1 ครั้ง จนกระทั่งในช่วงต้นปีพ.ศ. 2540 ที่ประชุมใหญ่สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ฯ ได้มีมติให้กันเงินส่วนหนึ่งเอาไว้ใช้ในการจัดเป็นสวัสดิการให้แก่สมาชิกที่เจ็บป่วย โดยแนวความคิดนี้ได้มาจากการไปดูงานกลุ่มออมทรัพย์ฯ ในภาคใต้ ที่รับประกันจ่ายค่ารักษาพยาบาลแก่สมาชิกเมื่อเจ็บป่วย

การตั้งกฎเกณฑ์ดังกล่าว เอื้อประโยชน์หลายอย่างให้กับสมาชิก เช่น เป็นเงินทุนในการเดินทางไปศึกษาดูงาน ใช้จัดเลี้ยงรับรองผู้ที่เข้ามาศึกษากิจกรรมของชุมชน ซึ่งก็ได้ให้การสนับสนุนในด้านต่าง ๆ แก่ชุมชนในเวลาต่อมา อันเป็นสิ่งที่ดึงดูดให้คนอื่นอยากเข้ามาเป็นสมาชิกมากขึ้น ในปัจจุบันมีสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์สาธิตีประมาณ 180 คน

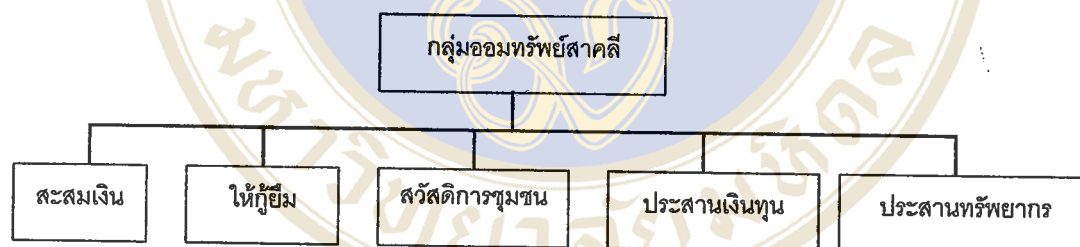
การเกิดขึ้นของกลุ่มออมทรัพย์สาธิตี อยู่ภายใต้แนวคิดที่จะทำให้ชาวบ้าน “เกิดการพึ่งตนเอง” ได้ โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้จากการทำงาน ทำให้เกิดเป็นองค์กรชาวบ้านที่มีความเข้มแข็ง โดยเฉพาะในคณะกรรมการบริหารซึ่งมีโอกาสได้เรียนรู้ภายใต้กระบวนการทำงานของกลุ่มอย่างเต็มที่ จากการที่ต้องร่วมกันปรึกษาหารือเพื่อปรับเปลี่ยนวิธีการทำงาน ให้มีความสอดคล้องกับบริบทของชุมชนและแรงกระแทกจากภายนอก เพื่อให้สามารถปฏิบัติได้จริงโดยสมาชิกไม่รู้สึกรว่าเป็นอุปสรรค และการร่วมกันแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่พบระหว่างการดำเนินกิจกรรม รวมถึงการได้พบปะกับบุคคลภายนอกชุมชนในหลายระดับ ซึ่งได้เสริมสร้างให้คณะกรรมการเหล่านี้ โดยเฉพาะคนที่ยังอยู่ในวัยหนุ่มสาว เกิดความมั่นใจมากขึ้นเป็นลำดับ กล้าที่จะแสดงออกทางความคิด “...สาธิตีนี้เป็นผู้หญิง มีความรู้ ป.4 นะ ก่อนเข้ามานี้ไม่กล้าพูดเลยนะ เดียวนี้เขาเล่าได้หมดว่า ที่เขาทำงานกลุ่มมา 6 ปีเนี่ย เขาพัฒนาความคิดได้อย่างไร เขารู้เท่าทันระบบ อะไรคืออะไร...” (ครูรินทร์)

ในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มออมทรัพย์สาธิตีนั้น นอกจากจะเป็นการช่วยเหลือผู้ซึ่งกันและกันในแง่ของทุนแล้ว ยังเป็นการเกื้อกูลกันทางสติปัญญาและทรัพยากรอื่น ๆ ด้วย เพราะในตอนกลางคืนวันที่ 2 ของทุกเดือน จะมีการประชุมคณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์กัน เพื่อพูดคุยกันถึงผลการดำเนินงานในช่วงที่ผ่านมา การวางแผนการดำเนินงานในอนาคต โครงการหรือกิจกรรมที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับชุมชน รวมถึงความเคลื่อนไหวในชุมชน นอกจากนี้หากพบว่ามีปัญหาบางอย่างที่คิดว่ากลุ่มออมทรัพย์จะสามารถยื่นมือเข้าไปช่วยเหลือได้ก็จะร่วมกันวิเคราะห์ และระดมสมองเพื่อหาวิธีการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ หลังจากนั้นในวันที่ 5 ของเดือน ซึ่งเป็นวันที่สมาชิกนำเงินมาฝาก ก็จะเป็นอีกวันหนึ่งที่คนในชุมชนที่เป็นสมาชิกของกลุ่มจะได้มีโอกาสมาพบปะกันมากขึ้น นอกจากการพบปะกันประจำเดือนแล้ว ก็ยังได้มีการพบปะพูดคุยกันอยู่เสมอ โดยส่วนใหญ่จะพากันเดินมาคุยกันที่บ้านครูรินทร์ เพราะครูรินทร์มีมุมมองใหม่เป็นแง่คิดอยู่เสมอ

ในปีพ.ศ. 2539 “...กลุ่มออมทรัพย์สาธิตี มีสมาชิกประมาณ 180 คน มีเงินทุนหมุนเวียนในแต่ละเดือนประมาณ 100,000 บาท มีเงินทุนรวมทั้งหมดประมาณ 1,400,000 บาท...” (พิลาณันต์)

กิจกรรมของกลุ่มออมทรัพย์เป็นที่เชื่อถือของคนในชุมชน ทำให้มีสมาชิกเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในช่วงหลังมีครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีหลายครอบครัวมาสมัครเข้าเป็นสมาชิกเพิ่มขึ้น จากการขยายตัวของกิจกรรมด้านต่าง ๆ ของกลุ่มออมทรัพย์ ทำให้เป็นที่เชื่อถือของภาคราชการที่มีโอกาสได้เข้ามาศึกษาเรียนรู้ความก้าวหน้าของกลุ่ม และเกิดความมั่นใจในอันที่จะให้ความสนับสนุนต่อกลุ่ม โดยมีหลายหน่วยงานที่เข้าไปให้การสนับสนุนต่อกลุ่ม เช่น ธนาคารออมสิน ที่ใช้เงินจากกองทุนพัฒนาชนบท เข้ามาให้กลุ่มกู้ในอัตราดอกเบี้ยต่ำ เพื่อให้สมาชิกของกลุ่มหรือกลุ่มนำไปดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้สนับสนุนงบประมาณจำนวนหนึ่งเพื่อให้ชุมชนนำไปใช้ในการดำเนินกิจกรรมด้านวัฒนธรรมชุมชน ส่วนราชการในระดับอำเภอเริ่มมองเห็นศักยภาพของกลุ่มมากขึ้น โดยได้มีการเชิญให้คณะกรรมการกลุ่มไปบรรยายตามงานฝึกอบรมด้านการออมทรัพย์ของอำเภออื่น ๆ ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาอยู่เสมอ นอกจากนี้หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนต่างก็มาขอให้กลุ่มส่งคนไปร่วมประชุมหรือร่วมเป็นวิทยากรอยู่เสมอ

แผนภูมิที่ 5.1 แสดงบทบาทของกลุ่มออมทรัพย์

กิจกรรมการออมทรัพย์ เป็นยุทธศาสตร์หลักที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนมากที่สุด เป็นกลุ่มของการทำกิจกรรมที่มีผู้คนในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมมากที่สุด เพราะมีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับสภาพเศรษฐกิจของแต่ละครอบครัว แต่ในขณะเดียวกัน ก็มีการขยายตัวออกไปดำเนินกิจกรรมด้านอื่น ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับความสามารถของแต่ละบุคคล และเป็นการทำให้คนในชุมชนได้เกิดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาขีดความสามารถในด้านที่ตนถนัดต่อไปด้วย โดยกิจกรรมที่เกิดขึ้นและสามารถขยายตัวออกไปได้จนเกิดเป็นกลุ่มขึ้นมาอีกหลายกลุ่ม สมาชิกในกลุ่มเหล่านี้บางส่วนก็เป็นสมาชิกของกลุ่มออมทรัพย์ด้วย แต่บางส่วนก็เป็นสมาชิกใหม่ ซึ่งก็เป็นการเปิดโอกาสให้คนเหล่านี้เข้าร่วมในกระบวนการกลุ่มได้มากขึ้น กลุ่มเหล่านี้ ได้แก่ กลุ่มเกษตรทางเลือกและผักปลอดสารพิษ กลุ่มธุรกิจทางเลือกและธุรกิจชุมชน กลุ่มเยาวชน อีกทั้งยังมีกิจกรรมที่กระทำร่วมกันอยู่เสมอ ได้แก่ การอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพแวดล้อมชุมชน การฟื้นฟูศาสนา ศิลปวัฒนธรรม กีฬา และ

นันทนาการ ดังจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป นอกจากนี้ก็ยังมีกลุ่มที่เกิดขึ้นโดยการจัดตั้งของเจ้าหน้าที่สถานีอนามัยตำบลบางนมโค คือ กลุ่มแม่บ้าน อสม. ที่มีศักยภาพสูงในการมีส่วนร่วมในการจัดการมูลฝอย เพราะมีวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งที่ชัดเจน มีการรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่น อีกทั้งสมาชิกในระดับแกนนำของกลุ่มแม่บ้าน อสม. ก็ยังเป็นสมาชิกในระดับแกนนำของกลุ่มออมทรัพย์ด้วย ทำให้การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้สามารถประสานให้สามารถหนุนเสริมกันได้เป็นอย่างดี โดยเมื่อมีกิจกรรมในการจัดการมูลฝอยเกิดขึ้น แม่บ้านที่เป็นแกนนำเหล่านี้ ก็จะดึงเพื่อน อสม.อื่น ๆ รวมทั้งเจ้าหน้าที่อนามัยมาร่วมกิจกรรมได้อีกด้วย

กลุ่มเกษตรกรทางเลือกและผักปลอดสารพิษ

ในปี พ.ศ.2534 คณะครูและชาวบ้านที่เคยทำกิจกรรมเกษตรผสมผสานร่วมกันมาก่อน และได้เลิกราไปเมื่อครูรินทร์ได้ย้ายไปอยู่ที่อื่น เช่น ครูดำรงค์ เพ็ชรน้อย นายพลวย ฐานะภาพ (น้ำพลวย) นายชอบ รักษา (พี่ชอบ) ฯลฯ ได้ร่วมกันฟื้นฟูโครงการไร่นาสวนผสมขึ้นมาใหม่ โดยใช้ชื่อว่า “กลุ่มเกษตรกรทางเลือก” เพื่อพัฒนาเกษตรกรรมให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป จากการทำอย่างเดิมมาเป็นเกษตรผสมผสาน มีทั้งการทำนา ทำสวน พืชผัก เลี้ยงสัตว์ เลี้ยงไก่บนบ่อปลา ฯลฯ หลากหลายรูปแบบไปตามความถนัดและความพร้อมของแต่ละครอบครัว ในปีแรกมีสมาชิกเริ่มต้นทำกิจกรรม 5 ครอบครัว จึงมีการจัดตั้งเป็นกลุ่มเกษตรกรทางเลือกขึ้น ปัจจุบันมีสมาชิกทำเกษตรผสมผสาน 15 ครอบครัว และแตกตัวออกไปเน้นการปลูกผักปลอดสารพิษ 20 ครอบครัว ผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคในครัวเรือนก็ออกจำหน่ายในชุมชน ในโรงงานอุตสาหกรรม และในตลาดอำเภอเสนา โดยเกษตรกรเป็นผู้นำผลผลิตออกไปจำหน่ายเอง

ตลาดในโรงงานเป็นตลาดใหญ่ของผลผลิตพืชผักปลอดสารพิษของชาวบ้าน เพราะมีจำนวนคนงานเป็นจำนวนมาก สมาชิกของกลุ่มสามารถขายผลผลิตได้หมดทุกครั้ง จึงสร้างรายได้ให้แก่สมาชิกของกลุ่มอย่างสม่ำเสมอ ทำให้กิจกรรมด้านเกษตรผสมผสานขยายตัวได้อย่างรวดเร็ว โดยอุปนิสัยของความร่วมมือระหว่างโรงงานกับชาวบ้าน ซึ่งทำให้ชาวบ้านเอาผักปลอดสารพิษไปขายในโรงงานได้นั้น เกิดจากการที่ ศ.นพ.ประเวศ วะสี ได้เข้ามาเยี่ยมเยียนและศึกษาชุมชน ในปี พ.ศ. 2537 โดยการประสานงานของผู้นำชุมชน สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ที่ต้องการให้ ศ.นพ.ประเวศ ได้ช่วยวิเคราะห์ประสบการณ์ของกระบวนการกลุ่มและทิศทางการพัฒนาของชุมชน ในครั้งนั้น คุณณรงค์ โชควัฒนา และผู้บริหารระดับสูงของโรงงานในเครือสหพัฒน์ได้เข้าร่วมรับฟังและพูดคุยกับชุมชนด้วย

ศ.นพ.ประเวศ จึงได้แนะนำให้มีการประสานความร่วมมือระหว่างโรงงานกับชุมชนขึ้น ให้โรงงานกับองค์กรชุมชนมีความคิดในเชิงสร้างสรรค์ต่อกันมากขึ้น และช่องทางสำคัญในระยะแรกที่โรงงานและชุมชนจะทำงานร่วมกันได้ก็คือ การที่โรงงานได้ทราบว่าชุมชนมีการทำการเกษตรแบบผสมผสานที่ได้ผลผลิตมีคุณภาพสูง จึงเปิดโอกาสให้ชาวบ้านนำผลผลิตเหล่านั้นเข้าไปขายในโรงงานได้ และหลังจากนั้นไม่นาน ทางโรงงานก็ได้เปิดร้านขายอาหารปลอดสารพิษภายในโรงงานด้วย ทำให้ชาวบ้านสามารถขายผลผลิตได้มากขึ้น มีคนเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ

แกนนำของกลุ่มเกษตรทางเลือก คือ น้ำหลวย และพีชอบ ทั้งน้ำหลวยและพีชอบมีความชัดเจนและเชื่อมั่นในแนวทางการเกษตรที่มีความเกื้อกูลต่อธรรมชาติ โดยมีเป้าหมายเพื่อการพึ่งตนเองให้ได้ก่อน เมื่อมีผลผลิตเหลือจึงค่อยนำไปขาย โดยไม่ได้คำนึงมากนักว่า จะขายได้หรือไม่ หรือขายได้จำนวนเท่าใด เพราะไม่ได้เดือดร้อนในเรื่องเงิน และด้วยความเชื่อมั่นต่อระบบนิเวศว่า ศัตรูพืชจะถูกควบคุมด้วยศัตรูในธรรมชาติเอง ไม่จำเป็นต้องหาวิธีการไปกำจัด จึงทำให้ผลผลิตที่ได้ปลอดจากสารเคมี ทั้งปุ๋ยเคมีและสารเคมีกำจัดศัตรูพืช ส่งผลให้ทางโรงงานมีความเชื่อถือในความซื่อสัตย์ของแกนนำกลุ่มเป็นอย่างมาก ทั้งยังมีความสนิทสนม มีการพบปะพูดคุยกันอยู่เสมอ หลายครั้งที่สมาชิกของกลุ่มต้องการที่จะไปศึกษาดูงานหรือฝึกอบรมในด้านอาชีพเสริมตามสถานที่ต่าง ๆ ก็จะได้รับ การสนับสนุนด้วยดีจากโรงงาน โดยการจัดรถรับส่งให้ชาวบ้าน หรือช่วยแนะนำพื้นที่ที่ทำกิจกรรมที่น่าจะเป็นตัวอย่างที่ดีให้แก่ชาวบ้านได้ ให้ชาวบ้านได้ไปศึกษาดูงาน ฯลฯ เมื่อชาวบ้านผลิตสินค้าชนิดใหม่ขึ้นมา เช่น ยาสระผม น้ำยาล้างจาน ครีมนวดผม ยาต้ม ยาหม่อง ฯลฯ โรงงานก็ยินยอมให้ชาวบ้านนำสินค้าเหล่านั้นเข้าไปขาย แม้ว่าจะเป็นการขายแข่งกับผลิตภัณฑ์ของโรงงานก็ตาม

ในทางกลับกัน สมาชิกของกลุ่มเกษตรทางเลือกก็ได้เกื้อกูลต่อทางโรงงานด้วย เพราะในช่วงระยะเวลา 2 - 3 ปีที่ผ่านมา ภาวะการขาดแคลนแรงงานได้เกิดขึ้นไปทั่ว กิจการของกลุ่มบริษัทในเครือสหพัฒน์ก็ได้รับผลกระทบนี้ด้วย ทำให้ต้องลดปริมาณการผลิตสินค้าลง เพราะจำนวนคนงานที่ทำงานอยู่ในโรงงานได้ลดลงไปมาก ทางกลุ่มเกษตรทางเลือกได้ทราบถึงปัญหาดังกล่าวจากผู้บริหารโรงงาน จึงได้เข้ามาช่วยเหลือ โดยการรับเอาวัตถุดิบจากทางโรงงานมาดัดเป็นชิ้นส่วนต่าง ๆ ของรองเท้า แล้วส่งให้กับโรงงาน ซึ่งทำให้โรงงานสามารถผลิตสินค้าได้มากขึ้น ส่วนชาวบ้านก็มีรายได้เพิ่มมากขึ้น เพราะได้ใช้เวลาว่างจากไร่นามาตัดชิ้นส่วนรองเท้าเหล่านี้

กลุ่มเกษตรทางเลือกและผักปลอดสารพิษนี้ จึงเป็นกลุ่มกิจกรรมที่ขยายตัวออกมา โดยมีกลุ่มออมทรัพย์เป็นฐานสำคัญ ทำให้สามารถขยายฐานของสมาชิกขององค์กรชุมชนให้มีจำนวนเพิ่มขึ้นได้มากพอสมควร ในขณะเดียวกันก็ยังเป็นจุดเชื่อมประสานระหว่างชุมชนกับภาคอื่น ๆ ให้มาเข้าร่วมกิจกรรมได้มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของโรงงานในเครือสหพัฒน์ที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับกลุ่มมากที่สุด เพราะได้ร่วมมือกับกลุ่มโดยตรงในเชิงของการผลิตและการตลาดของทั้งสองฝ่าย ทำให้เมื่อมีการประสานให้เกิดการทำงานร่วมกันในด้านอื่น ๆ โดยเฉพาะในเรื่องของการจัดการมูลฝอยในชุมชนสากลิ จึงได้รับการสนับสนุนด้วยดีจากผู้บริหารและบุคลากรของโรงงาน นอกจากนี้ ด้วยความที่กิจกรรมด้านเกษตรทางเลือกซึ่งกำลังได้รับความสนใจจากทุกวงการ ก็ได้เป็นจุดขายของชุมชนที่ทำให้ภาคีจากภายนอกได้เข้ามารับรู้ เรียนรู้ และหนุนเสริมกิจกรรมในด้านอื่นขององค์กรชุมชนต่อไป

กลุ่มธุรกิจทางเลือก

ในปี พ.ศ.2536 กลุ่มคนหนุ่มสาวในชุมชนได้ปรึกษากับคณะครู เพื่อจัดตั้งกลุ่มธุรกิจทางเลือก เพื่อสนองตอบอาชีพเกิดใหม่ในชุมชนอย่างหลากหลาย มีสมาชิกเริ่มต้น 12 ครอบครัว แต่ละคนพัฒนาอาชีพของตนให้สอดคล้องกับสภาพสังคมวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น ทำขนมปลอดสารกันบูด ทำอาหารถุง - อาหารสำเร็จรูปขายหน้าโรงงาน ช่างซ่อมวิทยุโทรทัศน์ ช่างไฟฟ้า ช่างเหล็กคัต ช่างก่อสร้าง ช่างซ่อมรถมอเตอร์ไซด์ ช่างเสริมสวย ช่างเครื่องประดับ ค้าขายข้าวเปลือก ค้าน้ำมัน ฯลฯ โดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกันว่า กลุ่มจะคอยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การประกอบธุรกิจจะต้องไม่ทำให้เกิดมลภาวะในชุมชน หรือเป็นอันตรายในรูปแบบต่าง ๆ และจะต้องทำเป็นทำนบกั้นเงินมิให้รั่วไหลออกนอกชุมชน โดยซื้อกันเองบริการกันเองแลกเปลี่ยนกันเอง ธุรกิจแบบไหนพอที่จะทำได้ก็พยายามผลักดันส่งเสริมให้คนในชุมชนเป็นผู้ประกอบการเอง ปัจจุบันธุรกิจทางเลือกก็กำลังขยายตัวขึ้นเรื่อย ๆ กลุ่มธุรกิจทางเลือก จึงเป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่มีฐานของการก่อตัวมาจากกลุ่มออมทรัพย์ด้วยเช่นกัน และด้วยความที่สมาชิกทั้งหมดล้วนเป็นคนหนุ่มสาวที่มีประสบการณ์และวุฒิภาวะพอสมควร จึงเป็นกลุ่มที่มีศักยภาพในการก่อสร้างระบบเศรษฐกิจของชุมชนที่มีลักษณะการดำเนินการในเชิงของการพึ่งตนเองสูง

การพัฒนาศาสนา ศิลปวัฒนธรรม การกีฬาและนันทนาการ

ในช่วงปีพ.ศ. 2537 ผู้นำชุมชน ได้ร่วมปรึกษาหารือกับกลุ่มครูและพระสงฆ์ 3 รูป ในวัดมารวิชัย เพื่อพิจารณาถึงความเสื่อมโทรมของสภาพสังคมและศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ ในชุมชน แล้วจึงคิดว่าน่าจะมีการทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อฟื้นฟูสิ่งเหล่านี้ เพื่อจะใช้ประโยชน์จากสิ่งเหล่านี้ในการพัฒนาชุมชนต่อไป โดยการร่วมกันทำกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้น ได้แก่

- การพัฒนาด้านศาสนา พระ 3 รูป ที่ได้ร่วมพูดคุยกันในครั้งนั้น รับที่จะไปศึกษาค้นคว้าหลักธรรมคำสอนเพื่อประยุกต์ใช้ในการเทศน์ให้คำสั่งสอนในงานบุญ งานพิธีต่าง ๆ เช่น ถ้าเป็นงานสมรสก็สั่งสอนคู่สมรสว่า ควรปฏิบัติตนต่อกันอย่างไร โดยใช้เวลา 4 - 5 นาที ถ้าเป็นงานบุญขึ้นบ้านใหม่ก็ให้สอนถึงการสร้างความอบอุ่นให้แก่ครอบครัว ในขณะที่เดียวกันผู้นำชุมชนและกลุ่มครูก็ได้รับหน้าที่ประสานงานพาชาวบ้านไปฟังธรรมจากพระเถระผู้ใหญ่ตามสถานที่สำคัญ ๆ เช่น ไปฟังหลวงพ่อบุญนันทะภิกขุ เทศน์ที่ศูนย์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง มีการจัดสนทนาธรรมในวันสำคัญทางศาสนา เพื่อให้คนในชุมชนเกิดความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมต่าง ๆ มากขึ้น อีกทั้งยังได้มีการระดมเงินทุนทั้งจากภายในและภายนอกชุมชนเพื่อก่อตั้งเป็นกองทุนมูลนิธิเพื่อช่วยเหลือชาวบ้าน โดยการนำดอกผลเงินกองทุนมาใช้ในการพัฒนาการศึกษาหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนา และนำไปเผยแพร่ให้คนในชุมชนเกิดสัมมาทิฐิในการดำเนินชีวิตท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ (สุรินทร์ กิจนิตยชีวี, 2539 ก)

- การพัฒนาด้านศิลปวัฒนธรรม ศิลปวัฒนธรรมและประเพณีพื้นบ้าน เช่น การละเล่นพื้นบ้าน การลอยกระทง การเล่นเพลงเรือ การเล่นเพลงอีแซว การเล่นลูกช่วง มอญช้อนผ้า ฯลฯ ได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาอีกครั้ง โดยมีผู้นำชาวบ้าน และกลุ่มครูเป็นแกนนำ ในการดำเนินงานแต่ละครั้งตามช่วงเทศกาลต่าง ๆ ก็ได้รับความร่วมมือร่วมกิจกรรมจากวัดและชาวบ้านเป็นอย่างดี และได้รับความสนใจเป็นอย่างมากทั้งจากคนในชุมชน และคนต่างถิ่นที่ทราบข่าว กิจกรรมที่เป็นจุดเริ่มต้นและมีความโดดเด่นและเป็นที่ถูกใจของทั้งคนแสดงและผู้ชมก็ คือ การเล่นลิเก ที่จัดขึ้นในคืนวันลอยกระทงปีพ.ศ. 2537 ซึ่งมีการสอดแทรกเนื้อหาที่เป็นพัฒนาการของชุมชน สภาพปัญหา และแนวทางของการร่วมมือกันแก้ปัญหาที่เป็นรูปธรรม ทำให้หลังจากนั้นเมื่อมีกิจกรรมอื่น เช่น การเล่นเพลงเรือ การเล่นเพลงอีแซว ฯลฯ ในช่วงเทศกาลต่าง ๆ ก็จะได้รับ ความสนใจและความร่วมมือจากคนในชุมชนมากขึ้น ทั้งยังได้มีการวางแผนร่วมกันระหว่างกลุ่มผู้นำชุมชนกับนักพัฒนาจากส่วนกลาง ในอันที่จะร่วมประสานกันจัดทัวร์ในช่วงที่มีเทศกาลงานบุญของชุมชน เพื่อให้คนจาก

ส่วนกลางและภายนอกชุมชนได้เข้ามาศึกษาถึงวิถีชีวิต และศิลปวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนด้วย โดยคาดหวังว่าอาจจะได้รับความร่วมมือในแง่ของการหนุนเสริมต่อกระบวนการจากผู้เข้ามาศึกษาชุมชนด้วย หากเขาเหล่านั้นมีศักยภาพพอที่จะสนับสนุนชุมชนได้

● กีฬาและนันทนาการ จากการที่วัยรุ่นและเยาวชน เป็นกลุ่มอายุที่มีโอกาสอย่างมากที่จะได้รับแรงกระแทกจากกระแสของความเป็นสมัยใหม่ ซึ่งจะทำให้ปล่อยตัวปล่อยใจให้หมกมุ่นอยู่กับความสนุกสนานและความประมาทมัวเมาของชีวิต กลุ่มครูและผู้นำชุมชน ได้พยายามชักชวนรวบรวมเยาวชนเหล่านี้ เพื่อนำมาพัฒนางานที่สร้างสรรค์ โดยใช้การกีฬาและดนตรีเป็นสื่อในการสร้างกลุ่มแล้วค่อย ๆ สร้างความสำนึกรักในท้องถิ่น สร้างความเข้าใจเรื่องชุมชน ว่ามีความเปลี่ยนแปลงอย่างไรเกิดขึ้น เกิดผลกระทบอย่างไรบ้าง และกระตุ้นให้กลุ่มเยาวชนเหล่านี้คิดค้นหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา โดยร่วมกันการสร้างสรรค์กิจกรรมที่จะยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้ดียิ่งขึ้น ในช่วงแรกนั้นมีเยาวชนเข้าร่วมประมาณ 30 คน ต่อมาเมื่อกลุ่มขยายตัวใหญ่ขึ้น ก็ได้แยกเป็นสองกลุ่ม กลุ่มหนึ่งช่วยกันทำกิจกรรมในพื้นที่บ้านหลวง อีกกลุ่มหนึ่งทำกิจกรรมในเขตบางนมโคและสามตุ่ม แต่ก็ไม่ได้แยกตัวจากกันโดยสิ้นเชิง มีการประชุมร่วมกันเพื่อวิเคราะห์ปัญหา และปรับเปลี่ยนรายละเอียดของการดำเนินกิจกรรมต่างให้เหมาะสมอยู่เสมอ กิจกรรมที่เยาวชนทำร่วมกันไปแล้ว เช่น การติดตั้งไฟทางเพื่อส่องสว่างตามเส้นทางต่าง ๆ ในชุมชน การร่วมรณรงค์ฟื้นฟูสภาพแวดล้อม การร่วมรณรงค์กำจัดมูลฝอย ฯลฯ

การอนุรักษ์และพัฒนาสภาวะแวดล้อม

กิจกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาสภาวะแวดล้อม เริ่มเป็นรูปธรรมชัดเจนขึ้นในปีพ.ศ. 2536 โดยกลุ่มครูในโรงเรียนสาธิตวิทยา ซึ่งมีความตระหนักถึงปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมที่ก่อตัวขึ้นอย่างรวดเร็ว และได้ถ่ายทอดสู่นักเรียนและคนในชุมชน ซึ่งก็ได้เริ่มมองเห็นถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ด้วย ในระยะแรกนั้นส่วนใหญ่จะเป็นการรณรงค์เพื่อจัดการกับปัญหามูลฝอยในชุมชน โดยปัญหามูลฝอยในชุมชนสาธิตเริ่มชัดเจนขึ้นตั้งแต่ ปีพ.ศ. 2532 และรุนแรงเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในปีพ.ศ. 2537 กลุ่มผู้นำชุมชนได้ร่วมกับกลุ่มครูจัดการรณรงค์ให้ทุกคนรอบคร้วมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหานี้ โดยอาศัยกลุ่มต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนเป็นแกนนำ คือ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มธุรกิจทางเลือก กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มครูโรงเรียนสาธิตวิทยานานักเรียนและชาวบ้านออกกำจัดมูลฝอยและปลูกต้นไม้ในวันสำคัญทางศาสนา ร่วมกัน รณรงค์เก็บผักตบชวาในลำคลอง พร้อมกันนั้นก็พยายามปลูกฝังจิตสำนึกของคนในชุมชนให้ลุกขึ้นมาจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ด้วยตนเอง ต่อมาในปีพ.ศ. 2538 ก็ได้

เริ่มมีการจัดเป็นกิจกรรมการณรงค์ฟื้นฟูสภาพแวดล้อมขึ้น และมีการจัดอย่างต่อเนื่อง โดยมีกิจกรรมครั้งล่าสุดในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2539 นอกจากมีกลุ่มต่าง ๆ ที่ร่วมกันณรงค์ในครั้งแรกเป็นหลักแล้ว ยังมีครูและนักเรียนจากโรงเรียนวัดमारวิชัย เจ้าหน้าที่อนามัย กำนันผู้ใหญ่บ้าน และเจ้าหน้าที่ในระดับอำเภอเข้าร่วมกิจกรรมเสมอ ในการณรงค์มีการเก็บมูลฝอยที่ตกเรี่ยราดอยู่ตามพื้น คัดป่ายที่มีข้อความเกี่ยวกับการป้องกันและกำจัดมูลฝอยรวมถึงเรื่องสิ่งแวดล้อม จะเห็นได้ว่ากิจกรรมที่ดำเนินการนั้นส่วนใหญ่จะเริ่มจากความต้องการของชุมชน โดยให้มีความสอดคล้องกับสภาพปัญหาและบริบทของชุมชนมากที่สุด เพื่อจะได้เกิดความร่วมมือจากชุมชนให้มากที่สุด กิจกรรมการณรงค์นี้ได้จัดขึ้นเป็นระยะ ๆ อย่างต่อเนื่อง เพื่อกระตุ้นตอกย้ำให้คนในชุมชนหันมาสนใจต่อปัญหาที่เกิดขึ้นและเข้ามาร่วมกันแก้ไขปัญหา ซึ่งก็มีคนมาเข้าร่วมเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ แต่ก็ยังมีบางคนที่ยังแตงนั้งดู “เก็บแล้วเดี๋ยวนั้นก็มีอีก เหนื่อยเปล่า” (ชาวบ้านไม่ทราบชื่อ)

นอกจากเรื่องของมูลฝอยแล้ว ปัญหาสภาพแวดล้อมอื่น ๆ ที่อยู่ในความสนใจของคนในชุมชนก็คือ เรื่องของการเกิดขึ้นของผักตบชวา ที่กีดขวางการสัญจรในลำคลองสายต่าง ๆ จึงได้มีการณรงค์เพื่อลอกผักตบชวาออกจากลำคลอง เพื่อให้สามารถสัญจรได้อย่างสะดวก มีการรวมกลุ่มกันเพื่อเสนอเรื่องให้กำนันผู้ใหญ่บ้านไปขอรับการสนับสนุนเรือตัดจากอำเภอมาตัดผักตบชวาเหล่านี้ออกไป

แต่กิจกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาสภาวะแวดล้อมนี้ ยังคงเน้นในเรื่องของรูปแบบหรือผลที่จะได้ในเชิงรูปธรรมอยู่มาก แม้ว่าจะมีกระบวนการในอันที่จะพยายามปลูกฝังจิตสำนึกในเรื่องการรักษาสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น โดยครูต่อนักเรียน แต่ก็ยังไม่สามารถส่งต่อไปถึงสมาชิกในครัวเรือนของชุมชนได้มากนัก กิจกรรมการณรงค์ที่ยังคงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง จึงเกิดขึ้นจากการริเริ่มของครูในโรงเรียนโดยมีภาคีอื่น ๆ เข้าร่วมในขั้นตอนหลังเท่านั้น

การฟื้นฟูวัฒนธรรมและศิลปะพื้นบ้านอันเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน รวมถึงสนับสนุนการเล่นกีฬาและนันทนาการ เป็นการฟื้นฟูและเสริมสร้างเครื่องมือในการสร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่ชุมชน หรือความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน ด้วยการสร้างจิตวิญญาณของความผูกพันต่อชุมชน ในขณะเดียวกัน การหนุนเสริมให้ชุมชนยึดถือและปฏิบัติตามความเชื่อทางพุทธศาสนา ก็จะนำมาซึ่งความสงบสุขของชุมชนด้วยอีกทางหนึ่ง

การพัฒนาภูมิปัญญาสากล

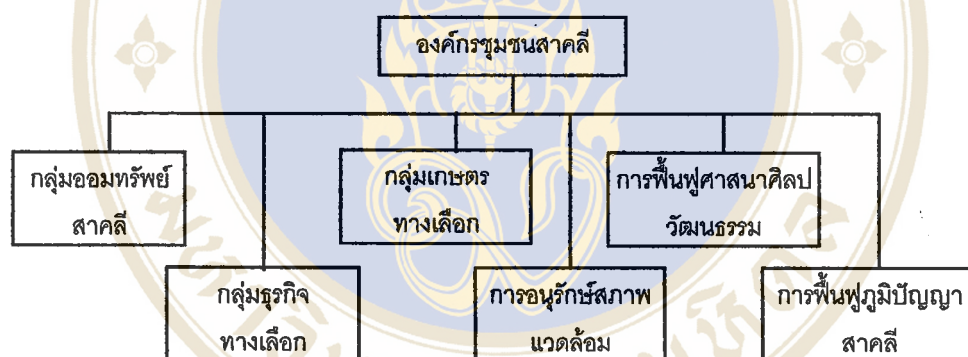
ผู้นำชุมชนร่วมกับกลุ่มครูพยายามสร้างกระบวนการเรียนรู้ในด้านต่าง ๆ แก่คนในชุมชน เพื่อเป็นการสร้างภูมิปัญญาของคนในชุมชนให้มีความรู้เท่าทันกระแสของเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยให้ปรับตัว ปรับใจ ปรับความคิด เพื่อปรับครอบครัวและปรับชุมชนให้สามารถยืนหยัดพึ่งตนเองได้ และไม่ทำลายชุมชน ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ โดยผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น การพากันไปศึกษาดูงาน ร่วมสัมมนา ร่วมประชุมนอกสถานที่ จัดเวทีเชิญผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญในสาขาที่แตกต่างกันไปมาให้ความรู้และพูดคุยถกเถียงร่วมกับชาวบ้านอันเป็นการสร้างความเข้าใจในประเด็นต่าง ๆ อย่างลึกซึ้งชัดเจนมากขึ้น เป็นการทำให้เกิดการเชื่อมต่อกับภูมิปัญญาชาวบ้านกับองค์ความรู้สมัยใหม่ และประยุกต์เป็นองค์ความรู้ชุดใหม่ที่สามารถใช้กับชุมชนได้อย่างเหมาะสม ในขณะที่เดียวกันก็มีการเปิดเวทีอย่างไม่เป็นทางการ ด้วยการจับกลุ่มพูดคุยกันเองประมาณเดือนละครั้ง โดยส่วนใหญ่มักเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับงานพัฒนาของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน

หลังจากที่กลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนได้เกิดขึ้น และดำเนินกิจกรรมไประยะหนึ่งแล้ว แกนนำของกลุ่มเหล่านี้อันมีทั้งชาวบ้านและครูก็ได้มีการสรุปผลของการดำเนินกิจกรรม ซึ่งก็พบว่ากลุ่มเหล่านี้ต่างก็มีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกันเป็นอย่างดี แต่ก็ยังขยายตัวได้ช้า จึงมีความเห็นร่วมกันว่า ควรมีการจัดโครงสร้างของความสัมพันธ์และบทบาทหน้าที่ของแต่ละกลุ่มใหม่ โดยการจัดตั้งเป็นองค์กรชุมชนขึ้น ซึ่งจะทำได้กำหนดทิศทางของการทำกิจกรรมร่วมกันได้อย่างชัดเจน และมีพลังเป็นกลุ่มก้อนมากขึ้น สามารถแบ่งบทบาทหน้าที่ในการทำงานร่วมกับชุมชนได้ชัดเจนมากขึ้น และยังทำให้สามารถมองเห็นรูปธรรมและโครงสร้างของการทำงานได้ชัดเจนมากขึ้น ซึ่งส่งผลต่อการสนับสนุนทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน โดยมีความพยายามที่จะปรับลดบทบาทในการเป็นแกนนำของกลุ่มครูเปลี่ยนไปเป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำแก่ชาวบ้านแทน ที่จะก้าวเข้ามา มีบทบาทเป็นผู้ปฏิบัติการในระดับแกนนำมากขึ้น อันจะเป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้เข้ามาเรียนรู้ร่วมกันมากขึ้น โดยโครงสร้างใหม่นี้เรียกว่า “องค์กรชุมชนสากล” อันมีกลุ่มและกิจกรรมต่าง ๆ อยู่ภายใต้ร่มขององค์กรชุมชนนี้ ได้แก่

- กลุ่มออมทรัพย์สากล มีหน้าที่หลักในการระดมทุน การให้กู้ยืม จัดสวัสดิการ ศึกษาดูงานด้านออมทรัพย์ การประสานงานเงินทุน ฯลฯ
- กลุ่มธุรกิจทางเลือก มีหน้าที่หลักในการจัดการเงินกองทุน การให้ความรู้ในการดำเนินธุรกิจขนาดเล็ก การจัดประชุมสัมมนา ฯลฯ

- กลุ่มเกษตรทางเลือก มีหน้าที่หลักในการทำไร่นาสวนผสม การปลูกผักปลอดสารพิษ การจัดการด้านการตลาดของผลผลิต ฯลฯ
- กิจกรรมการอนุรักษ์สภาพแวดล้อม มีหน้าที่หลักในการกำจัดขยะ กำจัดผักตบชวา ปลูกต้นไม้ สร้างจิตสำนึกเรื่องสิ่งแวดล้อม ฯลฯ
- กิจกรรมการฟื้นฟูศาสนาศิลปวัฒนธรรม มีหน้าที่หลักในงานวัฒนธรรมประเพณี งานกีฬา งานดนตรี กลุ่มเยาวชน ฯลฯ
- กิจกรรมการฟื้นฟูภูมิปัญญาสากล มีหน้าที่ในการฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น ศึกษาภูมิปัญญาใหม่ ศึกษาคุณค่าและความหมายของวัฒนธรรม ติดตามประเมินผลการดำเนินกิจกรรม ฯลฯ

แผนภูมิที่ 5.2 แสดงโครงสร้างขององค์กรชุมชนสากล

ในเรื่องของการประชุมกันในระหว่างกลุ่มชาวบ้าน ซึ่งเป็นการประชุมตามวันที่กลุ่มได้กำหนดไว้ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ ที่กำหนดประชุมกันทุกวันที่ 2 ของเดือน ชาวบ้านสามารถดำเนินการประชุมตามลักษณะการประชุมทั่วไปได้เป็นอย่างดี คือ มีการกำหนดวาระ (เรื่อง) ที่จะพูดคุยกัน การแบ่งหน้าที่ในระหว่างการประชุม มีทั้งการแสดงความคิดเห็นและแลกเปลี่ยนทัศนะทั้งหญิงและชายอย่างเท่าเทียมกัน นอกจากนี้ยังพบว่า การสร้างกระบวนการเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้ได้เกิดร่วมอยู่ระหว่างการพูดคุยของชาวบ้านด้วย เทคนิคในการจัดการกลุ่มและจัดการทุน ได้ถูกถ่ายทอดจากชาวบ้านสู่ชาวบ้าน ชาวบ้านผู้ครู หรือครูสู่ชาวบ้านอย่างน่าสนใจ

การที่ผู้นำ คือ ครูรินทร์ได้มีโอกาสดอกไปนอกชุมชนตามพื้นที่ที่ได้รับเชิญไปร่วมประชุม หรือบรรยาย ก็ได้ทำให้ครูรินทร์ได้พบกับผู้ที่มีความรู้อย่างหลากหลาย รวมถึงกลุ่มชาวบ้านที่ได้มาถ่ายทอดประสบการณ์ในการดำเนินกิจกรรมเพื่อการพึ่งตนเอง ก็ได้นำมาถ่ายทอดให้

แก่สมาชิกในกลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งก็เป็นการจุดประกายความคิดให้แก่สมาชิกเหล่านั้น บางครั้งก็ได้พากันเช่ารถยนต์เพื่อไปดูงานตามพื้นที่ หรือสถานที่เหล่านั้น และมีการนำประสบการณ์ที่ได้รับกลับมาทดลองปฏิบัติ ซึ่งก็มีทั้งที่สำเร็จและไม่สำเร็จ “ซึ่งก็หมายถึงว่าไม่เหมาะสมที่จะปฏิบัติในชุมชน” (ครุฑรงค์) โดยชาวบ้านได้มีการประยุกต์ความรู้ที่ได้รับเหล่านี้ ให้เหมาะสมกับสภาพของชุมชน เช่น กลุ่มเกษตรทางเลือก ที่ได้มีการผลิตยาสระผม ครีมนวดผม สบู่เหลว น้ำยาล้างจาน ยาคุม ยาหม่อง ฯลฯ ขึ้นเพื่อขายในชุมชน ก็ได้มีการปรับสูตรให้ส่วนผสมมีความเข้มข้นมากขึ้นแตกต่างกันไปตามตลาดที่จะวางขาย “ขายวัยรุ่นในโรงงานก็ต้องใส่น้ำหอมให้มันหอมเหมือนชั้นซี้จะได้ถูกใจเขา...พวกชาวกรุงที่มาดูงานนี่เขาชอบแบบธรรมชาติ ก็ไม่ใส่กลิ่น...” (นำหลวย) หรือ “หลัง ๆ นี่ส่วนใหญ่เราขายกันเป็นกิโล ไม่ใส่ขวดแล้ว มันเปลืองค่าขวดใบนี้ตั้ง 4-5 บาท” (นำหลวย)

ในด้านการขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกนั้น ชาวบ้านในระดับแกนนำจะมีเทคนิคการเขียนโครงการเพื่อขอทุนสนับสนุน เพื่อการทำกิจกรรมในพื้นที่ ในลักษณะของเงินทุนด้านการฟื้นฟูวัฒนธรรมของชุมชนได้เป็นอย่างดี โดยสามารถเขียนเพื่อขอสิ่งของบางอย่าง ให้ตรงตามความตั้งใจที่จะให้ของผู้สนับสนุน ซึ่งผ่านมาในรูปเม็ดเงิน เพราะก่อนที่จะเขียนโครงการขอรับการสนับสนุนนั้น ส่วนใหญ่เจ้าหน้าที่จากแหล่งเงินทุนจะได้เข้ามาเยี่ยมพื้นที่ และมีการพูดคุยกันก่อนระหว่างแหล่งทุนกับผู้นำชุมชน จึงทำให้แหล่งทุนมีความเข้าใจในเนื้อหาที่ชุมชนพยายามสื่อออกไปในโครงการ ซึ่งส่งผลให้ได้รับการสนับสนุนได้โดยง่าย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงลักษณะนิสัยในเชิงประนีประนอม เอาอกเอาใจคนนอก และไม่ทำให้คนนอกเสียความตั้งใจที่มีอยู่สูงในตัวของชาวบ้าน อย่างไรก็ตาม ก็มีข้อสังเกตว่า เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานที่จะเข้ามาสนับสนุนนั้น จะต้องมีความเคารพในศักยภาพของชาวบ้าน มีท่าทีในการที่จะเข้าไปเรียนรู้กระบวนการของชุมชนด้วยความจริงใจ จึงจะได้รับการยอมรับจากชุมชน ในขณะเดียวกันหากหน่วยงานใดก็ตามที่เข้ามาในชุมชนในฐานะของผู้ให้ ที่มุ่งปฏิบัติตามแนวกระบวนวิธีของทางราชการอย่างเคร่งครัด ซึ่งบางครั้งอาจไม่ตรงกับความต้องการของชุมชน ก็จะได้รับ การปฏิเสธการสนับสนุนจากชุมชน แม้ว่าจะเป็นช่วงที่ชุมชนต้องการสนับสนุนอยู่ก็ตาม เช่น ในช่วงต้นปี พ.ศ. 2540 ชุมชนมีความคิดที่จะจัดตั้งร้านค้าชุมชนขึ้น โดยได้มีการจัดเตรียมปรับพื้นที่ข้างบ้านครุรินทร์ไว้แล้ว และได้มีการประสานงานกับทางพัฒนากรอำเภอ เพื่อขอรับการสนับสนุนงบประมาณสำหรับการก่อสร้างตัวอาคารของร้านค้า ซึ่งทางพัฒนากรอำเภอก็ตกลงให้การสนับสนุน แต่จะต้องจัดสร้างตัวอาคารตามแบบของกรมการพัฒนาชุมชน และจะต้องคิดป้ายว่าเป็นการค้าที่ได้รับการจัดตั้งโดยกรมการพัฒนาชุมชน ซึ่งเป็นเหตุให้ชาวบ้านยอมรับไม่ได้ เพราะชาวบ้านถือว่าร้านค้าที่จะเกิดขึ้นนี้ เกิดขึ้น

จากการดำเนินการของชาวบ้านมาตั้งแต่ต้น การที่กรมการพัฒนาชุมชนจะมาติดป้ายดังกล่าวนั้น ถือเป็นการหุบมือเปียบ หาผลงานใส่ตัวเท่านั้น ไม่ได้ตั้งใจที่จะช่วยเหลือชุมชนอย่างจริงจัง

การที่ชาวบ้านมีประสบการณ์จากการปะทะสังสรรค์กับบุคคลภายนอก ทั้งภาครัฐบาล และเอกชนเอง ทำให้ชาวบ้านมีความมั่นใจมากขึ้นในการที่จะวางตนในวงประชุม อันแสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการเรียนรู้ของชาวบ้านที่มีอยู่ เมื่อโอกาสเปิดให้ ประจวบกับช่วงเวลาที่เหมาะสม ชาวบ้านก็สามารถที่จะเรียนรู้และแปลงพลังของประสบการณ์ที่ได้เรียนรู้ออกมาได้อย่างชัดเจน ในขณะที่เดียวกันการที่หน่วยงานจากส่วนกลาง โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ในระดับสูงซึ่งดูแลด้านนโยบาย ได้เข้ามาศึกษาดูงานในพื้นที่ชุมชนสาธิตอยู่เสมอ และได้นำเอาประสบการณ์ที่ได้พบจากสัมผัสถึง กิจกรรมของชาวบ้านออกไปพูดคุยเผยแพร่ตามสถานที่ต่าง ๆ ด้วยที่เท่าที่ให้การยอมรับในความสามารถของชุมชน ทำให้หน่วยงานของรัฐในระดับอำเภอเริ่มให้ความสนใจต่อกิจกรรมของชาวบ้านมากขึ้น มีการส่งเจ้าหน้าที่เข้ามาเยี่ยมชมดูกิจกรรมและขอให้ผู้นำชุมชนได้ไปเป็นวิทยากรช่วยเผยแพร่ความรู้เหล่านี้ตามสถานที่ต่าง ๆ “...หลัง ๆ นี้น้อย อาทิตย์ที่แล้วก็ไปพูดที่โรงพยาบาลเสนา ให้พวกกลุ่มออมทรัพย์จากตำบลต่าง ๆ ในเสนานี้แหละ นายอำเภอท่านก็มา” (ลุงจีน) ในการดำเนินกิจกรรมนั้น แม้ว่าจะมีความแตกต่างกันในสถานภาพของผู้เข้าร่วมที่มีอยู่อย่างหลากหลาย แต่ชาวบ้านก็ได้มีความรู้สึกว่าคุณมีความดีมากกว่าผู้เข้าร่วมอื่น ๆ แต่อย่างไร เพราะได้รับการปลูกฝังสร้างความมั่นใจมาโดยตลอด ทั้งจากครูในท้องถิ่นและภาคีอื่นที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ทำให้การดำเนินกิจกรรมเป็นการทำงานร่วมกันโดยเริ่มจากการระดมสมองสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน มีความจริงใจในการทำ งานร่วมกัน ซึ่งส่งผลให้งานเคลื่อนไปข้างหน้าได้เป็นลำดับ จนในที่สุดแม้จะต้องเผชิญกับเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ยังไม่ค่อยเข้าใจในสถานภาพที่เริ่มเปลี่ยนแปลงไป แล้วแสดงอำนาจบาทใหญ่ต่อชาวบ้าน ไม่ค่อยยอมรับความคิดเห็นของชาวบ้าน ชาวบ้านก็ไม่วีติกว่าจะต้องสะดุ้งสะเทือน นอบน้อมเกรงกลัวเหมือนแต่ก่อน กลับกล้าที่จะตอบโต้ต่อรองกับเจ้าหน้าที่เหล่านั้นอยู่เสมอ

จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า กลุ่มออมทรัพย์สาธิตที่เกิดขึ้น ไม่ได้เป็นการออมทรัพย์เพื่อออมทรัพย์ แต่มีความหมายในเชิงออมทรัพย์ไปเพื่อการสร้างทุน เพื่อเป็นปัจจัยของการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมด้วย กระบวนการทำงานในเชิงพัฒนาของชุมชนสาธิตจึงมีกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์เป็นแกน และขยายตัวไปสู่การดำเนินกิจกรรมด้านอื่น ๆ ในลักษณะของเครือข่าย ที่ผนวกเอาหลาย ๆ ภาคีเข้ามาสนับสนุนกระบวนการโดยรวมได้ด้วย ซึ่งในด้านการจัดการกับมูลฝอยก็เช่นเดียวกัน โดยเมื่อพิจารณาลงไปโครงสร้างของกลุ่มแกนที่เข้ามาทำงาน ก็พบว่าล้วนแล้วแต่เกี่ยวข้องกับกลุ่มออมทรัพย์ทั้งสิ้น เช่น ครูดำรงค์ เป็นที่ปรึกษากลุ่มออมทรัพย์ ป้าเรณู เป็น

กรรมการกลุ่มออมทรัพย์ หรือแม้แต่พี่ไฉนที่เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น ซึ่งเมื่อดำเนินกิจกรรมก็จะอาศัยเครือข่ายที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับกลุ่มออมทรัพย์มาเสริมกิจกรรมด้วย แต่การผูกโยงกันระหว่างกลุ่มออมทรัพย์กับกิจกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเช่นนี้ ก็มีส่วนในการสร้างอุปสรรคของกระบวนการด้วยส่วนหนึ่ง เพราะในฝ่ายที่เป็นปฏิปักษ์หรือขัดแย้งกับกลุ่มออมทรัพย์ เช่น กลุ่มของผู้นำในองค์กรการปกครองส่วนท้องถิ่น ก็มักจะไม่ได้ความร่วมมือหรือร่วมมือเพียงเล็กน้อย ซึ่งเป็นการบั่นทอนกระบวนการโดยรวมได้

การดำเนินกิจกรรมความร่วมมือพหุภาคี ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมที่เริ่มต้นโดยคนในชุมชน ขององค์กรพัฒนาเอกชน หรือหน่วยงานของรัฐ ล้วนทำงานผ่านผู้นำ คือ ครูรินทร์ และพี่ไฉน มาโดยตลอด เนื่องจากผู้นำเหล่านี้เป็นผู้ที่มีความสามารถในการชักจูงมวลชนให้เข้าร่วมกิจกรรม และการประยุกต์ประเพณี วัฒนธรรมดั้งเดิม มาใช้กับงานหรือกิจกรรมในปัจจุบันได้อย่างลงตัว มีแนวทางในการทำงานพัฒนาที่เน้นการรวมกลุ่ม และการมีส่วนร่วม ผู้นำเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการเชื่อมประสานองค์ความรู้และกระบวนการจากภายนอกมาสู่ชุมชนเรื่อยมา ในขณะเดียวกันตัวของผู้นำเองเมื่อได้สัมผัสกับภายนอกในลักษณะของการเป็นตัวแทนของชุมชนก็เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นเช่นเดียวกัน

ผู้นำชาวบ้าน ซึ่งในที่นี้หมายถึง ครูรินทร์ มีลักษณะสำคัญบางอย่าง และมีวิธีการที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารกับบุคคลภายนอกเพื่อสร้างประโยชน์ให้กับกลุ่มที่น่าสนใจ คือ โดยบุคคลหลักขณะส่วนตัวของครูรินทร์เป็นคนคุยสนุก ร่าเริง มีความสามารถในการพูดโน้มน้าวคนได้ดี นอกจากนั้นยังเป็นคนเรียบง่าย สมถะ

ในชุมชนนั้น ผู้นำชุมชนเป็นผู้ที่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก หากผู้นำชุมชนมีความเข้มแข็ง มีจิตใจกว้างขวางเชื่อมั่นในศักยภาพที่มีอยู่ของคนในชุมชน ก็จะเป็นแรงผลักดันให้ชุมชนนั้นมีความเข้มแข็งและก้าวหน้าไปได้เร็วขึ้น ครูรินทร์เป็นผู้ที่มีคุณสมบัติเหล่านี้้อย่างครบถ้วน ในชุมชนสาคลีนั้น แทบจะไม่มีใครไม่รู้จักครูรินทร์ เพราะครูรินทร์ เป็นคนที่เกิดในชุมชน และกล่าวได้ว่าเป็นผู้ที่ทำงานในชุมชนมาโดยตลอด มีความผูกพันกับคนในชุมชนอย่างแนบแน่น มีความมุ่งมั่นที่จะทำงานเพื่อให้เกิดผลในอันที่จะยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน เพราะในวัยเยาว์ได้รับการสั่งสอนจากหลวงพ่อให้เห็นความสำคัญของชุมชนและความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน “...ครูหรือโรงเรียนเนียเหมือนลูกหมู ส่วนชาวบ้านเขาเป็นแม่หมู ถ้าแม่หมูไม่มีอะไรจะกิน

ก็พอ ลูกหนูก็ไม่มียืมมกินด้วย ลูกหนูจึงต้องช่วยแม่หนูคือชาวบ้านด้วย...” (ครูรินทร์) ต่อมาเมื่อมีอายุมากขึ้นก็ได้เรียนรู้จากหนังสือต่าง ๆ เช่น ภาษาอังกฤษ วิทยาศาสตร์ งานเขียนของ ศ.นพ.ประเวศ วะสี ของท่านพุทธทาสภิกขุ ฯลฯ ได้เป็นเครื่องจุดประกายความคิด ในขณะเดียวกัน การที่ทำงานคลุกคลีอยู่กับชุมชนมาโดยตลอด จึงมองเห็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชน มองเห็นถึงความทุกข์ยากที่เกิดขึ้นกับชาวบ้าน จึงได้พยายามให้ความช่วยเหลือ โดยการแนะนำวิธีการ ในการแก้ไขปัญหาเหล่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านที่เกี่ยวข้องกับปากท้อง ได้มีการทดลองทำ โครงการไร่นาสวนผสมขึ้นในโรงเรียน เพื่อให้เป็นตัวอย่างแก่ชาวบ้าน กระตุ้นให้ชาวบ้านรวมตัวกันจัดตั้งเป็นกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นมา และขยายเป็นกลุ่มต่าง ๆ ในเวลาต่อมา ตลอดเวลาในการทำงานร่วมกับชุมชน ครูรินทร์จะพยายามกระตุ้นให้สมาชิกแสดงออกอยู่เสมอ ทำให้เหล่าสมาชิกมีการพัฒนาตนเองขึ้นมาเป็นผู้นำรุ่นใหม่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

การได้ผู้นำที่มีความสามารถ จะเป็นพลังผลักดันที่สำคัญในการขยายฐานของจำนวนสมาชิกองค์กรชุมชนที่จะเข้าร่วมในกระบวนการกลุ่มได้เป็นอย่างดี จำนวนสมาชิกของกลุ่มภายใต้องค์กรชุมชนจึงมีมากขึ้นเรื่อย เพราะมีการถ่ายทอดทรัพยากรที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกไปสู่กลุ่มภายใต้องค์กรชุมชนอยู่เสมอ หากกิจกรรมมีความสอดคล้องกัน ทำให้การเข้าร่วมกิจกรรมเป็นการได้รับโอกาสในการสนับสนุนทรัพยากรด้วย เช่น การเป็นสมาชิกกลุ่มธุรกิจทางเลือกของคนหนุ่มสาว ก็สามารถที่จะกู้ยืมเงินจากกลุ่มออมทรัพย์ได้ในอัตราพิเศษและมีจำนวนเงินมากเป็นพิเศษกว่าสมาชิกทั่วไปด้วย เพราะกลุ่มออมทรัพย์จะให้เงินทุนหมุนเวียนที่ได้รับการสนับสนุนจากกองทุนพัฒนาชนบทอีกทีหนึ่ง ซึ่งหากเป็นกลุ่มธุรกิจทางเลือกจากกองทุนพัฒนาชนบทเองแล้วก็จะไม่สามารถทำได้ ส่วนในประเด็นการขยายเครือข่ายนั้น เป็นเพียงการเชื่อมความสัมพันธ์ในระดับต้นระหว่างผู้นำเท่านั้น ไม่ได้มีการถ่ายทอดทรัพยากรของกลุ่มที่ได้มาจากองค์กรสนับสนุนออกสู่กลุ่มที่อยู่ในชุมชนอื่น เพราะทรัพยากรเงินทุนที่ได้รับยังมีอยู่ค่อนข้างจำกัด โดยเฉพาะจากองค์กรสนับสนุนที่เป็นองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งส่วนใหญ่จะสนับสนุนในแง่ความรู้ และการช่วยประสานงานกับส่วนกลาง

เมื่อมองในภาพรวมขององค์กรชุมชนสากลจากจุดยืนของคนนอก ณ วันนี้ กล่าวได้ว่าความเข้มข้นของกิจกรรมเพิ่มมากขึ้น สิ่งที่เกิดขึ้นพร้อมกันนี้ คือ ผู้นำเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากผู้บริหารของหน่วยงานต้นสังกัด คือ โรงเรียนสาธิตวิทยา ที่เปิดโอกาสให้ครูรินทร์มีเวลาเข้าร่วมกิจกรรม ทั้งในและนอกชุมชนได้เต็มที่ โดยไม่ถือว่าเป็นการ

เปิดบึงเวลาราชการ จึงสามารถทำกิจกรรมที่เป็นสาธารณะได้มากขึ้น เช่น การรับเชิญเป็นวิทยากรในงานต่าง ๆ ทั่วประเทศ และการนำชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาได้อย่างเต็มที่ เป็นต้น

5.2.2 บทบาทของสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล

ช่วงระยะเวลา 2 ปีที่ผ่านมาของการยกฐานะองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในระดับตำบลให้เป็นสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งมีอิสระในการใช้งบประมาณเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นได้มากขึ้น ในส่วนของชุมชนสาละวิน ตำบลบางนโมได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ส่วนตำบลบ้านหลวงและตำบลสามตุ่มในระยะแรกได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นสภาตำบลที่เป็นนิติบุคคล ต่อมาในปีพ.ศ. 2540 สภาตำบลทั้งสองจึงได้เลื่อนฐานะขึ้นเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล

เพื่อพิจารณาถึงเนื้อหาขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นทั้งสามตามที่ปรากฏนั้น พบว่ากิจกรรมขององค์การบริหารส่วนตำบลบางนโม ที่กระทำส่วนใหญ่จะเป็นการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ และสิ่งก่อสร้างที่เป็นรูปธรรมในเขตชุมชนสาละวิน ก็คือ ประปาชุมชน ที่ได้ทำให้ทุกครัวเรือนในหมู่ 9 และหมู่ 10 มีน้ำประปาใช้ ซึ่งเป็นที่พอใจของคนในชุมชน เพราะทำให้สามารถใช้น้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคได้สะดวกมากขึ้น โดยในช่วงก่อนที่ อบต. จะดำเนินการก่อสร้างระบบน้ำประปาชุมชนขึ้นนั้น กลุ่มผู้นำชาวบ้านที่ใกล้ชิดกับครุรินทร์ได้พยายามที่จะสำรวจความคิดเห็นของชาวบ้านต่อการจัดสร้างระบบประปาชุมชนขึ้น ซึ่งก็พบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นด้วยกับความคิดนั้น จึงได้มีการวางโครงการที่จะจัดสร้างระบบประปาชุมชนขึ้น โดยได้มีการเก็บเงินจากชาวบ้านเพื่อนำมาใช้ในการก่อสร้างระบบ เช่นเดียวกับที่ผู้ใหญ่บ้านได้ยื่นมือเข้ามาร่วมจัดการด้วย ซึ่งกลุ่มผู้นำก็ไม่ได้ขัดข้อง และด้วยความที่มีฐานะเป็นผู้นำที่เป็นทางการ จึงได้ให้ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ดูแลเงินก้อนนี้ แต่เมื่อผู้ใหญ่บ้านได้เข้ามาเกี่ยวข้อง ก็ได้ทำให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างล่าช้า เพราะได้มีการนำเรื่องเข้าไปผูกกับระบบราชการ การก่อสร้างระบบประปาชุมชนจึงยืดเยื้อไม่สามารถก่อสร้างได้ จนกระทั่งมีการก่อตั้ง อบต. ขึ้น จึงได้มอบหน้าที่นั้นให้แก่ อบต. ดำเนินงาน ซึ่งก็แล้วเสร็จไป แต่ก็ยังมีขนาดเล็ก ไม่สามารถบริการจ่ายน้ำให้กับชาวบ้านได้ทุกครัวเรือน “...ต้องมีการสร้างจุดจ่ายน้ำเพิ่มสำหรับหมู่ 10 อีกจุดหนึ่ง เพราะที่มีอยู่ตอนนี้เต็มที่แล้ว บ้านที่จะมาขอใช้น้ำเพิ่มนี้ถ้าอยู่ในหมู่ 10 ก็ต้องบอกให้รอไปก่อน ถ้าหมู่ 9 ก็พอจะให้ได้...” (สารวัตรกำนันผู้ดูแลระบบประปาชุมชน) ในขณะที่สภาตำบลทั้งสองก็ได้ดำเนินการในทำนองเดียวกัน “...สภาตำบลหระอ ก็เห็นเอาหินมาลงซ่อมทางให้ที่นี่ไง...” (ป้าเลียบ) “...ส่วนใหญ่ก็ทำถนนกับ

สะพานนะ มันเป็นบ่ที่มาเป็นช่วง ๆ นะว่า ช่วงนี้มีสะพานตกมานะ ก็ประชุมกันว่าจะไปลงที่ไหน แบ่ง ๆ กันไป ใครได้แล้วก็ให้อีกบ้านนึงไป...” (ผู้ใหญ่อร)

ส่วนในการจัดการมูลฝอยของชุมชนนั้น เนื่องจากพื้นที่ตำบลบางนมโค เป็นพื้นที่ที่มีปรากฏการณ์ของปัญหามูลฝอยเกิดขึ้นอย่างชัดเจนและรุนแรงกว่าในอีกสองตำบลมากนัก ประจวบกับเมื่อมี อบต. เกิดขึ้น สิ่งที่คุณส่วนใหญ่ในชุมชนคาดหวัง คือ การที่จะให้เข้ามาจัดการกับมูลฝอยของชุมชนด้วย เพราะมีตัวอย่างมาจากการดำเนินการขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่นในรูปแบบอื่น ๆ เช่น กทม. เทศบาล หรือสุขาภิบาล ที่องค์กรส่วนท้องถิ่นเหล่านี้จะต้องเข้ามาดูแลเรื่องการจัดมูลฝอยในเขตความรับผิดชอบเป็นหลัก เช่น เมื่อพูดถึงเทศบาล คนก็จะนึกภาพไปถึงรถเก็บขนมูลฝอย เป็นต้น ดังนั้น ในส่วนของ อบต.บางนมโคเอง ก็ได้รับการเรียกร้องให้เข้ามาจัดการกับมูลฝอยในชุมชนด้วย จึงทำให้ในการประชุม อบต. ครั้งหนึ่ง ได้อนุมัติให้จัดซื้อรถเก็บขนมูลฝอยจำนวน 1 คัน โดยที่มิได้มีการเตรียมการเกี่ยวกับระบบการจัดการมาก่อนทั้งสิ้น ทำให้รถเก็บขนมูลฝอยที่จัดซื้อมานั้นต้องมาจอดอยู่เฉย ๆ เป็นเวลานาน เพราะไม่มีงบประมาณสำหรับเป็นค่าใช้จ่ายในการดำเนินการอื่น ๆ อีกทั้งยังไม่มีระบบการรองรับมูลฝอย และระบบสำหรับการกำจัดมูลฝอยด้วย ต้องรอการเขียนโครงการเพื่อขอรับการอนุมัติงบประมาณในปีถัดมา “...พอดีมันมีงบเหลืออยู่แปดแสน ก็ต้องรีบเสนอเข้าที่ประชุมให้ซื้อเอามาก่อน เดียวจะไปถูกลงอย่างอื่นเสีย...” (พี่โจน) การเสนอของพี่โจนนับเป็นการจุดประเด็นให้สมาชิก อบต. หันมาสนใจกับปัญหามูลฝอยบ้าง “...ก่อนนั้นไม่มีใครพูดถึงเลย เรื่องขยะนี้ พูดกันแต่เรื่องจะสร้างถนน ตอนหลังถึงมาคุยกันว่าเรื่องขยะนี้จะเอาไงกัน...” (พี่โจน)

หลังจากนั้น อบต.บางนมโค ได้แก้ไขปัญหามูลฝอยของชุมชนด้วยการนำระบบการจัดการที่ได้พบเห็นจากเทศบาลหรือสุขาภิบาลมาใช้ โดยได้มีการจัดตั้งถังรองรับมูลฝอยขนาด 100 ลิตร ตามจุดต่าง ๆ ริมถนนที่รถเข้าถึงได้ง่าย คือ ตามแนวถนนสายเสนา - หลวงประสิทธิ์ และทางแยกไปตำบลสามตุ่ม ถังรองรับมูลฝอย 1 ถัง จะรองรับมูลฝอยจากบ้านเรือนประมาณ 3 - 4 หลังคาเรือน โดยในแต่ละเดือนชาวบ้านต้องเสียค่าบริการให้แก่ อบต. 30 บาทต่อถัง มีการจัดจ้างพนักงานขับรถ 1 คน พนักงานประจำรถเก็บขนขยะ 4 คน หลังจากนั้นในทุก ๆ เช้าก็จะมีรถมาเก็บขนมูลฝอยจากถังรองรับมูลฝอยเหล่านี้ไปทิ้งยังหลุมฝังกลบมูลฝอย ระบบการจัดการนี้เริ่มดำเนินการได้ในวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2540 ระบบนี้ยังมีปัญหาอยู่มากเพราะในช่วงฤดูฝนของสองปีที่ผ่านมาพื้นที่ภาคกลางอันรวมถึงชุมชนสาครี่ด้วย ต้องประสบกับภาวะน้ำท่วมขังในระดับที่สูงมาก สถานที่ที่ อบต. เตรียมไว้ใช้สำหรับการฝังกลบมูลฝอย โดยมีการขุดเป็นหลุมขนาดใหญ่ไว้ ก็จมอยู่ใต้น้ำ

ด้วย การกำจัดมูลฝอยด้วยวิธีการฝังกลบ จึงอาจประสบปัญหาขึ้นได้ เพราะ อบต. ไม่มีการเตรียม การป้องกันน้ำท่วมอย่างเป็นรูปธรรม สมาชิก อบต. แต่ละคนเพียงแต่คาดว่าเมื่อเกิดภาวะน้ำท่วม ขึ้นแล้วก็จะใช้วิธีการแก้ไขต่าง ๆ กันไป เช่น "...ต้องทำเป็นคันดินให้สูงกว่าระดับน้ำเลย ทำรั้ว สังกะสีล้อมรอบด้วย ไม่ให้ขยะมันปลิวเวลาลมพัด..." (กำนันแอม) หรือ "...มันต้องฝังท่อข้างล่าง นะ ฝนตกมาก็ระบายออกได้หมด..." (สารวัตรกำนัน) ฯลฯ ในขณะที่เดียวกัน การกำจัดมูลฝอยของ อบต. บางนมโค ใช้วิธีเทกองในหลุมขนาดใหญ่ที่ขุดลึกประมาณ 2 เมตร พื้นที่ประมาณ 1 ไร่ บน พื้นที่ที่มีทั้งหมด 70 ไร่ วิธีการกำจัดนี้ยังไม่ถูกต้องเหมาะสมตามหลักสุขาภิบาล เพราะมูลฝอยทุก ชนิดรวมทั้งมูลฝอยจากสถานีอนามัยก็ถูกรวบรวมใส่รถเก็บขนมูลฝอยของ อบต. แล้วนำมาเททิ้งลง ยังหลุมแห่งนี้ และมีการเผาทิ้งเป็นครั้งคราว "...เผาบ่อย ๆ อย่างนี้ เติมช้า จะไม่เต็มเลยด้วยซ้ำ..." (กำนันแอม) อีกทั้งยังไม่มีเครื่องมือหรืออุปกรณ์ใด ๆ ที่จะใช้ในการกลบฝังมูลฝอยให้ถูกต้องตาม หลักสุขาภิบาลได้ และเนื่องจากพื้นที่ที่ อบต.บางนมโค ต้องดูแลมีทั้งหมด 10 หมู่ ดังนั้นการจัดการ มูลฝอยของ อบต.บางนมโค ด้วยการเก็บขนไปทิ้งยังหลุมทั้งมูลฝอยนี้ จึงต้องกระทำไปด้วยกันทั้ง 10 หมู่ แต่ด้วยความที่อีก 8 หมู่ ไม่ได้อยู่ในชุมชนสากลิ จึงไม่ได้สำรวจมูลฝอยในการศึกษาครั้งนี้ ด้วย ผู้วิจัยจึงได้คาดประมาณปริมาณมูลฝอยของเขตตำบลบางนมโคโดยใช้ข้อมูลปริมาณมูลฝอย ของ หมู่ 9 และหมู่ 10 เป็นฐาน โดยเมื่อประชากรของทั้งสองหมู่นี้มีการผลิตมูลฝอยเกิดขึ้นวันละ 0.27 กก.ต่อคน ดังนั้นประชากรของทั้ง 10 หมู่ ซึ่งมีจำนวน 4,194 คน (กรมการปกครอง กอง ราชการส่วนตำบล, 2540 : 122) รวมกับประชากรที่อาศัยอยู่ในหอพักอีก 1,196 คน รวมเป็นจำนวน ประชากรทั้งสิ้น 5,390 คน ก็จะผลิตมูลฝอยประมาณวันละ 1455.3 กก. (0.27 กก./คน x 5,390 คน) หรือ 5.82 ตบ.ม. ด้วยสภาพการกำจัดมูลฝอยดังกล่าวนี้ สามารถพยากรณ์เวลาใช้งานในพื้นที่นี้ได้ ถึงปี พ.ศ. 2560 (พื้นที่ทั้งหมด 70 ไร่) จะเต็มภายใน 20 ปี

ในด้านความร่วมมือที่เป็นการทำงานร่วมกับภาคีอื่น ๆ ในชุมชน ในกระบวนการ จัดการมูลฝอยนั้น เกิดจากการผลักดันของพีโชนเป็นสำคัญ โดยได้พยายามชักชวนให้กำนันแอม เข้าร่วมกิจกรรมในฐานะผู้นำที่เป็นทางการของชุมชน จนกำนันยอมเข้าร่วมและอนุมัติงบประมาณ ส่วนหนึ่งมาใช้ในการร่วมรณรงค์กับกลุ่มองค์กรชาวบ้านและกลุ่มครู และยังอนุญาตให้นำรถเก็บ ขนมูลฝอยที่ได้ซื้อมาจอดทิ้งไว้นานแล้วเข้าร่วมรณรงค์ด้วย ในช่วงก่อนวันรณรงค์ พีโชนได้นำรถ เก็บขนมูลฝอยออกวิ่งประชาสัมพันธ์ให้ คนในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรม เมื่อถึงวันรณรงค์ ซึ่งได้มี การเชิญนายอำเภอให้มาเป็นประธานในพิธีเปิด กำนันแอมก็ได้ทำหน้าที่เป็นผู้กล่าวรายงานใน ฐานะผู้นำชุมชน หลังจากนั้น อบต. ก็ได้แจกถุงดำให้ชาวบ้านและนักเรียนที่มาร่วมรณรงค์สำหรับ ใช้ใส่มูลฝอยที่เก็บได้ แล้วก็ได้นำรถเก็บขนมูลฝอยออกวิ่งขนมูลฝอยที่เก็บได้ไปทิ้งยังหลุมฝังกลบ

ที่ได้ขุดเอาไว้นานแล้ว จะด้วยความตั้งใจหรือไม่ก็ตาม การนำรถเก็บขนมูลฝอยออกจากรวมรณรงค์กับชุมชนในครั้งนั้น ก็เป็นการสร้างภาพให้ชาวบ้านเห็นมากขึ้นว่า ในอนาคตการดำเนินการจัดการมูลฝอยในชุมชนควรจะต้องอาศัยรถเก็บขนรูปร่างอย่างนั้น และเริ่มมีเสียงเรียกร้องมากขึ้นกับสมาชิก อบต.ให้นำรถออกมาเก็บขนมูลฝอยเสีย

ส่วนพื้นที่ที่อยู่ในอีกสองตำบลนั้น ด้วยรูปแบบการจัดการมูลฝอยในชุมชนที่แต่เดิมในแต่ละครัวเรือนที่สามารถจัดการกับมูลฝอยที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเอง โดยไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นปัญหาหรือภาระที่เกินกว่าจะจัดการได้ หรือก่อให้เกิดปัญหารบกวนเพื่อนบ้านหรือชุมชน ประกอบกับกิจกรรมในพื้นที่ส่วนใหญ่ยังเป็นพื้นที่เกษตรกรรม มีร้านค้าเพียงไม่กี่ร้าน และไม่มีหอพักอยู่เลย ทำให้ไม่มีการเรียกร้องหรือแสดงความต้องการที่ชัดเจนที่จะให้สภาตำบลเข้าไปจัดการกับมูลฝอยของตน

ในการบริหารงานโดยทั่วไปนั้น ยังคงมีปัญหาในทางปฏิบัติอยู่หลายประการ กำนันแอม ซึ่งเป็นประธานกรรมการบริหารขององค์การบริหารส่วนตำบลบางนมโค เห็นว่า “...สมาชิก อบต. ส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ในเรื่องการทำงาน เรื่องของกฎหมายและกฎระเบียบต่าง ๆ โดยเฉพาะในด้านงบประมาณ” ดังนั้นในการจัดการด้านงบประมาณ การจัดซื้อจัดจ้าง จึงยังคงต้องอาศัยคำแนะนำจากนายอำเภอและปลัดอำเภอเป็นส่วนใหญ่ เพราะเกรงกลัวความผิดที่จะเกิดจากการปฏิบัติไม่ตรงกับกฎระเบียบที่กำหนดไว้ “...เวลาทำแผนงานทางงบประมาณ ก็ต้องอาศัยคลังอำเภอ ปลัด อบต....” (กำนันแอม) อันเป็นเหตุให้ อบต. ไม่สามารถดำเนินการได้อย่างเป็นอิสระ เพราะแผนการดำเนินงานและงบประมาณต่าง ๆ จะต้องส่งไปยังนายอำเภอดูความเรียบร้อยเสียก่อน นายอำเภอจึงยังคงมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของ อบต. อยู่มาก ในขณะเดียวกัน ข้าราชการฝ่ายปกครองก็ยังคงมีความคิดว่า อบต. ยังด้อยศักยภาพ ต้องคอยดูแลให้คำแนะนำอยู่เสมอ “...สมาชิก อบต. ควรต้องศึกษาระเบียบและทำให้ถูกต้องตามกระบวนการ ทั้งนี้จะมีอำเภอเป็นที่เลี้ยงคอยดูแลอยู่...” (ไพรัตน์ พงษ์ชนะชัย, 2540) ด้วยความที่กำนันแอม ไม่เชื่อถือในศักยภาพของสมาชิก อบต. จึงทำให้การประชุม อบต. แต่ละครั้ง เป็นไปอย่างรวดเร็ว เพราะกำนันจะเสนอเรื่องเข้าที่ประชุมเอง และตัดสินใจเองเป็นส่วนใหญ่ โดยบังคับกลาย ๆ ให้สมาชิก อบต. ซึ่งส่วนใหญ่เกรงใจกำนันลงมติเห็นตามที่กำนันเสนอ ส่วนในกรณีที่กำนันไม่แน่ใจและไม่กล้าตัดสินใจก็จะไปปรึกษากับนายอำเภอเป็นหลัก ทำให้สมาชิก อบต. บางส่วนรู้สึกว่ามี การแอบตกลงแบ่งปันผลประโยชน์กันเองระหว่างกำนันกับนายอำเภอ ซึ่งทำให้สมาชิกส่วนนี้รู้สึกไม่พอใจ แต่ก็เป็นกลุ่มเล็ก ๆ ในคณะกรรมการของ อบต. จึงไม่มีพลังในการผลักดันมากนัก

ข้าราชการฝ่ายปกครองนับว่าเป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในการดำเนินงานของ อบต. และสภาตำบลอยู่มาก โดยส่วนใหญ่แล้วจะพบว่าข้าราชการเหล่านี้มักจะชอบที่จะให้ อบต. และสภาตำบลก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน แหล่งน้ำ ไฟฟ้า และอาคารต่าง ๆ ในส่วนของ ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลบางนมโคเองนั้น ก็เห็นว่าการพัฒนาในเรื่องของโครงสร้างพื้นฐาน เป็นสิ่งจำเป็นที่ อบต. ควรจะต้องทำให้ทั่วทั้งตำบล “...เรื่องแหล่งน้ำกับถนนนี้ ผมถือเป็นเรื่อง สำคัญที่จะต้องทำก่อนเพื่อน ไม่ว่าจะไปอยู่ที่ไหน...” (ปลัด อบต.บางนมโค) โดยมองว่าจะเป็นพื้น ฐานที่ทำให้เกิดการพัฒนาคูณภาพชีวิต “...พอมีถนนมีน้ำใช้แล้ว จะปลูกอะไรก็ได้ แล้วก็เอาไปขาย ที่ตลาดได้สะดวก...” (ปลัด อบต.บางนมโค) ในขณะที่ความคิดเรื่องการพัฒนาในด้านอื่น ๆ นั้น ยัง ไม่ชัดเจนนัก โดยมีความคิดแบบเดิมที่มุ่งการส่งเสริมและฝึกอาชีพเพื่อสร้างรายได้เสริมให้แก่ชาว บ้าน “...เรื่องการพัฒนาอาชีพนี้ เป็นสิ่งที่จะต้องเข้าไปทีหลัง ผมคงต้องเข้าไปดูก่อนว่าเขาพอจะทำ อะไรกันได้บ้าง แล้วค่อยเข้าไปช่วยส่งเสริมให้ ฝึกฝีมือให้...” (ปลัด อบต.บางนมโค) แต่การ พิจารณาลงลึกลงไปในการคิดนั้น ก็เป็นเรื่องส่วนบุคคล ที่มีพื้นฐานและประสบการณ์แตกต่างกัน ไป อย่างในปลัด อบต.บางนมโค นั้นก็มีความคิดที่พยายามที่จะให้ความร่วมมือกับฝ่ายต่าง ๆ ใน ชุมชนให้มากที่สุด “...กลุ่มออมทรัพย์ที่สาธิตที่คุณแนะนำนั้นน่าสนใจมาก ผมจะเข้าไปพูดคุยและ ช่วยดูว่าจะช่วยสนับสนุน ช่วยเสริมได้ยังไงบ้างให้มันขยายตัวมากขึ้น แต่คงไม่ใช่การเข้าไปสั่ง โน่นสั่งนี่แน่นอน...ส่วนโรงงานนี้ก็คงจะเข้าไปพูดคุยว่าเราจะร่วมมือกันทำอะไรได้บ้าง มีอะไรติด ขัดหรือเปล่าทำนองนี้...” (ปลัด อบต.บางนมโค) มีความเห็นพ้องกับแนวคิดที่จะให้ภาคีต่าง ๆ ใน ชุมชน ที่มีศักยภาพของตนแตกต่างกันออกไปได้เข้ามาทำงานร่วมกัน เพื่อนำจุดแข็งเหล่านั้นมา เสริมกระบวนการทำงานให้ลุล่วงไปได้ดียิ่งขึ้น โดยยินดีที่จะทำหน้าที่ในการประสานให้เกิดสิ่ง เหล่านั้นขึ้นมา “...เห็นด้วยครับ เห็นด้วยอย่างยิ่ง ถ้าเป็นอย่างนั้นได้ ผมว่าดีที่สุดเลย แล้วแนวทางการ ทำงานของผมก็เป็นไปอย่างนั้นด้วย...” (ปลัด อบต.บางนมโค)

ในพื้นที่ของตำบลบางนมโคมีถนนสายสามโคก - สุพรรณบุรีตัดผ่าน จึงมีกิจการหลาย ประเภทเกิดขึ้น ทั้งภาคอุตสาหกรรมและธุรกิจต่าง ๆ ทำให้ อบต.บางนมโค มีรายได้จากภาษีที่เก็บ จากกิจการเหล่านี้มากพอสมควร ส่วนในเขตการดูแลของ อบต.สามดุ่มและบ้านหลวง เป็นพื้นที่ เกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ จึงมีรายได้ได้น้อยกว่า อบต.บางนมโคมาก การที่ อบต.บางนมโคเป็น อบต. ที่เกิดขึ้นก่อน และมีรายได้ สูงกว่า อบต.สามดุ่ม และ อบต.บ้านหลวงอยู่พอสมควร ทำให้มี ประสิทธิภาพของการทำงานภายใต้โครงสร้างของการบริหารงานที่เปลี่ยนแปลงไปก่อน อีกทั้ง สมาชิก อบต. บางคนก็สนใจที่จะให้เกิดการทำงานร่วมกันระหว่าง อบต. เพื่อให้สามารถทำงานได้ อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น เช่น กรณีของสะพานข้ามคลองขนมจีนซึ่งเชื่อมต่อระหว่างตำบลสาม

ตู่กับตำบลบางนมโคที่ชำรุดและขาดการดูแล พี่ไฉนก็มีความคิดว่า ควรจัดให้ อบต. ทั้งสองได้ร่วมปรึกษาหารือกันเพื่อหาแนวทางในการแก้ไข “...มันพูดกันคนละที ก็เลยเถียงกันไปเถียงกันมา หากันรับผิดชอบไม่ได้ เพราะว่ามันอยู่ตรงกลางพอดี ก็เลยต้องจับสมาชิกของทั้งสอง อบต. เนี่ยมาพูดคุยกัน เพื่อจะได้เกิดการทำงานร่วมกัน...” (พี่ไฉน)

ในช่วงเวลาที่ผ่านมา ผู้นำที่เป็นทางการของทั้งสามตำบลได้เคยร่วมกันหาทางแก้ไขปัญหาคักตบขาที่เกิดขึ้นในลำคลองสายต่าง ๆ ของชุมชน ด้วยการร่วมกันทำหนังสือถึงนายอำเภอเพื่อขอให้มีการนำเรือมาลอกลำคลองเหล่านั้นให้ ซึ่งนายอำเภอก็ได้ตอบสนองด้วยดี แต่หลังจากนั้นไม่นานปัญหา ก็ได้กลับมาอีกครั้ง นอกจากนี้ก็ได้เคยร่วมประชุมกันเพื่อหาทางแก้ไขปัญหายาบ้าอยู่บ้าง โดยการประสานงานของวัยรุ่นในชุมชนที่มีความมุ่งมั่นที่จะแก้ไขปัญหายาบ้านี้ แต่หลังจากนั้นก็ไม่ได้สนใจที่จะติดตามต่อไป คงปล่อยให้วัยรุ่นรายนั้นดำเนินการของตนไปเรื่อย ๆ “..ก็เคยคุยกันครั้งนึงนะ นัคกำนันผู้ใหญ่บ้านของบ้านหลวง ของสามตุ่ม ของบางนมโค มาคุยกันว่าจะทำยังไงกันดี ไอ้หนุ่มนั้นมันก็เสนอจะทำเรื่องกีฬา แล้วก็ไม่ได้คุยกันอีก มันจะไม่ได้ผลละมัง ไอ้พวกนี้มันไม่ได้เล่นกีฬาอยู่ตลอดเสียเมื่อไหร่ พอว่างมันก็ไปสูบกันแล้ว แกจะไปรู้เหร...” (ผู้ใหญ่อร)

การประสานงานและการทำงานร่วมกันระหว่าง อบต. ในเรื่องของการจัดการมูลฝอยด้วยความร่วมมือของทั้ง 3 ตำบลนั้น ยังไม่พบว่าเกิดขึ้นแต่อย่างใด โดยในส่วนของ อบต. บางนมโคที่เริ่มจัดระบบการจัดการมูลฝอยขึ้นนั้น ก็มีแรงผลักดันจากหลาย ๆ ด้าน ได้แก่ แรงผลักดันจากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างรุนแรงในพื้นที่ที่อยู่ใกล้เคียงกับโรงงาน ซึ่งมีผู้คนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น การกระตุ้นในเชิงกระบวนการทางสังคมจากคนในชุมชนที่มีการณรงค์ทำความสะอาดร่วมกันอยู่เสมอ และการผลักดันของพี่ไฉนและสมาชิก อบต. บางคน ให้ อบต. เข้ามามีบทบาทมากขึ้นในชุมชน นอกจากนี้ก็ยังเริ่มมีตัวอย่างของ อบต. หลายแห่งที่เริ่มดำเนินกิจกรรมการจัดการมูลฝอยในชุมชนอีกด้วย

5.2.3 บทบาทของนักวิชาการ

ในส่วนของนักวิชาการนั้น ในที่นี้หมายถึง นักวิชาการที่ทำหน้าที่ให้ความรู้และศึกษาวิจัย ซึ่งสังกัดอยู่ในสถาบันการศึกษา โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ นักวิชาการในชุมชน และนักวิชาการจากภายนอกชุมชน

นักวิชาการในชุมชน : กลุ่มครูโรงเรียนสาธิตวิทยา

ในการกล่าวถึงกลุ่มครูนั้น จะกล่าวถึงกลุ่มครูในโรงเรียนสาธิตวิทยาเป็นส่วนใหญ่ ส่วนครูในโรงเรียนวัดमारวิชัยนั้น ได้เข้าร่วมกิจกรรมเพียงเล็กน้อย จึงจะกล่าวถึงเฉพาะในช่วงที่ได้มีการเข้าร่วมกิจกรรมเท่านั้น โดยในการกล่าวถึงกลุ่มครูในโรงเรียนสาธิตวิทยานี้ จะไม่นับไปที่ครูรินทร์มากนัก เพราะได้ให้น้ำหนักไปในส่วนขององค์กรชุมชนแล้ว แต่ก็ไม้อาจจะละเลยต่อการกล่าวถึงไปได้ เพราะโรงเรียนนั้นก็เป็นที่มั่นสำคัญของครูรินทร์ด้วยเช่นกัน โดยกิจกรรมที่กลุ่มครูในโรงเรียนสาธิตวิทยา เป็นผู้มืบทบาทสำคัญในการผลักดันให้คนในชุมชนรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ขึ้นเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน

กลุ่มครูในโรงเรียนสาธิตวิทยาเริ่มมีบทบาทในการทำงานกับชุมชนอย่างชัดเจน ในปี พ.ศ. 2523 ที่โรงเรียนเริ่มดำเนินกิจกรรมไรรานสวนผสม โดยครูสองคนที่มีบทบาทสำคัญร่วมกับครูรินทร์ในครั้งนั้น ได้แก่ ครูวิเชียร เจริญศิริ และครูจรินทร์ อรรถเจริญ ครูวิเชียรเริ่มทำกิจกรรมตั้งแต่สมัยยังเป็นนักศึกษา และได้เข้าร่วมทำกิจกรรมกับกลุ่มศึกษาปัญหาและทิศทางการศึกษาไทย จึงมีประสบการณ์ของการทำงานพัฒนามาบ้างแล้วก่อนที่จะมาเป็นครูที่โรงเรียนสาธิตวิทยา เมื่อได้ร่วมทำงานกับครูรินทร์จึงได้ทำหน้าที่ในการประสานกับองค์กรพัฒนาเอกชนต่าง ๆ ให้เข้ามาเสริมงานของโรงเรียนและชุมชน ส่วนครูจรินทร์มีความรู้ความเชี่ยวชาญในด้านการเกษตร และมีความสนใจในแนวคิดเรื่องการเกษตรผสมผสาน อีกทั้งในสมัยที่เป็นนักศึกษาก็ได้ร่วมทำกิจกรรมนักศึกษา มาบ้าง จึงเป็นฐานของความคิดในด้านการงานเพื่อสังคมพอสมควร เมื่อมาเป็นครูที่โรงเรียนสาธิตวิทยา ก็ได้มีโอกาสดูคุยกับครูรินทร์และครูวิเชียร ทำให้ได้เข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชนอย่างแข็งขันในเวลาต่อมา โดยทำหน้าที่เสริมความรู้ในด้านการทำไรรานสวนผสมแก่นักเรียน และคนในชุมชนได้เป็นอย่างมาก

การทำงานในระยะแรกของครูทั้งสามนั้น เป็นการปูพื้นฐานที่แน่นหนาของความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เมื่อครูรินทร์เริ่มกลับมาทำงานพัฒนาอีกครั้งในปี พ.ศ. 2532 จึงทำให้สามารถชักชวนให้ชาวบ้านเข้าร่วมดำเนินกิจกรรมได้มาก และเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว

การทำงานของครูรินทร์ในระยะที่สองนี้ มีครูในโรงเรียนเข้าร่วมกิจกรรมเพิ่มขึ้นอีกหลายคน เช่น ครูดำรงค์ เพชรน้อย ครูกฤษณา ธนะนาม ครูสุภาพ ชาตินันท์ และครูนิพนธ์ บุตรเอก ครูเหล่านี้ได้เข้าร่วมกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ กับชาวบ้านตามความสนใจและความถนัดของแต่ละคน แต่

เมื่อกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งต้องการพลังของความร่วมมือเพื่อให้งานลุล่วงไปได้ด้วยดี ครูเหล่านี้ก็จะมาร่วมพูดคุยและระดมสมองร่วมกันกับชาวบ้านในกลุ่มอื่นด้วย การร่วมประชุมพูดคุยกับชาวบ้านอยู่เสมอเช่นนี้ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับชาวบ้านเป็นไปอย่างแนบแน่น เมื่อครูมีงานหรือมีปัญหาส่วนตัวก็จะได้รับความช่วยเหลือเป็นอย่างดีจากชาวบ้านอยู่เสมอ

ในด้านการจัดการกับปัญหามูลฝอยในชุมชนนั้น ละครแรกกลุ่มครูได้รับรู้ถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นเช่นเดียวกับคนในชุมชน แต่ก็ยังไม่ได้ใส่ใจมากนัก ต่อมาในช่วงปลายปีพ.ศ. 2536 เมื่อมีนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยมหิดลเข้ามาศึกษาวิจัยในชุมชน ก็ได้กระตุ้นให้กลุ่มครูหันมาสนใจกับปัญหานี้มากขึ้น ครูวิเชียร ซึ่งเป็นเพื่อนกับนักวิชาการดังกล่าวมาก่อนและได้ให้ที่พักแก่นักวิชาการเท่านั้นในระหว่างการศึกษาวิจัยด้วย “...ตอนนั้นไอ้โง่มันมาพักที่บ้านผมเนี่ย ก็เลยได้คุยกันมากหน่อย” (ครูวิเชียร) จึงมีโอกาสนั่งสนทนาได้มากและตระหนักถึงความสำคัญของปัญหานี้ จึงได้ทำหน้าที่เป็นแกนสำคัญของการทำกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม “...กระบวนการในการทำงานกับชุมชนต้องเป็นไปช้า ๆ การสร้างจิตสำนึกและความสนใจต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะปัญหามูลฝอย จึงเป็นสิ่งที่ครูจะสามารถทำได้ดีที่สุด โดยอาศัยเด็กเป็นช่องทางที่สำคัญของการเผยแพร่ความคิดออกไป ในขณะเดียวกัน การร่วมกิจกรรมการรณรงค์กับชุมชนก็เป็นสิ่งจำเป็น...” (ครูวิเชียร) ครูวิเชียรจึงได้เป็นแกนกลางในการพาครูและนักเรียนเข้าร่วมรณรงค์กำจัดมูลฝอยกับชุมชนอยู่เสมอ ในระยะหลังครูดำรงค์เริ่มให้ความสนใจกับกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ครูดำรงค์จึงได้เข้าร่วมกิจกรรมกับครูวิเชียรด้วย ซึ่งทำให้การดำเนินกิจกรรมเป็นไปอย่างมีพลังมากขึ้น

นอกจากกลุ่มครูที่เข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชนอย่างสม่ำเสมอแล้ว ผู้บริหารของโรงเรียนคือ อาจารย์ใหญ่ ก็เป็นบุคคลที่มีส่วนสำคัญเป็นอย่างมากต่อกระบวนการของชุมชน เพราะครูใหญ่คนก่อนนั้น (ก่อนปีพ.ศ. 2539) ไม่เห็นด้วยกับการทำงานของครูรินทร์และกลุ่มครูที่ร่วมทำงานกับครูรินทร์ โดยเห็นว่า “...ชาวบ้านไม่ใช่เจ้านาย ไม่สามารถให้คุณให้โทษกับตนได้ ไม่จำเป็นต้องไปเกี่ยวข้องกับ...” (ครูวิเชียร) มีการกล่าวหาว่าครูรินทร์นั้นเป็น “คอมมิวนิสต์แนวใหม่” (ครูรินทร์) ทำให้ครูรินทร์ต้องถอนจากตำแหน่งและลาออกจากราชการ แต่ในที่สุดอาจารย์ใหญ่คนดังกล่าวก็ย้ายไปประจำที่อื่น ในขณะที่อาจารย์คนปัจจุบัน (ย้ายมาประจำที่นี้ในปีพ.ศ. 2539) นั้น ให้ความสำคัญกับงานชุมชนด้วย โดยมองเห็นถึงความสำคัญของการที่โรงเรียนจะต้องทำงานร่วมกันกับชุมชน โดยเปิดโอกาสให้กลุ่มครูเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชนได้เต็มที่ “...อาจารย์ใหญ่ท่านบอกว่า อาจารย์สุรินทร์ไม่ต้องห่วงเรื่องการสอน ทำงานกับชาวบ้านได้เต็มที่ ขอให้อยู่กับโรงเรียนสาธิตต่อไป...”

(ครูรินทร์) มีหลายครั้งที่อาจารย์ใหญ่ได้เข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชนด้วย ซึ่งก็ถือเป็นกำลังใจให้แก่ชุมชนด้วยส่วนหนึ่ง

คณะครูในโรงเรียนสาธิตวิทยา ได้วางบทบาทของตนในการที่จะอยู่ในฐานะเป็นสื่อหรือเครื่องมือในการสร้างสติปัญญา สร้างสำนึกของความรู้ ใฝ่ทำ ใฝ่เรียน ให้เกิดฉันทะในการร่วมแรงร่วมใจกันขจัดปัญหาแก่ชุมชนและเกิดวิสัยทัศน์ในการมีส่วนร่วมกำหนดทิศทางการพัฒนาของชุมชนว่าจะไปไหนกันดี จึงได้มีการนำคนในชุมชนไปศึกษาดูงาน ร่วมสัมมนา ร่วมประชุมทั้งในและนอกชุมชน เชิญผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการมาให้ความรู้และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในการพัฒนา เพื่อให้เกิดความคิดความอ่านใกล้เคียงกัน และทำกิจกรรมร่วมกันได้ นอกจากนี้ยังเป็นตัวเชื่อมกับภาคีอื่นให้มาทำงานร่วมกับชุมชนทั้งวัด โรงเรียน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน โรงพยาบาล พัฒนาการ โรงงานรองเท้าแพน องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฯลฯ

ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนจึงมีครูของโรงเรียนสาธิตวิทยาเข้าไปร่วมกิจกรรมอยู่เสมอ ทั้งครูรินทร์ ครูวิเชียร ครูดำรง ครูกฤษณา ฯลฯ มากบ้างน้อยบ้าง เช่น ในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มเยาวชน ก็จะมีครูวิเชียรเข้าไปร่วมเป็นที่ปรึกษาและให้การสนับสนุนต่าง ๆ เพราะมีวัยใกล้เคียงกัน สมาชิกในกลุ่มหลายคนเคยเป็นลูกศิษย์เรียนวิชาดนตรีมาจากครูวิเชียรมาก่อน ในบางครั้งก็กินเหล้าด้วยกัน จึงสามารถพูดคุยปรึกษาหารืองานต่าง ๆ ร่วมกันได้ อย่างสนิทสนม หรือในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มออมทรัพย์ ก็จะมีครูรินทร์ ครูดำรงค์ และครูกฤษณาเข้าร่วมให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่าง ๆ อยู่เสมอ เพราะครูเหล่านี้เป็นที่ปรึกษาของกลุ่มออมทรัพย์และเป็นผู้ร่วมริเริ่มก่อตั้งกลุ่มในระยะแรกด้วย

นักวิชาการจากภายนอก

นักวิชาการจากภายนอกชุมชน เริ่มเข้ามาให้ความสนใจกับชุมชนหลังจากที่กิจกรรมภายในชุมชนเริ่มชัดเจนเป็นรูปธรรม และมีการขยายตัวเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งในแง่ของปริมาณผู้เข้าร่วมและความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน อันทำให้ชื่อเสียงของชุมชนเริ่มขจรขยายออกสู่สาธารณะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการทำไร่นาสวนผสม เริ่มจากการที่มีนักศึกษาปริญญาโทของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้เข้ามาศึกษาถึงบทบาทของผู้นำการเปลี่ยนแปลงในการจัดการศึกษา

เพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน หลังจากนั้นเมื่อกลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มอื่น ๆ ได้เกิดขึ้นตามมาอีกหลายกลุ่ม ก็ได้ทำให้นักวิชาการในสถาบันการศึกษาหลาย ๆ แห่ง เช่น มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา ฯลฯ ให้ความสนใจต่อชุมชนมากขึ้น และเมื่อสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนาได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับชุมชนสากล ก็ได้ประสานงานกับนักวิชาการจากสถาบันการศึกษาเหล่านี้ ให้เข้ามาเรียนรู้ประสบการณ์ของชุมชนได้อย่างชัดเจนเป็นรูปธรรมมากขึ้น โดยนักวิชาการที่เข้ามาสัมผัสกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ นักวิชาการจากสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ที่เมื่อมีโอกาสสัมผัสและรับรู้ถึงสภาพความเป็นไปในชุมชน ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาจากชุมชนเกษตรกรรมไปสู่การเป็นชุมชนอุตสาหกรรม จึงเกิดความประทับใจในเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน และได้เข้ามาศึกษาถึงศักยภาพในการพึ่งพาตนเองของชุมชน ทำให้ได้รับรู้ถึงปัญหามูลฝอยและสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในชุมชน ในครั้งนี้นักวิชาการท่านนี้ได้พยายามผลักดันให้เกิดการแก้ไขปัญหาด้วยการกระตุ้นให้คนในชุมชน ครู และผู้นำชุมชนมาปรึกษาร่วมกันถึงแนวทางในการแก้ไขปัญหาเหล่านั้น โดยชาวบ้านได้เชิญข้าราชการฝ่ายต่าง ๆ ในอำเภอมาประชุมร่วมกันที่โรงเรียนสาธิตวิทยา เพื่อนำเสนอถึงปัญหาที่เกิดขึ้น ในครั้งนั้น นายอำเภอเสนาได้ตั้งคณะกรรมการขึ้นมาแก้ไขปัญหาในพื้นที่สาธิตด้วย แต่ผลการกระตุ้นต่อชุมชนในครั้งนั้นได้ส่งผลต่อกลุ่มครูและผู้นำชุมชน รวมถึงคนในชุมชนได้ตระหนักถึงปัญหาของมูลฝอยและสิ่งแวดล้อมในชุมชนมากขึ้น เกิดการริเริ่มเพื่อแสวงหาความร่วมมือกันแก้ไขปัญหาเหล่านี้ และมีการดำเนินกิจกรรมเป็นระยะ ๆ ต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน แม้ว่าจะไม่ได้มีความเคลื่อนไหวเกิดขึ้นอย่างเข้มข้นเหมือนสมัยที่ยังมีนักวิชาการท่านนั้นคอยกระตุ้นอยู่ในชุมชนก็ตาม หลังจากนั้น ในปีพ.ศ. 2538 สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา ก็ได้จัดทำโครงการศึกษาเพื่อจัดทำแผนที่ชุมชนและตรวจวัดคุณภาพน้ำในชุมชนสากล (ดังจะได้กล่าวถึงรายละเอียดในเรื่องขององค์กรพัฒนาเอกชนต่อไป) ร่วมกับนักวิชาการจากคณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล และกรมพัฒนาที่ดิน โครงการดังกล่าวเป็นการเปิดโอกาสให้นักวิชาการเหล่านี้ได้เข้ามาสัมผัสและเรียนรู้ชุมชน และมีบางส่วนที่ยังคงให้ความสนใจร่วมหนุนเสริมกิจกรรมของชุมชนอยู่เป็นระยะ ๆ มาจนปัจจุบัน ในเชิงของการเสนอแนะแนวทางแก้ไขต่อประเด็นปัญหาต่าง ๆ ให้แก่ชุมชน

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการในสาขาอื่น ๆ เช่น คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร คณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล เข้ามาขอใช้ชุมชนเป็นสถานที่ฝึกงานของนักศึกษา เพื่อเปิดโอกาสให้นักศึกษาเหล่านั้นได้เรียนรู้ถึงสภาพความเป็นจริงชุมชนชนบท นักวิชาการเหล่านี้ก็ได้หนุนเสริมในกิจกรรมต่าง ๆ ขององค์กรชุมชนได้แตกต่าง

กันไปตามความถนัดของแต่ละคน อีกทั้งยังมีนักวิชาการจากสถาบันการศึกษาในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เช่น สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล สถาบันราชภัฏ วิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา ฯลฯ ได้เข้ามาเรียนรู้และสนับสนุนแก่ชุมชนอยู่เป็นระยะ ๆ เช่น การพาแกนนำของชุมชนเข้าร่วมการสัมมนา การพานักศึกษามาศึกษาดูงานพัฒนาในพื้นที่

นักวิชาการจากภายนอก ที่เข้ามาในชุมชนส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีความสนใจในเรื่องของศักยภาพในการพึ่งตนเองของชุมชน และมุ่งหวังที่จะเข้ามาเรียนรู้กระบวนการที่เกิดขึ้นในชุมชน แต่ด้วยประสบการณ์และความรู้ที่แต่ละคนมีอยู่อย่างเข้มข้นในสาขาที่แตกต่างกันไป ทำให้นักวิชาการเหล่านี้สามารถให้คำแนะนำหรือเสนอแนะในเชิงวิชาการต่อชุมชนได้เป็นอย่างดี

5.2.4 บทบาทของภาคธุรกิจ

โรงงานแพน / สหพัฒน์

โรงงานผลิตรองเท้าในเครือสหพัฒน์เป็นกลุ่มโรงงานที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชุมชนมากที่สุดที่สุดในหมู่โรงงานต่าง ๆ ที่เข้ามาตั้งในบริเวณชุมชน เพราะเป็นกลุ่มโรงงานที่มีคนในชุมชนเข้าไปทำงานอยู่มากที่สุด และคนงานในโรงงานจากต่างถิ่นที่มาพักในหอพักในชุมชนก็เป็นคนงานจากโรงงานเหล่านี้แทบทั้งสิ้น ในขณะเดียวกัน การที่โรงงานได้เข้ามาตั้งภายในชุมชนก็ได้ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่างชุมชนกับโรงงานอย่างใกล้ชิดทั้งในแง่ลบและแง่บวก ดังที่ได้กล่าวมาบ้างแล้วข้างต้น

ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นเป็นความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง โรงงานเป็นเหมือนสถานที่ขายแรงงานของคนในชุมชน ในขณะเดียวกันทางโรงงานก็ได้มีการจัดตลาดขายสินค้าที่บริษัทในเครือสหพัฒน์ผลิตขึ้นในราคาต่ำกว่าท้องตลาดทั่วไป ให้แก่คนในพื้นที่ใกล้เคียงกับโรงงานอยู่เสมอ การที่โรงงานต้องการแรงงานเป็นจำนวนมากจึงเป็นที่รวมของแรงงานจากทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ ได้ส่งผลให้เกิดกิจกรรมทางธุรกิจทั้งการพาณิชย์และการบริการขึ้นเป็นจำนวนมากภายในชุมชน อันเป็นความสัมพันธ์อีกรูปแบบหนึ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนแห่งนี้ โดยเป็นการดำเนินธุรกิจที่อาศัยแรงซื้อจากแรงงานเป็นหลัก

ในระยะแรกที่โรงงานเข้ามาดำเนินการนั้น ได้มีความขัดแย้งกระทบกระทั่งกันอยู่บ่อยครั้ง ระหว่างคนในชุมชนกับคนงานในโรงงาน โดยเมื่อมีคนหนุ่มสาวในชุมชนเข้าไปทำงานภายในโรงงานเป็นจำนวนมาก มีบางครั้งที่เกิดการทะเลาะเบาะแว้งกันระหว่างคนงานหนุ่มวัยรุ่นที่เป็นคนในท้องถิ่นกับคนงานที่มาจากต่างถิ่น และกับเจ้าหน้าที่ในระดับหัวหน้าคนงาน “...ไอ้หนุ่มบ้านหลวงที่เข้าไปทำงานช่วงแรก ๆ มันถูกหัวหน้างานว่า มันก็เลยไปต่อยเขา เขาก็เลยไล่มันออก อีตานี้พอเขามาเดินหลังโรงงานก็เลยถูกตีหัว...พอเวลาคนในโรงงานออกมาเดินหลังโรงงาน ถ้าเป็นผู้ชายก็จะถูกตีหัว ถ้าเป็นผู้หญิงก็จะถูกหลุม...พอไปสมัครงานถ้าบอกว่าเป็นคนบ้านหลวง โรงงานก็จะไม่รับ...” (น้ำหลวง) ซึ่งทางครูรินทร์และผู้ใหญ่ในชุมชนต่างก็ช่วยกันห้ามปรามเด็กหนุ่มเหล่านี้ไม่ให้ก่อความรุนแรง เรื่องจึงได้สงบลงไป แต่ก็ได้เป็นเหตุให้คนในชุมชนจำนวนหนึ่งไม่พอใจโรงงานตราจนปัจจุบัน

ต่อมาทางโรงงานได้หาทางที่จะระบายน้ำทิ้งจากโรงงานออกสู่ลำคลองขนมจีน จึงได้ขุดร่องน้ำเพื่อระบายน้ำดังกล่าว ทำให้ได้รับการต่อต้านจากชาวบ้านในชุมชนสาละเป็นอย่างมาก แม้ทางโรงงานจะชี้แจงว่าเป็นน้ำที่ผ่านการบำบัดจนได้ค่าความสะอาดตามมาตรฐานแล้วก็ตาม “ก็ถ้าเป็นน้ำดีคุณก็เก็บไว้ใช้เองสิ จะมาปล่อยลงคลองของพวกผมทำไม” (น้ำหลวง) ในช่วงเวลาใกล้ ๆ กันนั้น ทางโรงงานก็ได้เผามูลฝอยซึ่งส่วนใหญ่เป็นเศษยาง และได้ก่อให้เกิดควันดำและมิกกลิ่นเหม็นรบกวนชุมชนเป็นอย่างมาก ซึ่งชาวบ้านก็ได้ร้องเรียนไปยังอำเภอและจังหวัด ซึ่งส่งผลให้โรงงานต้องหยุดการเผามูลฝอยดังกล่าวไป และต้องนำมูลฝอยเหล่านั้นไปทิ้งยังสถานที่ต่าง ๆ เช่น ต้องนำไปทิ้งที่หลุมมูลฝอยที่ถ่านรายณ์ จังหวัดลพบุรี ปัจจุบันโรงงานจึงได้ก่อสร้างเตาเผามูลฝอยมูลค่า 25 ล้านบาท ในพื้นที่สวนอุตสาหกรรมบ้านแพน เพื่อใช้ในการเผามูลฝอยของโรงงานในเครือทั้งหมดขึ้น

การที่ในระยะแรกความสัมพันธ์ระหว่างโรงงานกับชุมชน เป็นไปในเชิงลบต่อกันนั้น แม้ว่าจะไม่ได้เกิดขึ้นกับคนทั้งหมดในชุมชน เพราะยังมีลูกหลานของคนในชุมชนเป็นจำนวนมากที่เข้าไปทำงานในโรงงาน แต่ก็ได้ทำให้เกิดทัศนคติที่ไม่ดีต่อกันระหว่างผู้บริหารของโรงงานกับผู้นำชุมชน และส่งผลให้ไม่เกิดความร่วมมือในการทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อพัฒนาชุมชนแต่อย่างใด

แต่ต่อมาในช่วงต้นปีพ.ศ. 2537 ในระหว่างเวทีการสัมมนาทางวิชาการที่จัดขึ้น ณ สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์ โดยสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนาและสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ครูรินทร์ได้เข้าร่วมการสัมมนาในครั้งนั้นด้วย และได้มีโอกาสพบปะพูดคุยกับผู้บริหารระดับ

สูงของเครือข่าย คือ คุณณรงค์ โชควัฒนา ซึ่งเป็นโอกาสอันดีที่ทั้งสองฝ่ายได้ทำความเข้าใจซึ่งกันและกันมากขึ้นกว่าเดิมมาก เพราะแต่ก่อนหน้านั้นทั้งสองฝ่ายยังไม่เคยได้พบกันมาก่อนเลย หลังจากนั้นความสัมพันธ์ระหว่างโรงงานและชุมชนก็ดีขึ้นเป็นลำดับ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังจากที่ ส.นพ.ประเวศ วะสี ได้เข้ามาเยี่ยมเยียนชุมชนและได้ชี้ให้เห็นถึงคุณประโยชน์ของการประสานความสัมพันธ์ระหว่างโรงงานกับชุมชน ในขณะเดียวกันชุมชนก็ได้นำเสนอถึงเนื้อหาในด้านต่าง ๆ ที่ชุมชนกำลังกระทำอยู่ เมื่อโรงงานรับรู้ถึงกิจกรรมเหล่านั้นแล้ว ก็ได้ทำให้โรงงานและชุมชนเริ่มมองเห็นช่องทางในการที่จะทำงานร่วมกันในเชิงเกื้อกูลกัน

ในช่วงก่อนหน้านั้น เครือสหพัฒน์ ได้ก่อตั้งบริษัทแพนไบโอเทคขึ้น โดยมี ดร.ประทีป วีระพัฒนนิรันดร์ เป็นผู้บริหาร ดร.ประทีปนั้น มีความสนใจในแนวทางการทำเกษตรผสมผสาน และได้เสนอให้โรงงานในเครือสหพัฒน์ จัดทำโครงการซื้อข้าวปลอดสารพิษจากกลุ่มของพ่อค้าเคื่อง ที่จังหวัดบุรีรัมย์ มาจำหน่ายให้แก่พนักงานในโรงงาน โดยผู้บริหารโรงงานมองว่าเป็นการสนับสนุนกิจกรรมขององค์กรชุมชนอันเป็นการช่วยเหลือสังคมอย่างหนึ่ง ในขณะเดียวกันก็เป็นการช่วยเหลือพนักงานในโรงงานให้ได้มีโอกาสบริโภคข้าวที่ปลอดจากสารเคมี อันถือเป็นสวัสดิการอีกอย่างหนึ่งที่โรงงานมอบให้แก่พนักงาน เมื่อผู้บริหารโรงงานได้ทราบว่าในชุมชนก็มีกิจกรรมการทำเกษตรผสมผสานอยู่ด้วย จึงมีความสนใจและเสนอให้ชาวบ้านนำผลผลิตเหล่านั้นไปขายให้แก่พนักงานภายในโรงงาน โดยมีข้อแม้ว่าชาวบ้านที่จะนำผลผลิตเข้าไปขายนั้นต้องขายในนามของกลุ่ม อันเป็นข้อเสนอแนะของ ส.นพ.ประเวศ ในครั้งนั้น โดยทั้งทางโรงงานและชาวบ้านต่างก็เห็นพ้องกันว่า เป็นการทำให้ชาวบ้านเกิดการรวมตัวเป็นกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน เป็นการสนับสนุนกิจกรรมของชาวบ้านให้ขยายตัวมากขึ้น ในขณะเดียวกันก็เป็นการช่วยให้คนงานได้มีโอกาสซื้อพืชผักที่มีประโยชน์ต่อสุขภาพ จากความสัมพันธ์ในเชิงเกื้อกูลกันนี้ ทำให้แกนนำของกลุ่ม คือ น้ำฉลุย และพี่ชอบ มีความสนิทสนมกับผู้บริหารของโรงงาน ผู้บริหารของโรงงานจึงได้จัดกิจกรรมพาชาวบ้านไปดูงานการประกอบอาชีพเสริมในที่ต่าง ๆ อยู่เสมอ ต่อมาเมื่อทางกลุ่มผลิตสินค้าชนิดอื่นเพิ่มขึ้น เช่น ยาสระผม ครีมนวดผม สบู่เหลว น้ำยาล้างจาน ฯลฯ โรงงานก็ยอมให้นำผลผลิตเหล่านั้นเข้าไปขายภายในโรงงานด้วย และล่าสุดทางกลุ่มได้รับจ้างกับโรงงานเพื่อผลิตชิ้นส่วนของรองเท้าให้ ซึ่งสมาชิกของกลุ่มจะช่วยกันทำที่บ้านแล้วนำมาส่งกับโรงงาน โดยผ่านทางน้ำฉลุย กิจกรรมเหล่านี้ทางโรงงานมองว่าเป็นการเสริมให้ชาวบ้านมีรายได้มากขึ้น

ในเรื่องของมูลฝอยที่เกิดขึ้นในชุมชนนั้น ผู้บริหารโรงงานก็มองเห็นปัญหาที่เกิดขึ้น และยอมรับว่าส่วนหนึ่งก็เกิดจากการที่คนงานของโรงงานไม่รับผิดชอบต่อการทิ้งมูลฝอยให้เป็นที่

เป็นทาง ซึ่งโรงงานก็ได้มีการรณรงค์กับคนงานอยู่เสมอให้ช่วยกันรักษาความสะอาดทั้งภายในโรงงาน และในชุมชนที่คนงานเหล่านั้นไปพักอาศัยอยู่ จึงได้ให้ความร่วมมือกับฝ่ายต่าง ๆ ในชุมชน เพื่อจัดการกับปัญหามลพิษ เช่นเมื่อครั้งที่ชุมชนรณรงค์กำจัดมูลฝอยในชุมชนเมื่อปีพ.ศ. 2536 และได้ขอความร่วมมือจากผู้บริหารของโรงงาน ทางโรงงานก็นำคนงานออกมาร่วมรณรงค์กำจัดมูลฝอยกับชาวบ้านด้วย และยังได้มอบถังรองรับมูลฝอย “...เป็นถังใส่สารเคมีขนาด 200 ลิตร เอามาตัดแบ่งครึ่งก็จะได้ถังขนาด 100 ลิตร 2 ใบ...” (พินิจปลูก) ให้แก่ชุมชนไว้จำนวนหนึ่ง แต่ถังรองรับมูลฝอยเหล่านั้นไม่ได้รับการดูแล และหายไปในที่สุด เพราะไม่มีการจัดระบบการขนมูลฝอยไปกำจัดอีกต่อหนึ่งหลังจากที่มีมูลฝอยมาทิ้งจนเต็มถังเหล่านั้นแล้ว และเมื่อ อบต.บางนมโค จัดระบบการจัดการมูลฝอยในชุมชนขึ้น ก็ได้ขอรับการสนับสนุนถังเหล่านี้จากโรงงานอีกครั้ง ซึ่งก็ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากผู้บริหารของโรงงาน มอบถังใส่สารเคมีมาให้แก่ อบต.บางนมโค จำนวนหลาย 100 ใบ ให้ อบต. นำไปใช้ทำถังรองรับมูลฝอยภายในชุมชน “...แต่โรงงานก็ช่วยเหลือที่ช่วยได้นะ เพราะเราก็ไม่ใช่หน่วยสังคมสงเคราะห์ ที่ช่วยนี้ก็ถือเป็นการคืนกำไรให้กับสังคม เพราะถ้าชุมชนรอบข้างอยู่ไม่ได้เราก็คงอยู่ไม่ได้เหมือนกัน...” (พินิจปลูก)

ในส่วน of โรงงานเองนั้นก็ประสบกับปัญหามลพิษพอสมควร เพราะโรงงานไม่ได้มีการเตรียมการด้านการจัดการมูลฝอยไว้รองรับกระบวนการผลิตแต่อย่างใด ในขณะที่มูลฝอยที่เกิดขึ้นจากกระบวนการผลิตก็มีปริมาณสูงมาก ถึงประมาณวันละ 8 ตัน ซึ่งแม้จะมีการแยกเอาวัสดุบางส่วนที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ขาย และเศษอาหารไปเสียก่อนแล้ว แต่ก็มีมูลฝอยหลงเหลือที่จะต้องกำจัดอยู่อีกมาก ในช่วงแรกที่มีการก่อตั้งโรงงานนั้น ทางโรงงานได้ทำการเผามูลฝอยเหล่านี้ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเศษยาง ซึ่งทำให้เกิดกลุ่มควันดำและมีกลิ่นเหม็นรุนแรงรบกวนชาวบ้านในชุมชน สาคติ ชาวบ้านจึงต่อต้านและร้องเรียนต่อเจ้าหน้าที่ของรัฐ ทำให้โรงงานจึงหยุดการเผาไป และนำมูลฝอยเหล่านั้นไปทิ้งยังที่ทิ้งมูลฝอยของเทศบาลเมืองเสนาซึ่งอยู่ในพื้นที่ตำบลบางนมโค ต่อมาเมื่อชาวบ้านในบริเวณใกล้เคียงกับกองมูลฝอยนั้นได้รับความเดือดร้อนจากมูลฝอยเหล่านั้นโดยรวม และได้มีการร้องเรียนไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจนกระทั่งได้มีคำสั่งให้ระงับการนำมูลฝอยไปทิ้งในพื้นที่ดังกล่าวในที่สุด ซึ่งส่งผลให้โรงงานไม่สามารถกำจัดมูลฝอยได้ มีมูลฝอยตกค้างอยู่ในโรงงานเป็นกองใหญ่ แม้ว่าจะมีการสร้างเตาเผาขนาดเล็กขึ้นเพื่อเผามูลฝอยเหล่านี้ แต่ก็เผาไม่ได้มากนัก เพราะมีขนาดเล็กและประสิทธิภาพต่ำ ทางโรงงานต้องใช้รถบรรทุกขนมูลฝอยเหล่านี้ไปทิ้งยังที่ทิ้งมูลฝอยของเครือสหพัฒน์ ซึ่งอยู่ไกลถึงจังหวัดลพบุรี ซึ่งเพิ่มค่าใช้จ่ายในการดำเนินการเป็นอย่างมาก โรงงานจึงมีแผนที่จะก่อสร้างเตาเผามูลฝอยที่ทันสมัยสามารถเผามูลฝอยได้เป็นปริมาณมาก และไม่ก่อให้เกิดมลภาวะ

นอกจากการนำมูลฝอยไปทิ้งที่จังหวัดลพบุรีแล้ว โรงงานก็ได้พยายามหาวิธีการกำจัดอื่น ๆ ด้วย เช่น ในช่วงก่อนน้ำท่วมพื้นที่ภาคกลางในปีพ.ศ. 2539 โรงงานก็ได้มีการตกลงกับชาวบ้านบางรายในชุมชนสาคลี ในการให้ชาวบ้านรายนั้นขุดหลุมขนาดใหญ่เพื่อใช้ฝังกลบมูลฝอยของทางโรงงาน โดยโรงงานจะให้ค่าตอบแทนแก่ชาวบ้านรายนั้น หลังจากที่ได้มีการนำมูลฝอยไปทิ้งยังหลุมแห่งนั้นแล้ว ก็ได้เกิดภาวะน้ำท่วมขึ้น ทำให้มูลฝอยเกิดการหมักตัวและย่อยสลาย ซึ่งได้ก่อให้เกิดกลิ่นเหม็นรบกวนเพื่อนบ้านที่อยู่ใกล้เคียงอย่างรุนแรง ทั้งยังมีน้ำสีดำกระจายออกมาจากหลุมแห่งนั้นออกมาปะปนกับน้ำที่กำลังไหลหลาก ครวเรือนในบริเวณดังกล่าวจึงไม่กล้านำน้ำนั้นมาใช้บริโภค จำเป็นต้องซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดมาดื่ม ในที่สุดชาวบ้านก็ได้ร้องเรียนต่อกำนัน ซึ่งกำนันก็ได้ไปเจรจากับทางโรงงาน โรงงานจึงได้ส่งคนมางมมูลฝอยขึ้นจากหลุมดังกล่าวแล้วนำไปทิ้งที่อื่น

โรงงานในเครือสหพัฒน์นั้น ได้มีการประชาสัมพันธ์อยู่เสมอว่า ได้มีการช่วยเหลือสังคมอย่างไรบ้าง เช่น โรงงานเอคโค ที่ได้รับคนพิการเข้ามาทำงาน จำนวน 18 คน โดยรู้สึว่าการรับคนงานเช่นนี้ เป็นการสร้างกำลังใจให้คนพิการสามารถยืนหยัดขึ้นต่อสู้กับชีวิตได้ และยังเป็น การช่วยชุบชีวิตใหม่ผู้ด้อยโอกาสทางสังคมให้ได้มีโอกาสร่วมในการพัฒนาประเทศชาติอีกด้วย นอกจากนี้ยังมีการทำชมรม 10 บาท ที่นำเงินที่เหลือของพนักงานคนละ 10 บาท ร่วมกันเป็นทุนไปช่วยเหลือคนตกยาก หรือช่วยเหลือเด็กกำพร้าที่ขาดอาหาร “...มีการจัดทำโครงการนำเศษสิ่งเหลือใช้ของโรงงานมาใช้ประโยชน์ โดยการนำเศษอาหารที่ทิ้งแล้วมาหมักเป็นปุ๋ย “อีเอ็ม” แล้วยังมีการผลิตเตาเผามูลฝอยแบบประหยัดแต่มีคุณภาพเพื่อเผยแพร่ให้กับชุมชนในละแวกใกล้เคียงอีกด้วย...เรามีการแยกขยะด้วย โดยแยกเป็นขยะที่ขายได้ ขยะที่เป็นเศษอาหาร แล้วก็ขยะที่ต้องเผาทิ้ง” (พินิจปลูก)

นอกจากนี้ทางโรงงานก็ได้ร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งในเขตอำเภอเสนาและในเขต จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยการส่งคนงานและผู้บริหารของโรงงานเข้าร่วมอยู่เสมอ เช่น การร่วมกิจกรรมวันรณรงค์ต่อต้านบุกรุกกับโรงพยาบาลเสนา การร่วมกิจกรรมปลูกต้นไม้ริมถนนสายเสนา - สามโคกกับทางจังหวัด การร่วมกิจกรรมปลูกต้นไม้กับโรงพยาบาลบางซ้าย ฯลฯ

หอฟัก

หอฟัก ถือว่าเป็นของใหม่ ที่เกิดขึ้นในชุมชนหลังจากที่มีโรงงานอุตสาหกรรมเข้ามาตั้งในชุมชน และมีคนงานเข้ามาหาที่พักภายในชุมชน เพื่อจะได้เดินทางไปทำงานโรงงานได้อย่าง

สะดวก ชาวสาเกตีสรางหอพักขึ้นในชุมชนเป็นจำนวนมาก เพื่อรองรับจำนวนคนงานที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วเช่นกัน จนในปีพ.ศ. 2539 พบว่ามีจำนวนห้องพักในชุมชนถึง 598 ห้อง หอพักส่วนใหญ่จะมีการตั้งถังรองรับมูลฝอยไว้เพื่อรองรับมูลฝอยของผู้พัก โดยเจ้าของหอพักส่วนใหญ่จะนำมูลฝอยเหล่านี้ไปเทกองทิ้งไว้ตามกองมูลฝอยในชุมชน เพราะไม่สามารถกำจัดมูลฝอยได้ มีเพียงบางรายเท่านั้นที่มีพื้นที่กว้างเหลือพอที่จะใช้เผามูลฝอยจากหอพักของตน แต่ก็พบว่ามูลฝอยเหล่านั้นไม่สามารถเผาไหม้ได้หมด เนื่องจากมีสัดส่วนของเศษอาหารสูงอันเป็นเหตุให้มูลฝอยนั้นมีความชื้นสูงตามไปด้วย

เจ้าของหอพักส่วนใหญ่จะเปิดร้านค้า เพื่อขายสินค้าให้กับคนที่พักในหอพักของตน จึงเป็นกลุ่มที่ผลิตมูลฝอยมากที่สุดในชุมชน ซึ่งก็เป็นกลุ่มที่สร้างปัญหามูลฝอยให้กับชุมชนมากที่สุดด้วย เพราะไม่สามารถจะจัดการกับมูลฝอยของตนได้ บางรายถึงกับนำมูลฝอยไปเททิ้งลงในลำคลองขมนจีน แต่หลังจากที่โรงงานได้มีโครงการก่อสร้างที่พักราคาถูกเพื่อขายหรือให้เช่าแก่คนงาน ก็ได้ทำให้คนงานที่เคยพักอาศัยอยู่ในหอพักเหล่านี้ลดจำนวนลงไปมาก บางแห่งแทบไม่มีคนพักอยู่เลย ทำให้มูลฝอยที่เกิดขึ้นจากหอพักเหล่านี้ลดปริมาณลงไปมากเช่นกัน

การที่คนงานจากต่างถิ่นย้ายเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนสาเกติเป็นจำนวนมาก ก็ได้เข้ามาอาศัยความสะดวกต่าง ๆ จากสาธารณูปโภค ที่ได้เตรียมขึ้นไว้เพื่อรองรับคนในชุมชนเป็นส่วนใหญ่ ทั้งไฟฟ้า น้ำดื่ม น้ำใช้ ถนนหนทาง รวมถึงเรื่องอาหารการกิน เช่นเดียวกับเรื่องของมูลฝอยที่เกิดขึ้นจากการดำเนินชีวิตของคนงานจากต่างถิ่นเหล่านี้ ซึ่งได้ก่อให้เกิดเป็นภาระแก่ชุมชนที่จะต้องนำไปกำจัด โดยหากคิดค่าใช้จ่ายที่จะต้องเพิ่มขึ้นจากการที่ อบต. ต้องเข้าไปเก็บมูลฝอยจากหอพักเหล่านี้แล้ว ก็น่าจะต้องมากกว่าที่จะใช้ไปในการเก็บมูลฝอยจากบ้านเรือนทั่วไป แต่เจ้าของหอพักกลับไม่ต้องรับภาระเพิ่มขึ้นจากการที่มีมูลฝอยมากกว่าชาวบ้านทั่วไปแต่อย่างใด แต่ยังคงเสียเงินค่าบริการให้แก่ อบต. เท่ากับชาวบ้านทั่วไป คือ 30 บาทต่อถังต่อเดือนเท่านั้น

เจ้าของหอพักหลายแห่งได้เข้าร่วมกิจกรรมการจัดการมูลฝอยกับชุมชน เพราะได้เคยมีโอกาเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มต่าง ๆ ภายใต้องค์กรชุมชนดังที่กล่าวไว้แล้ว ทำให้มีความสนใจต่อปัญหาภายในชุมชน รวมถึงปัญหามูลฝอยด้วย จึงเข้าร่วมพูดคุยหาทางแก้ไขอยู่เสมอ อีกทั้งบางคนก็เป็นแกนนำของกลุ่มออมทรัพย์ด้วย

ร้านค้า

ในช่วงก่อนปีพ.ศ. 2531 อันเป็นช่วงก่อนที่จะมีโรงงานเข้ามาตั้งในชุมชนนั้น มีร้านค้าในชุมชนเพียง 5 ร้าน โดยส่วนใหญ่อยู่ในเขตสามตุ่ม ซึ่งเป็นย่านชุมชนมาตั้งแต่ดั้งเดิม โดยฝั่งบางนมโคนั้นมีร้านค้าอยู่เพียงร้านเดียว แต่หลังจากที่โรงงานเข้ามาตั้งในชุมชน และมีคนงานหลังไหลเข้ามาพักอาศัยในชุมชนเป็นจำนวนมากแล้ว ร้านค้าในชุมชนก็ได้เพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว จนในปีพ.ศ. 2539 มีร้านค้ารวมทั้งสิ้นถึง 40 ร้าน สินค้าที่ขายส่วนใหญ่เป็นอาหาร และเครื่องใช้เบ็ดเตล็ดที่คนงานจะต้องใช้ในชีวิตประจำวัน กิจกรรมของร้านค้าได้ผลิตมูลฝอยขึ้นเป็นจำนวนมาก แต่ไม่สามารถจัดการกับมูลฝอยเหล่านั้นได้ ต้องทิ้งให้เป็นภาระกับสิ่งแวดล้อม ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว สถานการณ์เช่นนี้ เจ้าของร้านค้าต่างเห็นว่าเป็นเหตุสุดวิสัย แต่ก็ได้มีความพยายามที่จะช่วยแก้ปัญหาอย่างถึงที่สุด ด้วยการเผามูลฝอยเหล่านี้อยู่เสมอ บางรายที่ยังมีที่ดินก็แยกเอาเศษอาหาร และจี้เตาไปใส่ในสวนหรือนาของตน เพื่อเป็นปุ๋ย ส่วนใหญ่มีความเห็นว่ากิจกรรมของตนนั้นมีการทิ้งมูลฝอยอย่างเป็นที่เป็นทาง โดยเห็นว่ากลุ่มคนที่ก่อปัญหามูลฝอยให้แก่ชุมชนนั้น น่าจะเป็นพวกคนงานมากกว่า “...เรื่องนี้ไอ้หนูต้องเข้าใจนะ เวลาคนงานมันซื้อขนม มันก็เดินกิน แล้วก็ทิ้งถุงทิ้งไม้เรียวราดไปทั่ว นี่แหละตัวปัญหา... ขยะร้านค้านี่นะ ไอ้หนูก็เห็นนี่ลุงเลือกพวกผักออกมาแล้วเดินไปทิ้งที่ในสวน...” (ลุงม้วน)

ในช่วงเวลาที่ผ่านมามีพบว่า กลุ่มเจ้าของร้านค้า เป็นกลุ่มที่ให้ความร่วมมือกับชุมชนในการจัดการมูลฝอยน้อยมาก ในขณะที่เป็นกลุ่มที่สร้างปัญหามูลฝอยแก่ชุมชนมากที่สุดเช่นกัน เพราะเป็นกลุ่มที่ผลิตมูลฝอยมากเป็นอันดับสองรองจากหอพัก และไม่สามารถจัดการกับมูลฝอยของตนได้ “...พวกร้านค้านี้เขาไม่สนใจใคร เขาถือว่าตัวเองมีเงิน ไม่ต้องมาร่วมกิจกรรมก็อยู่ได้...” (ครูวิเชียร) ขณะเดียวกันผู้ประกอบการมีความเห็นว่า “...ลุงก็อยากไปช่วยนะ แต่ก็ต้องขายของงก ๆ ๆ อยู่เนี่ย ไม่ไหว ไปก็ต้องปิดร้าน...” (ลุงม้วน)

บทบาทของภาครัฐ

โดยปกติในทุกท้องที่ทั่วประเทศไทยนั้น ย่อมมีหน่วยงานของรัฐอย่างน้อยหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งที่ทำหน้าที่ดูแลพื้นที่นั้นอยู่แล้ว โดยมีลักษณะของการปกป้องดูแลช่วยเหลือหรืออนุเคราะห์ประชาชนในพื้นที่อันเป็นจุดสวัสดิการจากรัฐมอบสู่ประชาชน ไม่ได้มีลักษณะของการเข้ามาเสริมกระบวนการของชุมชน ในการศึกษาครั้งนี้ จึงจะไม่กล่าวถึงกิจกรรมประเภทดังกล่าว

แต่จะกล่าวถึงเฉพาะการทำงานของเจ้าหน้าที่ภาครัฐในลักษณะของการเข้ามาเสริมกระบวนการของชุมชนเป็นหลักเท่านั้น

เนื่องจากชุมชนสากลเป็นพื้นที่ที่มีหน่วยงานภาครัฐเข้ามาเกี่ยวข้องในเชิงหนุนเสริมอยู่หลายฝ่าย เป็นเพราะความมีชื่อเสียงขององค์กรชาวบ้านและผู้นำชุมชน โดยสามารถแบ่งได้เป็นสองระดับ คือ หน่วยงานในระดับท้องถิ่น และหน่วยงานจากส่วนกลางที่ทำงานในเชิงวิชาการและเชิงนโยบาย โดยที่เจ้าหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐจากส่วนกลางที่เข้ามาสัมผัสหรือเกี่ยวข้องกับชุมชน มักเป็นนักวิชาการที่ให้ความสำคัญและมองเห็นถึงศักยภาพขององค์กรชุมชน แต่ด้วยที่ตั้งของหน่วยงานที่อยู่ในส่วนกลาง และบทบาทหน้าที่ของหน่วยงานที่ต้องทำงานในระดับนโยบาย จึงทำให้งานที่เข้ามาสนับสนุนชุมชนส่วนใหญ่เป็นงานในเชิงความคิดและเชิงวิชาการ เช่น การจัดเวทีพบปะระหว่างชาวบ้านกับผู้นำทางความคิดหรือผู้บริหารในระดับนโยบาย การนำชาวบ้านไปศึกษาดูงานหรือร่วมสัมมนาตามสถานที่ต่าง ๆ บางหน่วยงาน เช่น สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ซึ่งเป็นหน่วยงานซึ่งต้องทำงานในเชิงวัฒนธรรมก็ต้องแปรงบประมาณลงมาสนับสนุนการทำงานด้านวัฒนธรรมแก่ชุมชน โดยให้ชุมชนสามารถนำงบประมาณไปดำเนินงานด้านอื่นได้ด้วย แต่ชุมชนต้องแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของงานที่ทำนั้นกับงานเชิงวัฒนธรรมตามแนวที่สำนักงานฯ ให้การสนับสนุน ซึ่งเป็นการฝึกผู้นำชุมชนให้พยายามวิเคราะห์และอธิบายถึงความเชื่อมโยงระหว่างงานต่าง ๆ ในชุมชนได้ดียิ่งขึ้น

ส่วนการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ในระดับท้องถิ่นนั้น จะแบ่งได้เป็นสองส่วน คือ ส่วนของเจ้าหน้าที่ดูแลด้านสุขภาพ และเจ้าหน้าที่ฝ่ายอื่น ซึ่งเจ้าหน้าที่ที่ดูแลด้านสุขภาพ ได้แก่ เจ้าหน้าที่อนามัย เจ้าหน้าที่ของโรงพยาบาลเสนา เจ้าหน้าที่จากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด สำหรับเจ้าหน้าที่อนามัยนั้น หมายถึง เจ้าหน้าที่ของสถานีอนามัยประจำตำบลบางนมโค เป็นเจ้าหน้าที่ที่ประจำในพื้นที่จึงมองเห็นถึงปัญหามูลฝอยที่เกิดขึ้น แต่ก็สามารถช่วยเหลือได้บางส่วน ตามอำนาจหน้าที่ที่ได้กำหนดไว้ และเคยมีการจัดการรณรงค์กำจัดขยะมูลฝอยและรักษาความสะอาดบนถนนหนทางขึ้น ในต้นปีพ.ศ. 2538 และได้มีการจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านอสม.ขึ้น เพื่อทำหน้าที่เผยแพร่ความรู้ด้านสาธารณสุขสู่คนในชุมชน ซึ่งมีกิจกรรมบางส่วนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องความสะอาดและอนามัยสิ่งแวดล้อมในชุมชนอยู่ด้วย เมื่อชุมชนมีการดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมูลฝอยกลุ่มแม่บ้านเหล่านี้ก็ได้เข้าร่วมอย่างแข็งขัน ในขณะเดียวกัน เจ้าหน้าที่ก็ได้พยายามเสริมสร้างความรู้แก่คนในชุมชนด้วยการเชิญเจ้าหน้าที่สุขภาพจากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดมาให้ความรู้ด้านการจัดการมูลฝอยแก่คนในชุมชนหลายครั้ง ทั้งยังมีการให้แรงจูงใจด้วยการแจกธงรณรงค์มูลฝอยแก่

ชาวบ้านที่มาร่วมกิจกรรมด้วย ในด้านโรงพยาบาลเสนานั้น ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับชุมชนในช่วงปลายปีพ.ศ. 2536 ที่นายอำเภอเสนาได้แต่งตั้งคณะทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาชุมชนสาครลีขึ้น โดยมีเจ้าหน้าที่ของโรงพยาบาลหลายคนเป็นคณะทำงานด้วย แต่เจ้าหน้าที่ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง คือ เกสักรปรมินทร์ วีระอนันต์วัฒน์ ซึ่งได้รับการแต่งตั้งเป็นคณะทำงานด้วย เมื่อได้เข้ามาเรียนรู้ถึงกระบวนการทำงานของชุมชน จึงเกิดความสนใจและได้ช่วยประสานงานในด้านต่าง ๆ ที่เป็นการช่วยเสริมกระบวนการเหล่านั้นในหลาย ๆ ด้าน เช่น การร่วมกับกลุ่มเกษตรทางเลือก ในการคิดรูปแบบของถุงบรรจุผลผลิตของชาวบ้านที่สามารถย่อยสลายได้ในธรรมชาติ การให้การสนับสนุนกิจกรรมการฟื้นฟูการนวดและการรักษาพื้นบ้านของชาวบ้าน ส่วนในด้านการจัดการมูลฝอยนั้น ก็ได้เข้าร่วมให้ความรู้ในด้านการจัดการมูลฝอยแก่ชุมชนอยู่เสมอ ส่วนสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดนั้น มีเจ้าหน้าที่หลายคน que เริ่มเข้ามาเรียนรู้ชุมชนและมองเห็นความสำคัญของการทำงานที่เป็นการวางแผนร่วมกันกับชุมชนเพื่อให้สามารถตอบสนองต่อชุมชนได้มากที่สุด

ในส่วนของเจ้าหน้าที่ในระดับพื้นที่ในฝ่ายอื่นนั้น ส่วนใหญ่ยังเป็นการดำเนินงานที่สนใจแต่เพียงรูปแบบและปริมาณ ไม่ได้สนใจแนวความคิด และเนื้อหาของการทำงานร่วมกับชุมชน หรือกลุ่มชาวบ้าน การจะเข้าร่วมกับชุมชนด้วยความเข้าใจในแนวความคิดและเนื้อหาการทำงานกับชุมชนนั้น เป็นเรื่องเฉพาะบุคคลที่เจ้าหน้าที่แต่ละคนนั้นจะมี ซึ่งก็แตกต่างกันไป เคยมีอยู่บ้างที่เจ้าหน้าที่ของรัฐได้เข้ามาเรียนรู้ภูมิปัญญาและความต้องการของชุมชน ก่อนที่จะประยุกต์ทรัพยากรและงบประมาณที่มีอยู่ให้เข้ากับความต้องการของชุมชน “พัฒนากรคนก่อนนั้น ชื่ออะไรจำไม่ได้แล้ว เป็นคนหนุ่ม เขาเข้ามาพูดคุยกับพวกเรากับครูรินทร์หลายรอบ มาถามว่ามีปัญหาอะไรบ้างจะแก้ไขยังไงดี แล้วก็หาเงินมาให้พวกเราทำกัน อย่างไฟทางที่กลุ่มเยาวชนติดกันนี้ก็เป็นงบประมาณของเขา” (พีไฉน) ในปีพ.ศ. 2536 อันเป็นปีที่เริ่มมีนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยมหิดล เข้ามากระตุ้นให้ชุมชนมีกิจกรรมในเชิงรุกต่อฝ่ายรัฐ และผู้นำที่เป็นทางการ ด้วยการผลักดันให้ข้าราชการในระดับอำเภอเข้ามารับรู้ถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนสาครลี ได้ส่งผลให้นายอำเภอเสนาแต่งตั้งคณะทำงานแก้ไขปัญหาและพัฒนาสภาพชุมชนสาครลีขึ้น เพื่อแก้ไขปัญหา เช่น มูลฝอย น้ำเสีย ผักตบชวา น้ำดื่ม การติดสารระเหยของเยาวชน ฯลฯ โดยประกอบด้วยบุคคลหลายฝ่าย ได้แก่ ข้าราชการฝ่ายปกครอง พัฒนาชุมชน สาธารณสุข ผู้บริหารโรงงานของกลุ่มสหพัฒน์ ครู และกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มีการประชุมเพื่อร่วมระดมสมองเพื่อหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวอยู่หลายครั้ง ต่อมาเมื่อนายอำเภอคนดังกล่าวย้ายไปประจำในพื้นที่อื่น คณะทำงานนี้ก็เลยยกเลิกไปโดยปริยาย แต่จากการเกิดขึ้นของคณะทำงานดังกล่าว ก็ได้ทำให้ข้าราชการในระดับอำเภอรู้จักชุมชน

สากลี และบางส่วนก็มองเห็นถึงศักยภาพขององค์กรชุมชน หน่วยงานที่ได้รับนโยบายในการสร้างกลุ่มชาวบ้าน ได้มีการขอให้ผู้นำกลุ่มต่าง ๆ ไปเป็นวิทยากรในการอบรมในชุมชนอื่นหลายครั้ง

แต่ก็ยังพบว่าข้าราชการส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนนั้น ยังคงเน้นการสนับสนุนในเชิงรูปแบบ ผลประโยชน์ของการรวมเป็นกลุ่ม คือ ความสะดวกสบายที่เจ้าหน้าที่จะได้รับจากการทำงานกับชาวบ้านเพิ่มขึ้น ในขณะที่เดียวกันกระบวนการของกลุ่มก็ได้ดำเนินไปเรื่อย ๆ เป็นขั้นเป็นตอนอยู่แล้ว โครงการของเจ้าหน้าที่รัฐได้เข้ามาร่วมกับชาวบ้านเป็นบางส่วน ซึ่งส่งผลให้อาจนำไปกล่าวอ้างเป็นผลงานได้ว่าโครงการที่ได้นำมาลงกับชุมชนนั้นประสบความสำเร็จ แต่โดยทั่วไปชุมชนกล่าวว่าเป็นการสร้างภาระแก่ชุมชน เพราะเป็นโครงการที่ไม่ได้เกิดจากความต้องการของชาวบ้าน หากแต่เป็นโครงการที่ได้รับการมอบหมายเป็นนโยบายมาจากส่วนกลางที่เจ้าหน้าที่ในพื้นที่จะต้องดำเนินโครงการให้ได้ปริมาณตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ในแผนของส่วนกลาง เมื่อมีการนำเสนอโครงการเหล่านี้ต่อชุมชน ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะผ่านมาทางผู้นำชุมชน ผู้นำชุมชนก็จะเกรงใจและขอความร่วมมือจากคนในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรม ซึ่งเมื่อเจ้าหน้าที่ของรัฐเหล่านั้นได้ถ่ายภาพจนเป็นที่พอใจ สามารถนำไปทำรายงานส่งต้นสังกัดได้แล้วก็กลับไป โดยไม่ได้สนใจว่าโครงการที่ทำนั้นจะดำเนินต่อไปอย่างไร หรือส่งผลกระทบต่อชุมชนในแง่ใดบ้าง “โครงการเอาผักปลอด (ผักตบชวา ; ผักจัญ) มาทำปุ๋ยหมักนี่ก็เคยมาส่งเสริมทีนึง เราก็พาคนไปช่วยกันโกยผักขึ้นมากองทำปุ๋ย มันก็ถ่ายรูปกัน ทำแล้วก็ใช้ไม่ได้...มันไม่คุ้มกับเวลาที่เสียไป พวกธาตุอาหารก็ไม่มี ชาวบ้านทำแล้วเขาก็ทิ้งไว้นั้นแหละ...พวกนี้ก็ไม่มาดูแลอีกเลย” (พีโณ) ซึ่งส่งผลต่อเนื่องไปยังโครงการอื่น ๆ ที่ริเริ่มโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ โดยที่เมื่อเจ้าหน้าที่เหล่านี้นำโครงการเข้ามาให้ชุมชนทำอีกก็ไม่ได้รับความร่วมมือจากผู้นำชุมชนอีก นอกจากเป็นโครงการที่ชุมชนต้องการเท่านั้น “หลัง ๆ มันมาให้ช่วยเกณฑ์ชาวบ้านอีกก็บอกมันว่า ไม่เอาแล้ว..จริง ๆ ถ้าผมบอกคำเดียวเนี่ย ชาวบ้านเขาก็มากันฟรี แต่ไม่เอาแล้วเกรงใจเขา เขาก็มีธุระต้องหากิน” (พีโณ)

บทบาทของภาครัฐต่อกระบวนการจัดการมูลฝอยและกิจกรรมอื่น ๆ ในชุมชน จึงเป็นไปในลักษณะเฉพาะตัวบุคคล ที่มีความสนใจอยากเรียนรู้ในกิจกรรมการพัฒนาของชุมชน และเมื่อคนเหล่านี้มองเห็นช่องทางที่จะหนุนเสริมกระบวนการของชุมชนได้ จึงพยายามหาทางช่วยเหลือเท่าที่จะทำได้ ส่งผลให้กิจกรรมในชุมชนเกิดขึ้นเป็นระยะ ๆ ตามไปด้วย แต่ยังไม่มีความชัดเจนต่อเนื่อง ส่วนหน่วยราชการที่มีบทบาทชัดเจนในการหนุนเสริมกิจกรรมของชุมชนนั้น ได้แก่ สถานีอนามัยและสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด โดยหน่วยงานนี้มีหน้าที่โดยตรงในการส่งเสริมให้ชุมชน

สะอาดสะอาด ไม่เป็นแหล่งเพาะหรือแพร่เชื้อโรค แต่ก็ยังไม่มี การดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เพราะยังเน้นที่การรักษาพยาบาลเป็นหลัก

5.2.6 บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชน

องค์กรพัฒนาเอกชน เป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับชุมชนมากพอสมควร เพราะมีความสนใจและมองเห็นถึงศักยภาพของผู้นำชุมชนและองค์กรชาวบ้านในการพัฒนายกระดับคุณภาพชีวิต ของคนในชุมชน การเข้ามาสนับสนุนขององค์กรพัฒนาเอกชนส่วนใหญ่จะเป็นการสนับสนุนในช่วงสั้น เช่น การจัดการฝึกอบรม การจัดเวทีเสวนาระหว่างชุมชนกับผู้นำทางความคิด การพาชาวบ้านเข้าร่วมการสัมมนาหรือฝึกอบรมตามสถานที่ต่าง ๆ โดยพื้นที่ชุมชนสาคลีนี้ ไม่ได้มีองค์กรพัฒนาเอกชนองค์กรใดส่งเจ้าหน้าที่เข้ามาประจำในชุมชนเพื่อทำโครงการต่อเนื่องในระยะยาว ซึ่งแตกต่างไปจากพื้นที่ที่ชุมชนมีศักยภาพสูงอื่น ๆ แต่กิจกรรมในระยะสั้นที่มีการมากระทำร่วมกับชุมชนอยู่เสมอ นั้น ก็สามารถเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้แก่คนในชุมชนได้ เนื่องจากมีกลุ่มครูคอยช่วยสรุปบทเรียนและชี้แนะประเด็นสำคัญให้แก่ชาวบ้านอยู่เสมอหลังจากที่ได้มีการดำเนินกิจกรรมไปแล้วระยะหนึ่ง

องค์กรพัฒนาเอกชนนั้น ส่วนใหญ่มีเป้าหมายที่ชัดเจน ในการทำงานเชิงส่งเสริมขีดความสามารถในการพึ่งตนเองของชาวบ้าน สามารถที่จะยืนหยัดขึ้นมา ลุกขึ้นมาโดยอาศัยปัจจัยแวดล้อมในท้องถิ่นนั้น โดยในการพัฒนาตนเองของชาวบ้านนั้น ควรประกอบไปด้วยมิติต่าง ๆ ทั้งในด้านความเข้มแข็งขององค์กร ความเข้มแข็งของการเรียนรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านแกนสำคัญในการทำมาหากิน เช่น เรื่องเกษตรทางเลือก เรื่องกลุ่มออมทรัพย์ ฯลฯ

องค์กรพัฒนาเอกชนองค์กรแรกที่เข้ามาสนับสนุนชุมชน คือ องค์กรแตร้เดชม ซึ่งได้สนับสนุนแก่ชุมชนในรูปของการให้ทุนสนับสนุนโรงเรียนสาคลีวิทยา เพื่อการทำกิจกรรมไร่สวนผสม ซึ่งก็ได้ทำให้ครูและนักเรียนที่เข้าร่วมโครงการในครั้งนั้นได้เรียนรู้แนวคิดและประสบการณ์ของการทำไร่สวนผสม และได้มีการขยายตัวออกสู่ชุมชนอย่างกว้างขวางในเวลาต่อมา ซึ่งแม้ว่าในช่วงหลังจะซบเซาลงไปมาก เพราะขาดความต่อเนื่องของการดำเนินกิจกรรมในช่วงที่ครูอินทร์ต้องย้ายไปทำงานที่อื่น ประกอบกับมีกิจกรรมด้านอื่น ที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่ชาวบ้านได้ชัดเจนและรวดเร็วกว่าเข้ามาทดแทน แต่ช่วงเวลาดังกล่าวก็ได้ทำให้ชาวบ้านทั้งที่เข้าร่วมกิจกรรมและไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมได้มีประสบการณ์ และได้มีโอกาสเรียนรู้ถึงระบบการ

เกษตรที่แตกต่างไปจากระบบการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ตามกระแสหลักที่ได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐ และธุรกิจเอกชนอย่างขนานใหญ่ในขณะนั้น

ในช่วงเริ่มต้นของการตั้งกลุ่มออมทรัพย์สากลี ประมาณช่วงปีพ.ศ. 2535-2537 ซึ่งเป็นช่วงที่จำนวนเงินทุนของกลุ่มยังมีน้อย ไม่เพียงพอต่อการที่จะให้สมาชิกผู้ไปดำเนินกิจกรรมได้ทั้งหมด ได้มีองค์กรพัฒนาเอกชนอีกองค์กรหนึ่ง คือ บริษัท ร่วมทุนชนบท จำกัด ซึ่งเป็นบริษัทที่ตั้งขึ้นภายใต้ร่มของมูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ เข้ามาสนับสนุนเงินทุนในรูปของเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำแก่กลุ่มออมทรัพย์ เพื่อให้สมาชิกสามารถกู้เงินไปใช้ในการทำกิจกรรมได้มากขึ้น พร้อมกันนี้ บริษัทร่วมทุนชนบท ก็ได้สนับสนุนกระบวนการกลุ่มในด้านของการอบรมเรื่องบัญชี และการบริหารจัดการภายในกลุ่ม รวมถึงการพาชาวบ้านไปศึกษาดูงานตามสถานที่ต่าง ๆ ด้วย ซึ่งทำให้ชาวบ้านและครูที่เข้าร่วมกิจกรรมได้มีโอกาสในการเรียนรู้มากขึ้น และสามารถเสริมสร้างความเข้มแข็งให้เกิดแก่กลุ่มได้มากขึ้นทีละน้อย ตามลำดับ

สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา เป็นอีกองค์กรหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการหนุนเสริมกิจกรรมของชุมชนในด้านต่าง ๆ เป็นอย่างมาก โดยในระยะแรกนั้น สถาบันฯ ได้มีการจัดเวทีทิศทางไท ซึ่งเป็นเวทีที่เปิดโอกาสให้บุคคลในวงการต่าง ๆ ได้เข้าร่วมพูดคุยกันในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้เกิดแก่ชุมชน ครุรินทร์ก็ได้เข้าร่วมกิจกรรมนี้หลายครั้ง และได้นำเสนอแนวคิดและวิธีการที่น่าสนใจกลับไปประยุกต์ใช้ในชุมชนสากลี จนกลุ่มเกิดความเข้มแข็งมากขึ้น ต่อมาในเดือนกันยายน พ.ศ. 2536 ประธานสถาบันฯ ในขณะนั้น คือ ศ.เสนห์ จามริก ได้นำเจ้าหน้าที่สถาบันฯ และบุคคลจากองค์กรและหน่วยงานที่สนใจกิจกรรมของชุมชน เข้าร่วมเสวนาเยี่ยมชม และศึกษาเรียนรู้ในกิจกรรมของชุมชน ทำให้หลังจากนั้น สถาบันฯ ก็ได้ทำกิจกรรมร่วมกับชุมชนอย่างต่อเนื่องตลอดมา โดยที่สถาบันฯ มีการทำงานในเชิงของการประสานงานกับหน่วยงานในแทบทุกวงการ ทั้งในภาครัฐ ธุรกิจเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ องค์กรชุมชน ฯลฯ จึงได้ประสานกับหน่วยงานเหล่านี้ให้เข้าไปศึกษาเรียนรู้ทำความเข้าใจกับชุมชน ซึ่งส่งผลต่อเนื่องให้องค์กรหรือหน่วยงานเหล่านี้ ได้เข้ามาหนุนเสริมแก่กระบวนการขององค์กรชุมชนเป็นอย่างมากในเวลาต่อมา สถาบันฯ ได้มีบทบาทสำคัญในการประสานให้ผู้นำทางความคิดผู้ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของคนในวงการต่าง ๆ คือ ศ.นพ.ประเวศ วะสี เข้ามาเยี่ยมในชุมชน อันเป็นผลให้ผู้บริหารโรงงานอุตสาหกรรมเข้ามาให้ความร่วมมือและให้การสนับสนุนต่อชุมชนได้มากขึ้น นอกจากนี้ก็ได้มีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับชุมชนสากลีและได้พิมพ์เผยแพร่ในรูปของหนังสือ “ทุ่งเกวียน” โดย ดร.ยศ สันตสมบัติ ผู้อำนวยการฝ่ายวิจัยของสถาบันฯ ในสมัยนั้น ซึ่งก็ได้ทำให้สาธารณชนได้

รับรู้ถึงประสบการณ์และเรื่องราวของชุมชนมากขึ้น และได้มีการเข้ามาหนุนเสริมกิจกรรมของชุมชนมากขึ้น และในด้านสิ่งแวดล้อมนั้น สถาบันฯ ก็ได้มีการจัดทำโครงการ “ศึกษาเพื่อจัดทำแผนที่ชุมชนและตรวจวัดคุณภาพน้ำ” ในพื้นที่ชุมชนสาคลี ซึ่งเป็นการสนับสนุนทุนให้นักวิชาการด้านสิ่งแวดล้อมเข้ามาศึกษาความเปลี่ยนแปลงด้านการใช้ที่ดินและคุณภาพน้ำภายในชุมชน ซึ่งผลการศึกษาได้ทำให้ชาวบ้านมีความตื่นตัวเป็นอย่างมากต่อความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับคุณภาพน้ำและการใช้ประโยชน์ที่ดิน อันเป็นผลจากการดำเนินกิจกรรมด้านต่าง ๆ ภายในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากการเข้ามาของอุตสาหกรรม และได้มีการพิจารณาร่วมกันถึงปัญหาที่เกิดขึ้น รวมถึงมีการคิดหาทางแก้ไขด้วย

ในด้านการเชิดชูเกียรติหรือการเผยแพร่ชื่อเสียงของชุมชนนั้น ก็มีองค์กรที่เข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น มูลนิธิหมู่บ้าน ที่เสนอให้ครูรินทร์เป็นคนดีศรีสังคม และล่าสุดมูลนิธิโกมลคีมทอง ก็ได้ขอให้ครูรินทร์เป็นองค์ปาฐก ของปาฐกถาโกมลคีมทอง ประจำปีพ.ศ. 2539 ซึ่งนอกจากจะทำให้ครูรินทร์เป็นที่รู้จักของสาธารณชนอย่างกว้างขวางมากขึ้นแล้ว ก็ได้ทำให้กิจกรรมของชุมชนเป็นที่รับรู้มากขึ้นตามไปด้วย อันเป็นการดึงดูดให้หลาย ๆ หน่วยงาน เข้ามาทำงานกับชุมชนในเชิงการหนุนเสริมกระบวนการมากขึ้นด้วย

กิจกรรมในช่วงที่ส่งเสริมผ่านองค์กรพัฒนาเอกชนนั้น ส่วนใหญ่เป็นการเปิดโลกทัศน์และความรู้ให้กับชาวบ้านด้วยการชักชวนให้ชาวบ้านไปดูงานนอกพื้นที่ ที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์ การพึ่งตนเองที่มีหลากหลายรูปแบบ การทำธุรกิจชุมชน แต่อาจเป็นด้วยข้อจำกัดทางงบประมาณและการจัดการ จึงทำให้ในระยะแรกนั้น คนที่ได้เข้าร่วมดูงานหรืออบรมมักจะเป็นแกนนำของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน โดยเป็นกรรมการกลุ่มออมทรัพย์มากกว่าสมาชิกอื่น แต่ต่อมาในช่วงหลัง สมาชิกของกลุ่มก็ได้มีโอกาสไปดูงานในที่อื่นมากขึ้น แต่ก็ยังไม่ครบทุกคน

ส่วนในด้านการจัดการต่อปัญหามลพิษร่วมกับชุมชนนั้นยังไม่มีวี่แววที่ชัดเจนจากองค์กรหรือสถาบันเหล่านี้ แต่กระบวนการของการเข้ามาสนับสนุนชุมชนนั้น ก็ได้มีส่วนในทางอ้อมให้ชุมชน และภาคอื่น ๆ ได้เข้ามามีส่วนร่วมจัดการต่อปัญหามลพิษของชุมชน เช่น ผู้บริหารโรงงานในเครือสหพัฒน์ ที่เริ่มเข้ามาเรียนรู้และสนับสนุนในด้านการจัดการมลพิษบางส่วนแก่ชุมชน ก็เกิดขึ้นโดยผ่านการจัดเวทีของชุมชนร่วมกับสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา หรือนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยมหิดล ที่ได้เริ่มเข้ามาสนใจ และเรียนรู้ชุมชนด้วยการชักนำของสถาบัน

ชุมชนท้องถิ่นพัฒนา และต่อมาก็ได้กระตุ้นชุมชนในด้านการจัดการมูลฝอยจนกิจกรรมขยายตัวต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน

นอกจากนี้ในพื้นที่ชุมชนสาคลี ก็มีการก่อตั้งมูลนิธิ “สาคลี พูลประเสริฐ” ขึ้น โดยถูกหลานของนางสาคลี เพื่อเป็นการระลึกถึง และอุทิศส่วนกุศลให้แก่นางสาคลี มูลนิธินี้มีผู้นำชุมชน คือ ครุรินทร์ กำนันผู้ใหญ่บ้าน และหมองามเป็นที่ปรึกษาด้วย ทั้งยังมีผู้นำเยาวชนเป็นคณะกรรมการบริการด้วย เช่น พี่ไฉน พี่สุชาติ ฯลฯ แต่เท่าที่ผ่านมายังไม่มีกิจกรรมที่เป็นรูปธรรมแต่อย่างใด

5.3 พหุภาติ : แนวคิดหลักของกระบวนการความร่วมมือเพื่อจัดการมูลฝอยชุมชน

“...ธรรมชาติของการริเริ่มโดยอ้อมมีข้ออ่อนทั้งนั้น เพราะการลงมือไม่ใช่เป็นเรื่องของความคิดล้วน ๆ แต่เป็นเรื่องของความคิดที่ประสานกับการปฏิบัติ มีเงื่อนไข มีตัวแปร มีความจำกัด และกระทั้งมีการพัฒนาการ” (ธรรมเกียรติ กันธิริ อ้างใน เสน่ห์ จามริก, 2526)

คำว่า “ความร่วมมือเชิงพหุภาติ” มีการพูดถึงกันมากขึ้น ความหมายในความเข้าใจของสาธารณะที่รับรู้ผ่านองค์กรที่ทำงานด้านเหล่านี้ ก็คือ การที่ภาคีต่าง ๆ ที่เป็นหลักในสังคมหรือท้องถิ่น อันได้แก่ เจ้าหน้าที่ของรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ องค์กรธุรกิจ และผู้นำชุมชน ได้เข้ามาประสานร่วมมือกันในการสร้างสรรค์ความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นแก่ชุมชน โดยอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน และทุกภาคีจะได้รับประโยชน์ร่วมกันด้วย ซึ่งเป็นการนำศักยภาพของแต่ละภาคีเข้าเสริมกระบวนการโดยรวม อันเป็นประเด็นสำคัญ คำนิยามนี้เมื่อนำไปใช้ในที่ที่แตกต่างกันแล้ว โดยไม่ได้พิจารณาเนื้อหาภายใน แต่มองเพียงผิวเผินอยู่เพียงรูปแบบย่อมก่อให้เกิดความเข้าใจที่ต่างกัน เช่นเดียวกับที่ชุมชนสาคลี ความเข้าใจที่มีต่อกระบวนการที่เกิดขึ้นในชุมชน คือ การมีภาคีต่าง ๆ ในชุมชนมาทำงานร่วมกัน และมีการเรียนรู้ร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ หากแต่ในความเป็นจริงนั้น ความร่วมมือข้ามภาคีเพื่อดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอและเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนนัก การกำหนดวิสัยทัศน์ร่วมกัน เพื่อสร้างสำนึกร่วมกันในการจัดการมูลฝอยของชุมชนเป็นสิ่งที่จำเป็น โดยให้ทุกภาคีเข้าใจเป้าหมายของการทำงานร่วมกันว่า โดยจัดแบ่งงานในความรับผิดชอบตามศักยภาพและบริบทของแต่ละฝ่าย ด้วยพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน อันมิใช่เป็นความเสียสละของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

เมื่อพิจารณาภาพรวมของการเกิดขึ้นของความร่วมมือหลายภาคีในชุมชนสากลแล้ว ก็พบว่ากระบวนการของความร่วมมือเริ่มต้นจากคนในชุมชน ที่โดยธรรมชาติแล้วจะมีการร่วมเสวนาพูดคุยกันอยู่เสมอ หลายครั้งการทำกิจกรรมหลายอย่างที่ เป็นประโยชน์ต่อชุมชน ก็เกิดมาจากวงพูดคุยเหล่านี้ เมื่อมีกลุ่มครูซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้และวิธีคิดสมัยใหม่เข้ามาร่วมพูดคุยด้วยทำให้เกิดความคิดที่กว้างไกลมากขึ้น ซึ่งก็ได้เกิดกิจกรรมในเชิงสร้างสรรค์ต่อชุมชนที่เป็นขบวนการชัดเจนกว่าเดิม โดยในการดำเนินกิจกรรมเมื่อครั้งที่ยังมีเพียงสองภาคีนั่น การรวมตัวของชาวบ้าน ก่อให้เกิดพลังของความร่วมมือที่เกื้อหนุนให้โรงเรียนมีความก้าวหน้าไปได้อย่างรวดเร็ว ในขณะที่เดียวกันความรู้ ความคิดที่เป็นระบบ และประสบการณ์ของกลุ่มครู ก็เป็นพลังที่เสริมให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้ไปในทิศทางที่เกื้อกูลต่อกิจกรรมเพื่อการดำรงชีพของคนในชุมชนเป็นปึกแผ่นมากขึ้น

ต่อมาเมื่อชุมชนเปิดสู่โลกภายนอกมากขึ้น ก็ได้มีภาคีต่าง ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องกับชุมชนเพิ่มมากขึ้น ในขณะเดียวกันด้วยสภาพสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป ก็ได้ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มครูกับชุมชน เปลี่ยนแปลงไป ความห่างเหินมีมากขึ้น แต่ด้วยความพยายามของกลุ่มครูที่มองเห็นถึงความจำเป็นของการที่ภาคีในชุมชนจะต้องผนึกกำลังกัน เพื่อให้ชุมชนสามารถยืนหยัดอยู่ได้ในกระแสของความเปลี่ยนแปลงที่ถาโถมเข้ากัดกร่อนชุมชน จึงได้รวบรวมกลุ่มผู้นำและคนรุ่นใหม่ของชุมชนให้เข้ามาทำงานสร้างฐานของชุมชนร่วมกันอีกครั้ง กิจกรรมดังกล่าวก่อให้เกิดความมั่นคงต่อวิถีชีวิตของผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมมากขึ้น ทำให้มีผู้เข้าร่วมมากขึ้น เพื่อรับประโยชน์จากกิจกรรมเหล่านั้น ซึ่งก็ส่งผลดีต่อกระบวนการโดยรวม เพราะก่อให้เกิดองค์ประกอบของผู้ที่ร่วมมือกันมากขึ้น อันเป็นพลังที่ขับเคลื่อนให้งานลุล่วงไปได้ด้วยดี

พลังของกระบวนการร่วมมือกันทำกิจกรรมของชุมชนและกลุ่มครูในโรงเรียน ได้ส่งผลกระทบต่อกลุ่มคนต่าง ๆ ในสังคม ทั้งในสังคมย่อยระดับพื้นที่ และสังคมใหญ่ในระดับประเทศ กลุ่มคนเหล่านี้มีทั้งนักวิชาการ ข้าราชการ นักพัฒนา ผู้นำชาวบ้าน ฯลฯ ซึ่งล้วนเป็นผู้ที่รู้สึกได้ถึงพลังของชุมชน และได้หันหน้ากลับมาพิจารณาพลังอันนี้ ซึ่งทำให้มองเห็นถึงศักยภาพของชุมชน มองเห็นถึงช่องทางที่จะทำให้พลังอันนี้ขยายตัวได้มากขึ้น จึงได้เข้าไปหนุนเสริมด้วยทรัพยากรด้านต่าง ๆ ที่ตนคิดว่าเป็นปัจจัยที่มีความเหมาะสมต่อการเติบโตของขบวนการชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการสร้างการเรียนรู้ให้แก่คนในชุมชน

ในด้านความร่วมมือเชิงพหุภาคี เพื่อจัดการกับปัญหามูลฝอยในชุมชนนั้น กลุ่มครูก็เป็นภาคีแรกที่ทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาด้านนี้กับชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม แม้ว่าในช่วงก่อนหน้านั้น จะมี

นักวิชาการเข้ามากระตุ้นก็ตาม แต่ก็เป็นการทำงานในระยะเวลาสั้น เมื่อกลุ่มครุมีความตระหนักต่อปัญหานี้ จึงได้เริ่มประชุมองค์กรชุมชนเพื่อหาแนวทางในการแก้ไขปัญหามา แม้ว่าจะไม่อาจจะระบุได้ว่า กลุ่มครุหรือองค์กรชุมชนจะเป็นผู้ที่ตระหนักถึงปัญหามากกว่ากัน แต่กลุ่มครุก็ได้เสนอแนะแนวทางการดำเนินกิจกรรมหลายอย่างเพื่อทำร่วมกัน และเป็นแกนนำในการทำงานร่วมกันอยู่หลายครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการให้ความรู้ ซึ่งเป็นการกิจหลักของกลุ่มครุอยู่แล้ว จึงได้มีการจัดหลักสูตรที่จะให้นักเรียนได้ศึกษาถึงท้องถิ่นของตน และสอดแทรกเนื้อหาและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหามูลฝอยไปในหลักสูตรนั้น ในขณะที่เดียวกันก็มีกิจกรรมที่จะให้นักเรียนได้ฝึกฝนให้คุ้นเคยต่อระบบการจัดการมูลฝอยทั่วไป เช่น การติดตั้งถังรองรับมูลฝอย การให้นักเรียนแยกประเภทวัสดุบางอย่างจากมูลฝอยเพื่อนำไปใช้ทำประโยชน์ในด้านอื่นต่อไป ฯลฯ อีกทั้งยังได้ร่วมกับภาคีอื่นในชุมชนในการรณรงค์กำจัดมูลฝอยอยู่เสมอ ทั้งในฐานะเป็นแกนนำและผู้เข้าร่วม

ส่วนชาวบ้านผู้ซึ่งเป็นผู้เกี่ยวข้องโดยตรงกับปัญหามูลฝอยนั้น การให้ความร่วมมือกับชุมชนที่ชัดเจน ก็คือการกำจัดมูลฝอยจากครัวเรือนของตนอยู่เป็นประจำ ส่วนในกิจกรรมการรณรงค์ร่วมกับภาคีอื่นในชุมชนนั้น ก็ได้เข้าร่วมกิจกรรมอยู่เสมอ แต่ชาวบ้านกลุ่มที่เข้าร่วมส่วนใหญ่จะเป็นสมาชิกของกลุ่มต่าง ๆ ภายใต้องค์กรชุมชน การร่วมมือของชาวบ้านนี้แม้จะมีการเข้าร่วมวางแผนในการทำงานร่วมกันอยู่เสมอ แต่แกนนำก็จะเป็นกลุ่มครุและสมาชิก อบต. เป็นสำคัญ โดยสมาชิก อบต. นั้น จะคิดในกรอบของบทบาทหน้าที่ขององค์กรที่ได้เคยพบเห็นจากที่อื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการจัดเก็บและการกำจัดมูลฝอย ส่วนในด้านของการสร้างจิตสำนึก การลดปริมาณมูลฝอย หรือการใช้ประโยชน์มูลฝอย เป็นสิ่งที่ อบต. ยังไม่ให้ความสนใจ เพราะไม่มีตัวอย่างจากพื้นที่อื่น ๆ อบต. จึงเป็นภาคีที่จะเข้ามาช่วยได้ในด้านของทรัพยากรที่เป็นโครงสร้างพื้นฐาน ในขณะที่โรงงานนั้น ก็ยังไม่สามารถเข้าร่วมมือกับชุมชนได้มากนัก เพราะในการเข้าร่วมปรึกษาหารือในแต่ละครั้ง ผู้บริหารของโรงงานที่มาเข้าร่วมจะมาในฐานะตัวแทนของโรงงาน หรือได้รับคำสั่งให้มาร่วมประชุม ไม่ได้เข้าร่วมเพราะสนใจ หรือคิดว่าเป็นภารกิจของคนในชุมชนที่ต้องมาสร้างสรรค์งานร่วมกัน จึงเป็นการร่วมมือเป็นครั้งคราวที่ไม่มีความต่อเนื่อง ซึ่งอาจเป็นเพราะไม่ใช่เรื่องที่อยู่ในความสนใจด้วยก็ได้ การเสริมของโรงงานนั้นส่วนใหญ่จึงเป็นการเสริมด้วยอุปกรณ์ที่โรงงานมีอยู่แล้วและไม่มีความยาก เช่น ถังใส่สารเคมี คนงานที่ไม่ได้ทำงานในวันที่มีการจัดกิจกรรม ฯลฯ ในขณะที่ข้าราชการในชุมชน คือ อนามัยนั้น ด้วยความที่มีภารกิจในการจัดการให้ชุมชนสะอาด ปราศจากแหล่งเชื้อโรคอยู่ด้วย จึงได้มอบหมายให้กลุ่มแม่บ้าน อสม. เป็นผู้ดำเนินการดูแลเรื่องความสะอาดในชุมชน ซึ่งก็ยังคงมองเพียงว่า ทำให้ชุมชนไม่มีมูลฝอยก็เพียงพอแล้ว ไม่ได้มองไปถึงบริบทของปัญหา แต่ก็เป็แรงหนึ่งที่จะช่วยเสริมชุมชนได้ในด้านของ

วิชาการ แต่ก็ป็นวิชาการที่ชาวบ้านต้องนำไปประยุกต์อีกมากเพื่อที่จะสามารถใช้ได้จริง ส่วนข้าราชการฝ่ายอื่นนั้นจะเข้าร่วมในเชิงพิธีการ ไม่ได้ร่วมคิดร่วมทำแต่อย่างใด ส่วนนักวิชาการจากส่วนกลางจะเข้ามาในฐานะผู้กระตุ้นชุมชนซึ่งทำได้เป็นครั้งคราว กับคนในระดับผู้นำเท่านั้น

จากการสังเกต และการสัมภาษณ์กลุ่มศึกษาที่คาดว่าจะมีฐานะเป็นภาคีที่เกี่ยวข้องและร่วมในกระบวนการความร่วมมือเพื่อจัดการกับมูลฝอยของชุมชนสาคลินั้น พบว่า การจัดกิจกรรมเพื่อให้เกิดภาวะความร่วมมือจากทุกภาคีในชุมชนนั้น เป็นไปได้ค่อนข้างลำบาก เนื่องจากข้อจำกัดจากกิจกรรมที่ทำ ทำให้ความสนใจที่มีต่อกิจกรรมค่อนข้างน้อย ขาดความต่อเนื่อง สิ่งที่เกิดขึ้นได้ชัด คือ การจัดประชุมเพื่อระดมสมองในการจัดการกับปัญหามูลฝอยของชุมชนที่มีจะมีเพียงชาวบ้าน และกลุ่มครูเท่านั้นมาร่วมพูดคุยกัน ซึ่งบางครั้งก็ประชุมสามารถเชิญนายอำเภอหรือปลัดอำเภอเข้าร่วมได้ จึงจะมีฝ่ายกำนันผู้ใหญ่บ้านเข้าร่วมประชุมด้วย แต่หลังจากนั้นก็ไม่ได้มีการเข้าร่วมดำเนินการแต่อย่างใด ในขณะที่ทางฝ่ายผู้บริหารระดับของโรงงานอุตสาหกรรมที่มีอำนาจตัดสินใจจะเข้าร่วมประชุมก็ต่อเมื่อมีผู้มีชื่อเสียงของสังคมเข้าร่วมเท่านั้น เช่น เมื่อครั้งที่ ส.นพ.ประเวศ วะสี เข้ามาเยี่ยมชุมชน หรือเมื่อครั้งที่คณะกรรมการนโยบายของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย อันมี ศ.ดร.สิปปนนท์ เกตุทัต ศ.เอกวิทย์ ณ ถลาง เป็นอาทิ ได้เข้ามาศึกษาดูงานในชุมชน ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2539 ในขณะเดียวกันในการรณรงค์เพื่อแก้ไขปัญหามูลฝอยของชุมชน ซึ่งสามารถเชิญนายอำเภอมาเปิดงานได้ ก็จะมีเพียงนักเรียน ครู และกลุ่มแม่บ้าน อสม.กำนันผู้ใหญ่บ้าน และข้าราชการฝ่ายต่าง ๆ ในพื้นที่มาเข้าร่วมเท่านั้น ส่วนชาวบ้านทั่วไปก็จะเพียงนั่งดูเฉย ๆ โดยเห็นว่า “เก็บไปทำไม เหนื่อยเปล่า ๆ เคี้ยวก็เต็มอีก” (ป้าแจ้ว) หรือ “เจ้าของที่กับคนทั้งมันไม่สนใจเลย เราไม่ได้เกี่ยวอะไรเลย ทำไมต้องไปเก็บ ขยะของข้า ๆ ก็เผาเองอยู่แล้ว...” (ลุงเสริฐ) ส่วนกำนันนั้นเพียงมาอ่านคำกล่าวรายงานที่คณะผู้จัดงานได้ร่างไว้ให้แล้วล่วงหน้า แล้วก็พูดคุยอยู่กับสองคนกับนายอำเภอสักครู่หนึ่ง แล้วก็ขับรถกลับออกไปพร้อมกับนายอำเภอ โดยไม่ได้กลับมาร่วมงานอีกเลย ซึ่งเมื่อนายอำเภอกลับไปแล้ว ผู้ใหญ่บ้านและเจ้าหน้าที่ทั้งหลายก็ทยอยเดินทางกลับกันจนเกือบหมดสิ้น เหลือเพียงเด็กนักเรียน ครู และกลุ่มแม่บ้านที่เก็บมูลฝอยไปจนทั่วทั้งชุมชน

การทำงานความร่วมมือในเชิงพหุภาคีนี้ จึงจำเป็นต้องพิจารณาถึงเงื่อนไขอยู่มาก รวมถึงตัวบุคคลอันเป็นแกนกลางของความร่วมมือด้วย ว่าจะมีปารมีพอที่จะดึงให้ภาคีต่าง ๆ เข้าร่วมร่วมได้มากน้อยเพียงใด แต่การที่มีภาคีต่าง ๆ เข้าร่วมมากภาคี ก็จะทำให้พลังของการจัดการต่อปัญหามีมากขึ้นตามไปด้วย ผู้นำชุมชนนั้นถึงแม้จะเป็นที่ยอมรับมากขึ้นในสังคมวงกว้าง และเป็นแกนนำ

ของชาวบ้านและครูได้เป็นอย่างดี แต่กับภาคีอื่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับพื้นที่แล้ว พลังของการประสานยังมีไม่สูงพอที่จะทำให้เกิดมีการทำงานที่เป็นไปในทิศทางเดียวกันได้ แต่ความร่วมมือข้ามภาคีก็ได้เกิดขึ้นอยู่เสมอโดยไม่ได้มีการแสดงกิจกรรมออกมาให้เห็นอย่างชัดเจน จากการที่ครูรินทร์ได้ติดต่อสัมพันธ์กับภาคีต่าง ๆ อยู่เสมอโดยได้มีการเชื่อมประสานให้ภาคีเหล่านี้ ได้พบปะและปรึกษาหารือร่วมกัน อันถือเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการก่อตัวเป็นความร่วมมือในเชิงพหุภาคี ส่วนแกนนำของชุมชนคนอื่น ทั้งที่เป็นชาวบ้าน อบต. และครูนั้น ได้มีความพยายามที่จะพัฒนาศักยภาพของตนให้มากขึ้นอยู่เสมอ แต่ก็ยังไม่มีศักยภาพในการประสานกับภาคีต่าง ๆ และโน้มนำคนในชุมชนได้มากเท่าครูรินทร์

บทที่ 6

เงื่อนไขเกี่ยวกับการร่วมมือกันของพหุภาคีเพื่อจัดการมูลฝอย

ในบทที่ 4 และ 5 ได้เสนอภาพรวมของกระบวนการเกิดขึ้นของมูลฝอย และกระบวนการก่อเกิดและขยายตัวของความร่วมมือพหุภาคี โดยผ่านกิจกรรมของภาคีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมูลฝอยในชุมชน ทั้งที่ริเริ่มโดยคนในชุมชนเอง และจากการส่งเสริมและสนับสนุนจากหน่วยงานจากภายนอกชุมชนทั้งภาครัฐและเอกชน ซึ่งมีองค์กรชุมชนเป็นแกนของการดำเนินกิจกรรม และกล่าวถึงกระบวนการความร่วมมือพหุภาคี ในการจัดการมูลฝอย อย่างไรก็ตามการก่อเกิดและพัฒนาการของกระบวนการความร่วมมือซึ่งมุ่งให้เกิดความเข้มแข็งแก่ชุมชน ทั้งในระดับเนื้อหาและรูปแบบ ยังต้องพิจารณาให้เห็นในรายละเอียดว่าได้ประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงไร ในขณะที่เดียวกันย่อมต้องพิจารณาถึงปัจจัยเสริมและข้อจำกัด หรือเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องอยู่กับบริบทของชุมชนด้วย ในบทที่ 6 นี้ จะนำเสนอถึงความจำเป็นพหุภาคีในการจัดการมูลฝอย และเงื่อนไขสำหรับการก่อเกิด การพัฒนา และบั่นทอนต่อกระบวนการความร่วมมือในเชิงพหุภาคีในชุมชนแห่งนี้

6.1 ความร่วมมือเชิงพหุภาคีในการจัดการมูลฝอย

สภาพปัญหามูลฝอยที่เกิดขึ้นในชุมชนสาคลีนั้น คนกลุ่มแรกที่เริ่มมองเห็นว่าจะก่อตัวเป็นปัญหาที่รุนแรงมากขึ้นในอนาคต คือ กลุ่มผู้นำชุมชนและครูในโรงเรียนสาคลีวิทยา ที่เริ่มตระหนักว่า การมีกองมูลฝอยอยู่ตามจุดต่าง ๆ ในชุมชนนั้น ไม่ใช่เรื่องปกติ แต่เป็นสถานการณ์ปัญหาซึ่งจะต้องมีการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อมิให้ปัญหาลูกกลามไปมากขึ้น โดยได้ริเริ่มให้มีการนำประเด็นเหล่านี้เข้าไปถกกันในเวทีสนทนาต่าง ๆ ทั้งในกลุ่มย่อย และเวทีที่เป็นทางการขององค์กรชุมชน เช่น ในเวทีเสวนาพัฒนาภูมิปัญญาสาคลี เวทีการประชุมประจำเดือนของกรรมการกลุ่มออมทรัพย์ ฯลฯ ส่งผลให้คนในชุมชนส่วนหนึ่งเริ่มมองเห็นความเป็นประเด็นปัญหา และมีการขยายตัวของความคิดนี้ออกไปเรื่อย ๆ โดยมีการร่วมกันวิเคราะห์ห้วงการถึงต้นเหตุและต้นตอของปัญหา ซึ่งต่างก็เห็นตรงกันว่า เกิดจากความมั่งง่ายของคนงานจากต่างถิ่นที่เข้ามาพักอา

คัยในชุมชน และกิจการของร้านค้าและหอพัก หลายคนเริ่มพยายามเสนอถึงหนทางสำหรับการจัดการต่อปัญหา

ประจวบกับที่เริ่มมีนักวิชาการจากภายนอกสนใจเข้ามาศึกษาเรียนรู้ในชุมชนมากขึ้น ในหมู่นักวิชาการเหล่านี้ หลายคนเคยมีประสบการณ์ของการทำงานร่วมกับชุมชนในเชิงของการพัฒนามาก่อน จึงได้พยายามกระตุ้นให้ชาวบ้านรวมกลุ่มกันระดมสมองเพื่อแสวงหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาด้วยกันอย่างเป็นระบบและมีความชัดเจนมากขึ้น บ่อยครั้งที่มีความพยายามดึงกลุ่มผู้นำชุมชนที่เป็นทางการทั้งกำนันและผู้ใหญ่บ้าน ผู้บริหารโรงงานที่เข้ามาตั้งในชุมชน รวมถึงข้าราชการบางคนที่มีสนใจงานพัฒนาเข้าร่วมปรึกษาหารือกับชาวบ้านด้วย และในที่สุดกลุ่มชาวบ้านและครูในชุมชน จึงได้ร่วมกันวางแผนจัดกิจกรรมเพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาขึ้น โดยมีนักวิชาการจากภายนอกชุมชนคอยกระตุ้นและให้คำปรึกษาอย่างใกล้ชิด

กิจกรรมที่วงประชุมเห็นร่วมกันว่าน่าจะเป็นลำดับแรก คือ การรณรงค์รักษาความสะอาดภายในชุมชนและลำคลองสายต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาในชุมชน ในการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวนี้ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากคนในชุมชน ผู้นำชุมชนที่เป็นทางการ ผู้บริหารโรงงาน และข้าราชการในพื้นที่ จึงได้มีการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่องในเวลาต่อมา โดยกลุ่มครูและผู้นำชุมชนได้พยายามเสนอต่อผู้บริหารโรงเรียนสาธิตวิทย์ฯ ให้ยอมรับว่า ประเด็นปัญหามลพิษในชุมชนนี้มีความสำคัญ เป็นภารกิจที่โรงเรียนควรมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาให้กับชุมชนด้วย ทำให้ได้มีการจัดปรับหลักสูตรการเรียนการสอนในโรงเรียนในเวลาต่อมา โดยให้บางวิชามีเนื้อหาในเรื่องเกี่ยวกับการจัดการมลพิษในชุมชน อีกทั้งได้มีการจัดงบประมาณสนับสนุนกิจกรรมการรณรงค์รักษาความสะอาดในชุมชน ทำให้กลุ่มครูกลายเป็นแกนนำที่สำคัญในการจัดรณรงค์รักษาความสะอาดในชุมชนด้วย

กิจกรรมการรณรงค์รักษาความสะอาดนี้ มีส่วนอย่างมากในการสร้างความตระหนักรู้ถึงสภาพปัญหามลพิษในชุมชนออกสู่วงกว้าง ผู้บริหารโรงงานนำคนงานมาเข้าร่วมกิจกรรมการรณรงค์หลายครั้ง รวมทั้งได้มอบถังรองรับมลพิษให้แก่ชุมชนด้วย และนอกจากกิจกรรมการรณรงค์รักษาความสะอาดในชุมชนแล้ว ในเวทีเสวนาที่เกิดขึ้นหลายครั้งนั้น ก็ได้มีการพยายามเสนอแนวทางการจัดการที่เป็นรูปธรรมหลายอย่าง เช่น การแยกเอาวัสดุบางชนิดไปใช้ประโยชน์ในด้านอื่นต่อไป การจัดให้มีระบบการเก็บขนและกำจัดมลพิษในชุมชน การหาวิธีการกำจัดต่าง ๆ แต่ก็ยังไม่สามารถผลักดันวิธีการเหล่านี้ให้แปรเปลี่ยนไปสู่การปฏิบัติได้ และเมื่อถึงเวลาที่นัก

วิชาการจากภายนอกที่เคยคอยช่วยกระตุ้นและผลักดันกระบวนการในชุมชน ได้เสร็จสิ้นภารกิจในชุมชนและต้องกลับออกไปจากชุมชน ก็ได้ทำให้กิจกรรมการรวมกลุ่มกันพูดคุยในชุมชนในส่วนนี้ ชบเซาลงไปมาก

อย่างไรก็ตาม ผลพวงหรือ “ประสบการณ์ร่วม” อันเกิดจากการที่ได้มีภาคีต่าง ๆ มาดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ก็ได้ทำให้ความรับรู้และความตระหนักถึงปัญหามูลฝอยในชุมชน ยังคงหลงเหลืออยู่ในสำนึกของผู้คนเหล่านี้ และเป็นฐานให้เกิดการเรียนรู้และสั่งสมประสบการณ์ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมูลฝอยไปโดยไม่รู้ตัว เช่น ได้ส่งผลให้พี่เอนสามารถผลักดันประเด็นภารกิจในการจัดการมูลฝอยเข้าสู่ อบต.บางนมโค ได้ง่ายขึ้น และส่งผลให้ อบต.บางนมโค จัดระบบการเก็บและกำจัดมูลฝอยขึ้นได้ในที่สุด หรือการที่ผู้บริหารโรงงานก็ได้พยายามสนับสนุนในเรื่องของการจัดการมูลฝอยแก่ชุมชนเท่าที่จะทำได้ ด้วยการมอบถังใส่สารเคมีให้ชุมชนนำไปทำเป็นถังรองรับมูลฝอย เป็นต้น

การที่มีองค์กรชุมชนเกิดขึ้นในชุมชนสาธิต ได้ช่วยสร้าง “พื้นที่” (space) ที่จะทำให้คนในชุมชนมีความคุ้นเคยและเรียนรู้กับประสบการณ์ของการมีฐานะเท่าเทียมกับภาคีอื่น ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับชุมชน เพราะกระบวนการทำงานร่วมกัน โดยใช้ “เวทีสาธารณะ” ด้วยการถกเถียงต่อรอง เป็นการสร้างให้ทุกคนในเวทีนั้นมีความเท่าเทียมกัน โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างสรรค์ให้ชุมชนมีความน่าอยู่มากขึ้น ทำให้การเอารัดเอาเปรียบของภาคธุรกิจเอกชน หรือ “ชนาภาพ” ที่มีต่อชุมชน ได้ลดน้อยลงไป โดยมีการทำงานในเชิงของการหนุนเสริมต่อชุมชนมากขึ้น ในขณะเดียวกันหน่วยงานของรัฐ หรือ “รัฐาภาพ” ก็ได้หันมาเอาใจใส่ต่อหน้าที่ในการให้บริการของตนเพิ่มมากขึ้น เพราะการมีองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง ก็มีส่วนอย่างยิ่งในการที่จะทำให้ภาคีอื่น มองเห็นถึงศักยภาพของชุมชนและยอมที่จะเข้าร่วมมือกับชุมชนในเชิงของพหุภาคี มากกว่าที่จะเข้ามาเพียงการ “ให้” หรือ “สงเคราะห์” เท่านั้น วิธีการที่ภาคีอื่น ๆ ได้หนุนเสริมกิจกรรมของชาวบ้านนั้น แม้ว่ากระบวนการในการที่จะผลักดันให้คนในชุมชนและภาคีอื่นมาสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน จะยังไม่สามารถทำได้เต็มที่นัก แต่ก็ได้ทำให้ภาคีทั้งหลาย เริ่มจะมีเป้าหมายที่ใกล้เคียงกัน โดยพยายามให้การสนับสนุนในสิ่งที่ตนพอจะช่วยให้เท่านั้น แต่การที่ภาคีเหล่านี้ยังไม่สามารถกำหนดวิสัยทัศน์ร่วมกันได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการจัดการต่อมูลฝอย ก็ทำให้กระบวนการไม่สามารถก้าวไปข้างหน้าได้ ดังจะเห็นว่า แม้จะมีการพยายามเปิดเวทีในชุมชน เพื่อที่จะทำให้ภาคีต่าง ๆ มาถกเถียงกันถึงปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหาร่วมกันแล้วนั้น ก็ยังเป็นการดำเนินการที่ไม่ต่อเนื่องนัก ทำให้เนื้อหาและประเด็นที่นำมาพูดคุยกันค่อนข้างจะซ้ำกับที่เคยคุยกันในครั้งก่อน กล่าวคือ

เนื่องจากยังไม่สามารถก้าวไปข้างหน้าได้มากนัก และเมื่อพิจารณาในรายละเอียด ก็พบว่าเนื้อหาของ การพูดคุยกันในแต่ละครั้งนั้น ส่วนใหญ่ยังไม่มีการแปรออกมาเป็นในรูปของการปฏิบัติได้ ซึ่งไม่ ส่งผลต่อผู้เข้าร่วมการพูดคุยให้สร้างหรือเกิดความรู้สึกเป็นพันธมิตรผูกพันต่อเนื้อหาที่พูดคุยกันนั้น และร่วมกันผลักดันงานต่อไปได้

เมื่อพิจารณาพัฒนาการของสังคมเข้มแข็ง ตามขั้นตอนการก่อตัวของประชาสังคม หรือ สังคมเข้มแข็งตามที่ธีรยุทธ บุญมี (2536) ได้แยกแยะเอาไว้ นั้น ก็จะพบว่า ในขั้นตอนที่ 1 คือ การ เกิดจิตสำนึกสังคมว่า ปัญหามูลฝอยและสิ่งแวดล้อมนั้นได้เกิดขึ้นแล้วในชุมชนและในที่นี้หรือใน กรณีนี้นี้ของสังคมของสากล ได้เริ่มเกิดขึ้นกับผู้คนส่วนหนึ่งในชุมชน แต่หากจัดให้คนกลุ่มนี้ เป็น กลุ่มประชาคม (civic group) โดยได้มีความพยายามพูดคุยและจัดกิจกรรมการรณรงค์เพื่อให้เกิด ความรับผิดชอบต่อชุมชน และการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ได้เกิดขึ้นแล้วในชุมชนสากล

ในขั้นตอนนี้เริ่มต้นจากภายในชุมชนสากลเอง ซึ่งมีผู้นำชุมชนที่มีความเป็นผู้นำสูงโดย สามารถโน้มนำให้ฝ่ายต่าง ๆ ในชุมชน เข้ามาร่วมปรึกษาหารือหรือร่วมในวาระต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี ประกอบกับการมีหมู่คนใกล้ชิด อันเปรียบเหมือนทีมงานที่แข็งแกร่งแนบแน่นกับตัวผู้นำ เป็นเครือ ข่ายที่ช่วยเชื่อมโยงให้คนในชุมชนสามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้มากขึ้น คุณลักษณะดังกล่าว มี ประโยชน์เมื่อมีการรวมกลุ่มกันพูดคุยถึงปัญหามูลฝอยที่เกิดขึ้น ซึ่งได้ทำให้คนในชุมชนเริ่มคิดถึง ความเป็นปัญหาที่เกิดขึ้น และต่อมาเมื่อได้มีนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยมหิดล เข้ามาศึกษาวิจัยใน ชุมชน ซึ่งก็ได้มีกระบวนการระดมสมองเพื่อหาปัญหาที่สำคัญของชุมชน อันทำให้คนในชุมชน ทราปร่วมกันว่าเพื่อน ๆ ในชุมชนส่วนใหญ่ต่างก็รู้สึกว่าปัญหามูลฝอยนี้เป็นปัญหาสำคัญของ ชุมชนในลำดับต้นด้วย

อีกปัจจัยหนึ่งที่มีส่วนช่วยเร่งให้เกิดความสำนึกสังคมนี้ ก็คือการได้รับข้อมูลข่าวสาร จากภายนอกที่มีการนำเสนอตัวอย่างของปัญหาและความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาอันเป็นการ แสดงออกถึงจิตสำนึกสังคมของคนเหล่านั้น แต่อีกส่วนหนึ่งก็เกิดจากความรุ่มเร้าของปัญหาที่ ปรากฏกระทบอยู่ตลอดเวลา ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 5 ปัจจัยทั้งภายนอกภายในที่ก่อให้เกิด จิตสำนึกสังคมของชาวสาคลินี ทำให้ก่อเกิดเป็นมุมมองของคนในชุมชนที่มีต่อปัญหาในสาคลี โดย เชื่อมโยงกับปัญหาที่เกิดขึ้นภายนอกชุมชน ซึ่งมีโอกาสที่จะส่งผลกระทบบางส่วนต่อชุมชน เช่น การที่ทางเทศบาลเมืองเสนาได้ทิ้งมูลฝอยในพื้นที่ตำบลบางนมโคอย่างระะกะระกะ ส่งกลิ่นรบกวน

ชาวบ้านที่อยู่ใกล้เคียง จน อบต. ต้องเรียกร้องให้เทศบาลเมืองเสนาหยุดการทิ้งมูลฝอยดังกล่าวไปในที่สุด โดยเหตุการณ์เช่นนี้ได้รับความสนใจจากชาวบ้านในชุมชนเป็นอย่างมาก

ส่วนในขั้นตอนที่ 2 คือ การเกิดกลุ่ม องค์กรทางเศรษฐกิจ สังคมต่าง ๆ ที่มีจิตสำนึกในการดูแลประโยชน์ร่วมกัน เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจนในชุมชนสากล โดยได้มีกลุ่มต่าง ๆ เกิดขึ้นหลายกลุ่ม ทั้งกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเกษตรทางเลือก กลุ่มธุรกิจทางเลือก กลุ่มกิจกรรมที่ทำงานด้านสิ่งแวดล้อม ฯลฯ ดังรายละเอียดในบทที่ 5 นั้น กลุ่มเหล่านี้แม้ว่าจะไม่ได้รับความร่วมมือจากทุกคนในชุมชน แต่ก็มีกิจกรรมการรวมตัวที่ชัดเจน เกิดเป็นโอกาส หรือพื้นที่ที่จะให้คนในชุมชนที่มีจิตสำนึกสังคม ซึ่งมีความต้องการอย่างแรงกล้าที่จะเข้ามาทำงานในเชิงของการสร้างสรรค์กิจกรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนร่วมกับเพื่อน ๆ ในชุมชน

ส่วนในเรื่องของการจัดการมูลฝอยนั้น ยังไม่มีกลุ่มเกิดขึ้นเพื่อที่จะเข้ามารับผิดชอบงานตรงนี้เป็นทางการ อย่างไรก็ตามก็ได้มีบุคคลที่เป็นหลัก ซึ่งคอยกระตุ้นและผลักดันให้เกิดกิจกรรมในเชิงของการจัดการมูลฝอยร่วมกันขึ้นอยู่เป็นระยะ ๆ แม้ว่าความสนใจของคนในชุมชนที่มีต่อปัญหามูลฝอยในชุมชนจะเกิดขึ้นแล้ว แต่ก็ยังไม่สามารถกลายเป็นแรงส่งให้เกิดการก่อตัวของกลุ่มที่จะเข้ามาทำงานในเชิงของการจัดการมูลฝอยโดยตรง ซึ่งเป็นการสะท้อนถึงระดับของความสนใจของคนในชุมชนต่อปัญหานี้ด้วยเช่นกัน เมื่อเทียบกับความสนใจที่มีต่อปากท้อง หรือการทำมาหากินที่ชาวบ้านให้ความสนใจมากกว่า โดยการก่อเกิดและพัฒนาการของกลุ่มที่มีเนื้อหาของการทำงานในเรื่องของปากท้อง (เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มธุรกิจทางเลือก กลุ่มเกษตรทางเลือก เป็นต้น) เหล่านี้เป็นไปอย่างรวดเร็วและมีความเข้มแข็งจนเป็นที่ยอมรับของภาคีอื่นจากภายนอกกลุ่ม หรือชุมชน ถึงแม้ว่าจะยังไม่มีมีการก่อเกิดเป็นกลุ่มที่ชัดเจน คนที่เป็นแกนในการทำงานต่างก็ยังคงทำกิจกรรมอยู่เป็นระยะ ๆ โดยได้รับความร่วมมือจากสมาชิกของภาคีในชุมชนจำนวนหนึ่งอยู่เสมอ

ในขั้นตอนที่ 3 คือ การก่อรูปของอุดมการณ์ร่วมกันของสังคม ซึ่งในกรณีนี้พบว่าความสนใจของคนในชุมชนต่อปัญหามูลฝอย ยังไม่มีพลังเพียงพอที่จะก่อให้เกิดกลุ่มความร่วมมือในเชิงพหุภาคีที่ทำหน้าที่รับผิดชอบหรือ ดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อมหรือมูลฝอยโดยตรงขึ้นมาได้

ดังนั้น ในขั้นตอนที่ 4 คือ การตกผลึกเป็นสถาบันของอุดมการณ์สังคมและกลุ่มองค์กรต่าง ๆ จึงอาจกล่าวได้ว่า ยังไม่ได้เกิดขึ้นในชุมชนสากล หรือแม้กระทั่งที่ใดใดในสังคมไทยก็ตาม

การก่อเกิดขึ้นเป็น ขบวนการของความร่วมมือเชิงพหุภาคีในชุมชนสากลนั้น เป็นการเริ่มต้นจากจุดเล็ก ๆ แล้วค่อยรวมกลุ่มขยายกว้างขวางขึ้นไปเรื่อย ๆ โดยจุดเริ่มต้นนั้น เป็นการเริ่มจากคนที่คิดดี ใจกว้าง รักท้องถิ่น มารวมตัวกัน เป็นการเริ่มต้นจากคนเพียงไม่กี่คน แล้วค่อยหาแนวร่วมจากคนหรือองค์กรที่มีแนวคิดและความศรัทธาเหมือนกัน มาประสานร่วมมือกัน แลกเปลี่ยนแนวคิดกัน จนเกิดเป็นเครือข่ายจิตวิญญาณของการรักท้องถิ่น ต้องการเห็นท้องถิ่นมีความเจริญในด้านต่าง ๆ มากขึ้น

โครงสร้างทางการเมืองของชุมชนสากล โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตัวของ อบต.เอง ยังคงมีความเกี่ยวพันอยู่มากกับระบบมาตยาธิปไตย หรือภาคราชการอยู่มาก ลักษณะเช่นนี้สอดคล้องกับสภาพการเมืองโดยรวมของประเทศไทย ที่ระบบมาตยาธิปไตยแม้จะหมดอำนาจลงไปมากแล้ว แต่อำนาจที่ลดลงไปนั้นก็เป็อำนาจที่เกี่ยวข้องกับอำนาจใหญ่อีกปีกหนึ่งก็คือ อำนาจของภาครัฐกิจ หรือที่ ประเวศ วะสี (2536) เรียกว่า "ชนาภาพ" แต่กับสังคมโดยรวม อันมีประชาชนในชนบท ผู้ใช้แรงงาน และลูกจ้างต่าง ๆ แล้ว อำนาจรัฐยังคงมีอิทธิพลอยู่มาก หรือในทางกลับกัน อำนาจต่อรองของคนกลุ่มนี้ยังคงมีเบาบางหรืออ่อนแออยู่ยงนักนั่นเอง "สังคมสมานภาพ" จึงไม่อาจเกิดขึ้นได้อย่างชัดเจน

ในกระบวนการของความร่วมมือที่เกิดขึ้นนี้ เมื่อพิจารณาจากภาคีที่เข้าร่วมก็จะพบว่า มีลักษณะของความร่วมมือกันในการทำงานที่แตกต่างกันไป โดยอาจแบ่งได้เป็น 2 แบบ คือ การเข้าร่วมอย่างเข้มข้น และการเข้าร่วมแบบไม่เข้มข้น

การเข้าร่วมแบบเข้มข้นนี้ เป็นความร่วมมือที่เกิดขึ้นในเชิงของตัวบุคคลด้วยความสมัครใจ ไม่ได้คำนึงถึงว่าหน่วยงานหรือองค์กรอันเป็นภาคีที่ตนเป็นสมาชิกอยู่นั้นจะเข้าร่วมกิจกรรมหรือไม่ แล้วจึงพยายามดึงภาคีของตนเข้ามาร่วมในภายหลัง ด้วยการไปพูดคุยชักชวนให้มาเข้าร่วมกิจกรรม การเข้าร่วมแบบนี้มีความต่อเนื่อง เพราะผู้ที่เข้าร่วม ได้เข้าร่วมด้วยความสมัครใจ มีการร่วมคิด ร่วมวางแผนกับแกนนำของกลุ่ม จนบางครั้งก็เข้ามาเป็นแกนของกลุ่มด้วย จึงเป็น ผู้ที่เห็นถึงความสำคัญของการดำเนินกิจกรรมว่าจะก่อคุณประโยชน์ต่อชุมชน

ส่วนการเข้าร่วมแบบไม่เข้มข้นนั้น เป็นการเข้าร่วมในลักษณะของหน่วยงาน ซึ่งถึงแม้ว่าจะมีการส่งตัวบุคคลในองค์กรเข้าร่วม แต่ก็เป็นการเข้าร่วมในฐานะของตัวแทนองค์กร ไม่ได้ร่วมด้วยความสมัครใจหรือความสนใจเองของผู้ที่เข้าร่วม การเข้าร่วมแบบนี้ จึงเป็นการเข้าร่วมในลักษณะเป็นครั้งเป็นคราว ไม่ได้มีความต่อเนื่องของกิจกรรม

ในกระบวนการสืบทอดต่อเนื่องของชุมชนนั้น ยังไม่มีความแน่นอนว่าจะสามารถสืบทอดต่อไปได้อย่างไร หากพันธสัญญาระหว่างครูกับศิษย์ไปแล้ว เพราะยังมองไม่เห็นผู้นำที่จะมีศักยภาพทัดเทียม หรือใกล้เคียงกับครูรุ่นพี่แม้แต่คนเดียว อีกทั้งบรรดาลูกหลานของคนในชุมชนต่างก็ไปทำงานในโรงงานและในเมืองกันจนแทบหมดสิ้น ทำให้ขาดกระแสของการสานต่อที่มีพลังในวงกว้างมากขึ้น แต่เมื่อพิจารณาถึงชาวบ้านและครูที่เข้าร่วมกันเป็นแกนนำในการทำกิจกรรม ซึ่งมีความหลากหลายและมีจำนวนมากพอสมควรแล้ว ในอนาคตหากกลุ่มคนเหล่านี้สามารถรวมตัวกันได้ อย่างเหนียวแน่นและมีการขยายตัวขึ้น การทำงานในลักษณะของกลุ่มก็จะกลับทำให้มีพลังมากขึ้น มากไปกว่าในปัจจุบันมาก

นอกจากนี้ ยังมีวิธีคิดของผู้บริหารโรงงานที่น่าสนใจ คือ เมื่อผู้บริหารโรงงานได้รับรู้กระบวนการดำเนินกิจกรรมของชาวบ้านแล้ว และแม้ว่าผู้บริหารโรงงานเหล่านี้จะประทับใจในกระบวนการทำงานของกลุ่มต่าง ๆ ของชาวบ้าน แต่ไม่ได้เข้าใจมากนักถึงศักยภาพของคนที่จะมีต่อกระบวนการเหล่านั้น โดยยังมองว่าการช่วยเหลือที่โรงงานจะมีต่อชาวบ้านได้ ก็คือ การรับลูกหลานของคนในชุมชนเข้าทำงานในโรงงาน เพื่อมิให้ลูกหลานของคนในชุมชนต้องไปทำงานในที่อื่น โดยไม่เคยพิจารณาว่า การณ์ดังกล่าวได้ส่งผลกระทบในแง่ลบอย่างรุนแรงเช่นไรบ้าง ซึ่งเหล่านี้ก็ได้สะท้อนวิธีคิดของผู้บริหารประเทศ ที่จะแก้ปัญหาความยากจนด้วยการกระจายโรงงานอุตสาหกรรมไปสู่ชนบทให้มาก ๆ เพื่อสกัดคนมิให้คนอพยพเข้าไปทำงานในเมืองใหญ่มากนัก

สิ่งที่น่าพิจารณาอีกประการหนึ่ง ก็คือ ลักษณะพื้นฐานของระบบของโรงงานนั้น ขัดแย้งกับระบบเกษตรกรรมท้องถิ่น การมีโรงงานเกิดขึ้นได้ทำลายรากฐานของคนท้องถิ่นอย่างมีอาจหลีกเลี่ยงได้ไม่ว่าจะกรณีใด โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะก่อให้เกิดการตัดขาดหรือแยกตัวของเยาวชนคนหนุ่มสาว ซึ่งมีหน้าที่สืบทอดกระแสวัฒนธรรมและระบบงานอาชีพจากพ่อแม่และบรรดาเครือญาติ ทำให้วิถีชีวิตต้องมุ่งเข้าไปเป็นทรัพยากรบำรุงระบบการผลิตในโรงงาน ซึ่งไม่ได้อยู่บนพื้นฐานจริงของคนในชุมชนแต่ละคน

สภาพของสังคมเข้มแข็ง รัฐอ่อนตัวลง ยังไม่ได้ปรากฏอย่างชัดเจนในชุมชนแห่งนี้ ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะว่า ความสัมพันธ์ที่มีต่อกันระหว่างชุมชนกับรัฐเป็นความสัมพันธ์ที่เบาบาง เพราะรัฐนั้นไม่ได้เข้ามามีบทบาทในชุมชนมากนัก หรืออาจกล่าวได้ว่า ในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ นั้น ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้โดยไม่ต้องอาศัยรัฐ แต่ปรากฏการณ์ของความเข้มแข็งของกลุ่มชาวบ้าน อันเป็นส่วนหนึ่งของสังคมเริ่มปรากฏชัดขึ้นตามระยะเวลาที่ผ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มแกนนำ เพราะมีสภาพของการสะสมตัวของความเข้มแข็งเกิดขึ้นเป็นลำดับ ในลักษณะของการเรียนรู้ร่วมกัน การลองผิดลองถูก ทดลองเอาเทคนิควิธีการต่าง ๆ ที่เชื่อว่าจะสามารถแก้ไขปัญหาได้มาประยุกต์ใช้ในชุมชน จากครั้งที่เคยร่วมลงชื่อในหนังสือเรียกร้องให้ทางอำเภอเข้ามาแก้ไขความเดือดร้อน ซึ่งก็เห็นร่วมกันว่าไม่ได้มีความยั่งยืนในระยะยาว จึงได้ให้ความสำคัญหรือความคาดหวังต่อรัฐลดลงไป เปลี่ยนไปเป็นการดำเนินการทีละเล็กทีละน้อยด้วยตนเองแทน ซึ่งในที่สุดแล้วก็จะมีปรากฏมีหน่วยงานหรือบุคลากรของรัฐเข้ามาให้ความร่วมมือหรือหนุนเสริมต่อชุมชนเอง แม้ว่าจะมีการขัดแย้งอยู่บ้างกับองค์กรการปกครองในระดับท้องถิ่น เพราะการเติบโตขององค์กรชุมชนได้ส่งผลในเชิงการตรวจสอบกระบวนการทำงานของหน่วยงานรัฐในทุกระดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับท้องถิ่น ซึ่งมีความใกล้ชิดกับชุมชนมากที่สุด

6.2 เงื่อนไขที่หนุนเสริมและบั่นทอน กระบวนการความร่วมมือในเชิงพหุภาคี

ในการศึกษาครั้งนี้พบว่า มีเงื่อนไขที่หนุนเสริมกระบวนการความร่วมมือในเชิงพหุภาคีในชุมชนสาครี ในขณะเดียวกันเงื่อนไขดังกล่าวนี้ ต่างก็มีเนื้อหาในเชิงตรงกันข้าม ซึ่งบั่นทอนกระบวนการความร่วมมือในเชิงพหุภาคีอยู่ด้วย เงื่อนไขเหล่านี้ต่างมีเนื้อหาที่สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องเสริมส่งซึ่งกันและกันอยู่มาก แต่จะได้แยกแยะออกมาเพื่อให้เกิดความชัดเจนมากขึ้น ดังนี้

- โครงสร้างทางสังคม
- โครงสร้างทางเศรษฐกิจ
- ค่านิยม
- ผู้นำ
- กลไกการติดต่อสื่อสาร
- กระบวนการเรียนรู้

6.2.1 โครงสร้างทางสังคม

ความสัมพันธ์ในเชิงอุปถัมภ์ หรือระบบอุปถัมภ์ ซึ่งเกิดจากช่องว่างทางสถานภาพทางสังคมที่ห่างกันมากระหว่างคนในชุมชนซึ่งเป็นชาวบ้านธรรมดา กับข้าราชการหรือนักธุรกิจ เพราะข้าราชการ กับนักธุรกิจเหล่านี้ ต่างก็รู้สึกว่า ตนเองมีความเหนือกว่าทั้งทางสังคมและการเมือง ในขณะที่ชาวบ้านก็รู้สึกว่า ตนต่ำต้อยกว่าเช่นกัน เหล่านี้ล้วนเป็นอุปสรรคต่อการทำงานร่วมกันในเชิงของความร่วมมือแบบพหุภาคี เพราะได้ก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันทางฐานะของภาคีต่าง ๆ ที่จะมาร่วมมือกัน

ในขณะเดียวกันอิทธิพลเชิงโครงสร้างของการเกิดความร่วมมือเชิงพหุภาคี ยังถูกกำหนดโดยวัฒนธรรมหรืออุดมการณ์ในสังคม ทั้งสังคมของชาติเอง และสังคมวงกว้าง ดังนั้นอิทธิพลเชิงโครงสร้างของความร่วมมือที่เกิดขึ้นนั้น จะสามารถคัดค้านนโยบายของรัฐให้เอื้อประโยชน์ต่อกระบวนการอย่างจริงจังได้ ก็ต่อเมื่อข้าราชการ และสาธารณชนในภาคีต่าง ๆ มีความเชื่ออย่างจริงจังว่า กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนบุคคล เป็นสิ่งที่ละเมิดมิได้ (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2539) และมีความเชื่อว่ากิจกรรมที่ทำร่วมกันนั้น นอกจากจะเกิดผลประโยชน์ต่อตัวผู้เข้าร่วมแล้ว ยังก่อให้เกิดสิ่งดีงามต่อสาธารณชนอีกด้วย

โครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมสำหรับในการศึกษาครั้งนี้ จำแนกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ โครงสร้างความสัมพันธ์แบบแนวราบหรือแนวนอน กับแนวตั้ง สำหรับในชุมชนชาตินั้น พบว่ามีลักษณะทั้งสองแบบอยู่ในชุมชนเดียวกัน โครงสร้างสังคมแบบแนวราบหรือแนวนอนในชุมชนชาติ เป็นโครงสร้างที่มีมาแต่โบราณนับตั้งแต่มีการตั้งถิ่นฐานในท้องถิ่นนี้ ดังปรากฏในวิถีของการดำรงชีพและวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ เช่น การลงแขก การลงแรงและข้าวของในงานบวชงานแต่งงาน ฯลฯ อันเป็นการก่อให้เกิดการผลัดเปลี่ยนช่วยเหลือซึ่งกันและกันเพื่อความอยู่รอดของชุมชน หรือในการเข้าร่วมกิจกรรมงานบุญที่วัด และในปัจจุบัน แม้ว่าวิถีการดำรงชีพเหล่านั้นจะเลือนหายไปมากแล้ว แต่โครงสร้างเช่นนี้ได้รับการฟื้นฟู เสริมสร้าง และหนุนเสริมให้ขยายตัวมากขึ้น ด้วยกระบวนการกลุ่มขององค์กรชุมชน โครงสร้างแบบนี้ได้เอื้อให้เกิดความร่วมมือ และเกิดกระบวนการของการมีส่วนร่วมในชุมชนได้อย่างกว้างขวาง ซึ่งก่อให้เกิดความสามัคคีในชุมชนมากขึ้น อันเป็นฐานที่ก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนได้ ในขณะเดียวกันโครงสร้างความสัมพันธ์ในแนวราบนี้ ยังเป็นการเปิดพื้นที่หรือโอกาสให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ร่วมกัน และสามารถแสดงศักยภาพได้อย่างเป็นอิสระ สิ่งเหล่านี้ได้สร้างให้คนในชุมชนเกิด "ประสบการณ์

ร่วม” ในการดำเนินกิจกรรมเพื่อชุมชน อันเป็นกลไกที่สำคัญในอันที่จะช่วยให้สมาชิกในชุมชนสามารถกำหนดวิสัยทัศน์ร่วมกัน และดำเนินกิจกรรมเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ด้วยการสร้างสรรค์ให้ชุมชนน่าอยู่ร่วมกันได้ต่อไป

การเกิดขึ้นขององค์กรชุมชน ได้ทำให้โครงสร้างของความสัมพันธ์แบบแนวนอนหรือแนวราบ ทั้งภายในชุมชน และในเชิงพหุภาคี มีความชัดเจนมากขึ้น ซึ่งส่งผลให้เกิดความร่วมมือและเกิดการมีส่วนร่วมได้อย่างกว้างขวาง อีกทั้งยังเป็นเสมือนพื้นที่หรือเวทีที่เปิดโอกาสให้ปัจเจกบุคคลที่ซ่อนตัวอยู่ในชุมชนได้เรียนรู้และแสดงศักยภาพได้อย่างเป็นอิสระมากขึ้น อันเป็นปัจจัยของการเสริมสร้างความสามัคคีให้มากขึ้นในชุมชน ซึ่งเป็นฐานสำคัญของความเข้มแข็งของชุมชนนั่นเอง ในขณะเดียวกัน ด้วยความหลากหลายของเนื้อหาของกิจกรรมในแต่ละองค์กรที่เกิดขึ้น ก็ได้มีส่วนทำให้สามารถรองรับการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนได้เพิ่มมากขึ้นด้วย โดยกระบวนการกลุ่มที่เกิดขึ้นภายในองค์กรชุมชน เป็นลักษณะของกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เป็นการทำให้คนในชุมชนเข้ามาร่วมมือกัน เพื่อให้เกิดพลังและสามารถช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้ เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันในทุก ๆ ด้าน ทั้งในเชิงเศรษฐกิจ การจัดการ ชีวิตครอบครัว ฯลฯ อันนำไปสู่การฟื้นฟูความเอื้ออาทร ความห่วงใยที่มีต่อกันให้กลับมาอีกครั้ง

ดังนั้นเมื่อชุมชนหันมาพิจารณาถึงเรื่องการร่วมมือกันในการจัดการกับปัญหามูลฝอยของชุมชน กระบวนการจึงได้เริ่มเกิดขึ้นจากความมี “จิตสำนึกร่วม” ของคนในชุมชนแต่ละบุคคลที่มองเห็นถึงความเป็นปัญหาของมูลฝอยที่มีต่อชุมชนสากล และเกิดความต้องการที่จะแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นนั้น ด้วยการกำจัดให้มูลฝอยหายไปจากพื้นที่ของชุมชน หรือมีปริมาณน้อยลง จนคนในชุมชนไม่รู้สึกรว่าเป็นปัญหาอีกต่อไป แต่สำนึกร่วมนี้ก็ต้องอาศัยการเสริมสร้างและผลักดันอยู่พอสมควรจากภาคีอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากนักวิชาการทั้งภายในและจากภายนอกชุมชน เพราะความเป็นนักวิชาการทำให้อยู่ในฐานะที่เป็นภาคีซึ่งรับรู้หรือรู้สึกถึงความเป็นปัญหาได้รวดเร็วกว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ และด้วยภูมิปัญญา ความรู้ และประสบการณ์ที่มีอยู่ ก็ได้ทำให้สามารถคิดหรือคาดการณ์ไปข้างหน้าได้ว่าน่าจะมีการดำเนินการอย่างไร หรือจะเกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างไรต่อไปในอนาคต จึงได้ถ่ายทอดสิ่งเหล่านี้ให้กับเด็ก ๆ ที่เป็นลูกศิษย์และคนในชุมชน อันส่งผลให้คนในชุมชนเริ่มคิด และร่วมกิจกรรมตามไปพร้อมกันด้วย แต่ก็พบว่า คนในชุมชนส่วนใหญ่ก็ยังมองมูลฝอยเป็นเพียงวัตถุหนึ่ง ที่สร้างปัญหาและจำเป็นต้องกำจัดออกไปเท่านั้น มีเพียงคนส่วนน้อยในชุมชนเท่านั้นที่มองเห็นถึงความสำคัญของมูลฝอยนี้ว่า เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ทำให้กระบวนการในชุมชนเป็นเรื่องของการเปิดโอกาสให้ทุกภาคีเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานเพื่อ

ชุมชนโดยรวมได้ แต่อย่างไรก็ตาม “ประสบการณ์ร่วม” ของการทำงานในเชิงพหุภาคีก็ได้เป็นพื้นฐานให้แก่ชุมชน สำหรับการดำเนินกิจกรรมอื่น ๆ ต่อไป

ในขณะเดียวกัน ด้วยความที่เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ใกล้ชิดกับเส้นทางคมนาคมสายสำคัญมาแต่โบราณ อีกทั้งยังเป็นพื้นที่ที่ตั้งอยู่ใกล้ชิดกับศูนย์ทางการเมืองการปกครองของประเทศ คือ ตั้งแต่กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี เรื่อยมาจนถึงกรุงเทพมหานคร ได้ส่งผลให้ลักษณะความสัมพันธ์แบบแนวตั้งระหว่างคนในชุมชนกับขุนนางหรือเจ้านาย ซึ่งประชาชนมีฐานะเป็นเพียง “ไพร่” และ “ทาส” ต้องอยู่ใต้อาณัติหรือความอุปถัมภ์ของเจ้านาย รัฐ-ราชการเป็นผู้ที่อภิบาลดูแล “บำบัดทุกข์ บำรุงสุข” ให้แก่อาณาประชาราษฎร์ หยั่งรากฝังลึกลงในจิตใต้สำนึกของผู้คนในชุมชนแห่งนี้มาเนิ่นนานแล้ว และต่อมาเมื่ออำนาจรัฐแบบรวมศูนย์ได้แผ่ขยายเข้ามาถึงชุมชนแห่งนี้มากขึ้น ด้วยการเข้ามาแต่งตั้งให้ผู้นำชุมชนเป็นกำนันและผู้ใหญ่บ้าน โดยมีฐานะเป็นตัวแทนของภาครัฐ ก็ได้ส่งผลให้โครงสร้างความสัมพันธ์ภายในชุมชนเริ่มมีลำดับชั้นในเชิงแนวตั้งเกิดขึ้น ประกอบกับระบบการคมนาคมมีความสะดวกมากขึ้น อิทธิพลของอำนาจรัฐและพ่อค้าจากภายนอกก็สามารถแผ่ขยายเข้ามาถึงชุมชนได้อย่างสะดวกรวดเร็วมากขึ้น คนในชุมชนบางส่วนมีโอกาสติดตัวเพื่อยกฐานะในสังคมให้สูงขึ้นไปกว่าเพื่อนบ้านส่วนใหญ่ได้ อีกทั้งยังได้สัมผัสกับผู้คนจากภายนอกที่มีฐานะหน้าที่การงานแตกต่างไปจากคนในชุมชนโดยสิ้นเชิงมากขึ้น ส่งผลให้โครงสร้างความสัมพันธ์ทั้งภายในชุมชนเอง และระหว่างชุมชนกับภาคภายนอก เป็นไปในแนวตั้งชัดเจนมากขึ้น และยังคงดำรงอยู่ในชุมชนแห่งนี้อย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

เมื่อ อบต.บางนมโค ได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการของการจัดการมูลฝอยในชุมชนสากลี จึงเกิดผลขึ้นสองลักษณะซึ่งประสานสอดคล้องกันคือ คนในชุมชนสากลี ต่างก็รอรับการอุปถัมภ์ดูแลจาก อบต. โดยต้องการผลกระทบของการจัดการเรื่องมูลฝอยแทบทั้งหมดให้กับ อบต. ไปดำเนินการ ในขณะเดียวกันที่ อบต. เองนั้น ก็ได้นำเอาวิธีปฏิบัติที่เป็นตัวอย่างจากท้องที่อื่น ๆ ทั้ง จากของ อบต. ด้วยกันเอง และเทศบาลหรือสุขาภิบาล มาดำเนินการใช้พื้นที่ ต.บางนมโค อันเป็นการแสดงบทบาทในฐานะเป็นหน่วยหนึ่งของภาครัฐ ที่จะต้องเข้ามาทำหน้าที่ดูแลหรือแก้ไขปัญหาของชุมชนแต่เพียงผู้เดียว ส่วนเนื้อหาในประเด็นเรื่องการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ก็ได้ถูกละเลย เพิกเฉย ปิดโอกาสหรือหนทางที่ชาวบ้านจะได้ร่วมในกระบวนการเพื่อให้ระบบการจัดการมีประสิทธิภาพมากขึ้น

ดังที่กล่าวในช่วงต้นแล้วว่า ในชุมชนแห่งนี้ได้มีการก่อเกิดขององค์กรชุมชน ซึ่งมีกระบวนการดำเนินกิจกรรมในแนวราบขึ้น แต่การก่อเกิดขององค์กรชุมชนนี้ ก็ไม่ได้มีลักษณะที่เข้ามาปะทะกับอำนาจของรัฐที่เข้ามากระทำต่อชุมชนในแนวตั้ง แต่กลับจะเป็นการเสริมสร้างให้ชุมชนมีความเข้มแข็งมากขึ้น โดยผลักดันให้เกิดมีกิจกรรมในหลาย ๆ ด้านที่ยังประโยชน์ต่อชุมชน ซึ่งกลไกของรัฐยังมีไม่พอที่จะสามารถเอื้ออำนวยให้เกิดขึ้นได้ และหากรัฐเห็นความสำคัญและให้การสนับสนุนด้วยการเอื้ออำนวยให้ขบวนการนี้เติบโตหรือขยายตัวออกไปในวงกว้างได้แล้ว ลักษณะของโครงสร้างความสัมพันธ์ในชุมชนทั้งสองแบบนี้ก็จะถักทอเข้าด้วยกัน และหนุนเสริมให้ชุมชนเข้มแข็งขึ้นได้มาก

6.2.2 โครงสร้างทางเศรษฐกิจ

ระบบเศรษฐกิจ ในชุมชนสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ หรือ 2 ส่วน คือ ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง และระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพิง

ด้วยความที่เศรษฐกิจของชุมชนแห่งนี้มีความสัมพันธ์กับระบบตลาดภายนอกมาเป็นเวลานานดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น และเมื่อมีการขยายตัวของอุตสาหกรรมเข้ามาสู่ชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งของเครื่องสหพัฒน์อันมีส่วนสำคัญในการผลิตสินค้าที่ใช้ในชีวิตประจำวันอยู่ด้วย ก็ได้ผลักดันให้ระบบเศรษฐกิจในชุมชนสาทิโดยรวมมีลักษณะของการที่จะต้องพึ่งพิงระบบตลาดเป็นหลัก กล่าวคือ ทั้งการผลิต การบริโภค รวมถึงวิถีในการดำรงชีวิตประจำวันล้วนแล้วแต่ได้อิงอยู่กับองค์กรธุรกิจจากภายนอกชุมชนแทบทั้งสิ้น

การที่คนส่วนใหญ่ในชุมชนยึดอาชีพรับจ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรับจ้างทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม ได้ทำให้ครอบครัวส่วนใหญ่ในชุมชนต้องฝากชีวิตไว้กับแหล่งจ้างงานเหล่านี้ และได้ทำให้ภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนเกี่ยวกับการทำมาหากินต่าง ๆ กับทรัพยากรธรรมชาติดั้งเดิมของสังคมชุมชนสูญหายไปที่สุดในที่สุด หากมีเหตุให้คนงานเหล่านี้ต้องออกจากงาน เขาเหล่านี้ก็จะไม่สามารถกลับไปทำมาหากินในอาชีพดั้งเดิมก่อนที่จะไปเป็นลูกจ้างได้ เมื่อชีวิตต้องผูกติดเอาไว้กันเช่นนี้ ก็ได้ทำให้จิตสำนึกในเรื่องความเป็นพลเมืองของคนที่มีฐานะเป็นลูกจ้างนี้มีโอกาสเกิดขึ้นได้น้อย เพราะได้ถูกบั่นทอนอยู่ทุกวัน จากระบบการทำงานในโรงงานซึ่งยอมไม่ใช้สถานที่ที่จะเปิดโอกาสให้พวกเขาเหล่านี้มีอำนาจในการต่อรองหรือร่วมคิดได้ ในขณะที่เดียวกันการเข้าไปสู่ระบบการผลิตในโรงงาน รวมถึงการใช้ระบบการปลูกพืชสมัยใหม่ที่เน้นการใช้เครื่องจักรและสาร

เคมีนั้น ก็ได้ทำให้วิถีแห่งการพึ่งพาอาศัยหรือเกื้อกูลกันของคนในชุมชนลดลงไปมาก แต่เป็นเรื่องของความรับผิดชอบเฉพาะบุคคลหรือ “ต่างคนต่างทำ” โดยต่างจะใช้เวลาส่วนใหญ่ไปเพื่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เพื่อหาเงินให้ได้มากที่สุดมาจับจ่ายซื้อหาสินค้าซึ่งส่วนใหญ่มีราคาแพง ส่งผลให้ระดับความสัมพันธ์เชิงสังคมและระดับการปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชนลดลงตามไปด้วย ไม่มี การร่วมกันคิดวางแผนและจัดการการผลิตร่วมกัน เวลาที่จะให้กับกิจกรรมอื่น ๆ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ต้องทำร่วมกับเพื่อนบ้าน เช่น การไปร่วมงานบุญ ประเพณี หรือกิจกรรมของชุมชน ก็ลดลงไปมาก โดยเห็นว่า “ไม่ว่าง” บ้าง “ไม่มีเวลา” บ้าง อีกทั้งช่วงเวลาการทำงานก็ยังไม่สอดคล้องและเอื้ออำนวยให้มาร่วมกิจกรรมกับชุมชนด้วย การหยุดงานมาร่วมกิจกรรมจะทำให้ขาดรายได้และอาจถูกเพ่งเล็งในเชิงลบจากนายจ้างได้ ดังนั้นเมื่อมีเวลาว่าง จึงมักมุ่งเน้นการทำกิจกรรมร่วมกันในกลุ่มคนใกล้ชิดที่ทำงานด้วยกัน หรือภายในครอบครัวในเชิงพักผ่อนหรือผ่อนคลายสนุกสนาน

ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพาเช่นนี้ ได้ส่งผลกระทบในเชิงลบต่อความสัมพันธ์ในเชิงสังคมของชุมชน และต่อระดับการปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชน จึงนับเป็นอุปสรรคที่สำคัญของกระบวนการความร่วมมือในเชิงพหุภาคี และบั่นทอนความสามารถและพลังความเข้มแข็งของชุมชนในการที่จะแก้ไขปัญหาลงไปด้วย เพราะได้ทำให้ระบบของการร่วมกันคิดวางแผนและจัดการการผลิตถูกยกเลิกไป โดยเห็นได้ชัดจากการดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์รักษาความสะอาดในชุมชน ที่แม้ว่าทางโรงงานจะให้การสนับสนุนถึงรองรับมูลฝอย แต่ก็ไม่พบว่ามีคนงานในโรงงานเหล่านี้มาเข้าร่วมกิจกรรมแต่อย่างใด เพราะไม่ได้เป็นวันหยุด ในขณะที่เดียวกันทางโรงงานก็ไม่ได้มีมาตรการหรือนโยบายที่จะสนับสนุนให้คนงานเข้าร่วมแต่อย่างใด ดังจะเห็นได้จากการที่พี่ต๋มที่แม้จะเป็นแกนนำคนสำคัญขององค์กรชุมชน แต่ด้วยความที่มีอาชีพเป็นพนักงานรักษาความสะอาดในโรงงานแห่งหนึ่ง ซึ่งจำเป็นต้องไปทำงานทุกวัน จึงไม่สามารถมาร่วมกิจกรรมได้ “...เสียดย พี่ก็อยากมานะ แต่ก็คิดทำงาน ไม่อยากลาเขา รายได้เราก็ไม่เท่าไร...” (พี่ต๋ม) โดยพบว่าผู้ที่มาเข้าร่วมกิจกรรมนั้น นอกจากข้าราชการและนักเรียนแล้ว ต่างก็เป็นผู้ที่มีอาชีพอิสระทั้งสิ้น

ด้วยการก่อกำเนิดของขบวนการจัดการทุนในชุมชนแห่งนี้ ก็ได้เป็นจุดเริ่มต้นของการฟื้นฟู สืบทอด และขยายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองในชุมชนสากล ดังเห็นได้ชัด ในเรื่องของการทำการเกษตรทางเลือก - การปลูกผักปลอดสารพิษ การทำธุรกิจทางเลือกของคนหนุ่มสาว และด้วยพื้นฐานวิถีคิดของสมาชิกองค์กรชุมชนที่มีต่อกระบวนการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวนี้ในเชิงของการร่วมมือกันในเชิงพหุภาคีโดยมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดการพึ่งตนเองได้ ก็เป็นเวทีของการฝึกฝนให้เขาเหล่านั้น มีความคุ้นเคยกับวิถีของการร่วมมือกันพึ่งตนเองในด้านอื่นด้วย อันเป็น

กลไกที่จะผลักดันให้เกิดจิตสำนึกของความเป็นพลเมืองเกิดขึ้น เพราะรูปแบบของการเชื่อมประสานกับภาคีอื่นที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านเศรษฐกิจนั้น จะเป็นในลักษณะของการเข้ามาเป็นหน่วยงานหรือผู้หนุนเสริมกระบวนการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เน้นการพึ่งตนเอง อันเป็นการลดอุปสรรคที่เป็นแรงเสียดทานของการทำงานที่ทวนกระแสเช่นนี้ ทำให้การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจสามารถเคลื่อนไปข้างหน้าได้อย่างราบรื่นพอสมควร ซึ่งทำให้เขาเหล่านี้สามารถกำหนดวิถีชีวิตของตนและครอบครัวได้อย่างค่อนข้างเป็นอิสระ และเอื้ออำนวยให้มีเวลาที่จะมาร่วมกิจกรรมกับชุมชนหรือองค์กรชุมชนได้มากขึ้น อันเป็นช่องทางของการทำงานเพื่อชุมชนได้ และนำมาซึ่งความแน่นแฟ้นต่อกันในจิตวิญญาณของคนในชุมชน

สำหรับชุมชนสากลแล้ว การสร้างระบบเศรษฐกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง เป็นปัจจัยส่งเสริมโครงสร้างทางสังคมแบบแนวราบ ทำให้เกิดความร่วมมือและฟื้นฟูความสนิมสนมกลมเกลียวของคนในชุมชนเพิ่มมากยิ่งขึ้นกว่าเดิม โดยกิจกรรมที่ทำร่วมกันจะเป็นเครื่องมือที่สร้างให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน ด้วยความที่กิจกรรมในด้านเศรษฐกิจนั้น มีความสำคัญอยู่ในลำดับต้น ๆ ของวิถีชีวิต กิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจอื่นได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์ และเกษตรธรรมชาติ จึงเป็นกิจกรรมแรกของขบวนการประชาสังคมในชุมชนแห่งนี้ โดยมีการฟื้นฟูให้เกิดระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพาตนเองขึ้นในชุมชน

อย่างไรก็ตาม ระบบเศรษฐกิจทั้งสองแบบนี้ ต่างก็มีความคาบเกี่ยวกันอยู่ ในรายละเอียดของเนื้อหา โดยผู้คนที่มุ่งเน้นวิถีการดำรงชีพด้วยระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองนี้ ก็ไม่ใช่จะหันหลังให้กับระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพิงอย่างสิ้นเชิง ยังคงมีการหนุนเสริมซึ่งกันและกันอยู่มาก อีกทั้งสภาพของทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนที่ร่อยหรอลงไปมาก ที่ดินได้ถูกเปลี่ยนมือจากคนในชุมชนไปจนเกือบหมดแล้ว ก็ได้ทำให้การกลับมาดำรงชีพด้วยระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองไม่ใช่เรื่องที่ย่ายยาก ส่วนองค์กรชุมชนเองนั้นก็ยังไม่สามารถให้การช่วยเหลือแก่สมาชิกในทุก ๆ ด้านได้ ยังต้องอาศัยการหนุนเสริมจากภาคีอื่นอยู่ด้วยพอสมควร การณ์ดังกล่าวได้ส่งผลในแง่ดี คือ ได้ทำให้ระบบความสัมพันธ์ระหว่างภาคี ดำเนินไปในเชิงบวกได้อย่างราบรื่น เพราะต่างมีความพยายามที่จะเข้าใจซึ่งกันและกัน เพื่อให้สามารถเกื้อหนุนต่อกันได้อย่างสมดุลพอเหมาะ

6.2.3 ค่านิยม

ภายในชุมชนแห่งนี้ ก็มีลักษณะของค่านิยม 2 แบบ เช่นกัน คือ ค่านิยมแบบใหม่ (ตะวันตก) และค่านิยมแบบเก่า (ที่อิงศาสนาธรรม) ค่านิยมทั้งสองแบบนี้สอดแทรกอยู่ในภาคีต่าง ๆ ภายในชุมชน ด้วยระดับความเข้มข้นที่มากน้อยแตกต่างกันออกไป ค่านิยมแบบเก่าที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 4 นั้น เป็นปัจจัยที่ส่งเสริมกระบวนการความร่วมมือในเชิงพหุภาคี

จากการศึกษาในพื้นที่ ทำให้พบว่าในชุมชนแห่งนี้ แม้ว่าจะมีความสมัยใหม่ ซึ่งแทรกซึมผ่านเข้ามาในวิถีของการดำรงชีวิตเป็นอย่างมาก จากทั้งระบบการสื่อสารมวลชนที่ทันสมัย และตัวของระบบเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมเอง แต่ความเชื่อที่มีต่อหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา และศีลหรือวิญญาณในธรรมชาติ เช่น เจ้าทุ่ง แม่โพสพ ฯลฯ ก็ยังคงปรากฏอยู่อย่างชัดเจน แบบแผนปฏิบัติที่เกิดจากความเชื่อเหล่านี้ เป็นกลไกสำคัญอีกส่วนหนึ่งในการที่จะชักพาให้คนในชุมชนได้มาดำเนินกิจกรรมร่วมกัน อันเป็นการสร้างจิตวิญญาณแห่งความผูกพันต่อกันและกันและต่อชุมชน นอกจากนี้ การที่องค์กรชุมชนสามารถนำคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมที่เคยมีหรือยังคงมีอยู่ในชุมชนมาใช้ประโยชน์ ด้วยการพยายามที่จะฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านเหล่านี้ขึ้นมาให้เป็นกลไกดึงดูดให้คนในชุมชนเข้ามารวมกัน และเฟื่องฟูจนถึงชุมชนท้องถิ่นของตน สร้างให้เกิดสำนึกท้องถิ่น ทั้งการละเล่นพื้นบ้านและการแสดงต่าง ๆ เช่น การเล่นเพลงเรือ การเล่นลิเก อันเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญในอันที่จะนำไปใช้ในการพัฒนาชุมชนต่อไปได้

นอกจากนี้ คุณค่าดั้งเดิมของชุมชน คือ ความเอื้ออาทรที่มีต่อกันในระหว่างผู้คนที่เปี่ยมสมาชิกของกลุ่มหรือองค์กรชุมชน และภาคีที่เกี่ยวข้องเป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยให้กระบวนการของความร่วมมือเกิดขึ้นได้รวดเร็วมากขึ้น เพราะด้วยที่เท่าที่แสดงออกมา ได้มีส่วนในการถักทอจิตใจของผู้ที่จะเข้าร่วมกระบวนการให้มีความสะดวกใจในอันที่จะเข้าร่วมได้เป็นอย่างดี

ด้วยอิทธิพลของการพัฒนาที่เกิดขึ้นใหม่ และความทันสมัยที่แพร่เข้ามาในชุมชนนั้น ก็ได้ทำให้คนในชุมชนมีทัศนคติใหม่ต่อวิถีการดำรงชีวิต โดยหันไปให้ความสำคัญต่อความสุขทางกายภาพ มุ่งแต่จะพัฒนาวัตถุ ให้การยกย่องคนร่ำรวยเพราะเงินได้กลายเป็นตัวชี้วัดคุณค่าทางสังคม ซึ่งทำให้เกิดการแข่งขันและเปรียบเทียบกันในการอุปโภคบริโภคเพื่อแสดงสถานภาพทางสังคม จึงต้องพยายามเร่งแสวงหาทรัพย์สินเงินทองมาซื้อหาสิ่งของมาตอบสนอง ซึ่งแน่นอนว่าวัตถุสิ่งของที่ชาวบ้านต่างขวนขวายซื้อหามาเพื่อให้เกิดความทันสมัยสะดวกสบายนั้น ล้วนแล้วแต่เป็น

สิ่งของที่ชุมชนไม่สามารถผลิตได้เอง จำเป็นต้องซื้อมาจากภายนอกทั้งสิ้น การต้องพึ่งพิงวัตถุจากภายนอกเช่นนี้ ทำให้ชาวบ้านขาดความเชื่อมั่นในภูมิปัญญาความสามารถของตน มุ่งแต่การพึ่งพิงภายนอก ซึ่งสอดคล้องกับการรวมศูนย์อำนาจการจัดการทางเศรษฐกิจของรัฐ ในขณะเดียวกันวิถีแห่งความเป็นบริโภคนิยม (consumerism) นี้ ก็ได้ผลักดันให้เกิดค่านิยมปัจเจกนิยม (individualism) ซึ่งเชื่อว่าความสุขอันเกิดจากการบริโภควัตถุ เป็นความสุขของปัจเจกชนแต่ละคน ไม่ใช่เรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ จึงเป็นการทำลายระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ทำลายคุณค่าความสำคัญในการอยู่ร่วมกัน เกิดลักษณะต่างคนต่างอยู่ตัวใครตัวมัน

6.2.4 ผู้นำ

ผู้นำในชุมชนนั้นมี 2 ลักษณะ คือผู้นำที่ได้รับการแต่งตั้งจากรัฐ กับผู้นำตามธรรมชาติ ซึ่งเป็นผู้อาวุโสในชุมชน

ผู้นำที่ได้รับการแต่งตั้งมาจากอำนาจภายนอกที่อยู่ห่างออกไปจากชุมชนมาก ถือเป็นผู้นำในรูปแบบใหม่ ที่เพิ่มเติมเข้ามาในชุมชนทีหลัง ซึ่งในที่นี้คือกำนัน-ผู้ใหญ่บ้าน และสมาชิกส่วนใหญ่ของสภาองค์การบริหารส่วนตำบล โดยจะแสดงบทบาทนำชุมชนภายใต้โครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมแบบแนวดิ่ง กล่าวคือจะสยบขอมและเป็นตัวแทนของโครงสร้างที่ครอบทับชุมชนอยู่ ได้แก่ อำนาจอรัฐ และธุรกิจ เพื่อเข้ากระทำการต่อชุมชน ในขณะเดียวกันก็แสดงบทบาทเป็นเจ้านายเหนือหัวของชาวบ้านในชุมชนของตนอีกทีหนึ่ง จึงไม่อาจดำเนินกิจกรรมที่จะตอบสนองปัญหาและความต้องการภายในชุมชนได้ ผู้นำในรูปแบบใหม่เหล่านี้ ไม่อาจทำหน้าที่เป็นกลไกในการประสานให้เกิดความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมแก้ไขและป้องกันปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนหรือเข้ามาระทบต่อชุมชน แม้เพียงเฉพาะในหมู่คนในชุมชนเท่านั้นได้ ซึ่งคงมีต้องเอ่ยกล่าวถึงไปถึงความร่วมมือในเชิงพหุภาคีขึ้นภายในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็เป็นไปได้มากกว่าไม่เคยได้คิดถึงว่าจะต้องกระทำเช่นนี้ด้วยซ้ำไป เพราะจากการศึกษาทำให้พบว่า ในช่วงเวลาที่ผ่านมา ผู้นำเหล่านี้ไม่พยายามที่จะเป็นผู้ริเริ่มหรือให้ความร่วมมือในกระบวนการสร้างความสัมพันธ์เชิงสังคม หรือเชื่อมประสานความคิด ความเข้าใจของคนในชุมชนเข้าด้วยกันเลย ในทางตรงกันข้ามกลับบั่นทอนต่อกระบวนการด้วยการให้ข้อมูลของขบวนการชาวบ้านในเชิงลบแก่บุคคลจากภายนอก ดังนั้นเมื่อ อบต. จะดำเนินกิจกรรมใดขึ้น หากไม่ได้รับการสนับสนุนจากผู้นำองค์กรชุมชนในการเชิญชวนสมาชิกองค์กรชุมชนมาร่วมกิจกรรม หรือไม่ได้มีการนำสิ่งของมาแจกจ่ายแก่ชาว

บ้านแล้ว ก็จะไม่ได้รับความสนใจจากคนในชุมชนมากนัก การดำเนินกิจกรรมใดใดจึงเกิดขึ้นอย่างฉาบฉวย ไม่ก่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง

จุดเด่นที่สำคัญของผู้นำชุมชนที่เป็นทางการอีกข้อหนึ่งซึ่งเป็นเหตุให้ชาวบ้านไม่มีความศรัทธาเชื่อมั่นต่อผู้นำเหล่านี้ ก็คือการที่ผู้นำและผู้ใกล้ชิด ไม่ได้มีลักษณะของผู้ที่มีคุณธรรม ที่จะเป็นผู้รักษาระบบคุณค่าของชุมชนแต่อย่างใด ในทางตรงกันข้ามกับเป็นผู้ที่ฝักใฝ่ในอบายมุขอย่างหนัก กล่าวคือ ให้ความสำคัญกับการชนไก่ตามบ่อนไก่เป็นลำดับแรก จนต้องรีบออกจากบ้านแต่เช้า เพื่อไปร่วมการตีไก่นี้

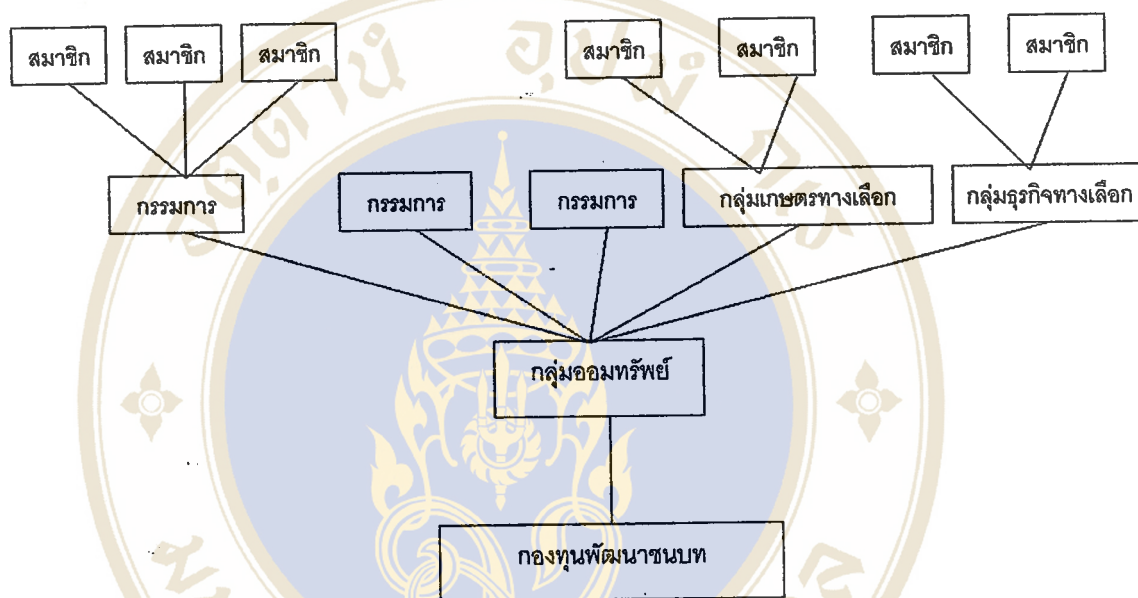
แต่การที่ในชุมชนแห่งนี้มีผู้นำและองค์กรชาวบ้านตามธรรมชาติที่มีศักยภาพและความแข็งแกร่งเพียงพอที่จะสานกับอำนาจในเชิงแนวคิดเหล่านี้ได้มาก จึงได้ทำให้ชุมชนไม่อ่อนแอลงไปมากจนเกินไปนัก อีกทั้งยังทำหน้าที่เป็นกลไกที่สำคัญในการนำให้คนในชุมชนร่วมมือกันคลี่คลายแก้ไขปัญหาหรือวิกฤตการณ์ในชุมชน โดยเงื่อนไขนี้ เป็นเงื่อนไขเฉพาะสำหรับในพื้นที่นี้ ที่มีผู้นำที่ไม่เป็นทางการเป็นครู

ครุรินทร์ เป็นผู้จุดประกายความสนใจของชุมชนให้หันมามองทางออกในเรื่องของเศรษฐกิจ ที่ทำให้คนในชุมชนมีประสบการณ์ร่วมกันในกระบวนการกลุ่ม จนสามารถพัฒนาให้เกิดเป็นกลุ่มทางความคิดกลุ่มเล็ก ๆ ที่เริ่มรณรงค์ให้ชุมชนหันมาร่วมมือกันจัดการกับปัญหามูลฝอยในชุมชน นอกจากนี้ความโดดเด่นของผู้นำในการพูด ในการใช้สัญลักษณ์ที่ปรากฏอยู่ในวิถีชีวิตของชุมชนภาคกลาง คำสอนในศาสนาพุทธ รวมถึงความสามารถในการสื่อสารและการร้องเพลงพื้นบ้าน มาประยุกต์ให้เข้ากับเหตุการณ์ในยุคสมัยปัจจุบันได้อย่างสอดคล้องและลงตัว สิ่งเหล่านี้เป็นเสน่ห์ในการทำงานทั้งกับชาวบ้านและองค์กรส่งเสริมจากภายนอก ผู้นำ จึงมีฐานะเป็นกลไกรูปธรรมในการนำชุมชนไปตามค่านิยมและความต้องการของชุมชน รวมทั้งแก้ไขและคลี่คลายปัญหาหรือวิกฤตการณ์ในชุมชน โดยอาศัยภูมิปัญญาของท้องถิ่น เป็นผู้นำที่ค่อนข้างมีความอิสระในการตัดสินใจ และมีทักษะในการจัดการ

นอกจากนั้น ด้วยความที่ผู้นำ เป็นนักวิชาการ นักบริหาร นักจัดการที่เก่ง สามารถจัดโครงสร้างและกระบวนการบริหารงานขององค์กรชุมชน โดยเฉพาะกับผลประโยชน์ให้กระจายตกอยู่กับสมาชิกของกลุ่มต่าง ๆ ได้อย่างทั่วถึง เช่น ในกรณีของการจัดการเงินกู้ดอกเบี้ยยต่ำที่ได้รับการสนับสนุนจากกองทุนพัฒนาชนบท อันมีลักษณะการจัดสรรผลประโยชน์ดังรูปที่ 6.1 กล่าวคือ ได้

เสนอให้กลุ่มออมทรัพย์นำเงินผู้ดอกเบี้ยต่ำก่อนดังกล่าว มาแบ่งเป็นก้อนย่อย ๆ เพื่อให้กรรมการบริหารและแกนนำของกลุ่มกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจไปปล่อยกู้แก่สมาชิกในนามของกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งทำให้สามารถกระจายเม็ดเงินสู่สมาชิกได้อย่างทั่วถึงมากขึ้น และถึงมือสมาชิกที่ต้องการอย่างแท้จริงได้ด้วย

แผนภูมิที่ 6.1 แสดงลักษณะการบริหารเงินทุนที่ได้รับการสนับสนุนจากกองทุนพัฒนาชนบท

แบบแผนการจัดการผลประโยชน์ข้างต้น สะท้อนให้เห็นความสามารถ และอัจฉริยภาพของการเป็นผู้นำที่ดี ในแง่ของการบริหารคนและเนื้องาน ทั้งหมดนี้เป็นความสำเร็จอย่างมากของการเป็นเงื่อนไขหนึ่งของการทำให้ความร่วมมือในการจัดการมูลฝอยในชุมชนขยายตัว

ในระยะแรกนั้น ครุรินทร์ก็อยู่ในฐานะของครูใหญ่ธรรมดาคนหนึ่ง ที่ทำงานสัมพันธ์กับชุมชนได้ดี เพราะเป็นคนที่เกิดและโตขึ้นมาในชุมชน แต่ก็ไม่ได้มีบทบาทก้าวล่วงเข้าไปช่วยดูแลชาวบ้านในเรื่องของวิถีการดำรงชีวิตต่าง ๆ แต่ครั้งเมื่อชุมชนสาครเกิดความปั่นป่วนจากแรงกระแทกของระบบทุนนิยม ซึ่งได้ส่งผลให้ความทุกข์ยากทั้งหลายปรากฏแก่ชาวชุมชนสาครเป็นส่วนใหญ่ จนหลายครอบครัวต้องประสบกับภาวะบ้านแตกสาแหรกขาด คนในครอบครัวบางส่วนต้องอพยพโยกย้ายไปทำงานในต่างถิ่น ชุมชนสาครในระยะนั้นจึงเต็มไปด้วยชาวบ้านที่โดดเดี่ยว สับสน และสิ้นหวัง สถานการณ์ในระยะนี้เองเป็นระยะที่ครุรินทร์สามารถแสดงศักยภาพที่

ตนมีอยู่ออกมาได้เต็มที่ ด้วยการรวมกลุ่มคนในชุมชนให้มาช่วยกันพลิกฟื้นชุมชนให้เกิดความร่มเย็นขึ้นมาใหม่อีกครั้ง

โดยที่ตัวผู้นำมีลักษณะของนักวิชาการอยู่ในตัว ประกอบกับที่ตัวผู้นำเองได้มีโอกาสสัมผัสใกล้ชิดกับนักวิชาการที่สำคัญของประเทศหลายท่าน ก็ได้ทำให้ผู้นำซึมซับบุคลิกภาพและวิธีคิดต่าง ๆ มาด้วย จึงได้ทำให้คนรอบข้างที่ร่วมทำงานด้วย ซึมซับบุคลิกที่เป็นนักวิชาการจากตัวผู้นำ บุคลิกที่วันนี้ คือ บุคลิกแห่งการเรียนรู้และพัฒนาตนเองอยู่เสมอ จากสถานะต่าง ๆ ที่แวดล้อมอยู่ในชีวิตประจำวัน ดังจะเห็นได้จากการเกิดขึ้นและการเติบโตทางความคิดของผู้นำรุ่นใหม่ ๆ ในขณะเดียวกัน ลักษณะของนักวิชาการที่มีอยู่ในตัวผู้นำประกอบกับการที่อาศัยและทำงานอยู่ในชุมชนมาตลอด ก็เป็นปัจจัยที่ทำให้ผู้นำมองเห็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนในยุคสมัยต่าง ๆ ได้ดี และนำไปเสนอให้แก่นักในชุมชนได้รับรู้และขบวนการในการปรับตัวให้เท่าทันต่อความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ แต่ทั้งนี้ด้วยความที่เป็นผู้ที่แสดงตนให้ชุมชนมั่นใจแล้วว่ามีคุณธรรม ไม่ได้เป็นเพียงผู้เอาวโสหรือมีความรู้เพียงอย่างเดียวเท่านั้น

นอกจากนี้ ผู้นำใช้วิธีการของครู มาใช้กับชาวบ้าน คือ ไม่ใช้การด่าว่าต่อระบบที่กระทำต่อชุมชน แต่เป็นการชี้ให้เห็นว่า ตัวอย่างของความล้มเหลวคืออะไร พื้นความรู้สึกลึกซึ้งที่เป็นความสุขในอดีตก่อนที่จะถูกละเลยเข้ามาที่มีความสำคัญว่ามีความรื่นรมย์อย่างไร เป็นการนำมิติอดีตเข้ามาแสดงให้คนในชุมชนเห็นว่าเคยอยู่กันมาอย่างไร ทำให้ชาวบ้านเกิดความสำนึกขึ้นมาและพยายามปรับตัวจากพื้นฐานของการเป็นครู ทำให้มีความสามารถในการสื่อสารถ่ายทอดประสบการณ์ของกระบวนการในชุมชนสู่ภาคีอื่นที่เข้ามาเรียนรู้กิจกรรมของชุมชนให้เกิดความเข้าใจได้อย่างรวดเร็ว ซึ่งความสามารถนี้ก็ได้อาศัยทอดไปสู่สมาชิกในระดับแกนนำอื่น ๆ ด้วย ทำให้การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนมักจะได้รับความสนับสนุนจากภาคีที่เข้ามาเกี่ยวข้องอยู่เสมอ เพราะภาคีเหล่านั้นมีความเข้าใจและมองเห็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจน มองเห็นว่าตนจะเข้าไปเสริมศักยภาพของชุมชนได้อย่างไรบ้าง

อย่างไรก็ตาม บทบาทในการนำของชุมชนแห่งนี้ นั้น ไม่อาจจำกัดไว้ได้ว่าเป็นเพียงของผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการเท่านั้น เพราะได้พบว่าช่วงเวลาที่ผ่านมา ได้มีภาคีต่าง ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องกับชุมชนเป็นจำนวนมาก โดยส่วนหนึ่งก็ได้มีบทบาทในการนำต่อชุมชนอยู่มาก ทั้งนักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน และข้าราชการบางส่วน ตัวอย่างเช่น การที่นักวิชาการจากภายนอกเข้ามาศึกษาชุมชนก็ได้มีส่วนในการผลักดันกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนอยู่มาก โดยบทบาทใน

หลายลักษณะ เช่น การเข้ามาศึกษาเรียนรู้ในชุมชน ทั้งในลักษณะที่ชุมชนได้มีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม รวมถึงการให้ข้อมูลแก่แกนนำของชุมชน โดยนอกจากการเข้ามาดำเนินกิจกรรมตามภารกิจหลักแล้ว ก็ได้มีการพยายามผลักดันในขบวนการของชุมชนด้วย ซึ่งผลจากการผลักดันเช่นนั้น ได้ทำให้กระบวนการเคลื่อนไปข้างหน้าเป็นอย่างมาก จนกล่าวได้ว่า หากไม่มีการผลักดันเช่นนี้แล้ว กระบวนการภายในชุมชนแทบจะหยุดนิ่ง เมื่อเปรียบเทียบกับในช่วงเวลาเท่ากัน แต่ในขณะเดียวกัน ก็ยังไม่อาจสรุปได้ว่า การดำเนินกิจกรรมเช่นนี้ เป็นส่วนที่เสริมให้เกิดความเข้มแข็งแก่ชุมชนได้อย่างแท้จริงหรือไม่ เพราะกระบวนการของชุมชนที่มีการเคลื่อนไปข้างหน้าได้เป็นอย่างมาก ดังเช่นที่เกิดขึ้นในระหว่างที่นักวิชาการเหล่านี้อยู่ในชุมชนนั้น ไม่อาจเกิดขึ้นได้อย่างแข็งแกร่งต่อเนื่องได้ต่อไป เมื่อนักวิชาการเหล่านี้ไม่ได้มีภารกิจหลักอยู่ในชุมชนแล้ว

นอกจากนี้ ปัจจัยที่ช่วยกระตุ้น ผลักดัน หรือหนุนเสริมให้กระบวนการความร่วมมือในเชิงพหุภาคีก่อร่างขึ้นได้รวดเร็วมากขึ้น และก็เป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างมาก ที่ได้พบในระหว่างการศึกษา ได้แก่ ผู้นำทางความคิดของประเทศ ที่มีบารมีสูงเด่นในสังคม ซึ่งมีบทบาทในการประสานความร่วมมือจากภาคอื่น ๆ ให้เข้ามาหนุนเสริมกระบวนการของชุมชน หรือ กลุ่มประชาคม (โดยหากไม่มีการประสานเช่นนี้แล้ว อาจไม่ได้รับความร่วมมือจากภาคีนั้น ๆ ได้ง่ายดายนัก) ยกตัวอย่างในเชิงรูปธรรม เช่น การที่มีกรรมการนโยบายของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยเข้าไปเยี่ยมชมและ ศึกษากระบวนการในชุมชน (โดยที่บุคคลเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นข้าราชการระดับสูง หรือ กรรมการของหน่วยงานระดับชาติทั้งสิ้น ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นผู้มีชื่อเสียงเป็นที่นับหน้าถือตาในสังคม) ก็ได้ทำให้เจ้าหน้าที่ของรัฐในท้องถิ่นโดยเฉพาะในระดับอำเภอมีความตื่นตัวเป็นอย่างมาก และได้ให้ความสนใจกับความเคลื่อนไหวในชุมชนเพิ่มขึ้นอย่างมากมา ส่งผลถึงองค์การบริหารส่วนตำบลและสภาตำบล ที่ต้องตื่นตัวตอบรับกับความเคลื่อนไหวเหล่านี้มากขึ้น และเริ่มมีการปรับเปลี่ยนความคิดและมุมมองที่มีต่อกระบวนการของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนบ้าง ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า กระบวนการในชุมชน จะเป็นไปอย่างรวดเร็วกว่าปรกติ เมื่อมีภาคีจากภายนอกเข้ามาสัมพันธ์กับชุมชน โดยตรงและชัดเจน

6.2.5 กลไกการติดต่อสื่อสาร

กระบวนการในการดำเนินกิจกรรมขององค์กรชุมชน เป็นกลไกที่เอื้ออำนวยให้เกิดการปฏิสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสารกันระหว่างคนในชุมชนที่ต่อเนื่องสม่ำเสมอ เกิดการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร การเรียนรู้ ทักษะคติ และปริกษาหาหรือในปัญหาของชุมชน ทำให้สมาชิก

ของชุมชนได้พบปะกัน ทำกิจกรรมด้วยกันคราวละมาก ๆ อันเป็นปัจจัยที่หนุนเสริมให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน เกิดความร่วมมือร่วมใจระหว่างกัน สร้างความเป็นปึกแผ่นและจิตวิญญาณของคนในชุมชนได้อย่างแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

แต่ในขณะเดียวกัน ด้วยวิถีชีวิตสมัยใหม่ ระบบการสื่อสารมวลชน โดยเฉพาะโทรทัศน์ และวิทยุที่ได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของชาวบ้านอยู่มากพอสมควร ข้อมูลข่าวสารจากภายนอกส่วนใหญ่ผ่านเข้ามาทางโทรทัศน์และวิทยุ ซึ่งรวมถึงความบันเทิงหลักของชาวบ้านด้วย โทรทัศน์และวิทยุจึงมีบทบาทสำคัญในวิถีชีวิตของชาวบ้าน เวลาง่วงจากการทำงานที่ชาวบ้านเคยใช้พูดคุยเสวนาสังสรรค์กันในระหว่างเพื่อนบ้านก็ลดน้อยลงไปจนแทบไม่มีเหลืออยู่ในชุมชนแห่งนี้ นับเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีส่วนในการปิดกั้นไม่ให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารภายในชุมชน คนส่วนใหญ่ไม่ค่อยได้รับรู้ถึงความเคลื่อนไหวหรือสภาพความเป็นไปในชุมชนเท่าแต่ก่อน แต่กลับรับรู้ถึงความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นในส่วนกลางหรือระดับประเทศมากกว่า ซึ่งนับว่าเป็นสิ่งที่บั่นทอนกระบวนการเกิดสำนักชุมชน และขัดขวางมิให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน

6.2.6 กระบวนการเรียนรู้

กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน และการเข้ามามีบทบาทจัดการแก้ปัญหาาร่วมกัน ในรูป “ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมประโยชน์” ของภาคีต่าง ๆ ในชุมชนสากล ที่ประกอบด้วยกลุ่มคนที่หลากหลาย และด้วยกิจกรรมการเรียนรู้ วิเคราะห์ และจัดการแก้ไขปัญหาเชิงระบบ ผ่านกิจกรรม สื่อ และโครงการที่หลากหลายและต่อเนื่อง คือ บทเรียนที่เด่นที่สะท้อนให้เห็นว่า ด้วยการเชื่อมโยงการเรียนรู้ของกลุ่มคนต่าง ๆ ที่ต่างวัย ต่างเพศ ต่างทักษะ ในรูปเครือข่ายเท่านั้น พลังทางวัฒนธรรม หรือพลังปัญญาของชุมชน จึงเกิดเป็น “พลังทวีคูณ” (synergy) ที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนความเข้าใจ (ความรู้) ความตระหนักต่อสถานการณ์ปัญหามูลฝอย (รู้สึก) ตลอดจนมีวิธีคิดและวิเคราะห์จากสถานการณ์จริงในชุมชน ซึ่งพลิกผันเป็นกิจกรรม แล้วเปลี่ยนพฤติกรรมของชาวบ้านในชุมชนได้ (รู้แจ้ง)

ในชุมชนสากล มี “แกนปัญญา” (nucleus) กับผู้นำน้อย 2 ส่วน คือ คณะครูในโรงเรียนสาธิตวิทยา ที่ประกอบด้วยครูรินทร์ ซึ่งมีฐานะเป็นผู้นำของชาวบ้านในชุมชนด้วย และครูหนุ่มสาวที่มองเห็นความสำคัญของการร่วมมือกับชุมชนในกระบวนการดำเนินงานพัฒนาให้เกิดความเข้มแข็งแก่ชุมชน อีกส่วนหนึ่งได้แก่ ผู้นำองค์กรชุมชนที่เป็นชาวบ้าน ซึ่งมีทั้งคนรุ่นใหม่

เป็นเยาวชน-คนหนุ่มสาว และผู้อาวุโสที่อยู่ในวัยกลางคนและสูงอายุ คนหนุ่มสาวและคณะครูจะทำหน้าที่เป็นผู้ทำหน้าที่จุดประกาย เอื้ออำนวยให้เกิดการเรียนรู้ ค้นหา วิเคราะห์สถานการณ์ จนสามารถค่อย ๆ เปลี่ยนการรับรู้ ตำนาน และพฤติกรรมของชาวบ้านต่อปัญหามลพิษได้ส่วนหนึ่ง ดังแผนภูมิที่ 6.2 คือ

แผนภูมิที่ 6.2 แสดงกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้าน

ในขณะเดียวกันก็พบว่า การจัด “เวทีการเรียนรู้ของชาวบ้าน” อยู่เสมอ โดยมีความหลากหลายเชื่อมโยงและเกิดขึ้นต่อเนื่องจากเวทีวิเคราะห์ประจำเดือนของกลุ่มออมทรัพย์ มาสู่การดำเนินการจัดการกับปัญหามลพิษร่วมกันในชุมชน โดยอาศัยการเชิญผู้นำทางความคิดที่มีชื่อเสียงหรือนักวิชาการจากสถาบันการศึกษาส่วนกลางให้เข้ามาเป็นแกนกลางในการถกทอความสัมพันธข้ามภาคี ในขณะที่กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มธุรกิจทางเล็ก หรือกลุ่มชาวบ้านทั่วไป ก็สามารถเข้าถึงข้อมูลในการจัดการมลพิษ ผ่านทางลูกหลานที่ศึกษาในโรงเรียนสาธิตวิทย์ฯ หรือที่เวทีร้านค้าในหมู่บ้าน หรือ ผู้นำกลุ่มแม่บ้านบางคน ตลอดจนผู้นำเยาวชนที่เข้ามามีบทบาทในเวทีการเสวนาในชุมชน ที่มีครู แม่บ้าน สมาชิกอบต.บางคน เช่น พี่ไฉน ตลอดจนผู้นำอื่น ๆ เข้าร่วมวิเคราะห์และจัดการกับปัญหามลพิษ และร่วมรณรงค์กับภาคีต่าง ๆ ในชุมชน ในภาพกว้าง ชาวบ้านส่วนใหญ่จะสามารถเข้าถึงข้อมูลด้านการจัดการมลพิษผ่านกระบวนการรณรงค์เผยแพร่ความรู้ การเล่นเกม การกระจายเสียงของรถชนมลพิษที่มีการติดเครื่องขยายเสียงประชาสัมพันธ์เป็นระยะ ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงการรณรงค์รักษาความสะอาด และจัดการมลพิษของชุมชน ซึ่งเป็นเวทีใหญ่เชื่อมโยงการเรียนรู้ของทุกกลุ่มในชุมชน นอกจากนี้ กลุ่มเยาวชน ยังใช้กีฬา และแข่งขันกีฬาระหว่างกลุ่ม ระหว่างหมู่บ้านเป็นตัวถักทอความสัมพันธ รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนและเผยแพร่แนวความคิดระหว่างกันด้วย

ความหลากหลายของกิจกรรมและภาคีที่เข้าร่วม ความกระจ่ายตัวของข้อมูล และเวทีการวิเคราะห์สถานการณ์ของจริงจากชุมชนผ่านเวทีและกิจกรรมที่หลากหลายดังกล่าว ล้วนถือทอ “พลังปัญญา” ที่เป็น “หัวใจ” (nucleus) ของชุมชนสากลในการจัดการกับปัญหามูลฝอยที่ประจักษ์ได้อย่างชัดเจนในช่วงเวลาเพียง 1 - 2 ปี ของการเกิดขึ้นของความรู้ที่ตระหนักรู้ต่อปัญหามูลฝอยภายในชุมชน

กระบวนการของความร่วมมือในการแก้ไขปัญหามูลฝอยของชุมชน สามารถจำแนกการจัดโครงสร้างความสัมพันธ์ของภาคีที่เข้าร่วมได้ 2 ระดับที่สำคัญ คือ

ระดับกลุ่มเล็ก ที่เปิดโอกาสให้สมาชิกขององค์กรชุมชนทั้ง กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเยาวชน กลุ่มครู กลุ่มนักเรียน กลุ่มแม่บ้าน ฯลฯ ได้คิดค้นงาน สร้างกระบวนการเรียนรู้ และลงมือทำงานร่วมกัน และเป็นเวทีสร้าง “การผนึกใจ” และความรู้สึกเกาะเกี่ยวทางสังคมได้อย่างเป็นธรรมชาติ ในระดับนี้จะเห็นได้ว่ามี 2 ภาคี ที่เข้ามาทำงานร่วมกัน คือ นักวิชาการในชุมชน และองค์กรชุมชนที่ไม่เป็นทางการ ส่วนฟัโคนที่เป็นสมาชิก อบต.ด้วยนั้น น่าจะเป็นการเข้าร่วมในฐานะของแกนนำขององค์กรชุมชนมากกว่า แต่ทั้งหมดนี้ล้วนมีครุรินทร์เป็นจุดเชื่อมประสาน

ระดับชุมชนสากล ความสำเร็จขององค์กรชุมชนสากลในการจัดการกับปัญหาด้านมูลฝอย คือ การที่สามารถผลักดันให้องค์การบริหารส่วนตำบลบางนมโค วางระบบการจัดการมูลฝอยในบางส่วนของชุมชน (ซึ่งจริง ๆ แล้วยังเป็นส่วนที่เกิดปัญหานั้นนั่นเอง) โดยมีการพยายามดึงให้สมาชิก อบต. คนอื่น ๆ นอกเหนือจากฟัโคนที่เ้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในการรักษาความสะอาดภายในชุมชน

ในขณะที่ได้ริเริ่มสร้างสรรค์ให้กระบวนการจัดการมูลฝอย มีความหลากหลายของผู้นำธรรมชาติ ตัวแทนกลุ่มพัฒนา ทั้งกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน ตลอดจนองค์กรชุมชนที่เป็นทางการหรือ อบต. เจ้าหน้าที่รัฐในพื้นที่ คือ พนักงานอนามัย และเจ้าหน้าที่ของโรงงาน เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการเพื่อร่วมกันคิด ตัดสินใจ และลงมือทำในงานทั้งด้านการรักษาความสะอาด การรณรงค์ด้านความรู้ จิตสำนึกในการร่วมกันดูแลชุมชน การส่งเสริมความรู้ด้านเทคนิคการจัดการกับมูลฝอย การเรียนการสอนเรื่องการจัดการมูลฝอยของโรงเรียน การออกเยี่ยมพุดคุยกับผู้คนในชุมชนของแกนนำในชุมชน รวมถึงการเสริมในด้านอุปกรณ์สำหรับการรักษาความสะอาด

6.3 แรงผลักดันขององค์กรชุมชนต่อกิจกรรมที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวในระดับชุมชนโดยรวม

องค์กรชุมชนในท้องถิ่นนี้ อยู่ในฐานะที่เป็นตัวหลักที่แท้จริงในการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง องค์กรชุมชนนี้เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของชาวบ้าน มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันจากหลายฝ่าย เพื่อให้มีศักยภาพสูงขึ้นในอันที่จะเผชิญกับกระแสความรุนแรงและความซับซ้อนของปัญหา และเลือกรูปแบบและแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืนได้

กระบวนการของชาวบ้าน จึงเป็นกระบวนการศึกษาเรียนรู้ที่เน้นสาระและการปฏิบัติ การให้สมาชิก ไม่ว่าจะเป็นเยาวชนหรือผู้ใหญ่ได้เกิดความรู้ความคิดที่สามารถพึ่งตนเองได้อย่าง สอดคล้องกับศักยภาพและวัฒนธรรมของชุมชนของตน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเกษตรกรรมผสมผสาน วนเกษตร เกษตรธรรมชาติ การออมทรัพย์ กองทุนหมุนเวียน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้บริโภค ศิลป หัตถกรรมพื้นบ้าน ตลอดจนการพัฒนาอาชีพสู่การแปรรูป ธุรกิจชุมชน การจัดการและการตลาด ทั้งนี้โดยมีวิถีชีวิตปกติของชุมชนตั้งแต่ครัวเรือนไปถึงไร่นาเป็นอาณาบริเวณ “ห้องเรียน” ซึ่งเป็นการพัฒนาให้มวลสมาชิกได้เรียนรู้ถึงพื้นฐานศักยภาพของตนเอง เรียนรู้ที่จะใช้วิจารณ์ญาณเลือก เฝ้าเทคนิควิธีการของวิชาการทั้งที่สืบทอดกันมาและสมัยใหม่ให้สอดคล้องกับปัญหาและความ ต้องการที่แท้จริงของตน มีผู้นำชาวบ้านทั้งในพื้นที่ (ครูรินทร์) และที่เชื่อเชิญมาจากพื้นที่และ สถาบันวิชาการอื่น อันเป็นขุมความรู้ รวมถึงการเดินทางไปศึกษาดูงาน และเรียนรู้ประสบการณ์ จริงในพื้นที่ต่าง ๆ เพราะมีเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน สถาบันพัฒนา วงวิชาชีพ ภาคีระดับท้องถิ่น ตลอดจนองค์กรนโยบายและเครือข่ายของค้ำความรู้อื่นๆ เป็นกลไกสมอง รับรู้ข้อมูลข่าวสารจากทุกจุดในระบบ และจากสภาพแวดล้อมที่สัมพันธ์กับระบบ รวมทั้งมีกระบวนการ สังเคราะห์ให้เป็นปัญญาออกใช้ในการปฏิบัติอย่างเป็นพลวัต และมีชีวิตชีวา

กระบวนการนี้ นับเป็นกระบวนการทัศน์ใหม่หรือสติปัญญาใหม่ในการพัฒนาที่จะ สามารถอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ แก้ปัญหาสังคม ตลอดจน สามารถฟื้นฟูบูรณะและพัฒนาวัฒนธรรม และนำไปสู่การสร้างประชาธิปไตยในระดับรากฐานได้ เป็นก้าวสำคัญที่จะให้ลวงพ้นจากผลกระทบของการพัฒนาประเทศในช่วงที่แล้มา ที่ซ้ำเติมความ ยากจนของชนบทและบั่นทอนความเชื่อมั่นในตนเองของชุมชนท้องถิ่น

6.4 ข้อสังเกตสำหรับการจัดการมูลฝอย

สิ่งสำคัญที่จะต้องพิจารณาในการดำเนินการกำจัดมูลฝอยของ อบต. ด้วยวิธีการเทกองในหลุมเช่นที่เป็นอยู่นั้น ก็คือเงื่อนไขทางนิเวศวิทยา ได้แก่ ทรัพยากรดิน และน้ำฝน เพราะพื้นที่ในอำเภอเสนา สภาพภูมิประเทศมีลักษณะแบบราบ คือ มีความลาดชันน้อยกว่า 1 % และมีความสูง 1-4 เมตรเหนือระดับน้ำทะเล มีการทับถมของการตกตะกอนที่พัดพามากับสายน้ำ มีแม่น้ำ ลำคลอง และหนองบึงโดยทั่วไป (Anat Arbbhabhirama, et al. (ed.) 1987) ดินที่ปรากฏในพื้นที่ชุมชนสาคลีและบริเวณข้างเคียง อันเป็นพื้นที่ตำบลสามตุ่ม ตำบลบางนมโคและตำบลบ้านหลวงนั้น เป็นดินที่กองตำรวงและจำแนกดิน กรมพัฒนาที่ดิน (2534) ได้อธิบายว่า มีลักษณะของเนื้อดินเป็นพวกดินเหนียว ทับอยู่บนชั้นดินเลนตะกอนน้ำทะเล มีการระบายน้ำเลว มีความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติปานกลาง เป็นกรดจัด การระบายน้ำและการไหลบ่าของน้ำผิวดินช้า เมื่อมีฝนตกจะทำให้หน้าท่วมขังพื้นที่นี้โดยปกติจะประสบกับภาวะน้ำท่วมขังในช่วงฤดูข้าวนาปีในระดับสูง (สำนักงานจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 2537)

ในขณะเดียวกัน ด้วยสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ได้ส่งผลให้อิทธิพลของภูมิอากาศต่อชุมชนมีความรุนแรงมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากบทเรียนในปีพ.ศ. 2538 ตั้งแต่เดือนตุลาคมถึงธันวาคม ซึ่งมีฝนตกหนักทั่วประเทศ โดยเฉพาะในภาคเหนือและภาคกลาง เชื้อขนขนาดใหญ่ไม่สามารถกักเก็บน้ำเอาไว้ได้ ในขณะเดียวกันการเกิดขึ้นของเมือง และการตั้งถิ่นฐานตามแนวสองฝั่งของลำน้ำแทบทุกสาย ตลอดจนชายฝั่งทะเล โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรุงเทพฯ ก็ได้ปิดกั้นทางเดินของน้ำเอาไว้ไม่ให้ไหลลงสู่ทะเลได้สะดวก จึงเกิดภาวะน้ำท่วมขังไปทั่ว ในส่วนของชุมชนสาคลีเอง ซึ่งภูมิประเทศเป็นพื้นที่รูปกระทะหงาย จึงประสบกับภาวะน้ำท่วมขังนี้ด้วย ชาวบ้านต้องใช้เรือในการสัญจรแทนรถยนต์ ต่อมาในปีพ.ศ. 2539 แม้ว่าในบริเวณภาคกลางจะไม่มีฝนตกมากนัก แต่มวลน้ำจากภาคเหนือก็ได้ไหลบ่าเข้าท่วมพื้นที่ชุมชนในระดับที่สูงใกล้เคียงกับปีพ.ศ. 2538 พื้นที่การเกษตรล้วนแต่จมอยู่ใต้น้ำ ยกเว้นพื้นที่เกษตรธรรมชาติในเขตปฏิรูปที่ดินที่มีคันดินสูงล้อมรอบอยู่ บ้านเรือนส่วนใหญ่ก็ถูกน้ำท่วมไปด้วย คงมีแต่บ้านเรือนที่ถูกสร้างในพื้นที่ที่ถมสูงเท่านั้นที่รอดพ้นจากการถูกน้ำท่วมไปได้ แต่การสัญจรก็จำเป็นต้องใช้เรือกันมากเหมือนกับปีที่ผ่านมา ชาวบ้านที่มีเรือเก่าก็นำเรือมาชนขาและทาสีใหม่ เพื่อใช้สัญจรและหาปลาในท้องทุ่ง ส่วนผู้ที่ไม่มีเรือก็ได้สั่งต่อเรือขึ้นใหม่เป็นอันมาก

พื้นที่ในบริเวณที่ อบต.บางนมโค เลือกเป็นพื้นที่สำหรับฝังกลบมูลฝอยนั้น เป็นพื้นที่สาธารณะที่อยู่ในความดูแลของ อบต. มีลักษณะเป็นที่ลุ่มกว่าบริเวณโดยรอบ จึงมีน้ำท่วมขังเป็นเวลานานกว่าบริเวณอื่น เป็นเหตุให้ไม่มีชาวบ้านจับจองใช้ประโยชน์จึงถูกทอดทิ้งให้เป็นที่สาธารณะตกทอดมาจนปัจจุบัน การใช้ที่ดินในบริเวณนี้เพื่อการฝังกลบมูลฝอยจึงจำเป็นต้องพิจารณาถึง leachate หรือของเหลวที่มีการปนเปื้อนด้วยของเสียที่ผ่านการย่อยสลายแล้ว (พัฒนา มูลพฤกษ์, 2539) ที่จะเกิดจากการสลายตัวของมูลฝอยด้วย เพราะถึงแม้ว่าปัญหาการซึมของ leachate ออกไปปนเปื้อนกับน้ำใต้ดินจะมีโอกาสเกิดขึ้นได้น้อย อันเนื่องมาจากคุณสมบัติของดิน ดั้งที่กล่าวไว้ข้างต้น ประกอบกับระดับน้ำใต้ดินที่อยู่ลึกถึง 40 เมตร แต่การที่ leachate ไม่อาจระบายออกไปสู่ภายนอกได้ โดยยังสะสมอยู่ภายในหลุมเป็นเวลาหลายเดือน จนไปถึงฤดูฝน ที่ระดับน้ำท่วมพื้นสูงกว่าระดับของหลุมฝังกลบมูลฝอย ก็จะทำให้ leachate เหล่านี้ ไหลปะปนออกมาพร้อมกับน้ำที่ท่วมพื้นนั้น และปนเปื้อนกับสิ่งแวดล้อมโดยรอบได้ อีกทั้งเมื่อภาวะน้ำท่วมขังที่เกิดขึ้นเป็นระยะเวลายาวนานในบริเวณก็จะทำให้เกิดการเน่าเสียอย่างรุนแรงขึ้นได้ ซึ่งจะก่อให้เกิดปัญหาอื่น ๆ ตามมาอีกมาก การป้องกันและแก้ไขนั้น จำเป็นต้องมีการใช้งบประมาณเข้าจัดการซึ่งจะต้องมีการขออนุมัติงบประมาณเพิ่มเติมจากสภา อบต. จะต้องรออนุมัติงบประมาณถัดไป ซึ่งปัญหาที่เกิดจาก leachate ดังกล่าวข้างต้นคงเกิดขึ้นก่อนที่ อบต. จะจัดการได้ทัน ด้วยสภาพน้ำท่วมขังเป็นเวลานานดังกล่าว การกำจัดมูลฝอยด้วยการฝังกลบ (landfill) ซึ่ง อบต. บางนมโค ได้เลือกใช้วิธีการนี้ในการกำจัดมูลฝอยของชุมชน ก็จะทำให้ปัญหานี้ได้จากภาวะฝนตกหนักและน้ำท่วมขัง จึงไม่เอื้ออำนวยต่อการทำหลุมสำหรับการฝังกลบมูลฝอย ในขณะเดียวกัน สภาวะน้ำท่วมขังที่มีแนวโน้มจะเกิดขึ้นในฤดูฝนต่อเนื่องไปทุกปี ก็จะเป็นข้อจำกัดของการกำจัดมูลฝอยด้วยวิธีการฝังกลบ

เหตุผลดังกล่าวข้างต้น มีผลอย่างมากต่อการที่จะดำเนินการกำจัดมูลฝอยด้วยวิธีการฝังกลบ อันส่งผลกระทบต่อกระบวนการในการดำเนินการจัดการมูลฝอยโดยรวม “ช่วงน้ำท่วมนี้ หลุมขยะที่ขุดไว้ก็ถูกน้ำท่วมไปด้วย ทางเข้าก็และรถใหญ่เข้าไม่ได้เลย มันติด เราเลยเอาขยะเข้าไปทิ้งไม่ได้ ต้องรอให้น้ำแห้งก่อน ถึงจะเริ่มเอาขยะไปทิ้งได้ ถึงตอนนั้นค่อยเริ่มเก็บขยะ” (พี่โชน) ดังนั้นหาก อบต. ต้องการให้การดำเนินการจัดการมูลฝอยเป็นไปอย่างราบรื่น ก็จำเป็นต้องมีการลงทุนในด้านการจัดการกับปัญหาน้ำท่วมขังหลุมฝังกลบ และการปรับปรุงเส้นทางที่จะเข้าถึงหลุมฝังกลบมูลฝอยให้สามารถใช้ได้ตลอดทั้งปี

ในอนาคตอันใกล้ นั้น ปัญหามูลฝอยในชุมชนสาคลีจะถูกทำให้ลดความรุนแรงลงไปจากการที่ อบต. ออกมารับหน้าที่เก็บขนมูลฝอยไปกำจัด แต่ในระยะยาวปัญหาจะกลับรุนแรงขึ้นมาอีกครั้ง เนื่องจากพฤติกรรมกรรมการบริโภคและการทิ้งมูลฝอยของคนในชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไปจนใกล้เคียงกับที่เป็นอยู่ในเมืองใหญ่ ทำให้ปริมาณมูลฝอยที่ อบต. จะต้องจัดการเพิ่มปริมาณมากขึ้นจนไม่สามารถจัดเก็บและกำจัดได้ทัน การเพิ่มทรัพยากรเพื่อแก้ไขปัญหาก็จะไม่สามารถทำได้ทันที ทั้งยังเป็นการวิ่งไล่ตามปัญหาไปเรื่อย ๆ ด้วย ปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคตจะมีความรุนแรงที่มากกว่าที่เคยเกิดในอดีต เพราะเมื่อถึงเวลานั้น ชาวบ้านก็ได้สูญเสียความสามารถและเทคนิควิธีการรวมถึงบริบทในอันที่จะจัดการต่อปัญหามูลฝอยของตนไปเสียแล้ว อบต. จะต้องรับหน้าที่จัดการมูลฝอยแต่เพียงผู้เดียว โดยไม่มีชาวบ้านมาแบ่งเบาภาระ

การเร่งรีบทำความเข้าใจต่อสถานการณ์ที่จะเกิดขึ้น และเตรียมการรองรับสถานการณ์นั้น โดยการผลักดันให้เกิดโครงสร้างและกระบวนการของความร่วมมือเชิงพหุภาคีที่มีความต่อเนื่องเป็นธรรมชาติ จะเป็นการตั้งรับที่เหมาะสมที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการร่วมกันจัดระบบที่จะทำให้การแยกวัสดุจากมูลฝอยไปใช้ประโยชน์เป็นจริงขึ้นมาได้ โดยในส่วนขององค์ประกอบของมูลฝอยในชุมชนสาคลีนั้น มีข้อควรพิจารณา ดังนี้

- เศษอาหาร ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่มีปริมาณมากที่สุด หากได้มีการแยกออกไปใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ จะช่วยลดปริมาณมูลฝอยที่จะต้องกำจัดลงไปได้มากถึงกว่าร้อยละ 80 โดยในชุมชนเองนั้นมีกิจกรรมที่สามารถใช้ประโยชน์จากเศษอาหารได้อย่างกว้างขวาง เช่น การนำไปทำปุ๋ยอินทรีย์ในกิจกรรมการเกษตรทางเลือกและการปลูกผักปลอดสารพิษ การนำไปเป็นอาหารสำหรับสัตว์เลี้ยง การนำไปเป็นวัตถุดิบในธุรกิจการผลิตปุ๋ยอินทรีย์หรือดินเกษตร ฯลฯ
- พลาสติก เป็นอีกองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญ เพราะก่อให้เกิดเป็นภาระต่อระบบนิเวศเป็นอย่างมาก ทั้งยังมีการนำมาใช้ประโยชน์ใหม่ไม่มากนัก การแยกพลาสติกออกจากมูลฝอยก่อนที่จะถูกปนเปื้อน และเก็บรวบรวมไว้จำหน่ายต่อไป
- เศษกระดาษ แก้ว โลหะ ยางรถยนต์ ฯลฯ เป็นวัสดุที่มีความทนทาน สามารถนำกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ได้หลายครั้งและหลายรูปแบบ การแยกและเก็บวัสดุเหล่านี้ไว้จำหน่าย นอกจากจะช่วยลดปริมาณมูลฝอยที่ย่อยสลายได้ยาก อันเป็นการลดภาระของระบบนิเวศแล้ว ยังช่วยเพิ่มรายได้แก่ครัวเรือนในชุมชนอีกด้วย

ส่วนในด้านการลดปริมาณการเกิดมูลฝอย ยังอาจกระทำให้เป็นจริงขึ้นมาได้ยาก ด้วยกระแสของทุนนิยม และความก้าวหน้าของเทคโนโลยีทางการสื่อสาร อันเป็นตัวเร่งให้มีการบริโภคมากขึ้น และก่อให้เกิดมูลฝอยมากขึ้นตามมา โดยไม่อาจหยุดได้ง่าย ๆ อย่างไรก็ตาม ความพยายามในการสร้างให้เกิดจิตสำนึกของการบริโภคอย่างมีสติ ยังมีความจำเป็นอยู่มาก และมีโอกาสของความเป็นไปได้อยู่มาก เพราะการดำเนินกิจกรรมธุรกิจชุมชนที่มีแนวโน้มจะขยายตัวมากขึ้นในชุมชน จะเป็นกลไกผลักดันให้คนในชุมชนบริโภคสินค้าที่ผลิตขึ้นภายในชุมชนมากขึ้น แทนที่จะซื้อจากที่ส่งเข้ามาจากภายนอก อันจะส่งผลให้ลดปริมาณมูลฝอยได้อีกทางหนึ่ง เพราะสามารถหมุนเวียนใช้บรรจุภัณฑ์ได้หลายครั้งในส่วนของสินค้าที่ต้องใช้บรรจุภัณฑ์ ส่วนสินค้าที่ไม่จำเป็นต้องใช้บรรจุภัณฑ์หรือใช้บรรจุภัณฑ์ที่ย่อยสลายได้ในธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาหารต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นการฟื้นฟูภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนในการดำรงชีพขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งด้วย

บทที่ 7

สรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องกระบวนการความร่วมมือพหุภาคีในการจัดการมูลฝอยของชุมชนท้องถิ่น ได้เลือกชุมชนสาคลี ซึ่งมีความโดดเด่นในเรื่องของความร่วมมือเชิงพหุภาคีที่เกิดขึ้นในชุมชน มีผู้นำขององค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง และมีหน่วยงานเข้าไปส่งเสริมทั้งที่เป็นองค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานราชการ ธุรกิจเอกชน และนักวิชาการ จุดมุ่งหมายของการศึกษาก็เพื่อต้องการทราบถึงกระบวนการของการก่อเกิดมูลฝอยในชุมชน และกระบวนการในการพัฒนาไปสู่ความร่วมมือเชิงพหุภาคี ในการจัดการต่อปัญหามูลฝอยและความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมในชุมชนสาคลี วิธีการศึกษาได้เลือกใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเข้าไปศึกษาเรียนรู้ในชุมชนเป็นระยะเวลา 6 เดือน ตั้งแต่เดือนกรกฎาคม 2539 ถึง ธันวาคม 2539 เพื่อทำการสัมภาษณ์ และสังเกตอย่างมีส่วนร่วม ทั้งนี้เป็นไปเพื่อสร้างความเข้าใจต่อกระบวนการที่เกิดขึ้นในชุมชนให้มากที่สุด โดยสามารถสรุปผลการศึกษาได้ 4 ประเด็นหลัก ได้แก่

- 1) พัฒนาการของการก่อเกิดปัญหามูลฝอยในชุมชน
- 2) บทบาทของภาคีต่าง ๆ ต่อกระบวนการก่อเกิดและพัฒนาการของความร่วมมือเชิงพหุภาคีในการจัดการมูลฝอยในชุมชน
- 3) บทสังเคราะห์จากพื้นที่ศึกษา
- 4) ข้อเสนอแนะ

7.1 พัฒนาการของการก่อเกิดปัญหามูลฝอยในชุมชน

การศึกษาถึงพัฒนาการทางสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในชุมชน พบว่าพัฒนาการทางเศรษฐกิจเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชนโดยตลอดมา โดยทำหน้าที่เป็นกลไกในการกำหนดโครงสร้างส่วนอื่น ๆ ในชุมชนแห่งนี้ ระบบเศรษฐกิจในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงที่พัฒนาจากการผลิตแบบยังชีพ มาสู่ระบบการผลิตสมัยใหม่เพื่อขายสู่ระบบตลาด ส่งผลต่อเนื่องให้เกิดความเปลี่ยนแปลงจนนำไปสู่การขยายแรงงานเป็นหลัก โดยที่กระบวนการเกิด

ขึ้นของมูลฝอย มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับพัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจนี้อย่างแยกไม่ออก ในขณะที่เดียวกันก็แสดงถึงความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องระหว่างชุมชนกับสังคมใหญ่ที่ครอบอยู่เหนือชุมชนแห่งนี้อีกด้วย

ในช่วงเวลา 10 ปีที่ผ่านมา การเติบโตทางเศรษฐกิจ อันเป็นผลจากการเกิดขึ้นภาคอุตสาหกรรมในชุมชนสากล ได้ทำให้ชุมชนแห่งนี้เติบโตขึ้นมาก มีประชากรจากต่างถิ่นย้ายเข้ามาพักอาศัยเพื่อขายแรงงานเป็นจำนวนมาก ในขณะที่เดียวกันการเกิดขึ้นของภาคอุตสาหกรรมนี้ ก็มีส่วนอย่างมากในการทำให้โครงสร้างทางเศรษฐกิจของชุมชนที่เคยมีมาแต่เดิม ที่เน้นการผลิตในระบบเกษตรกรรม เสื่อมสลายลงไปรวดเร็วมากขึ้น เพราะมีส่วนอย่างมากในการผลักดันให้คนในชุมชนขายที่ดินของตนออกไป และจำต้องเปลี่ยนอาชีพไปขายแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมในที่สุด ด้วยความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ก็ทำให้ชุมชนแห่งนี้ กลายเป็นชุมชนที่เน้นอาชีพการเป็นลูกจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมเป็นหลัก

ด้วยความที่โครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยีได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ปัญหามูลฝอยที่เกิดขึ้นจึงมีความสลับซับซ้อนมากขึ้นตามไปด้วย ทั้งในเชิงคุณภาพและปริมาณ แต่กลไกการจัดการทางสังคมไม่อาจพัฒนาได้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว มูลฝอย อันเกิดขึ้นจากการดำเนินชีวิตประจำวัน จึงกลายเป็นปัญหาของชุมชนขึ้นในที่สุด โดยแหล่งที่มาของมูลฝอยที่สร้างปัญหานี้ ล้วนมาจากกิจกรรมที่เพิ่งเกิดขึ้นในชุมชนเพียงเวลาไม่นานนัก ทั้งหอพัก ร้านค้า และโรงเรียน โดยมีลักษณะของการเป็นศูนย์รวมของผู้คนอย่างหนาแน่นกว่าปรกติ ซึ่งก่อให้เกิดการสะสมตัวของมูลฝอยเป็นปริมาณมากจนวิธีการในการกำจัดที่ชุมชนใช้จัดการกับมูลฝอยในครัวเรือน คือ การเผาและฝัง ไม่อาจกำจัดได้ทันกับอัตราการเกิด แต่ในขณะเดียวกัน ในระดับครัวเรือนนั้น แม้ว่าวิถีการบริโภคของชาวบ้านในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปมากแล้ว จากการที่ถูกหลอหลอนของชาวบ้านเหล่านี้ได้เข้าไปทำงานในโรงงาน และมีรายได้ในรูปของตัวเงินเพิ่มจากเดิมที่เคยได้จากการทำการเกษตรมากนัก แต่เทคโนโลยีในการจัดการต่อมูลฝอยของชุมชนก็ยังคงสามารถใช้จัดการกับมูลฝอยสมัยใหม่ที่เกิดจากวิถีการบริโภคที่เปลี่ยนแปลงไปได้อยู่ เพราะมีปริมาณไม่มากนัก และยังมีที่ดินว่างเปล่าไม่หนาแน่นนัก จึงมีพื้นที่ให้กำจัดมูลฝอยของแต่ละครัวเรือนได้ อีกทั้งยังได้มีการแยกองค์ประกอบบางอย่างออกไปใช้ประโยชน์อีกด้วย

7.2 บทบาทของภาคีต่าง ๆ ต่อกระบวนการก่อเกิดและพัฒนาการของความร่วมมือเชิง พหุภาคีในการจัดการมูลฝอยในชุมชน

ในการริเริ่มและผลักดันกระบวนการของความร่วมมือในเชิงพหุภาคีในระดับชุมชน นั้น ต้องอาศัยกลไกที่สำคัญ คือ ผู้นำชุมชน ซึ่งมีวิสัยทัศน์ มีศักยภาพในการนำ การบริหารจัดการ เป็นอย่างดีในขณะเดียวกันก็ต้องอาศัยคนใกล้ชิด ที่มีประสบการณ์และฉันทะในอันที่จะทำงานข้าม ภาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งโรงเรียนกับชุมชนนั้นจะต้องเป็นภาติที่สามารถประสานและหนุนเสริมซึ่ง กันและกันได้อย่างใกล้ชิด เพราะจะสามารถหนุนเสริมซึ่งกันและกันจนเกิดเป็นพลังวิฤตได้มาก ดังจะเห็นได้จากการทำงานในเชิงข้ามภาติในชุมชนสาคลี ที่ได้ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่าง โรงเรียนกับชุมชนมีความแน่นแฟ้น และเกิดการเกื้อกูลกันมาโดยตลอด ในขณะเดียวกันก็เป็นการ สร้างให้เกิดการเรียนรู้ทั้งในกลุ่มครู และชาวบ้านบางส่วนในการทำงานเชิงข้ามภาติด้วย และในที่สุดก็สามารถแสดงศักยภาพนั้นออกมา จึงสามารถดึงดูดให้ภาติต่าง ๆ เข้ามาหนุนเสริมกิจกรรมของ ชุมชนได้มากขึ้นในเวลาต่อมา

สถานการณ์ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยเฉพาะเรื่องของปากท้อง หรือการทำ มาหากิน ได้กระตุ้นในผู้นำชุมชน ริเริ่มให้เกิดการรวมกลุ่มของชาวบ้านในการจัดตั้งเป็นกลุ่มออม ทรัพย์ เพื่อระดมทุนมาใช้ในกิจกรรมการเสริมสร้างรายได้ของคนในชุมชน เมื่อกลุ่มออมทรัพย์นี้ ได้ขยายตัวมากขึ้น ก็ได้มีการทำกิจกรรมในรูปแบบอื่นเพิ่มเติม โดยเน้นในเรื่องของการสร้างฐาน อาชีพให้คนที่ร่วมกิจกรรมสามารถเลี้ยงตัวเองได้ เช่น กลุ่มธุรกิจทางเลือก กลุ่มเกษตรทางเลือก ซึ่ง กิจกรรมเหล่านั้นก็ได้ขยายตัวเติบโตเพิ่มขึ้นไปเป็นลำดับ สามารถสร้างความมั่นคงให้กับสมาชิก ได้ในระดับหนึ่ง เมื่อกลุ่มได้เติบโตขึ้นและมีความเข้มแข็ง ก็ได้รับความสนใจจากองค์กรและ หน่วยงาน ทั้งภายในและภายนอกท้องถิ่นที่มองเห็นถึงศักยภาพขององค์กรชุมชนที่เกิดขึ้น และได้ เข้ามาเรียนรู้และหนุนเสริมในการทำกิจกรรมด้านต่าง ๆ ตามแต่ศักยภาพที่องค์กรหรือหน่วยงาน เหล่านั้นพึงมี ทำให้เกิดเครือข่ายของความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรชุมชนกับองค์กรอื่นที่เกี่ยวข้อง ในช่วงเวลาต่อมา เมื่อจะมีการดำเนินกิจกรรมใด ขึ้นในชุมชนเพื่อเป็นการพัฒนากระบวนการของ องค์กรชุมชน ก็มักจะมีการประสานให้เกิดการทำงานร่วมกันอยู่เสมอ โดยเป็นการทำงานร่วมกัน ในเชิงหลากหลายภาติ โดยมีการนำศักยภาพของแต่ละภาติที่มีอยู่มาใช้ในการทำงานร่วมกันทุกครั้งไป

เมื่อสมาชิกมีความมั่นคงในอาชีพและรายได้แล้ว ก็เริ่มให้ความสนใจกับปัญหาอื่นต่อ ไป โดยปัญหาที่เป็นรูปธรรมและเห็นได้ชัด คือ ปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม โดย

เฉพาะอย่างยิ่งปัญหามูลฝอย โดยได้มีการร่วมมือกันรณรงค์รักษาความสะอาดเป็นระยะ ๆ กระบวนการทำงานรณรงค์ได้เหนียวแน่นให้ ภาคต่าง ๆ เข้ามาทำงานร่วมกันได้ ทั้ง องค์กรชุมชน อบต. ข้าราชการฝ่ายต่าง ๆ โรงงานอุตสาหกรรม ครูในโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในชุมชน ความร่วมมือนี้แม้จะเกิดขึ้นมาเล็กน้อยแตกต่างกันไปก็ตาม แต่ก็เป็ความร่วมมือที่เกิดขึ้นจากทุกภาคีที่อยู่ในชุมชน โดยมีพื้นฐานมาจากการที่เคยมีความสัมพันธ์และความร่วมมือในกิจกรรมอื่น ๆ มาก่อนแล้ว โดยเมื่อพิจารณาถึงลงไปในแต่ละภาคี เพื่อหาเงื่อนไขของแต่ละภาคีว่าเสริมหรือบั่นทอนต่อกระบวนการความร่วมมืออย่างไรบ้าง ก็จะพบรายละเอียดได้ดังนี้

- องค์กรชุมชน นับเป็นแกนสำคัญของความร่วมมือที่จะเกิดขึ้น โดยที่มีผู้นำชุมชนเป็นแกนขององค์กรชุมชนอีกทีหนึ่ง ดังนั้นความเคลื่อนไหวขององค์กรชุมชนและผู้นำชุมชนจึงเกิดขึ้นพร้อมกันไป และด้วยความที่ผู้นำชุมชนเป็นนักวิชาการ และนักบริหาร จึงสามารถสื่อและประสานกับภาคีอื่นได้เป็นอย่างดี ความร่วมมือและทรัพยากรที่เข้ามาหนุนเสริมให้เกิดการพัฒนาในชุมชน จึงผ่านมาจากองค์กรชุมชนเป็นหลัก
- องค์การบริหารส่วนตำบล หรือ อบต. เริ่มมีการทำงานร่วมกับชุมชนมากขึ้น โดยผ่านทางแกนนำขององค์กรชุมชน ที่เข้าไปทำงานในอบต. ในระยะหลัง อบต. ได้รับภาระเก็บขนมูลฝอยภายในชุมชนไปกำจัดยังหลุมมูลฝอยในพื้นที่ของ อบต. ซึ่งในอนาคตหาก อบต. ได้ทำงานร่วมกับองค์กรชุมชนมากขึ้น ก็น่าจะสามารรถกำหนดมาตรการอื่น ที่เหมาะสมเข้ามาเสริมกระบวนการจัดการที่เป็นอยู่ในปัจจุบันได้
- ธุรกิจเอกชน แบ่งออกเป็นสองส่วน คือ กลุ่มที่เป็นคนในชุมชน กับ โรงงานอุตสาหกรรม กลุ่มที่เป็นคนในชุมชน คือเจ้าของร้านค้าและหอพักนั้น เป็นกลุ่มที่มีกิจกรรมที่ก่อให้เกิดมูลฝอยมากที่สุดและไม่สามารถจัดการกับมูลฝอยเหล่านั้นได้ แต่ก็ยังมีความสนใจต่อกิจกรรมขององค์กรชุมชนอยู่บ้าง และมีการเข้าร่วมกิจกรรมเป็นบางส่วน ไม่มีการรวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มก้อนแต่อย่างใด ส่วนโรงงานอุตสาหกรรมนั้น เข้ามาเกี่ยวข้องในเชิงของการทำงานร่วมกับชุมชน โดยผ่านการประสานเชื่อมประสานขององค์กรพัฒนาเอกชน โดยงานส่วนใหญ่ที่เข้ามาทำกับชุมชนจะเน้นในด้านการส่งเสริมระบบเกษตรปลอดสารพิษ ในระยะหลังก็ได้มีการประสานกับกลุ่มเกษตรทางเลือกในการช่วยผลิตชิ้นส่วนรองเท้าให้กับทางโรงงานด้วย ในส่วนของการร่วมมือกับชุมชนในกระบวนการจัดการมูลฝอยนั้น ก็ได้มีการนำคนงานเข้าร่วมรณรงค์รักษาความสะอาดกับชุมชน และได้มีการมอบถังรองรับมูลฝอยให้แก่ อบต. เพื่อนำไปใช้รองรับมูลฝอยของชุมชนด้วย

- ภาคราชการ แบ่งออกเป็นสองส่วน คือ ข้าราชการจากส่วนกลาง และข้าราชการในท้องถิ่น ข้าราชการจากส่วนกลางมีความสนใจและมองเห็นถึงศักยภาพขององค์กรชุมชน และเข้ามาร่วมทำงานกับองค์กรชุมชนในรูปของการหนุนเสริมกระบวนการขององค์กรชุมชนได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 เริ่มใช้ โดยเน้นให้เกิดความร่วมมือในเชิงพหุภาคีเกิดขึ้น ก็ได้เป็นแนวทางให้ข้าราชการในส่วนนี้สามารถทำงานในเชิงความร่วมมือพหุภาคีได้ดียิ่งขึ้น แต่ในด้านการจัดการมูลฝอยยังไม่มีความร่วมมือกันเกิดขึ้น ส่วนข้าราชการในระดับท้องถิ่นนั้น ยังไม่มีใครมองเห็นถึงศักยภาพขององค์กรชุมชน โดยการดำเนินกิจกรรมส่วนใหญ่เป็นการดำเนินการที่สนใจเพียงรูปแบบ โดยไม่มีความเข้าใจในแนวคิดและเนื้อหาที่ปฏิบัติ ความร่วมมือในด้านการจัดการมูลฝอยกับชุมชน จึงเป็นความร่วมมือในเชิงของการหยิบเอารูปแบบจากที่อื่นเข้ามาให้ อบต. ใช้ปฏิบัติ
- องค์กรพัฒนาเอกชน มีส่วนสำคัญในการผลักดันให้เกิดความร่วมมือเชิงพหุภาคี เพราะในกระบวนการทำงานที่ทำอยู่ปกติ ก็เป็นการประสานงานให้ฝ่ายต่าง ๆ เข้าร่วมทำงานกับชุมชนในเชิงของการหนุนเสริมแก่ชุมชนอยู่แล้ว โดยความร่วมมือในการจัดการมูลฝอยนั้น ผลจากการประสานขององค์กรพัฒนาเอกชน ก็ได้ก่อให้เกิดผลต่อเนื่องในการที่ภาคีต่าง ๆ จะเข้าไปหนุนเสริมกิจกรรมขององค์กรชุมชนต่อไป
- นักวิชาการ แบ่งออกเป็นสองส่วน คือ ครูในโรงเรียนสาธิตวิทยา และนักวิชาการในสถาบันการศึกษาจากภายนอกชุมชน ครูในชุมชนนั้น ได้มีโอกาสร่วมกระบวนการทำงานกับองค์กรชุมชนมาโดยตลอด เป็นผู้ที่ทำงานใกล้ชิดกับองค์กรชุมชนมากที่สุด และสามารถทำงานในเชิงของการประสานกับภาคีอื่น ให้เข้ามาเสริมกิจกรรมขององค์กรชุมชนได้เป็นอย่างดีอีกด้วย เป็นภาคีที่สำคัญในการที่จะร่วมคิดร่วมทำงานไปพร้อมกันกับองค์กรชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการจัดการมูลฝอย ส่วนนักวิชาการจากสถาบันการศึกษาภายนอกนั้น เป็นผู้ที่มีความสนใจที่จะเข้ามาเรียนรู้และทำความเข้าใจกับกระบวนการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อแสวงหาหนทางในอันที่จะเสริมให้กระบวนการของชุมชนเติบโตมากขึ้น เป็นแรงกระตุ้นที่สำคัญที่ทำให้เกิดกิจกรรมการจัดการต่อปัญหามูลฝอยขึ้นในชุมชน

ความร่วมมือจากภาคีดังกล่าวข้างต้นในเชิงของพหุภาคีนี้ มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการสร้างสำนักต่อ "ประเด็นร่วม" ของทุกภาคี ประกอบเข้ากับโครงสร้างความสัมพันธ์ในสังคมแบบแนวราบอันเป็นพื้นฐานที่สำคัญ คือเริ่มต้นจากการแสวงหาผู้ที่จะมาให้ความร่วมมือร่วมคิด ร่วมทำ ในลักษณะของพหุภาคี หรือ หุ้นส่วน (partnership) ไม่ได้เน้นให้มีฐานะเป็นผู้เข้าร่วมกิจกรรมเท่านั้น แต่ในบางสถานการณ์พบว่า กระบวนการจำเป็นต้องดำเนินไปก่อน โดยองค์กรชุมชนและนักวิชาการในชุมชน เพื่อให้มีเนื้อหาอันอิงให้เห็นว่ามีความเป็นไปได้ที่จะก้าวไปข้างหน้าร่วมกัน จึงทำให้มีการกำหนดเนื้อหาบางส่วนไว้ล่วงหน้า ซึ่งอาจกลายเป็นอุปสรรคในการสร้างการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของภาคีอื่น ๆ รวมถึงคนในชุมชนด้วย อย่างไรก็ตาม กระบวนการของความร่วมมือนี้ ก็ได้มีการเคลื่อนไหวไปข้างหน้าอยู่ตลอดเวลา แม้ว่าจะไม่ได้แสดงออกมาให้เห็นเป็นรูปธรรม ซึ่งส่งผลให้มีการเรียนรู้และการปฏิสัมพันธ์เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ ดังจะเห็นได้จากการที่ แกนนำของชุมชนรวมถึงผู้ที่มองเห็นประเด็นปัญหาร่วมกัน ได้มีการปรึกษาหารือกันอยู่เสมอ ทำให้มีการริเริ่มประเด็นของการจัดการใหม่ ๆ เพื่อร่วมกันคิด วิเคราะห์ วางแผน และแสวงหาแนวทางในการทำกิจกรรมต่อไป

7.3 บทสังเคราะห์จากพื้นที่ศึกษา

ข้อมูลที่ได้จากการศึกษา ทำให้พบประเด็นบางประเด็นที่มีความสำคัญต่อการเกิดขึ้นของกระบวนการความร่วมมือเชิงพหุภาคี ได้แก่

- 1) ในปัจจุบัน แนวโน้มความร่วมมือในเชิงพหุภาคีในการจัดการมูลฝอยของชุมชน ได้ลดระดับความเข้มข้นลงไปเนื่องจากองค์การบริหารส่วนตำบลได้เข้ามามีบทบาทในการเก็บขนมูลฝอยไปกำจัด ทำให้คนในชุมชนและภาคีอื่น ๆ รู้สึกว่าปัญหามูลฝอยไม่ใช่ปัญหาหลักของชุมชนที่จะต้องร่วมมือร่วมใจกันจัดการอีกต่อไป แต่ความร่วมมือเชิงพหุภาคีในการดำเนินกิจกรรมด้านอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของเศรษฐกิจชุมชนแล้ว ยังคงมีการทำงานในเชิงข้ามภาคีอยู่มากและมีแนวโน้มที่จะขยายตัวเพิ่มมากขึ้นในอนาคต เพราะทรัพยากรบุคคลในชุมชนที่ออกไปทำงานนอกชุมชนในภาคธุรกิจหรืออุตสาหกรรม ซึ่งได้รับผลกระทบจากภาวะความตกต่ำทางเศรษฐกิจทำให้ต้องออกจากงาน ได้เริ่มทยอยกลับมาในชุมชนเพิ่มมากขึ้น และได้มีการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ตั้งอยู่บนฐานของชุมชน โดยอาศัยความร่วมมือจากต่างภาคี ซึ่งช่วยให้คนในชุมชนสามารถดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้สามารถดำรงชีพอยู่ต่อไปได้อย่างไม่ลำบากนัก

- 2) การนำเสนอเรื่องความร่วมมือเชิงพหุภาคี เป็นยุทธศาสตร์หลักของการพัฒนาความเข้มแข็งให้เกิดแก่ชุมชนนั้น เป็นสิ่งที่สมควรกระทำ เพราะยุทธศาสตร์ดังกล่าวได้รับการพิสูจน์และยืนยันด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ จากผู้นำทางความคิดและนักวิชาการชั้นนำของประเทศมาแล้ว โดยกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนที่ภาคีต่าง ๆ ได้มาดำเนินกิจกรรมการจัดการมูลฝอยร่วมกัน นับเป็นการพิสูจน์แนวความคิดเรื่องความร่วมมือเชิงพหุภาคีอีกครั้งหนึ่งโดยปรากฏผลให้เกิดเป็นพลังและสัมฤทธิ์ผลในการแก้ไขปัญหาที่เพิ่มมากขึ้นกว่าการทำงานเพียงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งอย่างชัดเจน เพราะสามารถดึงเอาจุดแข็งจากฝ่ายต่าง ๆ มาเสริมซึ่งกันและกันได้มาก
- 3) ในการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานภาครัฐ ธุรกิจเอกชน และนักวิชาการหนุนเสริมกิจกรรมของชุมชนตามแนวทางการร่วมมือเชิงพหุภาคีสู่ชุมชนนั้น ควรทำในลักษณะผ่านผู้นำชาวบ้าน ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการไปพร้อม ๆ กัน เนื่องจากมีข้อดีและข้อด้อยต่างกัน และเป็นการลดความขัดแย้งระหว่างผู้นำทั้งสองลักษณะ อันจะเป็นการเสริมสร้างให้กระบวนการความร่วมมือเชิงพหุภาคีเกิดขึ้นได้ดียิ่งขึ้น เช่น หากได้มีการพยายามประสานการทำงานกับผู้นำชาวบ้านที่เป็นทางการให้มากขึ้น อาจโน้มน้าวให้กลุ่มผู้นำเหล่านี้เปิดรับวิธีคิดและวิธีการทำงานที่เปิดโอกาสให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมได้มากขึ้นได้
- 4) ในกระบวนการเผยแพร่ความคิดในการเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน ในกรณีที่มีการนำผู้นำชุมชน (ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ) มาเป็นวิทยากร เช่น ในกรณีของครูรินทร์ ต้องพยายามไม่ถึงผู้นำออกจากกลุ่มในพื้นที่มาก จนกลุ่มขาดทิศทางการทำงาน อีกทั้งควรให้ความสำคัญกับการสร้างผู้นำรุ่นใหม่ขึ้นมาด้วย
- 5) องค์กรชุมชนที่เริ่มจากการดำเนินกิจกรรมที่สัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการทุนของชุมชน เป็นเวทีที่ทำให้คนในชุมชนได้มีกิจกรรมร่วมกันเป็นประจำ ทั้งยังเป็นพื้นที่ (space) ในการสร้างผู้นำใหม่ ๆ ขึ้นมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้นำสตรี องค์กรชุมชนที่มีการตั้งสมประสงค์ โดยสรุปเป็นบทเรียน และมีความเข้มแข็งเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ นี้ เป็นฐานสำคัญของการสร้างความ

ร่วมมือในเชิงพหุภาคีให้เกิดขึ้นได้อย่างราบรื่น โดยมีสถานะเป็นแกนหรือฐาน หรือพื้นที่ที่ชัดเจนให้ภาคีอื่น ๆ สามารถเข้ามาร่วมแรงร่วมใจได้

- 6) กระบวนการของความร่วมมือในเชิงพหุภาคีมีขั้นตอนที่สำคัญ คือ การสร้าง "สำนึกร่วม" หรือความสนใจร่วมต่อประเด็นต่าง ๆ ของชุมชน ซึ่งควรเป็นขั้นตอนในลำดับแรกของกระบวนการความร่วมมือในเชิงพหุภาคี

7.4 ข้อเสนอแนะ

จากประสบการณ์ที่ได้รับจากการศึกษาในครั้งนี้ทำให้ผู้วิจัยเห็นว่า น่าจะได้มีการศึกษา หรือดำเนินกิจกรรมอื่น ๆ เพิ่มเติมเพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างชัดเจนมากขึ้น ในประเด็นต่อไปนี้

- 1) การศึกษาและพัฒนาเครื่องมือ (tools) ในการสร้าง หรือประสานงานให้เกิดความร่วมมือในเชิงพหุภาคี เครื่องมือหรือเทคนิควิธีการที่จะให้ผู้นำชุมชน สามารถนำไปใช้สร้างเป็นเงื่อนไขเพื่อผลักดันให้กระบวนการความร่วมมือในเชิงพหุภาคีเกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว และสามารถก้าวไปข้างหน้าได้อย่างมั่นคง เป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างมาก เครื่องมือเหล่านี้จะเป็นคู่มือที่เสนอแนะถึงแนวทางที่จะดำเนินต่อไป ซึ่งแน่นอนว่าต้องมีหลากหลายรูปแบบและแตกต่างกันไปตามบริบทของท้องถิ่นด้วย
- 2) การศึกษาถึงกระบวนการกระตุ้นหนุนเสริม รวมถึงกิจกรรมในด้านอื่นของภาคี ภายนอกชุมชนที่เข้ามาดำเนินการในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของนักวิชาการจากภายนอก ซึ่งเคยมีบทบาทและอิทธิพลพอสมควรต่อกระบวนการทำงานขององค์กรชุมชน ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา เพื่อให้คนในชุมชนเกิด "สำนึกพลเมือง" และสามารถผลักดัน ความร่วมมือเชิงพหุภาคีให้เกิดขึ้นในชุมชนอย่างยั่งยืน ที่มีความเหมาะสมสอดคล้องกับบริบทของชุมชนมากที่สุด
- 3) การศึกษาถึงกฎหมายและนโยบายที่จะเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนท้องถิ่น เพราะปัจจุบันกฎหมายเกี่ยวกับการปกครองส่วนท้องถิ่น ยังสร้างข้อจำกัดให้กับบทบาทขององค์กรชุมชนในการมีส่วนร่วมตัดสินใจต่อการดำเนินการที่ส่งผลกระทบต่อตนเองอยู่มาก การศึกษาในรายละเอียดและเสนอแนะเพื่อปรับปรุงกฎหมายให้เปิดโอกาสให้กับองค์กรชุมชนและภาคีจากภายนอกได้ทำงานร่วมกัน

ได้อย่างเป็นอิสระ โดยอยู่บนพื้นฐานของการสร้างสรรค์ให้ชุมชนน่าอยู่จึงเป็นสิ่งที่จำเป็น ในขณะที่วาทันนโยบายของรัฐและองค์กรที่เกี่ยวข้องในทุกระดับก็ควรอยู่บนฐานของการสนับสนุนให้มีการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเป็นสำคัญ

- 4) การศึกษาและพัฒนากระบวนการความร่วมมือของภาคีต่าง ๆ ในเชิงการจัดการ เพื่อให้เกิดการแยกมูลฝอยภายในชุมชนได้อย่างเป็นจริง คือ มีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับบริบทของชุมชน อันจะช่วยให้สามารถใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด และลดปริมาณมูลฝอยที่จะต้องกำจัดลงไปได้มาก
- 5) การศึกษาและพัฒนากระบวนการหนุนเสริมทางวิชาการจากโรงเรียนและนักวิชาการจากภายนอกที่จะมีต่อ อบต. และองค์กรชุมชน ในการจัดการมูลฝอยและการสร้างชุมชนให้น่าอยู่มากขึ้นในประเด็นอื่นต่อไป อันเป็นการสร้างความร่วมมือระหว่างภาคีให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมและมีความต่อเนื่อง
- 6) การศึกษาถึงกระบวนการหนุนเสริม และผลกระทบจากการที่มีนักวิชาการจากภายนอกชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากส่วนกลาง

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กมล สุกถิน และ สุกธรานต์ โรจนไพรวงศ์ (2539) “ความขัดแย้งโรงไฟฟ้าขยะลิกในต้งทางดง” โลกสีเขียว. ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 (มีนาคม-เมษายน) น.42-51.

กรมการปกครอง กองราชการส่วนต้งบด (2538) คู่มือการปฏิบัติงานของพนักงานส่วนต้งบด. กรุงเทพฯ : กรมการปกครอง.

กรมการปกครอง กองราชการส่วนต้งบด (2540) ข้อมูลสถาดต้งบดและองค์การบริหารส่วนต้งบด ประจำปี 2540. กรุงเทพฯ : กรมการปกครอง.

กรมการปกครอง กองวิชาการและแผนงาน (2538) คู่มือการบัญชีองค์การบริหารส่วนต้งบด. กรุงเทพฯ : กรมการปกครอง.

กรมควบคุมมลพิษ (มปป.) รายงานสถานการณ์มลพิษของประเทศไทย พ.ศ. 2537. กรุงเทพฯ : กรมควบคุมมลพิษ.

กรมพัฒนาที่ดิน กองสำรวจและจำแนกดิน (2534) รายงานการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการปลูกพืชเศรษฐกิจ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ : กรมพัฒนาที่ดิน.

กระทรวงสาธารณสุข (2535) พระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535. น.2.

กาญจนา แก้วเทพ (2538) การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน โดยถ้อมมนุษย์เป็นศูนย์กลาง. กรุงเทพฯ : สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.

กาญจนา แก้วเทพ และ กนกศักดิ์ แก้วเทพ (2530) การพึ่งตนเอง : ศักยภาพในการพัฒนาของชนบท. กรุงเทพฯ : สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.

เกษียร เตชะพีระ (2539) “ชวนอ่านการเมืองจีนสยาม (ตอนจบ)” ผู้จัดการรายวัน. (8 เมษายน) น.8

จรัส สุวรรณมาลา (2538) การปฏิรูประบบการคลังไทย กระจายอำนาจสู่ภูมิภาคและท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำนักบริการวิชาการ (2538) รายงานการศึกษาย้อนต้น แผนการจัดการสิ่งแวดลอมชุมชนและพื้นที่สีเขียวในเมืองหลัก : นครราชสีมา, กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2536) ประวัติศาสตร์การปฏิวัติอุตสาหกรรมเปรียบเทียบ. กรุงเทพฯ : คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2529) “การพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง.” ใน บทบรรยายประกอบการสัมมนาเรื่อง การส่งเสริมกิจกรรมทางเศรษฐกิจในพื้นที่ชนบทโดยผ่านองค์กรเพื่อการช่วยเหลือตนเองของประชาชน. 3 มีนาคม 2529 สว่างคนิवास สมุทรปราการ : สภาคาทอริกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา (2537) วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย. กรุงเทพฯ : หมู่บ้าน และสร้างสรรค์

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2539) “ปฏิรูปการเมืองในกรอบประชาธิปไตย” ผู้จัดการรายวัน. (8 เมษายน) น.9.

ชูชัย ศุภวงศ์ และชวดี คาคการณ์ไกล (บก.) (2539) ประชาสังคมกับการพัฒนาสุขภาพ. นนทบุรี : สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุข น.3-4.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2538) “การเมืองแบบใหม่, ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่, และวาทกรรมการพัฒนาชุดใหม่” ธรรมศาสตร์. ปีที่ 21 ฉบับที่ 1 (มกราคม-เมษายน) น.76 - 119.

ธงชัย สมัชชา (2538) “ข้าแหละกำนันผู้ใหญ่บ้านรัฐไทย สถาบันหรือมาเฟียท้องถิ่น” ฐานสถาปนาที่วิจารณ์. ปีที่ 1 ฉบับที่ 48 (29 มีนาคม-4 เมษายน) น.51.

ธีรยุทธ บุญมี (2536) สังคมเข้มแข็ง. กรุงเทพฯ : มิ่งมิตร.

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2532) เชิงอรรถสังคมไทยในสายตานักวิเคราะห์. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง.

นฤต อนุโต และคนอื่น ๆ (2539) “ลับสุดยอด แผนสกัด “อบต.” เกิดได้แต่ห้ามโต” ฐานสถาปนาที่วิจารณ์. ปีที่ 2 ฉบับที่ 102 (6-12 เมษายน) น.43-44.

บริษัท โมดัส คอนซัลแต้นส์ จำกัด (2538) แผนการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนและพื้นที่สีเขียวของภาคมหานคร. กรุงเทพฯ : สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม.

บัณฑิต อ่อนดำ (2529) “ชาวบ้าน-นักพัฒนา-นักวิชาการ” สังคมพัฒนา. ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 (มกราคม-กุมภาพันธ์) น.43-44.

ประเวศ วะสี (2535) แนวคิดและยุทธศาสตร์สังคมสมานภาพและวิชา. กรุงเทพฯ : มูลนิธิหมอชาวบ้าน.

ประเวศ วะสี (2536) “การพัฒนาสถาบันเกษตรกร” ใน เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องการพัฒนาสถาบันเกษตรกร. 3-4 พฤษภาคม กรุงเทพฯ : กรมส่งเสริมการเกษตร.

ประเวศ วะสี (2537 ก) โครงการส่งเสริมเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนและสังคมเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.

ประเวศ วะสี (2537 ข) วัฒนธรรมกับการพัฒนา. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

ปรีดา เข้มเจริญวงศ์ (2531) การจัดการขยะมูลฝอย. ขอนแก่น : คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

พระไพศาล วิสาโล (บก.) (2538 ก) “หนึ่งสมองกับสองมือ” ปาจารย์สารอนุรักษ์. ปีที่ 3 ฉบับที่ 9 (มีนาคม) น.4.

พระไพศาล วิสาโล (บก.) (2538 ข) “เปลี่ยนแผนกำจัดขยะ เน้นฝังกลบ” ปาจารย์สารอนุรักษ์. ปีที่ 3 ฉบับที่ 10 (เมษายน) น.8.

พระไพศาล วิสาโล และ สมควร ใฝ่งามดี (2533) แลขอบฟ้าเขียว. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกลดคิมทอง.

พัฒนา มูลฤกษ์ (2539) อนามัยสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ : คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

ไพรัตน์ พจน์ชนะชัย (2540) สัมภาษณ์ มติชนรายวัน. (3 เมษายน) น.30

มยุรี ทิธา (2529) การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการพัฒนา : ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านเลิงแฝก. สารนิพนธ์ประกาศนียบัตรบัณฑิต บัณฑิตอาสาสมัครพัฒนาชนบท บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

มหาวิทยาลัยขอนแก่น (2537) โครงการการจัดทำแผนการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนและพื้นที่สีเขียว เมืองหลักขอนแก่น. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สถาบันวิจัยสังคม (2538) โครงการจัดทำแผนการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนและพื้นที่สีเขียวในเมืองหลัก : เชียงใหม่. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

รังสรรค์ ปิ่นทอง และ สาวิตรี นิหานนท์ (2536) “ประโยชน์และโทษของพลาสติก” ประโยชน์และโทษของมูลฝอย. กรุงเทพฯ : กรมควบคุมมลพิษ.

วัชรินทร์ โรจนพานิช (2539) “บทบาทนายอำเภอเกี่ยวกับองค์การบริหารส่วนตำบล” ไทยรัฐ. (27 เมษายน) น.15.

วิชาญ วงศ์วิวัฒน์ (2535) “การบริหารการจัดการมูลฝอย” ใน เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง เทคนิคการกำจัดมูลฝอยแบบใช้เตาเผาและวิธีฝังกลบ. 19-22 ตุลาคม กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วีรบุรุษ วิสารทสกุล (2538) กระบวนการยอมรับการทำเกษตรกรรมทางเลือกในหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กรณีศึกษาบ้านหนองใหญ่. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาเทคโนโลยีการบริหารสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหิดล.

สมชาย สหนิบุตร (2537) การทดลองใช้ระบบถังขยะ 2 ใบ เพื่อแยกประเภทขยะมูลฝอยจากบ้านเรือน. วิทยานิพนธ์ ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาเทคโนโลยีการบริหารสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหิดล.

สมพันธ์ เตชะอธิก และคนอื่น ๆ (2537) ศักยภาพและเครือข่ายผู้นำท้องถิ่น. พิมพ์ครั้งที่ 2 ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

สิทธิพงษ์ ดิลกวนิช และคนอื่น ๆ (2539) โครงการศึกษาเพื่อจัดทำแผนที่ชุมชนและตรวจวัดคุณภาพน้ำ : ชุมชนสาคลี อำเภอสโน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

สุทธาสินี วัชรบูล และคนอื่น ๆ (2537) วัฒนธรรมกับการพัฒนา. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

สุภางค์ จันทวานิช (2535) วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 4 กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์ (2539 ก) กระบวนการเรียนรู้เพื่อการปรับตัวของชุมชนสาคลีท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและวัฒนธรรม. เอกสารอัดสำเนา.

สุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์ (2539 ข) “ความรู้เพื่อชีวิต” หมู่บ้าน. ปีที่ 8 ฉบับที่ 96 (กันยายน) น.11-13

สุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์ และคนอื่น ๆ (2530) องค์กรเอกชนกับการพัฒนาการศึกษา. เอกสารอัดสำเนา.

สุลักษณ์ ศิวรักษ์ (2540) “ที่สุดแห่งอุดมการณ์สำหรับสังคม” เราคิดอะไร. ปีที่ 3 ฉบับที่ 62 (ปักษ์หลังเมษายน) น.54

เสน่ห์ จามริก (2526) “ปริทัศน์ พนมยงค์ ในกระแสการพัฒนาการเมืองไทย” ปริทัศน์ปริทัศน์. กรุงเทพฯ : เทียนวรรณ.

เสรี พงศ์พิศ (2538) “ปฏิรูปการเมืองกับกระบวนการทางสังคม” มติชนรายวัน. (13 กรกฎาคม) น.32

แสง อาทิตย์ (2538) “การทำความเข้าใจกับ พ.ร.บ.สภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 อีกครั้ง” สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์. ปีที่ 41 ฉบับที่ 38 (26 กุมภาพันธ์ - 4 มีนาคม) น.19-20.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2540) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 พ.ศ. 2540 - 2544. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (2527) รายงานการสำรวจข้อมูลด้านการจัดการขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูลของเทศบาล พ.ศ. 2526. กรุงเทพฯ : มป.พ.

สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ และคนอื่น ๆ (2531) การจัดการมูลฝอย. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

สำนักงานจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (2537) แผนการลงทุนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. พระนครศรีอยุธยา : สำนักงานจังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม (2540) นโยบายและแผนการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2540 - 2559. กรุงเทพฯ : กองนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม. สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม.

ตำรวจ เดิงขุนทด (2531) กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรกับการพัฒนาหมู่บ้าน : กรณีศึกษาหมู่บ้านสร้างบุ ตำบลโพธิ์ศรีสว่าง อำเภอโพธารอง จังหวัดร้อยเอ็ด. สารนิพนธ์ประกาศนียบัตรบัณฑิต บัณฑิตอาสาสมัครพัฒนาชนบท บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

อนุชาติ พวงสำลี (2539) ความร่วมมือ “เบญจภาคี” : บทวิเคราะห์กรณีโครงการปลูกป่าพัฒนาชุมชนมูลนิธิวันพุทธบูชาเฉลิมพระเกียรติ ร.9. นครปฐม : คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

อนุสรณ์ ศรีชาติ (2539) “คลี่ม่าน...อบต.วันนี้เลือกตั้งใหญ่ อำนาจ ถู่มือประชาชน” มติชนรายวัน. (28 เมษายน) น.9.

อรรถ อจธำ (2538) “รายงานการวิจัยเรื่อง ภาวะเศรษฐกิจ สังคม ประชากร สุขภาพอนามัย และสิ่งแวดล้อมของครัวเรือนในชุมชนสาครี อ.เสนา จ.พระนครศรีอยุธยา” เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาเพื่อพัฒนาภูมิปัญญาของ “หมู่บ้านสาครี” ครั้งที่ 3. จัดโดย ชุมชนหมู่บ้านสาครีร่วมกับโรงเรียนสาครีวิทยา และสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล วันที่ 2 เมษายน พ.ศ.2538.

อรรถ อจธำ และโรเซ่ ชีกาล (2536) การวิจัยและพัฒนาความจำเป็นขั้นพื้นฐานในชุมชนผู้มีรายได้น้อยในเมือง: กรณีชุมชนวัดช่องลม. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

อาทร สุโพธิ์ (2538) “สถานการณ์สิ่งแวดล้อม ปัญหาและการแก้ปัญหา” ใน เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่อง มิติใหม่ในการพัฒนาสิ่งแวดล้อม : ภาคตะวันออก. 6-7 มีนาคม 2535 ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา มูลนิธิชีวิต สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา และสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ น.28

อุทัย ศรีทาบุตร (2529) บทบาทผู้นำท้องถิ่นที่มีผลกระทบต่อการพัฒนา: ศึกษาเฉพาะกรณี บ้านดงหว้าน ต.บ้านจันทร์ อ.บ้านดุง จ.อุดรธานี. สารนิพนธ์ประกาศนียบัตรบัณฑิต บัณฑิตอาสาสมัครพัฒนาชนบท บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2539) มองเศรษฐกิจการเมืองไทย ผ่านการเคลื่อนไหวของสมาคมธุรกิจ. กรุงเทพฯ: คบไฟ.

โอวาท สุทรนารักษ์ (2531) บทบาทของผู้นำการเปลี่ยนแปลงในการจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการศึกษานอกโรงเรียน บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาษาอังกฤษ

Anat Arbhabhirama, et al. (ed.) (1987) Thailand Natural Resources Profile. Bangkok: TDRI.

Nadler, David and Tushman, Michael (1988) Strategic Organization Design : Concepts, Tool, and Process. Glenview: Scott, Foresman and Company.

de Man, Paul (1986) Blindness and Insight: Essays in the Rhetorics of Contemporary Criticism.
London: Methuen and Co. Second Printing.

Hirsch, Philip, ed, (1993) The Village in Perspective: Community and Locality in Rural Development. Chiangmai: Social Research Institute, Chaingmai University.

Kemp, Jeremy (1989) "Peasants and cities: The cultural and social image of the Thai peasant village community" Sojourn, 4/1 February.

Tchobanoglous, George. Hillary Theisen, Rolf Eliassan (1977) Solid waste; Engineering Principles and Management Issue. Mc Graw-Hill Kogakusha, Ltd.

สัมภาษณ์

ก้านันแอม (นายวิชา กิจคำมี), ประธานกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลบางนมโค
สัมภาษณ์ สิงหาคม 2539

ครูดำรงค์ (อาจารย์ดำรงค์ เพชรน้อย) ครูโรงเรียนสาครดิววิทยา ที่ปรึกษากลุ่มออมทรัพย์สาครี และ
แกนนำกิจกรรมการสิ่งแวดล้อม สัมภาษณ์ กรกฎาคม - ธันวาคม 2539

ครูรินทร์ (อาจารย์สุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์) ครูโรงเรียนสาครดิววิทยา และประธานองค์กรชุมชนสาครี
สัมภาษณ์ กรกฎาคม 2539 มกราคม 2540

ครูวิเชียร (อาจารย์วิเชียร เจริญฤทธิ์), ครูโรงเรียนสาครดิววิทยา และแกนนำกิจกรรมการสิ่งแวดล้อม
สัมภาษณ์ กรกฎาคม - ธันวาคม 2539

นำหลวย (นายหลวย หนะภาพ), ประธานกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษ สัมภาษณ์ กรกฎาคม - ธันวาคม
2539

ป้าแจ้ว (นางแจ้ว) เจ้าของร้านขายของเบ็ดเตล็ด ในหมู่ 9 ต.บางนมโค สัมภาษณ์ สัมภาษณ์
กรกฎาคม 2539 - กุมภาพันธ์ 2540

ป้าเจริญ (นางเจริญ โพธิ์สกุล), กรรมการบริหารกลุ่มออมทรัพย์สาครี และประธานกลุ่มอาสาสมัคร
สาธารณสุขตำบลบางนมโค สัมภาษณ์ กรกฎาคม 2539 - มกราคม 2540

ป้าเลียบ, ชาวบ้านหมู่ 4 ตำบลสามตุ่ม สัมภาษณ์ กรกฎาคม 2539

ผู้ใหญ่อร, (นางอร รัชมีเอี่ยม) ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 3 ตำบลบ้านหลวง สัมภาษณ์ พฤศจิกายน 2539

พี่ไฉน (นายปรีชา ศัสตุลย์), กรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลบางนมโค สัมภาษณ์
กรกฎาคม - ธันวาคม 2539.

พี่ชอบ (นายชอบ รักษา) รองประธานกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษ สัมภาษณ์ สิงหาคม 2539

พี่ติ่ม (นางสายหยุด สวัสดิ์) กรรมการบริหารกลุ่มออมทรัพย์สาครี สัมภาษณ์ กรกฎาคม - ธันวาคม

2539

พี่บุญปลูก (นายบุญปลูก หนูจันทร์) ผู้จัดการ บริษัท PSR Footware สัมภาษณ์ ตุลาคม 2539

พี่สายันต์ (นางสายันต์ พรหมรักษา) ประธานกลุ่มออมทรัพย์สาครี สัมภาษณ์ กรกฎาคม - ธันวาคม

2539

พี่เสรีฐ เจ้าของร้านขายของเบ็ดเตล็ด ในหมู่ 9 ต.บางนมโค สัมภาษณ์ สิงหาคม 2539

พี่สำราญ ชาวบ้านหมู่ 4 ต.สามตุ่ม สัมภาษณ์ กรกฎาคม 2539

ลุงขึ้น (นายขึ้น พรหมราช) กรรมการบริหารกลุ่มออมทรัพย์สาครี สัมภาษณ์ กรกฎาคม 2539

ลุงม้วน (นายม้วน ชีรวิทย์) เจ้าของร้านขายของเบ็ดเตล็ดในหมู่ 10 ต.บางนมโค สัมภาษณ์ กรกฎาคม

-ธันวาคม 2539

ลุงสำเนียง ชาวบ้านหมู่ 4 ต.สามตุ่ม สัมภาษณ์ กรกฎาคม 2539

สารวัตรกำนัน (สารวัตรกำนันผู้ทำหน้าที่ดูแลระบบประปา) สัมภาษณ์ สิงหาคม 2539

หมอเอี้ยด เจ้าหน้าที่สถานีอนามัย ต.บางนมโค สัมภาษณ์ สิงหาคม 2539

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ นายคุณสสัน ศุภวัตรวรคุณ

วัน เดือน ปีเกิด 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2513

สถานที่เกิด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

ประวัติการศึกษา
มหาวิทยาลัยมหิดล, พ.ศ. 2531 - 2535
วิทยาศาสตรบัณฑิต (สาธารณสุขศาสตร์)
มหาวิทยาลัยมหิดล, พ.ศ. 2535 - 2540
วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (เทคโนโลยีการบริหารสิ่งแวดล้อม)

ทุนการศึกษา สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา มูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา พ.ศ. 2538-2539

